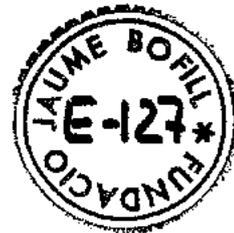

David MARTINEZ FIOL.

ELS "VOLUNTARIS CATALANS" A LA GRAN GUERRA
(1914-1918): LA FALSA OPORTUNITAT MANCADA.

Primer Volum

Tesi de llicenciatura dirigida
pel Dr. Enric Ucelay Da Cal.

(Signatura del director).

Departament d'història.
Facultat de Lletres.
Universitat Autònoma de Barcelona.
Any 1987.

INDEX:

INDEX DEL Ier VOLUM:

PRESENTACIÓ.....	I
Iª PART:LA CARACTERITZACIÓ DEL SENTIMENT	
ALIADOFIL DEL CATALANISME(1911-1914).....	5
I.La crisi del "catalanisme d'esquerres" sota	
l'impacte de la campanya per la Mancomunitat.....	6
Notes del capítol I.....	II
2.Nacionalisme radical i "socialisme":	
l'alternativa a la UFNR i a la Lliga Regionalista.....	15
2.1.Rovira i Virgili i el lloc del catalanisme	
a una Europa que marxa a la guerra:l'afirmació	
d'un sentiment pro-Entesa.....	15
2.2."La nacionalització de Catalunya"	
segons Rovira i Virgili.....	21
2.3.Esquerra Catalanista i Unió Catalanista:	
el front nacionalista radical.....	23
Notes del capítol 2.....	26
2ª PART:L'ESTRATÈGIA INTERNACIONAL DEL	
CATALANISME:IMATGE I IDEALITZACIÓ DEL FET	
DELS "VOLUNTARIS CATALANS".....	34
I.De la crisi austro-dèrbia a la batalla	
del Marne(juny-setembre 1914).....	35
I.1.Vers la neutralitat de l'estat espanyol:	
l'esquerra espanyola a l'expectativa.....	35
I.2.Esquerra Catalanista i Unió Catalanista:	
la necessària "Union Sacree" del nacionalisme	
català i els incipients plantejaments d'una	
estratègia internacional.....	39
Notes del capítol I.....	45

2. Amb el "miracle" del Marne, l'exaltació aliadófila (setembre-desembre 1914): els punts bàsics de l'estratègia internacional.....	61
2.1. Les primeres manifestacions del mite "Joffre, el general català".....	61
2.2. La premsa catalana i el fet dels "voluntaris catalans" i/o "espanyols".....	63
2.2.1. Els "deu mil espanyols" de "La Publicidad".....	63
2.2.2. El cas Lerroux(I): voluntaris de sotama per a l'exèrcit francès.....	66
2.2.3. La UFNR o la sobtada assumpció d'una "aliadófilia radicalitzada": el cas Frederic Pujulà i Vallés.....	73
2.3. Els postulats bàsics de l'estratègia internacional del catalanisme.....	77
2.3.1. Rovira i Virgili i la "Necessitat de que tot nacionalisme tingui una política internacional".....	77
2.3.2. Gabriel Alomar i "l'ombra d'en Garibaldi": l'exemple dels "voluntaris garibaldins".....	82
Notes del capítol 2.....	84
3. L'embranchida dels "intel.lectuals": l'estratègia internacional en marxa (gener-maig 1915).....	99
3.1. De la Junta d'Afirmació Catalana al "Manifest dels Intel.lectuals Catalans": la confluència dels sectors més "liberals" de la Lliga amb l'estratègia internacional (gener-març 1915).....	99
3.2. La creació de la revista "Iberia": resposta a la revista "España" i al Comitè d'Amics de la Unitat Moral d'Europa (abril-maig 1915).....	104
3.3. "Iberia" i "La Nació": l'inici d'una aparició relativament sistemàtica del fet dels "voluntaris	

catalans" a la premsa catalana.....	I09
Notes del capítol 3.....	II7
4.Un "momentani" desencís:el qüestionament de l'estratègia internacional(abril-juliol 1915).....	I28
4.1.La utilització per part de la UFNR i el PRR de les tesis pancatalanistes com a instrument per a conservar l'espai polític d'esquerres a Catalunya.....	I28
4.2.L'embranchida de les dretes "germanòfiles" i la seva visió particular dels "voluntaris catalans".El cas Lerroux(II).....	I35
Notes del capítol 4.....	I51
5.La definitiva arrencada del fet dels "voluntaris catalans" sota la dispersió del catalanisme d'esquerres(agost 1915-febrer 1916).....	I63
5.1.Els límits de l'opció "nacionalisme i socialisme" al sí de la Unió Catalanista.....	I63
5.2.L'adopció per part del nacionalisme radical del fet dels "voluntaris catalans".....	I69
Notes del capítol 5.....	I80
6.Sota la influència del manifest "Per Catalunya i l'Espanya Gran"(març-juny 1916).....	I94
6.1."Aliadofília" des de dalt":el "canvi" d'orientació política de la Lliga Regionalista (febrer-abril 1916).....	I94
6.2.La creació del Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans:una mena de Comitè Nacional (febrer 1916).....	I97
6.3.La significació del viatge dels "intel.lectuals catalans" a Perpinyà(febrer-març 1916).....	202
6.4.Sota l'impacte de la revolta irlandesa i el	

fracàs de l'ofensiva alemanya a Verdun (abril-juny 1916).....	210
Notes del capítol 6.....	216
7.La "recerca" de la "col.laboració" espanyola: la difícil dualitat "legionaris espanyols" i/o "voluntaris catalans"(juliol 1916-març 1917).....	233
7.1.La "col.laboració" espanyola.....	233
7.2.La "contrarrèplica" catalanista.....	244
7.3.La "paradoxal" actitud de França davant l'esquerra aliadòfila espanyola(febrer-març 1917):l'inici del bloqueig marítim alemany.....	251
Notes del capítol 7.....	256
8.El fals any decisiu(abril-desembre 1917).....	267
8.1.La conjuntura internacional com a factor de la radicalització de la política espanyola.Els límits del reformisme de la Lliga.....	267
8.2.L'incipient canvi d'actituds del catalanisme radical i d'esquerres:les latents contradiccions entre aliadofília i intransigència nacionalista.....	271
Notes del capítol 8.....	277
9.El "desprestigi" internacional del nacionalisme català(gener-agost 1918).....	287
9.1.La represa de l'estratègia internacional i el "qüestionament" rossellonès del pancatalanisme.....	287
9.2.El "Patronato de Voluntarios Españoles":aliadofília i "anticatalanisme"?.....	301
Notes del capítol 9.....	311
10.La campanya autonomista:el trencament d'uns esquemes i la fi d'un somni(agost 1918-agost 1919).....	317
10.1.El "desencís" vers França i el miratge del wilsonisme.....	317

10.2.L' "obligada adopció" del wilsonisme per part de la Lliga Regionalista.....	326
10.3.El desenvolupament del mite dels 12 mil "voluntaris catalans" sota el miratge d'una "idíl·lica" Unió Sagrada.....	328
Notes del capítol 10.....	336
3ª PART:ELS "VOLUNTARIS CATALANS" COM A LEGIONARIS	
ESTRANGERS:QUANTIFICACIO I RETRAT APROXIMATIU DE LA REALITAT D'UN MITE.....	343
1.La formació i composició dels Regiments de Marxa de la Legió Estrangera al llarg de la Gran Guerra.....	344
1.1.Revisió del mite dels 12 mil "voluntaris catalans".....	344
1.2.Els "catalans" i "espanyols" a les files de la Legió Estrangera.....	348
Notes del capítol 1.....	364
2.Els "voluntaris catalans":motivacions personals i polítiques.....	372
2.1.El mite de la no formació d'una "Legió Catalana".....	372
2.2."Retrat" dels "voluntaris catalans".....	375
Notes del capítol 2.....	382
4ª PART I FINAL:LA INFRUCTUOSA HERENCIA DE	
L'ESTRATEGIA INTERNACIONAL.....	386
Notes de la 4ª Part.....	392
FONTS UTILITZADES.....	394
Premsa.....	395
Materials d'arxius.....	397
Bibliografia.....	402
INDEX.....	424

INDEX DEL 2on VOLUM:

Apèndixs..... 435

Apèndix Ier.Llistat de "voluntaris espanyols" i "voluntaris catalans"..... 436

Apèndix Ier bis.Relació gràfica per ordre alfabètic dels "voluntaris catalans" i "espanyols" sorgits de les fitxes de l'arxiu Solé i Plà..... 581

Apèndix 2on.Maseras, Alfons:Pancatalanisme.Tesi per a servir de fonament a una doctrina..... 606

Apèndix 3er."Manifest dels Catalans",L'Esquella de la Torratxa,26-III-1915..... 613

Apèndix 4at.Aguilar, Màrius:"Los Jovenes-España",L'Esquella de la Torratxa,5-II-1915..... 618

Apèndix 5é.I)Juliachs, Manel:"Europeisme estantiç",Renaixement,24-XII-1915..... 623

2)Martí i Julià,D:"La queixa d'en Gustau Violet",Renaixement,4-II-1915..... 625

Apèndix 6é.I)"Per a la unitat espiritual dels catalans de çà i enllà dels Pirineus",Renaixement,15-IV-1915..... 628

2)"Per a la unitat espiritual dels catalans de çà i enllà dels Pirineus",Renaixement,13-V-1915..... 630

Apèndix 7é."En Juli Delpont a Barcelona",Renaixement,15-V-1915..... 632

Apèndix 8é.Rivas, Pere:""El manifest dels catalans"",El Heraldo Germánico,15-IV-1915..... 634

Apèndix 9é.Ruiz y Pablo, Angel:"El principio de las nacionalidades",Germania,I-VI-1916..... 637

Apèndix 10é.Pujulà i Vallés, Frederic:"Recort de la vinguda d'en Krüger",Joventut,28-III-1901..... 645

Apèndix 11é. "La Conferencia del Sr. Vázquez de Mella", <u>El Heraldo Germánico</u> , 5-VI-1915.....	649
Apèndix 12é. "¿Infundios?/Conversación cogida al vuelo", <u>El Heraldo Germánico</u> , 19-VI-1915.....	651
Apèndix 13é. "La dona en la Guerra", <u>Feminal</u> , 13-XII-1915...	654
Apèndix 14é. Arnau de Vilanova: "Per abatre l'imperialisme/Els voluntaris catalans a França", <u>La Nació</u> , 25-XII-1915.....	658
Apèndix 15é. Arnau de Vilanova: "Per abatre l'imperialisme/Els voluntaris catalans a França", <u>La Nació</u> , 8-I-1916.....	661
Apèndix 16é. Arnau de Vilanova: "Per abatre l'imperialisme/Els voluntaris catalans a França", <u>La Nació</u> , 22-I-1916.....	664
Apèndix 17é. Paradox: "En Macià", <u>L'Esquella de la Torratxa</u> , 3-XII-1915.....	666
Apèndix 18é. Respostes a l'enquesta de "La Revista".....	670
Apèndix 19é. "El Missatge a la Nació Serbia", <u>Renaixement</u> , 29-I-1916.....	674
Apèndix 20é. 1) Xercavins, Josep: "Del moment bèl·lic/ L'esperit polonès", <u>La Nació</u> , 18-III-1916.....	678
2) Arnau de Vilanova: "Per abatre l'imperialisme/Els voluntaris catalans a França", <u>La Nació</u> , 22-IV-1916.....	678
Apèndix 21é. Arnau de Vilanova: "Per abatre l'imperialisme/Els voluntaris catalans a França", <u>La Nació</u> , 15-IV-1916.....	680
Apèndix 22é. Els trinxeraires: "A nostres Companys", <u>La Trinxera Catalana</u> , juillet-septembre 1916.....	682
Apèndix 23é. Caravent, Maria G.: "Els voluntaris catalans a França/Patronatge de padrines de guerra", <u>La Nació</u> , 28-X-1916.....	684

Apèndix 24é. Col.lecta "Pels homes que lluiten per la llibertat del món", <u>La Nació</u> , 25-III-1916 fins 26-VIII-1916....	686
Apèndix 25é. Una suma important pels "voluntaris catalans", <u>La Nació</u> , I-IV-1916 i <u>Iberia</u> , I-IV-1916.....	699
Apèndix 26é. I) Arnau de Vilanova: "Els voluntaris de Catalunya en l'exèrcit d'Orient (Full de camí d'un voluntari)", <u>Iberia</u> , 5-VIII-1916.....	702
2) Arnau de Vilanova: "Per abatre l'imperialisme/ Els voluntaris catalans a França", <u>La Nació</u> , 29-IV-1916.....	703
Apèndix 27é. "Impressions d'un desterrat", <u>Fora Grillons!</u> , X-1916.....	704
Apèndix 28é. Rovira i Virgili, A: "La revolta irlandesa", <u>Renaixement</u> , 18-V-1916.....	707
Apèndix 29é. Samblancat, Angel: "Legionario de la libertat", <u>La Campana de Gràcia</u> , 15-I-1916.....	714
Apèndix 30é. Subscripció en favor dels "voluntaris espanyols", <u>Espanya</u> , 16-XI-1916 fins 15-III-1917.....	718
Apèndix 31é. Catàleg de l'Exposició d'art en favor dels "legionaris espanyols", <u>La Publicidad</u> , 12-II-1917.....	725
Apèndix 32é. Alvarez Cedrón, Luís: "Palabras de un legionario", <u>Espanya</u> , 7-XII-1916.....	729
Apèndix 33é. Col.lecta del Nadal del Voluntari (1917).....	732
Apèndix 34é. Acte de constitució de la "Sociedad de Amigos de Francia".....	737
Apèndix 35é. I) "En Pujulà i Vallés a Barcelona", <u>L'Esquella de la Torratxa</u> , 29-XII-1916.....	749
2) "Pujulà; vencedor", <u>L'Esquella de la Torratxa</u> , 29-XII-1916.	749
Apèndix 36é. Paradox: "La marxa al front", <u>L'Esquella de la Torratxa</u> , 30-XI-1917.....	752
Apèndix 37é. <u>Iberia</u> , 5-I-1917.....	755

Apèndix 38é. López, A.: "Quatre dies al front francès",
L'Esquella de la Torratxa, 2I-XII-1917..... 757

Apèndix 39é. Paradox: "El caçador de catalans",
L'Esquella de la Torratxa, 2I-XII-1917..... 764

Apèndix 40é. "Un manifiesto//La claudicación de los
regionalistas/La "Unió Catalanista" afirma que los
ministros regionalistas no son genuinos representantes
del nacionalismo catalan", La Lucha, 12-V-1918..... 769

Apèndix 41é. Paradox: "Mr. Brousse", L'Esquella de
la Torratxa, 15-III-1918..... 775

Apèndix 42é. "Los filolechs filo-boches: Mossen
Alcover y l'Alsacia-Lorrena", Montanyes Regalades,
agost de 1917..... 778

Apèndix 43é. Pellisier, Lluís: "L'offensive
philologique boche contre le Roussillon(1904-1917)",
Montanyes Regalades, gener de 1918..... 781

Apèndix 44é. Pere de l'Alzina: "Catalans al front",
Montanyes Regalades, juny 1918..... 792

Apèndix 45é. "Lista alfabética de personas y entidades
que han cooperado a la obra del Patronato"..... 794

Apèndix 46é. Sobre tres donatius "especials" del
"Patronato de Voluntarios Españoles"..... 800

Apèndix 47é. "Los nacionalistas catalanes/¿En nombre
de quien hablais?", La Publicidad, 3I-X-1918..... 802

Apèndix 48é. Dr. Solé i Plà: "Los nacionalistas
catalans/En nom de qui parlem?", La Publicidad, I-XI-1918..... 805

Apèndix 49é. Paradox: "Mosaic", L'Esquella de la
Torratxa, 25-X-1918..... 814

Apèndix 50é. Vibrant: "La Unió Sagrada", Som...!,
I-II-1919..... 817

Apèndix 51é. "A mes Camarades Volontaires. LA LEGION!", suplement de <u>Le Rayon dans la Tranchée</u> , n° 16 du 29 Juin 1917.....	820
Apèndix 52é. "Catalunya i els altres pobles", <u>Butlletí de les Joventuts Nacionalistes de Catalunya</u> , III-1921.....	825
Apèndix 53é. Pitolllet, Camille: "Les écrivains catalans morts a la guerre", <u>Le Courrier Catalan</u> , I-I-1925...	831
INDEX AL 2on VOLUM.....	844

PRESENTACIÓ:

Fins fa poc temps, quan hom feia referència a la Gran Guerra i la seva incidència a l'estat espanyol i/o a Catalunya, quatre eren les qüestions que sobresortien: les repercussions socio-econòmiques de la Guerra, la crisi de 1917, el moviment autonomista català de 1918-1919 i la divisió que s'estableix entre francòfils i germanòfils. Però els estudis realitzats sobre aquests fets partien de dues mancances importants: considerar el període 1914-1918 com una etapa monolítica en la qual l'afer més destacable és l'Assemblea de Parlamentaris; i en segon lloc, obviar el pes real que la incidència de la Guerra va tenir en el pla polític i ideològic al sí de les diferents formacions polítiques i socials existents des de l'extrema esquerra fins l'extrema dreta.

La mateixa historiografia catalana ha compartit aquestes mancances, les quals s'han vist augmentades en seguir-se les pautes interpretatives marcades pel regionalisme entorn el període 1911-1918. Això ha conduït a analitzar aquesta etapa com de clar domini de la Lliga donat el seu paper "director" a la campanya per la Mancomunitat, al pes polític, econòmic i ideològic que assoleix a aquesta institució, juntament amb el seu paper predominant en l'organització i conducció de l'Assemblea de Parlamentaris i la campanya autonomista de 1918-1919. Aquesta mena d'interpretació presentava una història del període de la Gran Guerra a Catalunya on la Lliga era el baluart del nacionalisme català, sempre enfrontada a un opressor i caduc estat centralista. Això feia oblidar que, a part de la Lliga, existien unes altres forces i alternatives nacionalistes que es desenvolupaven a l'ombra de l'"hegemonia" del regionalisme.

Es a finals dels anys setanta i principis dels anys vuitanta, que comencen a sorgir estudis sobre el republicanisme catalanista (CNR i UFNR, per regla general), el nacionalisme radical (Unió Catalanista, Federació Democràtica Nacionalista, Estat Català o Acció Catalana),

i el socialisme catalanista (cas de la Unió Socialista de Catalunya); forces polítiques que van veure en la Gran Guerra la seva gran oportunitat de mobilització política; o forces, l'aparició de les quals, fou una clara conseqüència dels esdeveniments que va produir el conflicte bèl·lic; o forces que van desaparèixer i van perdre definitivament la seva "importància" política en aquest període.

Sens dubte, la Gran Guerra fou la conjuntura política i social, on aquest nacionalisme "no lligaire", va intentar cercar una estratègia o uns viaranyis d'actuació política, que portessin una solució al problema de l'autonomia catalana. Un d'aquests viaranyis es va cercar en l'aportació d'un important contingent de catalans allistats a les files dels exèrcits aliats (en concret de l'exèrcit francès), aportació que es creia que havia d'ésser recompensada per l'Entesa en el moment del seu triomf, amb l'"ajut" a les forces democràtiques catalanes i de la resta de l'estat espanyol per aconseguir una reforma democràtica del règim monàrquic, reforma que havia de conduir a la resolució de la qüestió nacionalista catalana.

El que aquest treball pretén és esbrinar quina fou la significació d'aquesta peculiar estratègia política, les seves limitacions, els seus avantatges, el suport que va rebre per part de les diferents forces del nacionalisme català, i quin grau de receptivitat va tenir aquesta idea d'actuació política en les potències de l'Entesa, i, en definitiva, quins i quants varen ésser els catalans que anaren a lluitar a les files dels exèrcits aliats.

Aquest treball no hagués estat possible sense l'ajut econòmic que em va proporcionar la Fundació Jaume Bofill, i que en va permetre anar a París a consultar la valuosa documentació que ofereixen els arxius del Quai d'Orsay, el Service Historique de l'Armée de Terre francès, i les fonts bibliogràfiques de la Biblioteca Nacional francesa, i les biblioteques de l'Institut National des Langues et

Civilisations Orientales i de l'Institute Cathòlique.No puc deixar de manifestar el meu profund agraïment a les senyoretes Nuria i Euda Solé,filles del Dr. Joan Solé i Plà,que sempre em van donar totes les facilitats per tal de poder consultar la important documentació que el seu pare va recollir i ordenar sobre els "voluntaris catalans".Per finalitzar,vull deixar constància del meu gran deute amb el Dr. Enric Ucelay Da Cal,director d'aquesta tesi de llicenciatura,pel seu constant i valuós suport,tant moral com acadèmic.

I^a PART:

LA CARACTERITZACIÓ DEL SENTIMENT ALIADÒFIL DEL
CATALANISME(1911-1914).

I: LA CRISI DEL "CATALANISME D'ESQUERRES" SOTA L'IMPACTE DE LA CAMPANYA PER LA MANCOMUNITAT.

La campanya nacionalista generada per tal d'aconseguir una Mancomunitat catalana fou el detonant de la crisi dels partits dinèstics (liberal i conservador), i, al mateix temps, del catalanisme d'esquerrres, i, en concret de la seva força aglutinadora: la UFNR(I).

En un ambient polític internacional marcat per la campanya del "Home Rule" irlandès, el 8 de desembre de 1911 es lliurava a Canalejas un projecte de Mancomunitat redactat des de les Diputacions catalanes, especialment la barcelonina. Tal com havia succeït durant la "Solidarietat Catalana" es produí una mena d'"Unió Sagrada" entre les forces nacionalistes catalanes, que la Lliga va saber capitalitzar. En aquest sentit, a mesura que s'apropaven les eleccions provincials de març de 1913, la Lliga Regionalista va oferir a la UFNR un pacte electoral nacionalista per a enfrontar-se al PRR (Partit Republicà Radical). La UFNR es negà, ja que el seu objectiu era ocupar l'espai d'esquerrres que mantenia el PRR, però també volia disputar-li el vot nacionalista que copava la Lliga. La qüestió estava en que la UFNR volia acabar amb la prepotència nacionalista de la Lliga, que s'evidenciava en el seu pes director en totes les campanyes catalanistes multipartidistes i suprapartidistes. En certa forma, la UFNR volia assumir aquest paper director que tenien els regionalistes. Per a remarcar el seu catalanisme, la UFNR li nega als lerrouxistes una conxorxa electoral de "clar" contingut d'esquerrres per enfrontar-se a la Lliga (identificada pel PRR amb la dreta i el conservadorisme). Però, tot i això, la UFNR fou derrotada, consolidant-se el bipartidisme barceloní dretes-esquerrres que configuraven regionalistes i lerrouxistes, respectivament.

Per acabar de rematar la UFNR, els regionalistes "obtingueren" per decret, al novembre de 1913, la llei de Mancomunitats. La Lliga no

dubtà en atribuir-se el mèrit de la consecució de la Mancomunitat, i, a més, els regionalistes sapigueren dir que allò que havien aconseguit era el que Catalunya realment desitjava(2). La campanya per la Mancomunitat va servir per a enfortir als regionalistes, i per a reduir encara més el pes polític de la UFNR, donant pas al que s'ha considerat com l'inici del període d'hegemonia de la Lliga. En un àmbit estatal, la Lliga es configurava, també, com l'oferta reformista més idònia per tal de substituir al Partit Liberal, sumament dividit arrel de la campanya per la Mancomunitat. En aquest sentit, ni el Partit Reformista, ni el Partit Republicà Radical eren forces polítiques el suficientment consolidades com per a disputar al Partit Liberal el seu "espai" electoral.

En aquesta delicada situació, la UFNR encetà un procés de reflexió sobre quin havia d'ésser el seu futur com a partit i el seu avenir dins del marc general d'una esquerra espanyola que des de 1909 no havia acabat de saber com consolidar-se políticament.

El sentiment general era que la conjuntura política i social immediatament posterior a la "Setmana Tràgica" no s'havia aprofitat plenament. Com s'estava comprovant, les coalicions electorals d'esquerres, a llarg termini, no havien funcionat com s'esperava: tant la "Conjunción Republicano-socialista" com la UFNR no van tenir un suport popular que els donés una representació parlamentària que pel seu pes pogués fer trontollar la monarquia(3). El cert era que cada cop tenien menys vots, augmentant paulatinament l'abstenció, i, per altra banda, seguia el persistent temor al retorn de Maura al poder.

Per Pere Cormines, la solució clàssica de la unió de les esquerres tenia un avenir fosc degut al que creia era el progressiu enfonsament dels partits republicans. Per una banda, a l'àmbit estatal, la crisi del

Partit Liberal va voler ésser aprofitada pel Partit Reformista amb un apropament vers la corona, en un intent de "servir-se" de la monarquia per fer política d'"esquerres"(4). Al respecte, Coromines manifestà que "a les primeres batalles, en Melquiades Alvarez i tots els seus reformistes quedaren fora de combat"(5), considerant que l'error del reformisme for considerar que la monarquia per pròpia voluntat deixaria que uns "nou vinguts" la reformessin en un sentit esquerranós. La crítica de Pere Coromines al Partit Reformista amagava el malestar que li creà la marxa de la UFNR vers el partit de Melquiades Alvarez d'un important contingent dels seus militants, i que actuà com un factor més de la progressiva "descomposició" del partit nacionalista republicà(6).

Sobre el republicanisme català, i en clara al·lusió al PRR, Pere Coromines assenyalà que

"la corrupció més infecta i desvergonyida ha deshonrat en alguns municipis de les grans ciutats l'administració republicana"(7).

La crítica al PRR era lògica en la mida que aquest ocupava el seu espai electoral a Catalunya (en concret a Barcelona). Però no s'hauria d'esperar massa temps per a que Pere Coromines i Jaume Carner ("factotums" de la UFNR) comencessin a donar pas dins la UFNR a una política de tipus més pragmàtic. Anava a prendre cos la idea que s'havia de fer política d'esquerres unitària (assumint que sempre existirien les inevitables "petites" diferències) acceptant una realitat electoral definida per la confrontació dretes contra esquerres. Evidentment, el pacte amb els lerrouxistes no hauria d'estar minvat de significació nacionalista. De fet, creien els homes de l'anomenat "Puf" (mot despectiu amb el qual es referien a la UFNR els seus adversaris polítics) que la Lliga feia el mateix des d'un àmbit dretà(8).

La connivència dels regionalistes amb el govern Dato per tal d'establir per Reial Decret (novembre de 1913) el projecte de Mancomunitat, i la derrota electoral que la UFNR va patir a les municipals de novembre

de 1913, van obrir el camí vers el conegut Pacte de Sant Gervasi, que es concretà el 6 de febrer de 1914 en la publicació del "Manifest de la Junta de Defensa Republicana"(9).

Amb el desig de realitzar una gran ofensiva republicana a Catalunya, el Pacte de Sant Gervasi considerava que

"fa temps que la política dels governs monàrquics debilita el règim i fa propici un alçament popular republicà. Els partits de la monarquia estan minats per la discòrdia i cap d'ells no disposa de forces d'opinió per a promoure un corrent de restauració nacional. Només la manca d'intel·ligència entre les comunions republicanes ha pogut privar el poble de l'instrument d'acció i de protesta que ha d'acabar la guerra del Marroc. Tots els pobles d'Espanya tindran d'agrair-li, a Catalunya, que es posi al davant en una enèrgica acció alliberadora"(10).

El Pacte de Sant Gervasi no suposava un canvi substancial del projecte polític i estratègia del catalanisme d'esquerres. Es més, aquest es mantenia inalterable, havent-se "cedit" en el fet de coaligar-se amb els lerrouxistes als quals se'ls considerava els enemics irreconciliables de la causa nacionalista. En tot cas, Coromines ho justificava assenyalant que

"així com hem estat aliats amb altres forces catalanes per a la defensa de la Mancomunitat, ens col·liguem ara amb els republicans radicals per defensar les posicions republicanes de Catalunya"(11).

Però el Pacte de Sant Gervasi produí un important trasbals a les files de la UFNR. Mentre un Francesc Layret s'oposava a la coalició entre republicans radicals i republicans nacionalistes, però insistint que no se cerqués cap mena d'escissió fins que se celebrés la propera assemblea general del partit; d'altres, com els redactors d'"El Poble Català" abandonaren la UFNR, manifestant que amb la seva actitud "tenim

el petit orgull de creure que hem donat un exemple de civisme(...)segurs d'haver complert el nostre deure de ciutafans i patriotes",acusant als líders de la UFNR d'haver cercat el Pacte per "una acta de diputat,de regidor,o per un "empleu" municipal,o per un lloc en una junta"(I2).

Les eleccions generals del 8 de març de 1914 devien ésser la prova que donaria o no la raó als "coalicionistes" o als "escissionistes".En tot cas,cal assenyalar que la candidatura de "Defensa Republicana" no va tenir les circumstàncies polítiques i socials al seu favor.Per una banda,va rebre la crítica sistemàtica de la Lliga i les desqualificacions dels ex-redactors d'"El Poble Català",que, en definitiva,afavorien la candidatura presentada pels regionalistes.Per altra banda,no s'ha d'oblidar el progressiu augment de l'abstenció,especialment perjudicial per les candidatures d'esquerres.I,finalment,s'ha de tenir present que la CNT anava a sorgir novament a la llum pública després d'una nova reorganització,i que seria la força que "copsaria" més intensament les aspiracions de les classes populars catalanes(però,sobretot,barcelonines),sempre en detriment de les forces polítiques catalanes d'esquerres(republicanes o "socialistes")volcades a la lluita electoral.

El resultat de les eleccions fou desfavorable per la candidatura de "Defensa Republicana"(I3),suposant l'inici d'un enfonsament constant i accelerat de la UFNR a la vida política catalana,deixant un buit que els escindits del desprestigiàt "Puf" juntament amb elements del nacionalisme radical,van creure que podien cobrir.Les raons que conduïren a nacionalistes radicals i els escindits d'"El Poble Català" a voler ocupar el lloc de la UFNR es troben en l'enlluernament que generava una conjuntura internacional on es respiraven aires de guerra i d'alliberació de petites nacionalitats i que amenaçaven la pervivència de les anomenades monarquies "absolutistes" o d'"Ancien Règime",com

creien que ho era la monarquia espanyola.

Notes:

(1) Ucelay Da Cal, Enric: "La Diputació i la Mancomunitat: 1914-1923", a Història de la Diputació de Barcelona II, Diputació de Barcelona, 1987, p. 39, i 61-63.

(2) ibíd. Una versió sobre la campanya per la Mancomunitat a Riquer, Borja: "Neixement i mort de la Mancomunitat", L'Avenç, nº 3, Barcelona, juny 1977, ps. 24-30, i Ainaud de Lasarte, J.M: "La Mancomunitat de Catalunya", ibíd., ps. 20-23.

(3) La "Conjunción Republicano-socialista" fou l'ambiciós intent d'unir totes les famílies del republicanisme espanyol amb un PSOE que havia cedit en la seva intransigència guesdista per tal d'adoptar posicions properes a Jaures o Vandervelde. Formada al novembre de 1909, la "Conjunción" va nèixer mancada, ja que el republicanisme català (el més fort en el terreny electoral) no va integrar-se plenament en aquesta al llarg de la seva existència. Per a la "Conjunción Republicano-socialista" es pot veure Suárez Cortina, Manuel: El reformismo en España, Siglo XXI de España editores s.a., Madrid, 1986, ps. 22-59, i per la seva incidència a Catalunya pel que respecta al PSOE, Capdevila, Mre Dolors i Masgrau, Roser: La Justicia Social, Centre d'Estudis d'Història Contemporània, Barcelona, 1979, p. 20.

Per la seva banda, la UFNR sorgí a la vida pública l'abril de 1910 amb el clar propòsit de presentar-se a les eleccions generals de maig d'aquell mateix any, volent-hi aprofitar una conjuntura internacional marcada per la revolució portuguesa de 1909, l'ascens a Elefterios Venizelos a la presidència del Consell de Ministres a Grècia l'any 1910, i la campanya internacional del "Maura, no!". Això havia fet dir a

Pere Coromines que

"Ningú parla avui de la República com d'un somni de quatre progressistes retardataris. Estem voltats de Repúbliques, que governen la immensa majoria dels pobles llatins. La classe mitja, que encara es mou plena d'entusiasme pels antics ideals civilistes, comença a desconfiar que la Monarquia arribi a emancipar l'Estat del jou vaticanista".

Reproduït a Coromines, Pere: Diaris i records de Pere Coromines. De la Solidaritat al Catorze d'abril, Curial, Barcelona, 1974, p.180. Per a la creació de la UFNR és útil Roca Gibernau, Teresa: La Unió Federal Nacionalista Republicana o el fracaso de una política, tesi de llicenciatura, UB, 1973.

(4)

"Mort en Canalejas, el rei i els que l'aconsellen varen creure que no hi havia al partit lliberal homes amb aptitud ni amb vocació per a emprendre les reformes que el país espera. L'Azcarate, en Melquiades Alvarez, en Lluís de Zulueta, en José M. Pedregal, en Manuel B. Cossío, en Castillejos i alguns homes de la Institución Libre de Enseñanza foren considerats com a elements utilíssims per a la Monarquia. Les Universitats i les noves Escoles, donarien encara alguns homes més i, amb tots plegats, es podria realitzar la reforma religiosa i cultural, atacant l'Estat en les seves parts mortes, provocant forts arremolinaments d'opinió. Hi ha dos ministres, un d'ells l'Alba, que no serien un destorb en semblant empresa, però la massa dels lliberals d'avui seria implacablement acorralada cap el partit conservador".

Coromines, Pere: "El Rei Republicà", reproduït a Coromines, Pere: op. cit., p.270. Pel Partit Reformista cal veure Suárez Cortina, Manuel: op. cit.

(5) Coromines, Pere: "Decadència Republicana", 22-VI-1913, reproduït a Coromines, Pere: op. cit., p.283.

(6) Santiago Albertí fa la següent llista de figures que deixaren la UFNR per passar a les files del reformisme:

"Diputats a Corts: Josep Zulueta i Laureà Miró i Trepal.

"Ex-diputats a Corts: Eusebi Coromines i Cornell.

"Diputats provincials: Joaquim Forcada i Eduard Micó (Barcelona), Frederic Frigola (Girona), Antoni Estivill de Llorech (Tarragona, president).

"Ex-diputats provincials: Jesús Calvo Martínez i Dionis Millan.

"Regidors de Barcelona: Emili Ricart, Enric Millan i Josep Carcereny.

"Ex-regidors de Barcelona: Josep Roca i Roca (periodista conegudíssim i representant que fou de la Unió Republicana al Comitè Executiu de la Solidaritat), Antoni Fargas de la Flor, Francesc Esteva.

"D'altres: Lluís Companys i Jover (ex-president de la Joventut Federal Nacionalista Republicana), Ildefonso García del Corral, Salvador Vallverdú, Ermenter Palma, Enric de Palma, Enric Bernaldo de Quirós, Vicenç Cusó".

Reproduït a Albertí, Santiago: El republicanisme català i la restauració monarquica (1875-1923), Albertí editor, Barcelona, 1972, p. 347.

(7) Coromines, Pere: op. cit., p. 281.

(8) Ja a principis de 1912, dins la UFNR, Joaquim Lluhi i Santiago Gubern varen iniciar un enquesta a les seves personalitats més destacades per tal d'esbrinar quin tant per cent d'aquestes estarien disposades a cercar una aliança electoral amb el PRR per enfrontar-se a la Lliga. Gubern va indicar que calia desmitificar el fet

"que els regionalistes recabin per a ells el dret d'aliar-se amb tots els reaccionaris enemics de Catalunya, perquè estaven cansats de perdre, i que els homes avençats sentin escrupols a coalitzar-se per defensar la llibertat a la República".

Paraules de Santiago Gubern reproduïdes a Albertí, Santiago: op. cit., p. 336. L'inici de la campanya per la Mancomunitat va tallar aquest primer raonament d'una unió de les forces republicanes radical i nacionalista.

(9) Per a una versió del Pacte de Sant Gervasi analitzant el paper que jugaren els radicals a Gulla i Clarà, Joan B.: El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923), Curial, Barcelona, 1986, ps. 274-284. Per l'òptica de la UFNR a Albertí, Santiago: op. cit., ps. 361-370. Per la visió

dels escindits de la redacció d'"El Poble Català", Ametlla, Claudi: Memòries polítiques 1890-1917, editorial Pòrtic, Barcelona, 1963, ps. 290-311.

(10) "Manifest de la Junta de Defensa Republicana", reproduït a Albertí, Santiago: op. cit., ps. 364-365.

(11) Coromines, Pere: "La coalició amb els radicals", discurs de la campanya electoral realitzat I-I-III-1914, reproduït a Coromines, Pere: op. cit., ps. 307-308. El programa i bases de la UFNR està reproduït a Albertí, Santiago: op. cit., ps. 289-292. Per entendre el liberalisme catalanista de la UFNR pot consultar-se Pérez-Bastardes, Alfred: "Jaume Carner: la democràcia nacionalista de Catalunya", pròleg a Carner, Jaume: La democràcia nacionalista de Catalunya, edicions de La Magrana, ps. V-XXXII.

(12) "Fulla escrita pels ex-redactors d'"El Poble Català'", La Bandera, 25-IV-1914, reproduïda a Bladé i Desumvila, Artur: Antoni Rovira i Virgili i el seu temps, Rafael Dalmau editor, Barcelona, 1984, p. 123. Els escindits eren A. Rovira i Virgili, Claudi Ametlla, Màrius Aguilar, Ramon Noguer i Comet, Pere Casals, Alexandre Plana, Prudenci Bertrana, Serrano i Victori, Delfí Sanmartín, J. Bertran, Andreu Nin, F. Culi i Verdaguer, Ramon Raventós, V. Soler de Sojo i Vicenç Bernades. Aquesta llista està treta d'ibíd., p. 122.

(13) Regionalistes, 12; conservadors, 8; liberals, 7; UFNR, 6; radicals, 1; reformistes, 4; altres republicans, 2; jaumins, 1; mauristes, 1; nacionalistes, 1; monàrquic independent, 1; a Balcells, Albert; Culla i Clara, Joan B. i Mir, Conxita: Les eleccions generals a Catalunya de 1901 a 1923, Publicacions de la Fundació Jaume Bofill, Barcelona, 1982, p. 210.

2. NACIONALISME RADICAL I "SOCIALISME": L'ALTERNATIVA A LA UFNR I A LA LLIGA REGIONALISTA.

2.1. Rovira i Virgili i el lloc del catalanisme a una Europa que marxa a la guerra: l'afirmació d'un sentiment pro-Entesa.

Rovira i Virgili esdevé durant els inicis de la dècada dels anys deu en la figura teòrica més rellevant d'un cert nacionalisme radical d'esquerres. La publicació entre 1912 i 1914 de la seva Història dels moviments nacionalistes en tres volums i de La nacionalització de Catalunya, juntament amb la seva tasca de periodista a publicacions com "El Poble Català" o "La Campana de Gràcia" així ho confirmen.

Quan el 1912, Rovira i Virgili va publicar el primer volum de la Història dels moviments nacionalistes, Pere Coromines va dir que el seu contingut

"fa preveure una renovació doctrinal del catalanisme. En aquest llibre la renovació no hi és, perquè no hi ha de ser; més involuntariament hi apunten alguns dels seus gèrmens. Aquí lo que hi ha són fets s'adojo per a fonamentar-hi la nova doctrina, que, per preveure des d'ara un dels seus més positius caràcters, podem dir que parlarà un llenguatge científic més europeu, més internacional"(1).

Coromines remarcarà que aquesta "nova doctrina" haurà de situar

"el fet de la nacionalitat catalana entre el ressorgiment general de les nacionalitats d'Europa"(2).

Fou en la inestable situació política internacional on Rovira i Virgili va trobar els fonaments que devien dur a aquesta "renovació doctrinal" del catalanisme, sobretot arrel de la Primera Guerra Balcànica, que va suposar un refermament del sentiment nacionalista serbi, que conjugava el desig de recuperar els seus territoris sotmesos per Austria-Hongria amb l'ambició d'aconseguir una sortida a l'Adriàtic, fet al qual la monarquia dual s'oposava rotundament.

La conflictivitat latent generada per la rivalitat austro-sèrbia feia dir a Rovira i Virgili que

"en quant a l'Austria-Hongria, un hom pot arriscar aquest dilema: o esdevindrà un Estat eslav, és a dir, un Estat ont els eslaus tindran l'hegemonia, o la vella monarquia de l'Europa central s'enfonsarà i's desfarà a troços, en mig, probablement, d'un cataclisme europeu. Ja diu René Henry que "l'Austria-Hongria es un Estat viable, però vulnerable".

"Mr. Seton-Watson expressa la creença que l'Austria-Hongria subsistirà, si bé amb un altre règim, i que l'esdevenidor dels serbo-croates està dintre la monarquia dels Habsburgs. Més quan l'autor anglès va escriure'l seu llibre [The Southern Slav Question], la guerra dels Balcans encara no s'havia produït. A nosaltres ens sembla molt aleatori el futur dels serbo-croates, des del moment que en el problema de l'Austria-Hongria hi entren, no sols les lluites de les nacionalitats que l'integren, sinó també, i ben principalment, les rivalitats entre les grans potències d'Europa. I no pot preveure's avui quina solució tindrà aquest trascendental problema europeu. Hi ha motius pera témer que's resolgui en els camps de batalla, encara que les generacions futures, segons les paraules del ministre britànic Winston Churchill, califiquin de bojos els homes de la generació que vagi a una tal catastrofe, en la qual podria naufragar la civilització. Per això la follia de la pau armada -una pau que té moltes de les sinistres conseqüències de la guerra- angustia l'Europa cada vegada més.

"Passen els anys entre perills, i la temuda conflagració europea no esclata. Veiem, emperò, que les potències obren, en el terreny diplomàtic i en el militar, com si hagués d'esclatar.

"La gran incògnita -tràgica incògnita potser- sura damunt l'Europa. I aquesta incògnita inclou l'esdevenidor de l'Austria-Hongria i, en conseqüència, el del problema sud-eslav, que tant directament afecta a la Croàcia"(3).

El sentiment que posava de manifest la inevitabilitat d'una guerra

generalitzada a Europa conduí als partits d'esquerra europeus a mobilitzar-se en favor de la pau i el desarmament. D'aquestes mobilitzacions pacifistes i del "significat" de la Primera Guerra Balcànica, Rovira i Virgili va treure com a conclusió que "tràgica deixalla de les edats bàrbares és la guerra per a la humanitat dels nostres dies, una vergonya, una maledicció", i remarcava que "més, per doloros que sigui, el temps de les guerres inevitables no s'ha clos encara. I no s'ha clos, perquè encara queden en peu, al món, les grans injustícies, les tiranies revoltants, a les quals considera que "son coses pitjors encara que la guerra". Per tant, per Rovira "morir en un camp de batalla a camp obert, amb el pit per a rebre les ferides de l'enemic, i amb una arma al braç per a ferir-lo, és sempre preferible a morir indefensament sota el ganivet de la soldadesca desenfrenada, en els dies vermells de les matances, o a podrir-se lentament en les foscos de les presons"(4).

Rovira i Virgili considerava lícita una guerra d'alliberació nacional o defensiva en la mesura que pretenia desfer una situació d'injustícia i d'opressió, mentre que condemnava tota guerra que es realitzés per afany de conquesta, ja que comportava una situació de sotmetiment que estava en franca oposició amb els principis democràtics i liberals(5). Així, Rovira i Virgili deixava clar que

"els pobles oprimits dels Balcans s'han trobat davant d'un dilema indefugible: o la continuació de l'esclavatge nacional dels seus germans de la Turquia europea o la guerra per l'alliberament. Han triat aquest darrer extrem i han obrat com calia. Els horrors acumulats d'unes quantes setmanes de guerra portaran l'atur dels horrors lents i seguits de la Macedònia"(6).

Rovira comprenia que la població europea protestés contra la guerra dels Balcans perquè obria el pas a una conflagració més general, de la qual pensava que "seria un crim"(7). Però també deixava clar, al mateix

temps, que la inestabilitat de la situació política internacional no l'havia produït el conjuntural conflicte balcànic, sinó que era producte de la constant actitud provocadora i bel·licista de la Triple Aliança, i, en concret, d'Alemanya(8), que volia desencadenar una guerra europea. Rovira anunciava que la victòria de l'Aliança provocaria "una furiosa reacció a tot Europa", per la qual sofriria "l'obra de la llibertat humana (...) un retard d'una centuria"(9).

Tot i considerar-se un anti-bel·licista, Rovira pensava que la pau no era un bon remei mentre existís una Alemanya imperialista que amenaçés els pobles democràtics d'Europa. Es més, creia que el Reich desencadenaria una guerra per tal d'acabar amb ells i per poder dominar-los. Per això mateix, Rovira creia que el paper del moviment obrer desenvolupat en els Estats que composaven l'Entesa (i en concret els partits i sindicats socialistes) en cas que esclatés la guerra europea, havia d'ésser el d'adoptar com a veritable actitud "revolucionària" la col·laboració nacional en comptes d'un temut, i estratègicament erroni per la pervivència de les llibertats democràtiques, alçament revolucionari internacional, que només ajudaria al triomf de l'Aliança, donat que els socialistes alemanys romandrien fidels al Reich(10).

L'anàlisi roviriana de la crisi balcànica de 1912, pretenia demostrar, jugant hàbilment amb conceptes propis d'un estudi marxista de la societat, que el nacionalisme, pel que tenia de lluita d'oprimits contra opressors, era indiscutiblement d'esquerres(11). Davant la constant acusació de l'esquerra espanyola de que el nacionalisme era eminentment burgès i reaccionari(12), l'objectiu d'Antoni Rovira i Virgili es centrava en cercar al PSOE, i en concret la seva Federació Catalana, per tal de formar una plataforma seriosa d'esquerres, nacionalista i socialista a Catalunya, que fos un pas endavant respecte a l'estancament ideològic i electoral que patia la UFNR(13). Aquesta opció podia esdevenir una força mobilitzadora remarcable, que, reafirmant el paper ideològic i polític de l'Entesa, fes, al mateix temps, una dura crítica a la

monarquia alfonsina com un estat on només es feia política de rearmament i de promoció social de l'exèrcit, oblidant totalment la necessitat de realitzar importants reformes socials.

Rovira, que considerava l'estat espanyol com una espècie d'estat multinacional i opressor, i conscient de la impopularitat de la Guerra del Marroc (guerra que ell considerava com guerra de conquesta), va plantejar que tota lluita d'alliberament nacional era una lluita popular, pretenent identificar la causa del catalanisme amb la negativa a la guerra del Marroc (I4). En definitiva, el que pretenia Rovira era aplicar el joc polític europeu a un estat espanyol, on les esquerres, defensors de les petites nacionalitats i de la democràcia, s'"enfrontarien" a una monarquia imperialista i reaccionària que deien que representava els mateixos principis que la Triple Aliança (I5).

El convenciment de Rovira de la inevitabilitat d'una guerra europea, li feia dir que la cursa d'armaments de les potències de l'Entesa Cordial, per tal de contrarrestar la de l'Aliança, no devia aturar-se, sinó que es devia racionalitzar, conjugant-la amb reformes socials per tal de no caure en el parany bel·licista alemany (I6). Aquest advertiment que Rovira féu al gener de 1914 s'ha d'entendre en el marc dels esdeveniments que generaren l'esclat de la Segona Guerra Balcànica l'any 1913. Bulgària, sobrevalorant les seves forces, desféu la Lliga Balcànica en atacar a Sèrbia i Grècia. Però Bulgària fou, al mateix temps atacada per Romania i Turquia. El resultat fou que Bulgària va perdre els territoris guanyats en l'anterior conflicte balcànic, mentre Sèrbia es convertia en la major beneficiada. Era aquesta excessiva bel·ligerància dels pobles balcànics el que realment preocupava a Rovira perquè era

"la península balcànica [la que] ofereix un ample camp per a estudiar la qüestió del nacionalisme i de l'imperialisme. En cada un dels pobles balcànics -Sèrbia, Bulgària, Greaci i Rumania- hi ha alhora un

ideal nacionalista i un ideal imperialista. Els dos ideals se manifesten sovint barrejats, confosos.

"S'ha de dir que'l predomini de l'ideal imperialista representaria un perill gravíssim per als pobles dels Balkans. Som els primers en reconèixer que'l principi de les nacionalitats és insuficient per a resoldre els problemes ètnics i lingüístics d'aquella península, on la superposició de races i nacions és un fet que tot ho embulla. Més si es volgués resoldre aquells problemes a benefici d'un sol dels pobles interessats, i es fes servir la força per a imposar un imperialisme dominador, com va intentar la Bulgària després de la guerra contra la Turquia, vindrien noves guerres i les joveníssimes cultures balkàniques naufragarien en la sang i se deshonrarien amb la ferocitat de què ja es va donar exemple en les últimes guerres.

"L'únic imperialisme sà, en aquells pobles, és l'espiritual. Que cada un d'ells procuri exercir l'hegemonia cultural i econòmica. Que no provi cap de dominar els altres per les armes. No és possible que hi hagi un dominador allí on no s'ajup ningú a ésser dominat"(17).

Aquestes paraules intentaven posar de manifest la importància que havia de tenir en la "futura" guerra europea el principi de les nacionalitats, i com aquest havia d'incidir a Catalunya. En aquest sentit, era lògic que Rovira es preocupés per la "bona imatge" que havien de donar les petites nacionalitats dels Balcans, ja que havien d'ésser l'exemple de l'opressió que patien altres petites nacionalitats com era el cas de Catalunya, la qual es veuria especialment identificada amb la Sèrbia invadida per Àustria-Hongria al juliol de 1914.

Es més, Rovira i Virgili pensava que per a que el principi de les nacionalitats influís veritablement en el cas català, el primer que Catalunya devia portar a terme era una tasca de nacionalització que la poses a l'alçada d'altres nacionalitats oprimides, que podien accedir a la categoria de "nacions lliures" donat el seu grau de desenvolupament cultural, polític, econòmic i social.

2.2. "La nacionalització de Catalunya" segons Rovira i Virgili.

Rovira i Virgili manifestava en el seu llibre publicat al 1936, Resum d'Història del catalanisme, que l'aperició del nacionalisme català en la lluita electoral "va estendre [la seva] influència (...) a grans sectors de l'opinió", però que "si només s'hagues tingut en compte l'aspecte dels mitings de propaganda i les xifres de les eleccions, s'hauria pogut creure que el recobriment nacional del nostre poble ja era gairabé complet"(18). Per Rovira la realitat era diferent, ja que creia que existia

"un fort desnivell entre els èxits del catalanisme polític i l'avenç de la catalanització espiritual. Mentre els partits catalanistes celebraven grans manifestacions públiques i guanyaven eleccions, persistia la castellanització en molts aspectes de la vida del nostre poble. Premsa, escola, cultura, teatre, seguien sota l'acció predominant de la llengua imposada"(19).

Es així, que per a que es produís aquella "catalanització espiritual" "la llengua havia de tenir el lloc cabdal"(20).

Per Rovira i Virgili el Congrés Universitari Català de 1902 i el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana(1906) havien estat remarcables manifestacions d'afirmació catalanista, però no satisfactòries a la pràctica. Les raons eren que, per una banda, el govern central denegà la instauració de càtedres en llengua catalana en considerar, que, aquesta llengua "no és nacional a Espanya i que a Europa no hi havia Universitats bilingües"(21). Per altra banda, "en l'aspecte científic, els resultats del Congrés [Internacional de la Llengua Catalana] no foren molt notables"(22).

Rovira sí considerava important, com a pas inicial, l'obra cultural que Prat de la Riba encetà el 1907 des de la Diputació de Barcelona. La creació de l'Institut d'Estudis Catalans, la instauració de la Biblioteca de Catalunya i la publicació de la Gramàtica de Pompeu Fabra

i de les normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans el 1913 foren considerades eines fonamentals per la "nacionalització de Catalunya"(23).

Una altra qüestió per Rovira era que aquesta "cultura generada des de les institucions" hagués arribat a la població catalana. En aquest sentit, en el moment de la publicació de La nacionalització de Catalunya, el seu autor opinava que això no s'havia produït. Es queixava que aquella tasca de refermament de la cultura catalana havia arrelat en els ja convençuts, però no en la gran massa encara per convèncer.

Per altra banda, el Pacte de Sant Gervasi podia significar l'avís de que es produïa un procés de desnacionalització, que podia estar afectant als mateixos partits catalanistes. Per això, com indica Bladé i Desumvila, la solució que Rovira i Virgili creia adient per tal de re-nacionalitzar Catalunya passava per una activitat proselitista que devia començar dins de les pròpies forces polítiques nacionalistes, continuant amb una

"intensificació de la propaganda mitjançant fulls, fascicles, pamflets patriòtics, petits mapes, biografies, popularització dels episodis candals de la història de Catalunya, conferències, manifestacions, commemoracions, fundació de societats a totes les poblacions [i] fundar una veritable festa nacional catalana (...) (prenent per model les organitzades pels "sokols" dels txecs)"(24).

Cal entendre que el nacionalisme radical s'identificarà amb Sèrbia en la seva condició de petita nacionalitat oprimida; però, per altra banda, el nacionalisme txec servirà d'exemple i model d'organització i lluita nacionalista al considerar que existien nombrosos punts en comú en la seva activitat d'alliberació nacional, sobretot en el factor que creien més important: la defensa i foment d'un idioma i una cultura nacional com element definitori de la seva personalitat com a nació.

Admirat Rovira per la tasca dels txecs, dels què deia que havien creat centres escolars i universitats on l'ensenyament es donava en la seva llengua i no en alemany, manifestarà que el catalanisme devia anar per aquell camí, el qual, fins aquell moment, no havia estat del tot fructífer.

Aquesta teorització realitzada per Rovira i Virgili augmenta de sentit si tenim present, que, el 6 d'abril de 1914, s'havia constituït la Mancomunitat, considerada com aquell instrument vàlid i necessari, malgrat les seves reconegudes mancances, per portar a terme aquell programa de renacionalització, que, en certa forma i amb altra enunciat era el "Catlunya endins" pràtià. Encara que controlada políticament per la Lliga, elements del nacionalisme d'esquerres i liberal com Rafael Campalans, Claudi Ametlla o el propi Rovira i Virgili accedirien a la Mancomunitat com funcionaris, sense que paral·lelament s'oblidessin de cercar una alternativa a la Lliga i a la UFNR. En tot cas, existia un marc institucional català que podia servir davant de les potències occidentals com a prova de la recuperació nacional de Catalunya (24 bis).

2.3. Esquerra Catalanista i Unió Catalanista: el front nacionalista radical.

A partir de les successives escissions que patí la UFNR (el grup d'Alfred Bastardes, Martí Matons i Francesc Layret abandonà el "Puf" arrel de l'assemblea general del 31 de maig de 1914 al ratificar-se el Pacte de Sant Gervasi (25)) dues foren les propostes o opcions que sorgiren per cobrir l'espai d'esquerra nacionalista que el partit presidit per Pere Coromines havia "traït". La primera, amb la figura del Dr. Jaume Queraltó al seu davant, i secundat per Angel Samblancat, fou la constitució d'una candidatura coneguda per Renovació Republicana, i que tenia el propòsit de presentar-se a les generals de març de 1914. L'experiència fou curta degut als nuls resultats que obtingué, ja que l'espai

d'esquerres a Catalunya el cobria la candidatura de Defensa Republicana(26).

La segona opció, amb una mica més de ressó per la significació del seu líder i la seva més llarga durada, fou l'Esquerra Catalanista fundada per Antoni Rovira i Virgili. En el "discurs presidencial" Rovira justificava la raó d'ésser de l'Esquerra Catalanista manifestant que

"no condemnem l'intervenció en la política espanyola, ni rebutjem l'acció parlamentaria. Però en les circumstàncies actuals hi ha en la política espanyola dos fets cabdals que'ns inclinen més encara en aquest sentit [fer "feina interior per un deure patriòtic, per un imperatiu del nostre patriotisme"]:

"L'apreciació d'aquests dos fets, ens separa, d'una banda, de la "Lliga Regionalista", i ens separa, d'altra banda, de "l'Unió Federal Nacionalista Republicana".

"Nosaltres creiem que dintre del règim monàrquic no és possible la realització de les aspiracions de Catalunya: i això, entre altres moltes coses, ens separa de la "Lliga Regionalista".

"Però nosaltres creiem també que no és pròxim un canvi de règim, que no és pròxim un règim republicà. Creiem més: creiem que amb els actuals republicans espanyols, una República no seria la solució del problema de Catalunya.

"De manera que'ns trobem, per una banda, amb que el règim actual no'ns serveix, i per altra amb que un règim republicà no fora viable. Això últim ho ha reconegut últimament un home com En Lerroux, i qui digui lo contrari, això és, que és viable un règim republicà amb els republicans d'ara, aquest enganya al poble miserablement.

"Aquests fets són tristos, però reals.

"¿Vol dir això que hem de descoratjar-nos? Vol dir que hem d'arrupir-nos en el pessimisme? No; això vol dir que hem de confirmar el nostre lema. No podem actuar avui eficaçment en la política espanyola, i aquest és motiu més

per a que tinguem d'actuar dintre de Catalunya. El lema de "adintre" s'imposa una vegada més.

"Allà, hi tenim avui poca feina. Aquí n'hi tenim molta. Posem-nos, doncs, a la nostra feina, catalans.

"En aquesta feina interior de nacionalització catalana regonec que actualment ens trobem poc acompanyats. D'una part, la "Lliga Regionalista" se mostra fa temps desviada; últimament s'ha desviat també l'Unió Federal"(27).

La tasca de nacionalització havia de corregir aquesta desviació, i especialment sembla haver-hi una més remarcable atenció en que la correcció es produeixi en el regionalisme. Cal pensar que l'Esquerra Catalanista surt com a alternativa a ocupar un lloc a l'esquerra, i si s'enfronta a la Lliga és perquè és el seu "enèmic" a la dreta, però el seu "aliat" nacional. En aquest sentit, la reconstrucció d'una opció d'esquerres i nacionalista, que era el que més preocupava a Rovira, feia dir a aquest que

"per a fer-nos companyia en la nostra tasca patriòtica, no veiem altre element que l'"Unió Catalanista", a la qual jo des d'aquest lloc envio la més respectuosa i cordial salutació"(28).

La crida a la Unió Catalanista és perfectament comprensible en la mesura que el seu president, el Dr. Martí i Julià pretenia imposar una política "socialista" al sí de la vella organització nacionalista, tot intentant trencar el mite de l'apoliticisme de la Unió en voler convertir-la en una força electoral seriosa que fes gala de fidelitat catalanista(29). El Dr. Martí i Julià també era del parer, com Rovira i Virgili, que

"ara, després de tantes centúries, ara que la vida catalana es redreça i organitza, ara que, no sols a la nostra terra sinó arreu del món, comença l'època que ha de destruir totes les opressions(...), la protesta catalana, com arreu del món les protestes dels pobles que cerquen deslliurança, no s'hi gira pas endarrere per contemplar ploriquejant o

moguda per venjances temps passats que foren un calvari"(30).

Tot el contrari, el Dr. Martí i Julià manifestà que la protesta que havia de conduir a la destrucció de totes les opressions donaria com a resultat un nou món on es produiria "la socialització de tots els privilegis que centralitzaven tota mena de poders"(31). S'iniciava, d'aquesta forma, un període de col.laboració entre la Unió i l'Esquerra Catalana, que culminà amb l'ingrés en bloc d'aquesta darrera a les files de la formació presidida pel Dr. Martí i Julià, donat que per la seva irreputable tradició nacionalista i la seva decidida renovació ideològica la podien fer un instrument útil de lluita política que no pas crear una organització novella i sense cap mena de tradició. Cal pensar que no oblidaran en cap moment de cercar a la Federació Catalana del PSOE per tal d'ampliar la base d'aquesta opció "nacionalista i socialista", que, amb l'esclat de la Gran Guerra i la idea que aquesta portaria una transformació política del món vers viaranys de democràcia i d'alliberacions nacionals, havia d'actuar seriosament cercant una estratègia que en aquella conjuntura internacional donés solució al plet català(32):

Notes:

(1) Coromines, Pere: "A propòsit de la "Història dels moviments nacionalistes" de Rovira i Virgili", introducció feta per a l'esmentat llibre al desembre de 1912, i reproduïda a Coromines, Pere: op. cit., p. 250.

(2) ibíd.

(3) Rovira i Virgili, A: Història dels moviments nacionalistes, Societat Catalana d'Edicions, VIII, Barcelona, març 1913, ps. 155-156.

(4) Rovira i Virgili, A: "Els obrers i la guerra", La Campana de Gràcia,

16-XI-1912, reproduït a Rovira i Virgili, A: Notes obreres, edicions de La Magrana, edició a cura de Jaume Sobrequés i Callicó, Barcelona, 1986, p. 215.

(5)

"En Pi i Margall condemnava la guerra. Però la considerava santa, quan tenia per fi la llibertat dels pobles".

A ibíd, p. 216.

(6) ibíd.

(7) Rovira i Virgili, A: "Per la pau europea", La Campana de Gràcia, 30-XI-1912, reproduït a ibíd, p. 216.

(8)

"Recordi's que la victòria prusiana de 1870 ha dut ja el món a la situació insostenible de la pau armada".

Rovira i Virgili, A: "Un perill del pacifisme", La Campana de Gràcia, 21-XII-1912, reproduït a ibíd, p. 220.

(9) ibíd.

(10) ibíd, p. 219.

(II) Barrejant hàbilment conceptes com "sentit de classe" o "esperit de casta", diferenciant "actitud obrera" de "realitat obrera", Rovira farà una particular definició del concepte "lluita de classes", a través del qual intentà fer una negació de la "violència del sindicalisme", exemplificada en la vaga general revolucionària i el terrorisme. L'alternativa era que els intel·lectuals burgesos (pels seus estudis) assumissin el paper de teòrics i conductors espirituals de la classe obrera:

"La lluita de classes és un principi essencial del socialisme marxista. Interpretat rectament, aquest principi és necessari i és sà. Però, per desgràcia, en el camp obrer hi ha una forta tendència a desnaturalitzar-lo, a donar-li una amplitud que no té. Així sovint veiem que, en certs militants de l'obrerisme el "sentit de classe" degenera en "esperit de casta."

"(...).

"L'"esperit de casta" que hi ha, com hem dit, en alguns militants de l'obrerisme, els fa veure amb mals ulls que dins el partit socialista hi figurin molts que no són obrers, en el sentit que vulgarment es dona a aquesta paraula. Es ve-

ritat que de vegades entren dins el socialisme burgesos i homes de carrera que no tenen altra finalitat que satisfer ambicions. Però, ¿per ventura no hi ha obrers, obrers manuals, que busquen en el partit i en el sindicat avantatges particulars? (...).

"Llevat dels casos individuals, que a tot arreu es troben, el concurs dels homes de la burgesia ha d'ésser agraït, per dugues raons principals: la primera, perquè aqueixos homes aporten una cooperació de gran vàlua a la causa obrera, especialment en el terreny ideològic; la segona, perquè en defensar el proletariat contra els privilegis de la burgesia obliden generosament els interessos de la pròpia classe, posant la idea de justícia per damunt del sentiment de l'egoisme."

"(...)"

Rovira i Virgili, A: "Castes i classes", La Campana de Gràcia, 7-II-1914 reproduït a ibíd, ps. 259-260.

(12) De fet, l'entrada de la UFNR dins la "Conjunción Republicano-socialista" va estar marcada per aquest problema, i d'aquí l'"ambivalent" pas del partit de Pere Corominas en la "Conjunción". La creació de la UFNR va fer dir al diari "El País" de Madrid:

"Otra solución sería que la UFNR, borrarse esta "ene" inicial de negación y se llamase "Unión Federal Republicana" (...). ¿Por qué no prescindir del nacionalismo que les disminuye la voluntad y las simpatías de la nación?"

Reproduït a Ferrer, Joaquín: Un líder socialista. Layret/1880-1920, Nova Terra, Barcelona, 1973, p. 69.

(13) Aquest apropament vers el PSOE s'evidenciava en articles com Rovira i Virgili, A: "En Pablo Iglesias a Catalunya", La Campana de Gràcia, 17-IX-1910, a Rovira i Virgili, A: Notes..., op. cit., ps. 147-148; o "El Socialista", diari, La Campana de Gràcia, 8-III-1913, a ibíd, p. 224; o sí més no el pamflet d'Alomar, Gabriel: Catalanisme socialista, conferència celebrada al Teatre Principal el 18-XII-1910. En aquest sentit es pot consultar Rodés, Jesús M.: "Socialdemocràcia catalana i qüestió nacional (1910-1934)", Recerques, nº 7, Curial, Barcelona, 1978, ps. 125-129.

(I4) Veure Ucelay Da Cal, Enric: "Els enemics dels meus enemics. Les simpaties del nacionalisme català pels "moros": 1900-1936", L'Avenç, nº 28, Barcelona, juny, 1980, ps. 29-40.

(I5)

"Al.ludint les desercions dels prohoms republicans, diu que el poble de Catalunya, que abans que tot és revoltós i protestari, no transgirà mai amb la monarquia, perquè la nostra gent hi ha perdut la fe. Explica admirablement, i enmig d'aplaudiments, el que són les monarquies belga i anglesa, dient de l'espanyola que la seva característica no és altra que la mort. Encara que aquesta es democratitzés, nosaltres continuariem essent-ne irreconciliables enemics.

"(...).

"Acaba amb les paraules "Guerra a la Guerra" i "fora els armaments", que són el lema d'aquesta campanya".

"Contra la guerra. Miting de la campanya pacifista", míting contra la guerra i la cursa d'armaments fet al teatre del Triomf de Barcelona el diumenge 8 de juny de 1913, resum d'El Poble Català, 9-VI-1913, reproduït a Nin, Andreu: Socialisme i nacionalisme (1912-1934). Escrits republicans, socialistes i comunistes, edicions de La Magrana, edició a cura de Pelai Pagès, Barcelona, 1985, p. 48.

(I6)

"Les valentes declaracions de Mr. Lloyd George contra els enormes armaments de les grans potències han mostrat punyentment el tràgic dilema de l'actual política dels Estats: o limitar la creixença dels gastos militars, o renunciar a les grans reformes socials.

"Es un fet que en quasi tots els països les reformes socials estan avui aturades. Aquestes reformes són cares, precisament perquè tendeixen a minvar la miseria i els dolors del proletariat. (...).

"Si ara, estant aquestes reformes en els començos, importen ja dotzenes i fins centenars de milions allí on s'han establert, quina xifra formidable importaran quan hagin arribat a un grau mitjà de desplegament? Per a donar una idea d'aquest augment necessari, pot dir-se que,

quan arribin al seu grau mitjà, les reformes socials hauran multiplicat per deu el cost actual.

"Serà possible als Estats aguantar aquesta càrrega tan feixuga? Mentre no es realitzi la reducció dels armaments, és evident que no. Així el proletariat comprendrà cada dia més que un dels seus més grossos enemics està en la política internacional de rivalitat, de domini i d'injustícia; política que exigeix la creixença continua, la creixença boja dels armaments de les potències".

Rovira i Virgili, A: "Armaments i reformes socials", La Campana de Gràcia, 10-I-1914, reproduït a Rovira i Virgili, A: Notes..., op. cit., ps. 255-256.

(17) Rovira i Virgili, A: Història dels moviments nacionalistes, Societat Catalana d'Edicions, XV, Barcelona, juliol 1914, ps. 80-81.

(18) Rovira i Virgili, A: Resum d'Història del catalanisme, edicions de la Magrana, edició a cura d'Anna Sallés, Barcelona, 1983, p. 93.

(19) ibíd., p. 93.

(20) ibíd.

(21) ibíd., ps. 95-96. Sobre el Congrés Universitari de 1902 es pot veure Els Congressos Universitaris Catalans. Catalanització i autonomia de la Universitat, Undarius, edició a cura de Miquel Puig i Reixach, Barcelona, 1977, ps. 5-22, 57-73. Sobre una visió força "negativa" de la Universitat de Barcelona a Gaziell: Tots els camins duen a Roma. Història d'un destí (1893-1914). Membries, I, edicions 62, Barcelona, 1981, ps. 189-221.

(22) Rovira i Virgili, A: Resum..., op. cit., p. 96.

(23) ibíd., ps. 96-97. Sobre l'Institut d'Estudis Catalans pot consultar-se Jardí, Enric: Eugeni d'Ors, Sociedad de Estudios y Publicaciones, Ayma s.a. editora, Barcelona, 1967, ps. 109-142; Gaziell: Tots els camins duen a Roma. Història d'un destí (1893-1914), II, edicions 62, Barcelona, 1981, ps. 231-271. Sobre el "noucentisme" i la formació d'una intel·lectualitat "noucentista", Castellanos, Jordi: "Josep Pijoan i els orígens del Noucentisme", Els Marges, nº 14, Barcelona, 1978, Curial, ps. 31-49; Marfany, Joan-Lluís Marfany: "Modernisme i noucentisme, amb algunes consideracions so-

bre el concepte de moviment cultural", ibíd, nº 26, Curial, Barcelona, 1982, ps. 31-42; Aulet, Jaume: "La revista "Catalunya" (1903-05) i la formació del Noucentisme", ibíd, nº 30, curial, Barcelona, 1984, ps. 29-53; Marfany, Joan-Lluís: "Reflexions sobre Modernisme i Noucentisme (a propòsit de 'Literatura Catalana Contemporània' de Joan Fuster)", ibíd, nº 1, curial, Barcelona, maig 1974, ps. 49-71; Murgades Barceló, Josep: "Assaig de revisió del noucentisme", ibíd, nº 7, curial, Barcelona, 1976, ps. 35-53; Murgades, Josep: "El Noucentisme", Catalanisme: història, política i cultura, L'Avenç, s.a., Barcelona, 1986, ps. 99-114; sobre el "noucentisme" fora de Barcelona-ciutat Comadira, Narcís: "El noucentisme a Girona: Rafael Masó", Recerques, nº 14, curial, Barcelona, 1983, ps. 113-122; Freixa, Mireia: "El noucentisme a Terrassa i els seus protagonistes", ibíd, ps. 123-130; Bilbeny, Norbert: "Nacionalisme i cosmopolitisme en la teoria noucentista", ibíd, ps. 131-138.

(24) Bladé i Desumvila, A: op. cit., ps. 127-128. Rovira indicava que

"pera'l dia de la solució definitiva, cadascú prepara i acreix les seves forces. Els txecs les tenen admirablement preparades. Les societats gimnàstiques dels "sokols", que tant meravelloses festes organitzen, són una escola de fort patriotisme i constitueixen l'exèrcit de la patria. L'hora es greu pera la Bohèmia; més aquesta pot esperar els esdeveniments amb tranquila confiança. L'ombra del gran Palacky -al qual la nació alçà en 1912 un bell monument a Praga- passa pel planell de la Bohèmia i per la vall de la Moravia, encoratjant el braç poble txec".

Rovira i Virgili, A: Història dels..., op. cit., VIII, p. 56.

(24 bis) Sobre la formació de l'anomenat sector "intel·lectual professional" a l'entorn de la Mancomunitat, Casassas i Imbert, J: "La configuració del sector "intel·lectual professional" a la Catalunya de la Restauració (a propòsit de Jaume Bofill i Mates)", Recerques, nº 8, curial, Barcelona, 1978, ps. 103-130; Rodés, Jesús M.: "Intellectuals i socialisme. Notes sobre l'especificitat històrica de la "via catalana". Primeres formula-

cions(I)", Nous Horitzons, nº 57, Barcelona, 1979, ps. 40-42; Ucelay Da Cal, Enric: "La Diputació i la Mancomunitat...", op. cit., ps. 63-86.

(25) Albertí, Santiago: op. cit., p. 378; Ferrer, Joaquím: op. cit., p. 83.

(26) Balcells, Albert; Culla i Clara, Joan B. i Mir, Conxita: op. cit., ps. 205-206.

(27) "Discurs presidencial pronunciat per Don Antoni Rovira i Virgili en l'acte inaugural de l'Esquerra Catalanista celebrat la nit del 18 de juny de 1914", La Nació (portaveu de l'Esquerra Catalanista), 24-VI-1914, p. 2.

(28) ibíd.

(29) El Dr. Martí i Julià manifestarà que

"també penso que, avui per avui, pot contribuir molt a enfortir el nacionalisme, l'acció política catalanista, però feta rectament i honradament, no per conveniències personals com se fa ara. Per això l'Unió Catalanista, al veure que'ls partits polítics que realitzaven acció electoral han abandonat les posicions que en aquesta acció havia de tenir el nacionalisme, ha decidit intervenir en les eleccions de regidors i diputats "provincials, ocupant els llocs d'on els altres han desertat. Però això ho fa l'Unió solament pel bé de Catalunya, sense atendre conveniències ni servir concupiscències"

"L'actualitat política/Parlant amb En Martí i Julià", ibíd., 15-VII-1914, p. I.

(30) Martí i Julià, D: "La Patria per a tots", Renaixement, I-I-1914, reproduït a Martí i Julià, D: Per Catalunya i altres textos, edicions de la Magrana, edició a cura de Jaume Colomer, Barcelona, 1984, ps. 225-226.

(31) ibíd.

(32) En certa forma, el catalanisme d'esquerres també pretenia aplicar al marc polític català el joc polític internacional que oposava els conceptes imperialisme i democràcia. S'intentava distingir un catalanisme democràtic d'un altre conservador i "imperialista" (fent el catalanisme d'esquerres una interpretació interessadament "negativa" de la concepció pràctica d'imperialisme). En darrer terme, es volia presen-

tar el catalanisme d'esquerres com la genuina representació del nacionalisme català. En aquest sentit, es pot veure Casassas i Ymbert, Jordi: Jaume Bofill i Mates (1878-1933), curial, Barcelona, 1980, ps. 80-82.

2ª PART:

L'ESTRATÈGIA INTERNACIONAL DEL CATALANISME:

IMATGE I IDEALITZACIÓ DEL FET DELS "VOLUNTARIS CATALANS".

I. DE LA CRISI AUSTRO-SÈRBIA A LA BATALLA DEL MARNE (JUNY-SETEMBRE 1914).

I. I. Vers la neutralitat de l'estat espanyol: l'esquerra espanyola a l'expectativa.

L'assassinat de Sarajevo va servir a Àustria-Hongria per, tot demanant el recolçament alemany, intentar l'aïllament de Sèrbia als Balcans. La monarquia dual assegurava i reprotxava una "complicitat indirecta" del govern serbi en l'atemptat, afirmant que les armes utilitzades provenien dels arsenals de Belgrado. Aquesta afirmació s'entén si tenim present que el govern austriac coneixia l'existència de la gestació del magnicidi des de començaments de juny, essent infructuosos els seus intents per tal d'evitar-lo(1).

Àustria-Hongria donava per suposat que Rússia no deixaria d'intervenir en favor del seu aliat sud-eslau; hom tenia el convenciment que el govern tsarista donaria pas, després d'una primera actitud previsiblement "agressiva", a una altra de retraïment i pactisme com ja succeí al 1908 amb l'annexió de Bòsnia-Herzegovina.

Per la seva part, el Reich semblava disposat a donar suport a una acció de la monarquia dual contra Sèrbia, encara que comportés una guerra general europea. Alemanya tenia la convicció que els seus associats a la Triple Aliança s'estaven debilitant progressivament, mentre que l'Entesa donava la sensació que s'enfortia cada cop més, especialment, Rússia(2). D'aquesta forma es pot pensar que Alemanya volia que esclatés una guerra europea abans que pogués perdre una posició militar pretesament privilegiada.

És així, que la monarquia Habsburg envià un ultimàtum al govern serbi el 23 de juliol, pel qual s'exigia plena satisfacció a unes demandes en termini de 48 hores, entre les quals destacava l'exigència que les autoritats austro-hongareses participessin en la investigació de l'atemptat,

el que significava (almenys així es va voler entendre) l'intent d'immiscir-se als afers interns, i, per tant, en la seva sobirania nacional, dels serbis.

El 25 de juliol, Sèrbia, tot seguint el consell de les potències de l'Entesa acceptà les condicions de la monarquia dual, encara que amb uns certs canvis de matís. Aleshores, Alemanya temerosa que la crisi es solucionés a través d'una conferència internacional (desconfiava d'aquestes arrel de la que es celebrà a Algeïres al 1906), pressionà a Àustria-Hongria per a que fes acomplir els punts de l'ultimàtum en la seva totalitat. La monarquia danubiana es trobà en un carrer sense sortida que la conduí el 28 de juliol a la declaració de guerra contra Sèrbia.

Quan Rússia tingué coneixença que Belgrado havia estat bombardejada per les tropes austro-hongareses, el govern tsarista decretà el 29 de juliol la mobilització parcial, que fou el toc d'avis esperat per Alemanya per manifestar que no toleraria qualsevol mesura militar per part de Rússia vers Àustria-Hongria. El Tsar promulgà el 30 de juliol la mobilització general, iniciant-se un seguit de mobilitzacions i declaracions de guerra entre les grans potències que s'allargarà fins la primera setmana d'agost.

En produir-se la mobilització russa, Alemanya envià sengles ultimàtums a Sant Petersburg i París, que no tingueren cap efecte pràctic ja que l'1 d'agost el Reich li declarava la guerra a Rússia, el que feia que França respongués amb la declaració de guerra a Berlin el 3 d'agost tot complint els acords russo-francesos.

Paral·lelament, el 2 d'agost, Alemanya recomanà a Bèlgica, malgrat l'estatut internacional de neutralitat que la protegia, que li permeté deixar passar els seus exèrcits camí de França. Bèlgica es negà, significat la seva ocupació militar, la qual cosa serví de motiu a Anglaterra per declarar la guerra a Berlin el 4 d'agost.

La reacció de l'estat espanyol davant d'aquest estat de coses fou molt ràpida. Ja amb la declaració de guerra de la monarquia dual a Sèrbia, el govern Dato manifestà per Reial Decret el desig que Espanya romangués neutral(3), actitud que es reafirmà el 7 d'agost quan la guerra ja s'havia generalitzat amb l'entrada de les grans potències europees.

Les raons de la neutralitat espanyola s'han de trobar en una feblesa econòmica considerada pels contemporanis com pràcticament crònica, i en la necessitat de mantenir un nombrós exèrcit al Marroc, fet que per sí mateix generava unes despeses pecuniàries imponents (dins dels pressupostos anuals de l'estat, la campanya marroquina prenia un protagonisme desmesurat), essent un factor a tenir en compte per comprendre la citada "feblesa econòmica" de l'estat espanyol(4).

Si la posició que pren l'estat espanyol és d'absoluta neutralitat, la majoria de llibres de memòries de l'època donen a entendre que el poble i la major part dels polítics espanyols no assumiren aquesta neutralitat; s'assenyala que ràpidament es produí una divisió entre francòfils i germanòfils, que simbolitzava la corresponent dicotomia entre esquerres i dretes, que alguns, un tant exageradament, han manifestat que conduí a un cert estat de "guerra civil"(5).

Primer de tot, cal matisar aquest tòpic que es reproduïx sovint inclés en els llibres de divulgació. No tothom va prendre part en aquesta disjuntiva entre els partidaris de l'Entesa i els de l'Aliança, o, com a mínim, no en la mateixa mesura que ho assumiren sectors intel·lectuals i una bona part de la classe política espanyola. Les classes populars, en la seva gran majoria, tot seguint la marxa del conflicte, no sabien ben bé què era el que entrava en joc en aquella, anomenada momentàniament, "guerra europea"(6).

Cal, també, posar una mica en dubte el tòpic que diu que els espanyols des d'un primer moment ja havien donat les seves simpaties per un bà-

dol o per l'altre gairabé de forma entusiásta. Això no és del tot cert. Pel que fa als dits aliadòfils (en concret a Catalunya, on es diu que més es va viure l'ambient de la guerra) només el PRR i el nacionalisme radical català va prendre una actitud en favor de l'Entesa totalment exaltada, convençuts que d'aquella guerra sorgiria un nou món, arribant els lerrouxistes a clamar per la intervenció de l'estat espanyol al costat dels aliats.

Però forces o personatges de l'àmbit polític i intel·lectual català (des d'un Gabriel Alomar, un Amadeu Hurtado, els seguidors del doctor Jaume Queraltó, un Francesc Layret o la propia UFNR) que sempre havien manifestat la seva admiració per la França republicana, la de la revolució de 1789, adopten postures gairabé abstencionistes, arribant-se a posar de manifest que més val la neutralitat de l'estat espanyol, que no pas afegir una altra guerra a la ja sagnant del Marroc(7).

¿Quines raons poden fer entendre aquesta actitud del catalanisme d'esquerres en la seva pràctica totalitat?. S'ha de tenir en compte que el balanç electoral dels primers mesos de 1914 havia estat un xic desensissador per l'esquerra catalana i/o catalanista. En primer lloc, el Pacte de Sant Gervasi restà vots al PRR i a la UFNR, mantenint-se per sota dels resultats de la Lliga. Paral·lelament, la candidatura de Renovació Republicana encapçalada pel Dr. Jaume Queraltó fracassà estrepitosament. Però és que a la resta de l'estat, el panorama de l'esquerra no era molt millor, donat que la Conjunció republicano-socialista des de la formació del Partit Reformista s'havia vist debilitada, afegint-se els corrents d'opinió dins del PSOE que volien trencar amb la Conjunció.

I fou en aquesta conjuntura de crisi de l'esquerra espanyola i catalanista que esclatà la Gran Guerra, la qual va generar, a més, el sentiment que no seria favorable a l'Entesa, i, que, amb més virulència que la guerra franco-prussiana, conduiria a l'èxit de l'Aliança, fent manifestar que significaria el triomf de l'autoritarisme sobre la llibertat.

En certa mesura és lògic que, amb un panorama polític intern i internacional realment decepcionant, l'esquerra espanyola i catalanista optés per romandre a l'espectativa tot esperant una conjuntura més favorable per a mobilitzar-se. D'aquesta manera, l'actitud del PRR (que serà analitzada a l'apartat 2.2.2.) i la del nacionalisme radical es convertiren en unes significatives excepcions.

I.2. Esquerra Catalanista i Unió Catalanista: la necessària "Union Sacree" del nacionalisme català i els incipients plantejaments d'una estratègia internacional.

L'ultimàtum austro-hongarés a Sèrbia va fer reaccionar ràpidament als homes de l'Esquerra i la Unió Catalanista enfront del que consideraven era una agressió a la sobirania d'una nació. Així, el 30 de juliol, un dia després que la monarquia dual declarés la guerra a Sèrbia, les planes de "Renaixement" posaren de manifest que si no s'alliberava amb promptitud l'agredida nació balcànica, el món estava abocat a una guerra de gran magnitud, entenent, que, per aquest motiu,

"els homes directors dels Estats caldria que s'afanyessin a donar satisfacció a les aspiracions autonomistes abans no tinguessin aquestes d'imposar-se per el fet de la violència" (8).

El 31 de juliol, organitzat per l'Esquerra i la Unió Catalanista, se celebrà un miting de solidaritat amb Sèrbia al Casal Nacionalista del Districte VI. L'acte, presentat per Francesc Rosell, tingué com a primer orador a Francesc Xavier Casas Briz (secretari de la Unió Catalanista), que, segons el cronista de "La Veu de Catalunya", va dir que

"Catalunya ha de simpatisar amb la causa de Sèrbia per raons de nacionalisme i d'humanitat" (9).

Seguidament, va parlar Rovira i Virgili que digué que la

"guerra europea és inevitable, i que la Cata-

lunya ha de prestar la seva solidaritat moral als estats de la Triple Entente que apoen la Serbia"(IO).

La darrera intervenció fou del representant de la Joventut Catalanista, Daniel Cardona, que, segons "La Veu de Catalunya" "va fer un velat elogi de Príncip, l'assassí de l'arxiduc". Aquestes declaracions van fer intervenir el delegat del governador per tal de manifestar que les paraules dels oradors començaven a extralimitar-se en justificar un acte de violència física contra un home pertanyent a una família reial, i en sortir-se dels límits que imposa la neutralitat espanyola. La intervenció de Daniel Cardona generà, al mateix temps, crits de "Visca Catalunya" que varen ser contestats per uns altres de "Viva Espanya" realitzats, sembla ser, per uns "joves jaumins", "promovent-se un gran avalot, evitant la policia que anessin a les mans". El miting fou, aleshores, suspès per Francesc Rosell abans que les coses es compliquessin més, tot cantant "Els Segadors"(II).

A partir d'aquest moment, aniria prenen força dins el nacionalisme radical una postura pro-Entesa, que, el 6 d'agost, amb la generalització del conflicte, es reafirmaria a les planes del setmanari "Renaixement" tot assenyalant que d'aquesta anomenada "guerra de les nacions"

"el mapa d'Europa ha de sofrir una transformació, en la que, els nacionalismes i els estats futurs tindran les seves fronteres segons és dret, per agrupacions etniques, que a la vegada s'agruparan entre elles formant federacions fonamentades en la conveniència mutua per a millor perfecció del individu"(I2).

D'aquesta manera, creuen (seguint les coordenades roviravirgilianes), que, per a que la causa catalana sigui tinguda en compte en aquest reordenament de fronteres, serà necessària, no tan sols la ja esmentada presa de posició favorable a l'Entesa, sinó, al mateix temps, portar a terme

una reafirmació política i econòmica de Catalunya que es simbolitzés en una "Union Sacree" de totes les forces polítiques i econòmiques catalanes a l'estil de les fetes pels estats bel.ligerants(13).

Aquesta recerca d'una "pau social" pretén evidenciar que Catalunya també està en guerra, essent el seu imperi alemany o austro-hongarés la monarquia alfonsina, la qual amb el triomf dels Aliats ja ni tindria raó d'existir. Ja al 1913, un Andreu Nin havia assenyalat que la corona espanyola no es podia comparar amb les monarquies anglesa i belga, models del que l'esquerra francòfila anomenarà repúbliques coronades, ja que creia que l'única sortida que li quedava a la monarquia alfonsina era la seva pròpia liquidació i desaparició(14).

Davant l'actitud de Prat de la Riba de crear el 6 d'agost de 1914 des de la mateixa Mancomunitat una Junta Econòmica que posés fi al pànic que produí en els sectors econòmics preponderants catalans la clausura dels centres borsaris barcelonins, i la consegüent por a que la generalització de la guerra a Europa portés a "una paralització total de les indústries per falta de primeres matèries i encara més per falta de capitals que volguessin arriscar la inevitable ruïna i la de crèdits per a suplir-los"(15), tingué una rebuda calurosa a les planes de "La Nació", manifestant

"q'ha tingut per la seva composició totes les característiques d'una assemblea nacional de Catalunya(...)n'hi ha prou amb repetir lo que ja son molts que ho diuen fa alguns dies: Catalunya comença a governar-se a si mateixa"(16).

Aquesta idea d'una Catalunya que cívicament es conduïa "sola" a una mena d'"autogovern", feu que els homes de l'Esquerra Catalanista, no tan sols s'adreçessin amb felicitacions als comerciants i industrials catalans, sinó també a aquells nuclis obrers que creien que havien sabut entendre la transcendència d'aquell moment històric, arraconant les dife-

rències de classe per una solidaritat nacional catalana, posant l'exemple d'uns obrers tapers de l'Empordà que acordaren cobrar menys per tal que el seu patró pogués tenir els suficients diners per a invertir i mantenir el negoci(17).

Però aquest camí ideal a l'"autogovern" només trascendí a les planes de la premsa nacionalista radical, doncs, certament, l'anomenada "Union Sacree" no s'arribà a produir. En primer lloc, l'actitud de les classes populars i del moviment obrer de Catalunya no va anar en la direcció dels obrers tapers empordanesos. L'atur i la fam anaven a ésser uns fenòmens innegables que l'esclat de la guerra augmentaria, posant-se de manifest una evident desigualtat social, que la CNT no deixà passar per alt, remarcant que la guerra tenia en els motius nacionalistes la coartada de la verdadera raó que l'havia provocat: els interessos econòmics de les classes dirigents de les grans potències(18).

Per altra banda(i possiblement fou el més desencisador)tampoc l'actitud de la Lliga Regionalista i de la UPNR fou el suficientment satisfactòria pels nacionalistes radicals. Tant un Folguera i Duran(19) com Rovira i Virgili(20) assenyalaren que ambdós partits es limitaren més a indicar que és el que devia fer l'estat espanyol que no pas Catalunya davant la guerra. Certament, Joaquim Salvatella havia manifestat a les planes d'"El Poble Català" que en aquells moments inicials de la guerra s'havia d'adoptar vers la monarquia una postura de "lleialtat i patriotisme", tot cercant la formació d'un "Govern Nacional" que tingués cura de la neutralitat espanyola, ja que d'aquesta manera

"en l'hora de la liquidació general, Espanya se trobarà enfortida, en una situació econòmica immillorable i el prestigi moral de la nació haurà augmentat considerablement la solvència davant del món"(21).

Del mateix parer que Salvatella era Francesc Cambó, que des de "La

Veü de Catalunya" assenyalarà que "hem de ser neutrals perquè no podem ser altra cosa"(22), creient que l'enfortiment econòmic i polític de l'estat espanyol pot servir per a que aquest, quan es produeixi el futur "Congrès Internacional" on es negociarà la pau, pugui "reclamar-hi la participació"(23).

Quan la Junta Econòmica de la Mancomunitat redacti i adreci el "Mensaje al rey D. Alfonso XIII", aquest serà criticat des de l'Esquerra i la Unió Catalanista perquè recullia l'esperit de les declaracions de Salvatella i Cambó, i perquè assenyalaria que la solució dels problemes econòmics catalans serien els de tota Espanya. Així, des de les planes de "Renaixement" es dirà que

"no és la primera vegada que missatges per l'estil han estat endreçats, i que han sigut contestats amb promeses que més tard s'han vist que no eren més que això: promeses, incomplertes sempre(...) no està en nostre ànim culpar als caps dirigents de la política que avui impera a Catalunya de la presentació del missatge que com a nou memorial d'agraïms s'ha endreçat al quefe de l'estat. Totes les solucions pacífiques compatibles amb la dignitat de catalans, que s'esmersin en pro de nostra Terra, tindran per part nostra la millor acollida, [però] ja ho havem dit abans: "sense que rebaixin nostra dignitat de catalans". Totes elles tenen d'ésser fetes amb els ulls fets en l'alta ideologia del poble que conscient del seu ésser se troba avui formant part d'altre poble que porta la direcció de l'Estat"(24).

Es per això que creuen, tot desencantats, que

"avui que'ns trobem enfront d'un gran conflicte que més que conflicte de reis i de corones és un conflicte d'ànima nacionalista; avui que grans escriptors ja parlen de la futura formació del mapa d'Europa per nacionalitats confederades; avui que'l re-

sorgir de Polònia s'ovira ja en l'horitzó; avui que l'Irlanda està a punt de conseguir la seva autonomia, i que amb aquella fermesa anti-transaccionista ha declarat que res té que veure la conflagració actual, per a que's tanquin les Cambres sense haver aprovat l'"Home Rule"; avui, ho repetim, és més de dol-dre la política de transacció nacionalista que impera a Catalunya"(25).

Serà per aquest motiu que assenyalaran que

"lo que n'enyorem és que Catalunya no s'hagi presentat aquesta vegada amb tota fermesa, reclamant la seva integritat autonomista amb veu forta i potent. Que sapiguessin aquests pobles que's troben lluitant dintre Europa per la seva nacionalitat, que aquí l'ànima dels seus germans catalans els acompanya i que aquesta no s'acontenta amb senzilles promeses de solucions econòmiques, com sembla que vulguin indicarnos els partidaris de l'oportunisme"(26).

L'estrategia que l'Esquerra i la Unió Catalanista havien volgut encetar aquells primers dies de la guerra era poc atractiva pels homes de la Lliga i la UPNR, més preocupats pel pragmatisme de demanar unes reivindicacions de tipus econòmic a Madrid, que no pas rebre unes vagues, si més no, inexistents, promeses d'autonomia d'unes potències (les de l'Entesa) que, a més, estaven a punt d'ésser derrotades als camps de batalla, i de les que estaven segurs desconeixien totalment la qüestió catalana.

S'haurà d'esperar a que es produeixi la que va ésser la sorprenent victòria de les tropes aliades a la batalla del Marne, per a que, primer, tingui lloc una exaltació aliadofila molt important a Catalunya; i, segon, les organitzacions polítiques catalanes i catalanistes (especialment d'esquerreres) posin en marxa un llenguatge i uns mètodes d'actuació de proselitisme aliadofil (s'ha de concretar que a Catalunya predominà la

seva vessant francòfila), que Rovira i Virgili sabrà relligar per tal d'oferir, força estructuradament i amb coherència, una estratègia dita internacional pel catalanisme (dins la qual prendria força la idea que era necessari que Catalunya participés en la guerra amb un important contingent d'homes), de la qual fou el seu més remarcable teoritzador (27)

Notes:

(1) Renouvin, Pierre: La Primera Guerra Mundial, Oikos Tau, Barcelona, 1983, p. 7; Turner, L.C.F.: Origins of the First World War, Edward Arnold (Publishers) Ltd., Londres 1980, ps 78-III; una visió aliadòfila de l'època a Captain Morley: La Guerra de les Nacions, vol. I, Societat Catalana d'Edicions, Barcelona, desembre 1914.

(2) Mommsen, Wolfgang J.: La época del imperialismo, siglo XXI, Madrid, 1984, p. 257; Stevenson, D.: French war aims against Germany 1914-1919, Clarendon Press, Oxford, 1982, ps 24-29.

(3)

"Existente, por desgracia, el estado de guerra en Austria-Hungria y Servia, según comunicó por telégrafo el embajador de España en Viena, el Gobierno de S.M. se cree en el deber de ordenar la más estricta neutralidad a los subditos españoles, con arreglo a las leyes vigentes y a los principios del Derecho público internacional.

"En su consecuencia, hace saber que los españoles residentes en España o en el extranjero que ejercieran cualquier acto hostil que pueda considerarse contrario a la más perfecta neutralidad, perderán el derecho a la protección del Gobierno de S.M. y sufrirán las consecuencias de las medidas que adopten los beligerantes, sin perjuicio de las penas en que incurrieron, con arreglo á las leyes de España.

"Serán igualmente castigados, conforme al artículo 150 del Código Penal, los agentes nacionales o extranjeros que verificasen o promoviesen en territorio español el reclutamiento de soldados para cualquiera de los Ejércitos o Escuadras beligerantes.

Reial Decret del Ministeri d'Estat publicat a la Gaceta de Madrid, 30-VII-1914, reproduït a "Annexe à la Dépêche P Sm ab de St. Sebastian du 7 Août 1914 n° 342", Guerre 1914-1918/469. Espagne. Dossier General. I. Août 1914-Janvier 1915, Arxiu del Ministeri d'Afers Estrangers Francès, París, p. 12; i reproduït parcialment a Fernández Almagro, Melchor: Historia del Reinado de Alfonso XIII, Montaner y Simón, Barcelona, 1933, ps. 252-253.

(4) D'aquesta situació es feia ressó l'ambaixador francès Geoffray, que, després d'entrevistar-se amb el Ministre d'Estat, Marquès de Lema, per tal d'esbrinar si cabria la possibilitat que l'estat espanyol més endavant pogués entrar a la guerra al costat de l'Entesa, les conclusions que el diplomàtic francès va extreure foren les següents:

"Le Ministre d'Etat m'a au surplus déclaré a titre tres confidential qu'un examen fort attentif de la situation actuelle de l'Espagne avait amené le Gouvernement a reconaitre qu'une intervention armée en notre faveur etait impracticable dans les circonstances présentes: 80000 hommes etait immobilisés au Maroc et, dans l'etat econòmique du pays, on ne disposait pas des moyens suffissants pour appeler des réserves et mettre l'armée en situation de prendre part a une campagne très éloignée de sa base".

Paraules de Geoffray al Ministre d'Afers Estrangers Francès, Madrid 29-VIII-1914, a Guerre 1914-1918/469..., op. cit., p. 22.

(5)

"En los pocos días que van desde la conmiación austríaca hasta el 2 de agosto en que Alemania comienza sus operaciones violando

la neutralidad de Luxemburgo...ya se han movi-
lizado las principales ideas y sobre todo
los principales sentimientos agresivos que
han de luchar en la guerra civil española".

Paraules de Bello, Luis: Espanya durante la guerra, Madrid 1919, p. 56,
reproduïdes a Pabón, Jesús: Cambó 1876-1918, editorial Alpha, Barcelona,
1952, p. 426, i el qual dirà "ciertas son también estas palabras de Luis
Bello".

(6) Evidentment, en un estat espanyol amb alts percentatges d'analfa-
betisme, entés no tan sols com el fet de no saber llegir i escriure, sinó
també com la mancança de coneixements escolars bàsics com pot ésser la
geografia, és lògic que quan es parlava de la guerra, aquesta es veïés
llunyana, sense saber de vegades on se situaven en el mapa d'Europa els
estats contendents; o, en cas contrari, el fet de tenir una concepció dels
esdeveniments força curiosos com el d'aquest camperol català:

"Precisament l'agost de 1914, quan esclatà
la primera guerra mundial, Borralleras passa-
va uns dies al poble dels seus pares i una
nit, al casino o cafè, per tal de respondre sa-
tisfactoriament a tantes preguntes que li
feien sobre la situació de les distintes po-
tències bel·ligerants i els pronòstics res-
pecte de qui guanyaria en aquella terrible
contesa, es féu portar de l'escola veïna un
mapa polític d'Europa. I Quim referí divertit
als seus amics bercelonins, en acabar l'és-
tiueig, que un pagès que escoltava atentament
els seus comentaris sobre la força dels res-
pectius exèrcits va concloure: "Guanyaran
aquests" tot assenyalant la part del mapa on
era representat el territori de l'antic Impe-
ri rus. "Per què ho penseu, vos?" preguntà in-
trigat el ciutadà. "Home, això és clar. Els
russos tenen les de guanyar perquè els ve de
baixada" contestà l'altre amb la mentalitat
del camperol que coneixia la diferència que
hi ha entre conrear les peces de la plana i

les dels costers".

Reproduït de: Jardí, Enric: Quim Borralleras i els seus amics, Ajuntament de Barcelona, Delegació de Cultura, 1979, p. 19.

(7) Francesc Layret dirà:

"Davant d'aquest conflicte europeu, Espanya deu guardar una absoluta neutralitat i deu prevenir-se per a no haver d'intervenir ni ara ni després en cap sentit".

Per altra part, Layret considerava que l'obligació dels partits d'esquerra era

"aferrar-se en obligar al Govern a mantenir la neutralitat costi lo que costi".

Paraules a El Poble Català, 3-VIII-1914, p. 1.

(8) "L'actualitat nacionalista", Renaixement, 30-VII-1914, ps. 377-378.

(9) "Un miting de simpatia envers Serbia.-Incidents", La Veu de Catalunya, 1-VIII-1914, p. 2.

(10) ibíd.

(11) ibíd. La versió de la Unió Catalanista es reproduïda a Renaixement, 6-VIII-1914, ps. 400-401:

"L'acte oportuniíssim dels nostres amics anunciat pel divendres darrer havia despertat a la joventut del catalanisme, en moments que la nacionalitat Serbia s'havia vist obligada a plantar cara a l'Àustria i l'Hungria i de quina qüestió n'esdevindrà, segurament, el moviment armat més gran de l'història.

"Eren prop de les 10 del vespre que'l president del Casal, En Francesc Rosell, obria l'acte, declarant primerament, que l'autoritat civil exigia mutisme absolut als oradors que pretenguessin atacar qualsevol dels estats beligerants.

"En Francesc X. Casas i Briz.-Començà'l nostre company, fent remarcar la simpatia que devem sentir per Serbia en els moments actuals, com a homes i com a nacionalistes, quan representa la lluita d'una nació que defensa la se-

va independència, contra una altra que allarga les urpes agaballadores, pretenent engolir al seu vol les nacionalitats que aspiren a ésser elles mateixes. Potser al cap de vall -digué- ens interessa l'actual conflicte també per compte propi, puix no seria gaire estrany que vingués un desballestament mundial que transformés aixís mateix el nostre troç de mapa, aquella configuració que per llei de justícia li pertoca, arribant el moment de joia, per les nacionalitats absorvides encara, de celebrar la seva lliberació, anul·lant ensems les lluites estúpides d'home a home i d'estat contra nació que continuen avergonyint el món civilitzat.

"En A. Rovira i Virgili.-Aquests estudis que jo ving estiment dels pobles oprimits fan tenir-me major interès en la guerra iniciada barrocament per l'Àustria contra Sèrbia.

"(...).

"Som, doncs, a un punt, que'ls que portats d'una localització de la lluita volen dir que no'ls farà res l'aixafament de la Sèrbia, però nosaltres no hem de dubtar davant dels aconteixements per dolorosos que siguin i hem de trobar just que surti Rússia protegint com una mare a la raça eslava, malgrat n'esdevingui la terrible conflagració europea, i, si la brega es tan formidable que'l món sembli una pla de runes, fem que s'aixequi almenys, sobre de tot, una alenada vivificadora que porti la redempció a tots els pobles.

"(L'orador és tan aplaudit que's veu obligat a dirigir-se de nou al públic:)

"Tinguem amb el cor i amb el cap un pensament que no podrà ofendre'ls homes justos. Visca la Sèrbia lliure!

"En Daniel Cardona.-En nom de la Joventut Catalanista de Barcelona que ving a parlar i doncs, les meves paraules no poden ésser mesurades i discretes quan la nostra fe i les nostres energies ens demanen que actuem d'una manera efectiva, sense retòriques ni sense pautes imposades des d'aquell palau del governador.

"Per nosaltres, la lluita d'un poble que vol la llibertat de tal, ha d'esser no tan sols amb gust sino envejada i tot, havent-la de tenir en bon compte pel dia demà, allisonant-nos guara l'Irlanda d'una faisó, are la Serbia d'una ben diferenta, lo qual ens demostra de quina manera podrem arribar nosaltres al que'ns pertoca, defensant-nos uns cops d'aquestes fuetades inacabables del centralisme com el darrer projecte dels Secretaris Municipals que encara belluga i ens revolta bé anant pel camí dreturer, que és pesat però segur.

"Als nostres germans, joves de Catalunya voldríem fer veure la claretat de les propies conviccions fent-los fixar amb el radicalisme de que's serveix l'estat contra nosaltres, que descaradament, are a la sortida influenciant-nos amb baixes costums del "género chico" i l'afemellament de les corrides de toros.

"En Francesc Rosell.-Jo, amics, tinc de resumir els discursos d'aquest acte, però no sé com dir-vos idees en aquestes circumstancies(...), ja que además de la llei de jurisdiccions ens imposen avui en l'escusa de la prudencia espanyola una nova mordaça. Però jo no vui acabar sense fer-vos esment de la raó que tenim d'esser nacionalistes perque els nostres ideals de justícia, tresbalsen a l'humanitat, lo qual vol dir que porten la força de la raó que ha de vencer un día o altres totes les oligarquies.

"I, acabo doncs, demanant-vos que penseu are en la redempció de Serbia des del nostre sentiment catalanista.

"No cal dir que'ls parlaments foren celebrats per la gentada, protestant oportunament d'un "clo doaldo" de "requeté" que s'esbravà cridant "viva España" quan l'amic Cardona's sentia indignat de l'"espectáculo nacional" d'importació espanyola.

"El campament de forces policiaques aturat als voltants del Casal, no pogueren fer correr els bastons i sabres, malgrat les ganes que hom

sempre tenien, per l'interesa dels primers que varen ésser provocats per la forasteralla imprudent. I, en diverses colles, varem arribar al consolat de Serbia que s'escau al passeig de Gracia cantonada a la Granvia, donant alguns visques an aquella nació, siguent aplaudits fins pels nombrosos transeunts que sortien dels teatres an aquella hora".

(12) "La valua del nacionalisme en el conflicte europeu", Renaixement, 6-VIII-1914, p. 390.

(13)

"No: el patriotisme no era un sentiment mort, ni tan sols un sentiment afeblit. Es encara ben viu i potent, amb totes les seves desviacions, amb tots els seus perills, amb totes les seves grandeses. En arribar el moment decisiu, en quedar el territori de la pàtria sota l'amenaça imminent de la invasió estrangera, el patriotisme s'ha manifestat potent per totes les terres d'Europa i ha esclatat en el pit mateix dels militants de l'obrerisme. També els socialistes eren patriotes, encara que gran nombre d'ells havia cregut de bona fe que no ho eren. El famós Gustave Hervé resulta avui el patriota més exaltat de tot França i demana, malgrat la seva miopia i els seus 43 anys, un lloc en el primer regiment que surti cap a la frontera alemanya. El diputat socialista unificat francès Barthe, es fa soldat voluntari. L'eminent socialista belga Vandervelde s'encarrega de la cartera de relacions estrangeres dins el ministeri catòlic de M. de Broqueville, en veure el seu país invadit pels alemanys. Es cert que a França i a Bèlgica els qui defensen la pàtria, defensen alhora la raó, la justícia, la civilització europea i la llibertat humana. Però a Alemanya, ja no succeix així, i no obstant allí, els socialistes es senten patriotes.

"En escriure aquestes ratlles d'avui, no sostenim doctrines. Ens limitem a fer remarcar fets. L'es pantosa lluita actual, que constituirà un dels més grans esdeveniments de la història, oferirà lliçons, tràgiques lliçons! en tots els ordres. En

l'ordre obrer les lliçons que es deduiran de la catàstrofe, seran importants i nombroses. Però no és aquesta l'hora de parlar de lliçons, ni de doctrines, ni d'idees. És l'hora de la força, de les armes, de la destrucció, de la sang, de la mort.

! "El dolor és el senyor del món en aquests dies del segle XX després de Jesucrist".

Paragrafs trets de Rovira i Virgili, A: "El proletariat i la guerra", La Campana de Gracia, 8-VIII-1914, reproduït a Rovira i Virgili, A: Notes... op. cit., ps. 281-282.

(14) "Contra la Guerra. Miting de la campanya pacifista", resum d'El Poble Català, 9-VI-1913, reproduït a Nin, Andreu: Socialisme i nacionalisme (1912-1934), edició a cura de Pelai Pagés, La Magrana, Barcelona, 1985, ps. 47-48.

(15) Hurtado, Amadeu: Quaranta anys d'advocat. Història del meu temps, Xaloc, Mèxic, 1956, p. 241.

(16) "La Mancomunitat i la guerra", La Nació (portaveu de l'Esquerra Catalanista), 12-VIII-1914, p. I.

(17)

"En aquests temps d'anormalitat i de crisi, heus aquí que ve d'un agrupament d'obrers el més alt exemple de solidaritat social. Ens referim als treballers del Baix Empordà, que han pres l'acord de treballar en les fàbriques cobrant ara només la meitat dels seus jornals i allargant el pagament de l'altra meitat fins que les doloroses circumstàncies actuals hagin desaparegut.

"Aquests obrers, amb un clar coneixement del problema econòmic, han comprès que la crisi actual no és un episodi de la lluita de classe i que, per tant, no és possible aplicar els mètodes usuals de combat contra el capitalisme. Al contrari, la crisi produïda per la guerra europea sols pot ésser atenuada i suportada mitjançant la solidaritat entre els dos factors presents de la producció: el treball i el capital. No s'ha d'anar a la "lluita social", sino a la "solidaritat social". No es tracta avui d'un "problema de proletariat", sino d'un "pro-

blema d'humanitat".

"Per això aquests braus obrers empordanesos, en comptes de combatre els patrons, han decidit ajudar-los; en comptes de presentar-los una llista de peticions, els presenten una fórmula econòmica. Aquesta fórmula, en essència, és la d'obrir un crèdit als fabricants.

"L'acte és magnànim, i és també encertadíssim. En afecte: tota la qüestió actual, en quant al comerç i a la indústria, es redueix a una qüestió de crèdit. En les hores presents, la banca es mostra egoista i poruga.

"No ajuda els comerciants i els industrials en la mesura que caldria. El mateix Banc d'Espanya, malgrat tots els privilegis que l'haurien d'obligar a la reciprocitat amb el país, regateja l'auxili. Doncs bé: aquest crèdit que els banquers particulars i el Banc d'Espanya es resisteixen a concedir, el concedeixen espontàniament aqueixos treballadors modestíssims de les fàbriques de taps.

"Dura lliçó per als poderosos de la banca! Gran exemple per a totes les classes socials! Enmig dels terribles trontolls i de les angúnies del dia, els tapers empordanesos han demostrat que són intel·ligents i generosos, que tenen cap i tenen cor. Vagi a ells la nostra admiració i la nostra simpatia".

Rovira i Virgili, A: "Un gran exemple", La Campana de Gracia, 19-IX-1914, reproduït a Rovira i Virgili, A: Notes..., op. cit., p. 283.

(18) Flamarich i Tarrasa, Miquel: Alguns aspectes ideològics de la CNT a Barcelona durant el període de la Gran Guerra, tesi de llicenciatura, UAB, 1985, p. 157.

(19)

"Jo he sostingut moltes vegades que si el catalanisme no s'hagués dividit anys enrera i, desoïnt les fatalleres promeses del difunt Polavieja, hagués continuat sa labor patriòtica dintre el bloc de la Unió Catalanista, més atent a les tasques de proselitisme social que en la intervenció activa en la política general espanyola, el problema català estaria actualment en millors vies de solució; puix l'acció cultural practicada des de la Diputació de Bar-

celona podíem aconseguir-la igualment fent política catalana sense necessitat d'anar a Madrid (o potser millor encara), i en quant a la sonada victòria de la Mancomunitat Catalana, per ara, tal com se decretà, sense hisenda i a precari, sí em permès dir que no m'hi engresco gaire. Amb actituds més senceres, per part dels catalans, hauríem anat molt més lluny.

"En canvi, tot perseguint influència sobre les altres terres d'Espanya, els nostres prohoms han anat deixant en segon terme el conreu de la genuïna política catalana, ofegant la seva vibrant sentimentalitat, fins el punt de que'l famós lema margallenc "Catalunya i endins" s'ha baratat llastimosament amb aquest altre desnaturalitzador "Catalunya i enfora".

"Així s'explica que'ls "leaders" de les colles regionalista-monàrquica i nacionalista-republicana, al tractar solemnement en llurs respectius portaveus oficials del gran conflicte que avui arbora el món, ens hagin parlat sempre en "espanyol", discutint la millor actitud a pendre per part de l'Estat que'ns oprimeix "amb miras al seu enfortiment", lamentant l'ausència d'un "esperit nacional col·lectiu", i preocupant-se de la transcendència del desgavell exterior per a la "integritat del territori peninsular", quan lo natural en homes de la seva història i caracterització política hauria sigut analitzar les influències possibles del paorós terratrèmol sobre el problema nacional català, estudiar la actitud més preconitzable per part nostra amb vistes al millor pervindre de Catalunya i fer reviuire l'"esperit nacional català" endreçant-lo a enfortir-se en l'ideal de "reconstitució de la terra catalana".

"Contra aqueix instintiu oblit de la nostra aspiració primordial per part dels referits capdevanters, massa avesats ja fa temps a actuar preferentment de "parlamentaris espanyols", els nacionalistes irreductibles, els conseqüents devots del puritanisme de la Unió Catalanista, devem proclamar clarament que a nosaltres ens preocupa "abans de tot i sobre tot" el pervindre de Catalunya.

"En concepte nostre, la opinió catalana favorable o contraria a la neutralitat espanyola en la terrible lluita europea, ha de dependre d'una condicionalitat. No havent-hi probabilitats de conseguir amb l'intervenció un canvi de positura a Catalunya en sentit autòmic, no val la pena d'anar-hi a cercar sacrificis xorcs; però, si ben estudiada la situació de les coses, pogués preveure's que l'intervenció espanyola oferís probabilitats de reintegració del viure català a major llibertat i dignitats nacionals, nosaltres fórem allavors partidaris de llençar-nos coratjosament a la brega, costés lo que costés i ad-huc amb la versemblança de no sobreviure al feliç aconteixement de la Patria resurrecció.

"Apart d'això, el més elemental criteri nacionalista hauria de moure als nostres dilectes a endreçar l'atenció catalana envers la part d'aspecte reivindicador de "patries naturals" que la present guerra revesteix. La feresa venjadora de la Serbia, batafoc de la general explosió; la decissiva actitud de Polònia, que li ha valgut el reconeixement de sa autonomia dintre Rússia; les nombroses desercions dels exèrcits beligerants per part d'italians irredempts, alsacians, txecs i altres súbdits dels Estats en brega, mal avinguts amb el jou imposat per aquests a llurs països respectius; la herbica defensa de la independència belga, digna de l'admiració de tots els homes de cor noble; la eloqüent rectificació dels principis universals dels partits d'extrema esquerra d'uns i altres països, prescindint de llur antimilitarisme i de llur pacifisme a ultrança per anarse'n a lluitar cada un dels afiliats amb llurs germans de raça; en una paraula, totes aqueixes lluminoses incidències del general cataclisme que afecten a la deslliuració dels pobles oprimits són les que havem de retreure nosaltres cada dia, exposant-les a la nostra gent com penyores de la influencia incontrastable que l'amor a la patria exerceix sobre tot el món.

"En lloc d'això els homes preeminents de les nostres esquerra i dreta se declaren francòfils oberts o germanòfils vergonyants, parlant-nos de mil coses que sols incidentalment ens interessen. Per als uns,

en el triomf dels aliats està la victòria de la llibertat, sense tenir en compte que figura entre ells l'autocràtica Rússia; per als altres personifica Alemanya la civilització, el progrés, l'ordre i la moral, com si la provocació d'una guerra crudelíssima i el brutal atropell a una honrada neutralitat, contra les lleis divines i humanes, no abastessin per a caracteritzar a un Estat de incivil, de regressiu, de bèrbre i d'enemic del proïsme.

"Però com a mostres de la desviació que baix nostre punt de vista ve experimentant-se en el criteri directiu de la política catalana, serà suficient retreure'ls dos següents fets:

"En el diari barceloní "La Veu de Catalunya" un dels capítols del regionalisme ha gosat a censurar obertament la nobilíssima actitud de Bèlgica, al defensar la seva honrada neutralitat i la seva independència efectiva baix pretext de que aital decisió havia de reportar immensos perjudicis d'ordre material. Deixant apart que la resistència belga fou resolta amb el beneplàcit de tots els partits nacionals, des de l'extrema dreta fins l'extrema esquerra, valons i flamonds fets una sola voluntat, amb resolució inquebrantable de jugar-s'hi tots plegats la vida (circumstància que fa l'acord indiscutible per als forasters), pregunto jo: quin criteri nacionalista és aquest que condiciona l'amor a la Patria posant-lo a les ventatges del benestar material? Bèlgica trepitjada pels estrangers, avui pels uns, demà pels altres, sense esma per oposar-s'hi per por de rebre, quina dignitat conservaria? de quina independència podia ventar-se? I això encara, suposant que ton humiliant baixesa li hagués estalviat la ruina econòmica actual, car és molt possible que, malgrat tot, son territori fos, com ho és avui o pitjor encara, el teatre de la lluita exterminadora.

"En "El Poble Català" la ploma més autoritzada de sa comunitat política hi ha fet "espontaniament" una solemne declaració d'acatament incondicional a les decisions que's puguin pendre a Madrid, per al cas de rompre's la neutralitat espanyola, sobre la índole de nostra intervenció en el garbuix internacional, oferint-se a cooperar a dita intervenció "qualsevol que

fos el sentit de la mateixa" ordenat des del centre i malgrat aquest el posés en pugna amb els propis ideals i l'obligés a separar-se del partit en que milita.

"Doncs bé, jo com a nacionalista que soc, encara que dels de l'últim rengle, jamai gosaria a censurar l'ardiment sublim d'un poble que ho exposa tot per a defensar la seva llibertat, màxim quan se tracta d'una Nació tan gloriosa baix tots els aspectes com la Bèlgica; i jamai subscriuria una afirmació incondicionalment conformista envers els poders detentadors de la nostra sobirania nacional, com no fos tal volta en moments especialíssims per una força irresistible, i encara amb les reserves mentals que són del cas. I faig aqueixa darrera salvetat, perquè és sabut que la força bruta pot moltes vegades, malauradament, obligar als homes a seguir tals o quals camins, encara que contra d'ella s'hi aixequi en les consciències la més enérgica protesta de la humana dignitat.

"Però ara, que no som en aquest cas, jo vull dir ben alt que seria per a mí una dolor de les més punyents l'haver de cooperar directa o indirectament a l'acció de la força armada contra la independència d'una Patria Natural que no hagués agredit previament a la nostra Patria Catalana i que faig vots a Déu per a que, si en algú cas m'hi pogués veure obligat, me llevi abans la vida; perquè jo crec en un "mes enllà" on hi deu regnar la verdadera justícia".

Folguera i Duran, Manuel: "Catalunya davant la gran conflagració", Re-naixement, I-X-1914, ps. 509-510, reproduït del Diari de Sabadell. Els sub-rallats són meus.

(20) Rovira i Virgili, A: "Posició de Catalunya davant del problema europeu", Revista Anyal, Barcelona, 1915, p. 158. El contingut d'aquesta conferència serà analitzat en l'apartat 2.3.I.

(21) "Un conflicte Europeu davant les Corts Espanyoles/Declaracions importants del nostre amic el diputat a Corts de la UFNR En Joaquim Salvatella", El Poble Català, 6-VIII-1914, p. I.

(22) Cambó, Francesc: "Causes de la guerra. La neutralitat d'Espanya", La Veu de Catalunya, 21-VIII-1914.

(23) Cambó, Francesc: "Al fer-se la pau", La Veñ de Catalunya, 25-VIII-1914, p. I.

(24) "Davant de tot més nacionalistes", Renaixement, 3-IX-1914, p. 441.

(25) ibíd., p. 442.

(26) ibíd.

(27) Arrel de la campanya del "Maura, no!", elements del catalanisme d'esquerres interpretaren aquesta d'una forma particular, al valorar que la pressió internacional realitzada per les potències occidentals contra el govern conservador podia ésser un precedent per a que, posteriorment, una pressió d'aquesta mena fos útil per tal de cercar una reforma en profunditat del règim.

Marius Aguilar diria a finals de 1909 que:

"L'Alomar, aqueix fill d'en Victor Hugo, ens va dir un dia:--Demaném pera tota la nostra vida, l'intervenció espiritual d'Europa, que tota acció nostra exciti la curiositat dels homes y pera'ls nostres plets els esperits europeus fassin de jutges honoraris. Apelem, amichs, al món."

"Aquesta frase de vident, aquesta apelació al món, imaginada y cantada per l'Alomar, ha tingut una realisació plena y gloriosa. Tota l'Europa, s'ha constituït en tribunal pera fallar el plet entre la Catalunya insurgent y els governants espanyols. De la mateixa manera, que quan els primers dies de la Solidaritat, Espanya se va aixecar dreta pera escoltar a Catalunya, desde Londres á Roma, un romanticisme humanitari, ha fet cridar !llibertat pera Catalunya!. Y París, tot París, com en l'any 1830 se llensava als carrers per la Polònia, ha tingut pera Catalunya una delirant fraternitat. Si un Missoloughi fos possible, altres Lords Byron, vindrien á donarse á Catalunya."

"Durant un mes, la Fransa ha pensat en nosaltres, tant com en ella mateixa. Morts en Victor Hugo, en Zola, tots els seus grans interven-tors, el seu home representatíu, l'Anatole

France, posa'l primer de tots la seva firma al peu del document en que la nostra apelació obté una sentència favorable. Y darrera d'ell tots els francesos. Tot el professorat de la Sorbona, de l'Institut y del Col·legi de Fransa; totes les redaccions, desde la de "La Liberté" á "Le Journal"; tots els homes públics, desde en Malato y l'Hervé an en Pelletan, quefe del partit governant. Una mateixa recriminació'ls uneix: "Espanya -diuen,- poble monacal y barbre, ont encara la Rahó no regeix la seva vida y els delictes polítichs fineixen en tragedies abominables". Desseguida, l'afirmació encoratjadora: "¡Ah, si tot á Espanya, fos com Catalunya! Com, aleshores, Espanya s'incorporaria á la nostra vida". Y algú com en Remy de Gourmont, arriba á parlar de Catalunya, ab fervors d'Unió Catalanista, y l'Andreu Morizet, á "L'Humanité", en la seva apologia d'en Ferrer deya: "An en Ferrer, se li havia escapat la grandesa del moviment catalanista".

"El mon no s'ha enterat encara minuciosament del nostre plet, pero sí de la vitalitat nostra, lloantla y expandintla. No coneixen als nostres homes, ni les nostres coses, pero saben que Catalunya té ánima de llibertat y instint de civilització y ja'n tenen prou ab aixó, pera absoldre la revolta catalana, condemnat les decadencies espanyoles. "L'insurrecció de Catalunya", rotulava "Le Matin" els seus telegrams y l'Hervé, obsessionat, escriu als seus insurgents setmanalment "La lliçó de Catalunya". Sense'ls successos de juliol, Catalunya, devant del mont, tindria la mateixa altura que la Porta del Sol, y es mercés an ells que'ls catalans tenim naturalisació europea. "En Ferrer ¿era catalá?" -me va preguntar un periodista francés.- "Sí, senyor". El periodista, com devant d'una solució, va tenir un "¡Ah!" comprensiu. No en va, tinch a orgull haver gravat aquesta frase en "La Campana de Gracia": "En Ferrer es l'unich dels catalans comtemporanis, que ha esdevingut universal". El senyor Cambó pot tenirli enveja.

"Y fixeuse en aquesta coincidència. Els universitaris francesos, varen telegrafiar an en Maura: "Us demanem que en Ferrer no sigui jutjat per lleis d'excepció, sino per la llei civil". ¿Veieu tota la nostra campanya civilista, refrendada per el professorat francès? En aquestes hores historiqués, una mateixa concepció jurídica junta al nacionalisme republicà y als catedratics de les Universitats franceses. Tota la lluita present del nacionalisme té un contingut autonomista, pero ¿no es veritat que en el fons de la Solidaritat, de les ansies totes catalanes, hi batega una reivindicació de la llei civil? No's pot esser -afirmem- orgue repressiu y jutgador á la vegada, no pot delegar el cos social el dret de punir á uns altres orgues que'ls del mateix dret, porque les armes son pera reprimir, no pas pera enjuiciar. Y els universitaris francesos expresament, y tácitament tots els intel.lectuals del mon, la consciencia mateixa de l'humanitat, ens responen: "Teniu rahó...".

"Per primera vegada Catalunya apela al mon, y Catalunya guanya. !Que hi fa que á casa siguem una minoria'ls que donem les mans á Europa per sobre del Canigó! Jo sento com se m'obre l'ánima á la fe. Darrera del Còlgota, esta'l regnat del Cris; pera arribar an en Briand va esser precis, passar per en Gallifet. La Llibertat, caurá sobre Catalunya y Espanya, porque jó, quan per terres de Fransa tenia l'orgull de dirme ciutadà de Barcelona, era porque sentia com se realisaven predestinacions que fatalment seran. ¿No us veieu actuant d'heroes, tornat á dir arengues de llibertat sobre la terra taçada de sang y ab bateig espiritual d'Europa?...".

Aguilar, Marius: "L'apelació", Llibertat, I7-XI-1909, p. 2.

2. AMB EL "MIRACLE" DEL MARNE, L'EXALTACIÓ ALIADÒFILA (SETEMBRE-DESEMBRE 1914): ELS PUNTS BÀSICS DE L'ESTRATÈGIA INTERNACIONAL.

2.1. Les primeres manifestacions del mite "Joffre, el general català".

La batalla del Marne marca l'inici d'una refermança i d'una acceptació més generalitzada dins del catalanisme de posicions aliadòfiles, en el convenciment que seria l'Entesa la que a partir d'aquells moments imposaria el ritme dels esdeveniments bèl·lics.

La batalla del Marne es produí en una conjuntura en la qual molt pocs confiaven en les possibilitats de França d'aturar l'avanç alemany. La resistència belga s'havia trencat amb la caiguda del mític setge de Lieja el 16 d'agost, obrint-se les portes als exèrcits del Reich per tal de marxar sobre França.

El general Joffre va llençar una ofensiva sobre les fronteres amb la intenció de frenar les tropes alemanyes, però fracassà rebent importants derrotes a la Lorena (20 d'agost), Ardenes (22 d'agost), i la batalla de Charleroi (23 d'agost). D'aquesta manera, el 27 d'agost, Von Moltke donà l'ordre de perseguir a les tropes franceses, de tal forma que en vuit dies, els exèrcits alemanys s'havien situat només a 40 km de París. En aquestes circumstàncies, el govern de la III República francesa decidí abandonar la ciutat del Sena per traslladar-se a Burdeos. El fantasma de la guerra franco-prussiana i la derrota de Sedan començava a planejar per tota França, prenent cos la idea que la victòria dels alemanys en aquells moments seria més cruenta i decisiva (I).

Al mateix temps, l'actuació militar de Rússia al front oriental no donava cap confiança respecte al futur de l'Entesa. L'imperi tsarista havia volgut avançar-se en els primers dies d'agost a un possible atac alemany, penetrant amb dos exèrcits en territori prussià, de tal forma que s'impedí inclús un contraatac alemany en la batalla de Gumbinen (20 d'agost). Però una desafortunada direcció de les tropes russes, per-

meté la reorganització dels exèrcits alemanys que varen rodejar les forces del tsar infringint-les una seriosa derrota a l'anomenada batalla de Tannenberg(30 d'agost) on varen ésser fets cent mil presoners russos(2).

Aleshores es produí la batalla del Marne, la qual s'arribà a definir com el "miracle del Marne", enlairant al comandant en cap de les tropes franceses com un mite vivent. En una situació militar de l'Entesa considerada com a crítica, el general Joffre manà contraatacar el 4 de setembre contra l'ala dreta alemanya trencant les línies de les tropes del Reich. Fou així, que el 8 de setembre, Von Moltke, davant la impossibilitat de recuperar la unitat estratègica de les tropes, decidí retirar-les darrera l'Aisne.

La conclusió propagandística immediata (real per altra banda) que varen treure els governs de l'Entesa, fou que el pla militar alemany havia fracassat. Però s'arribà al convenciment que la guerra seria llarga, més del que s'havia previst. Així, l'octubre de 1914, el front occidental, des dels Vosgos fins al mar del Nord, es convertí en una guerra de posicions.

A partir d'aquest moment sorgí la necessitat entre els coaligats de l'Entesa d'establir uns objectius de guerra. El 4 de setembre, Anglaterra, França i Rússia decidiren no concloure cap pau per separat durant el curs del conflicte, ni fer cap declaració sobre les condicions de pau sense previ acord de les parts. Existia unanimitat en la idea de que s'havia de destruir totalment el poder militar alemany i desmembrar el Reich, tot invocant el lema acunyat pels anglesos "the war to end War" (La guerra que acabaria amb la Guerra), per tal d'establir un sistema de pau de durader a Europa. Per la seva part, els russos manifestaren que aquesta nova Europa devia sorgir de l'execució del "principi de les nacionalitats" (pensant en el botí dels Estrets), reflectit en els "Dotze

punts" de Sasonov (precedents des d'una perspectiva diferent dels 14 punts de Woodrow Wilson).

Enmirallats per la victòria aliada al Marne i la declaració de defensar al final de la guerra el "principi de les nacionalitats", un grup d'intel.lectuals i figures de la política catalana adreçaren (en el que sembla ser fou el primer manifest col.lectiu que en favor de l'Entesa es féu a Catalunya) un missatge de felicitació i solidaritat al general Joffre, manifestant-li que aquella no havia estat tan sols una victòria de la que anomenaven la "França immortal", sinó que també havia estat una victòria de Catalunya, recordant que el general francès havia nascut Rivesaltes, poble del Rosselló, que era una zona coneguda pels nacionalistes més intransigents com la Catalunya francesa(3).

Sembla que dins del nacionalisme català, certs sectors començaren a creure en les possibilitats reals (dins la línia plantejada per l'Esquerra i la Unió Catalanista), que podia tenir una estratègia que donés una solució definitiva a la qüestió catalana, com podia ser la de convertir aquesta en un objectiu de guerra de l'Entesa, tot creient que la presència de catalans a les files de l'exèrcit francès podia ésser un bon vehicle de propaganda per a aquest menester, i més si s'utilitzava la figura del general Joffre com a símbol vivent de la tasca d'aquests homes que serien coneguts com "voluntaris catalans".

2.2. La premsa catalana i el fet dels "voluntaris catalans" i/o "espanyols".

2.2.1. Els "deu mil espanyols" de "La Publicidad".

Abans que el nacionalisme català estructurés la seva estratègia internacional a l'entorn dels "voluntaris catalans", van haver intents per part d'una sèrie de forces polítiques i publicacions de fer servir la

presència d'aquests "voluntaris" amb fins personals o partidistes, o, simplement, com propaganda aliadòfila sense més. Entre aquests darrers cal esmentar "La Publicidad", que constatarà l'11 d'agost de 1914, que "bastantes españoles se han alistado como voluntarios en el ejército francés"(4), per a remarcar el 14 d'agost que també "numerosos catalanes se han incorporado al ejército de voluntarios que luchará a favor de Francia"(5).

Cal ressaltar dues coses d'aquest parell de notícies. La primera és que comença a fer acte de presència un fet característic al llarg dels anys que duri la guerra, com serà la diferenciació entre "voluntaris espanyols" i "voluntaris catalans"(6). La segona qüestió és que la referència que es fa al possible reclutament de "voluntaris espanyols" i/o "catalans" és simplement anecdòtica, deixant al marge qualsevol exaltació èpica del fet. Això és lògic si hom té present que no és fins el mes d'octubre de 1914 que es produirà una embranzida verdaderament aliadòfila a Catalunya.

No serà fins l'octubre de 1914, que, "La Publicidad" agafi novament el tema del reclutament de "voluntaris", i aquesta vegada en un to certament admiratiu, reproduint el 12 d'octubre una lletra publicada per "El Imparcial", en la qual es diu que

"al comenzar la guerra llegó a Francia un crecido número de ex oficiales españoles expulsados del ejército español por diversas causas, se presentaron en el Ministerio de la Guerra, ofreciendo sus servicios como tales oficiales y a casi todos ellos les fue reconocido el grado que tenían en el ejército de su país.

"En cuanto a los soldados pasaban de 10000 los incorporados bajo las banderas francesas.

"Todos o casi todos, son gente que no pueden volver a España por tener cuentas pendientes con la justicia, o bien por ser prófugos o desertores de Marruecos.

"El número de 10000 que ingresaron en el ejército francés debe estar ya muy mermado pues son muchos los españoles muertos o heridos en el campo de batalla"(7).

Aquesta lletra no fa distinció entre "voluntaris catalans" i "espanyols", sinó que es parla d'espanyols en general; en segon lloc, s'associen els desertors de la guerra del Marroc amb els "voluntaris" de forma molt hàbil, ja que es dóna a entendre el fet fonamental que justifica la "guerra europea": al Marroc lluiten en una guerra de conquesta a la qual, a més, van obligats, mentre que a Europa lluiten voluntariament per un ideal de llibertat i antiimperialisme; i en darrer terme, l'espectacular xifra de deu mil "voluntaris" espanyols que s'ofereix, i que havia d'impactar, certament, a l'opinió pública si es té en compte que l'estat espanyol deuria tenir al 1914 una població que oscil·lava entre els 18 i 20 milions d'habitants(8); això suposaria una relació d'un "voluntari" per cada vint habitants. En tot cas, set dies després, "La Publicidad", amb una relativa cautela, disminuirà la xifra dels deu mil "voluntaris", afirmant Juan de Becón que

"he visto depósitos de la Legión Extranjera en los alrededores de París, y en las cercanías de Burdeos, y en ese campo de los contornos de Bayona, y he procurado adquirir noticias exactas sobre la organización de esa fuerza militar, y cifras ciertas, completamente inesperadas, me han hecho pasar mientes en un sólo punto; distra- yendo mi atención de todo lo demás: en el número, mayor de lo que creí de españoles alistados en Francia para formar parte de la Legión Extranjera.

"Pasando de 6000, según parece, los que se encuentran a estas horas en sus filas"(9).

Els "voluntaris espanyols" i/o "catalans" foren enrolats a la Legió Estrangera per una raó molt evident: la seva condició d'estrangers no els permetia ésser allistats a les files de l'exèrcit regular francès. Així, foren inclosos dins les files de la Legió Estrangera on, assenyala

Juan de Becón

"a nadie se piden papeles de familia, ni ptra biografia, ni otro antecedente que el nombre, el apellido y la nacionalidad que se declara en el momento del alistamiento"(IO).

Això és interpretat com a sinònim que la causa de l'Entesa(i en concret de França)és una causa internacional de tots els homes que lluiten per la llibertat,i que es simbolitza en una força armada com és la Legió Estrangera que admet tot aquell home que vol allistar-se per a combatre per França,és a dir,per la democràcia,vingui d'on vingui.

2.2.2.El cas Lerroux(I):voluntaris de sotamà per a l'exèrcit francès.

Però si l'òrgan del reformisme a Catalunya,"La Publicidad",reaccionà tardanament vers una aliadofilia,diguem-ne "radical",el cas del lerrouxisme serà a la inversa.Exaltadament intervencionista només esclatà la guerra,el PRR havia manifestat,en aquesta línia,el 8 d'agost que estava

"llamado a resolver el problema en que nos mezcla la conflagración europea:vamos a actuar sobre los hechos,no vamos a manipular ideas y es más que posible que a los que no alcanzan las alturas desde las cuales se divisa todo el campo de acción de la contienda que hoy se libra entre el viejo mundo y el mundo nuevo,le parezca claudicación lo que en realidad no será más que un paso de ataque en la marcha contra el obstáculo que nos cierra los caminos del progreso y de la civilización moderna"(II).

El propi Lerroux dirà quatre dies després

"¿qué peligro hay en ello [en la intervenció]?
¿El que no triunfen?.Le disminuimos con nuestro concurso.¿El que nos pidan soldados?.Los estamos enviand y sosteniendo en Marruecos sin gloria ni provecho"(I2).

El PRR creia que aquesta guerra era la gran oportunitat que cercava per a realitzar un canvi de règim, manifestant a les planes d'"El Progreso" que

"pedíamos una revolución para establecer el régimen que preconizamos y esa revolución ha venido, está ahí sangrando a nuestra vista en el centro de Europa, y no nos trae sólo un cambio de régimen, nos trae también todo lo que por añadidura y después de larga labor habíamos de obtener con el triunfo de la República"(13).

En funció d'aquests plantejaments, el PRR es mobilitzà amb clares intencions partidistes (aprofitant el desconcert de l'esquerra espanyola i catalana) per a que aquesta gran transformació mundial que a la fi del conflicte es produiria, també repercutís dins l'estat espanyol (14). Lerroux no deixarà d'aprofitar l'oportunitat que aquesta guerra li oferia per a promocionar-se a si mateix i al seu propi partit davant les potències aliades i, especialment, davant de França.

Aquesta promoció del lerrouxisme s'activarà en dos àmbits: un publicitari a través de la premsa, i un altre, més estrictament privat, en el qual s'organitzarà l'enviament d'una munió de voluntaris, diguem-ne lerrouxistes, per a lluitar a les files de l'exèrcit francès. Ja el 15 d'agost, "El Progreso" informava que a París

"se ha abierto un banderín de enganche para los españoles que quieran alistarse en el ejército francés.

"Han acudido ya muchos a inscribirse"(15).

Aquest fet, es remarca més intensament al mes d'octubre, al voler aprofitar l'exaltació aliadòfila que generà la victòria del Marne. Així, a través de la crònica de Calderón Fonte, el lerrouxisme posarà de manifest el seu protagonisme en el reclutament de "voluntaris" que es realitzà a mitjans d'agost, informant que

"son los nuestros. En París, desde la revolución

de julio, vivían algunos. Una noche, el azar nos reunió a todos en un café de la calle Montmartre. Se llama Fabra, era del distrito segundo, se batió con Lerroux en los principios de la Solidaridad; fue herido en la siguiente hazaña en mitin carlista de las Arenas y cuando los sucesos de julio se le vió tanto en las barricadas que tuvo que refugiarse en Francia y vivía en París, trabajando. Fabra me habló como en aquellos tiempos y en el café de la calle Montmartre me presentó a otro. ¿Tú le conoces? Era Sans, otro bravo radical. Con ellos, la mujer de Fabra, fuimos a buscar banderas españolas; con ellos reclutamos por las calles a todos los españoles y con ellos, radicales, lerrouxistas, hicimos la primera manifestación española en París. Pepe Franch llevaba un cartel en que se leía: "Les espagnoles de Paris avec la France". La mujer de Fabra -una dama roja- llevaba una bandera francesa. Fabra y Sans banderas españolas. Un gentío inmenso nos aclamó. Recorrimos todo París, arrastrando a nuestro paso centenares de españoles y sudamericanos" (16).

Tota aquesta exaltació del lerrouxisme a l'entorn del reclutament de "voluntaris" d'arreu l'estat espanyol volia aprofitar el fet que aquell octubre de 1914 s'havien presentat a Perpinyà "seiscientos voluntarios españoles" per combatre dins l'exèrcit francès, el qual feia que Calderón Fonte culminés el seu article dient que

"eramos, sin saberlo, los precursores de la más formidable renovación que se ha operado en España" (17).

Però aquesta només fou la vessant propagandística del lerrouxisme a l'entorn del fet dels "voluntaris", ja que entre setembre i octubre de 1914, en una operació que quasi es podria qualificar de clandestina, Lerroux organitzarà una expedició de voluntaris per a lluitar al costat de França. Aquesta expedició de "voluntaris lerrouxistes" té el seu inici documentat a mitjans de setembre, quan Gausson, cònsol francès a Barcelona, informà a Geoffray que Lerroux li havia comunicat que

"si l'on accepterait l'enrolement pour la guerre

d'un nombre assez considérable de jeunes catalanes desiraient servir ensemble si possible. Il est vraisemblable que dans le nombre figureraient plus o moins rassurants au point de vue de l'origine anarchiste"(18).

Geoffray, seguidament, incloent-hi les paraules de Gaussen en un informe redactat i en viat al Ministre d'Afers Estrangers francès, matisà

"que si le bruit se répondait ici dans le public et dans la presse espagnole que nous enrolons des anarchistes catalans, et que nous en formons en quelques sorts un corps spécial, l'effet serait déplorable"(19).

Sembla que Geoffray va demanar un temps prudencial abans de denegar definitivament la proposta de Lerroux, per tal que Gaussen elaborés un projecte en el qual s'indiqués quina seria la millor manera de realitzar el reclutament, sempre i quan es desvinculés tot element anarquista o anarquitzant del projecte.

A principis d'octubre, Geoffray transmeté al titular d'Exteriors francès les propostes de Gaussen al respecte. El cònsol de Barcelona creia que s'havien d'allistar als "voluntaris lerrouxistes" en grups de 40 o 50 homes, ja que una recluta massa nombrosa podia comportar que les oficines d'allistament de Perpinyà no els admetessin. Al mateix temps, Gaussen s'oferia per a actuar com a filtre per tal de no deixar passar cap element "douteux". Tanmateix, Geoffray, en un canvi de positura remarcable respecte al setembre, considerarà oportú el fet de permetre aquesta operació ja que a Catalunya, indicà, les simpaties vers la França

"peuvent avoir, même à d'autres moments, un véritable intérêt pour nous"(20).

Possiblement, el canvi d'actitud de Geoffray vingui donat per l'exaltació aliadòfila que es produí a Catalunya arrel del triomf de Joffre al Marne.

Des de Burdeos, el govern francès, a través del Ministre d'Afers Estrangers, va respondre a Geoffray que no existia una seguretat respecte

als "jeunes catalans", tant ideològicament com a instruments polítics i militars per França, veient-se per contra molts inconvenients(21). Aquests inconvenients s'han d'analitzar a l'entorn del fet que la III República no té intencions d'enemistar-se i tenir problemes diplomàtics amb la monarquia alfonsina, que en el seu decret de neutralitat havia prohibit el reclutament de soldats per a lluitar en la guerra.

La resposta de Geoffray el 7 d'octubre insisteix, seguint els consells de Gaussen, que, en principi, no haurà problemes donat (contrastant amb la idea del cònsol de Barcelona que podien ésser allistats en grups de 40 o 50 homes) que només s'havien presentat 22 possibles voluntaris(22). Sembla ser, que aquesta sobtada disminució del nombre de voluntaris (amb perspectives que no augmentaria la xifra) conduí al govern francès a acceptar l'oferiment lerrouxista en la mesura que no podia comportar greus complicacions organitzatives, i amb la condició que no impliquessin directament a la III República. Així, França podia mantenir la seva imatge de col.laboradora amb els aliadòfils catalans, i, al mateix temps, tot rentant-se les mans en aquest afer, deixar a Lerroux la conducció d'aquells 22 voluntaris des de Catalunya fins la frontera pirinenca.

L'II d'octubre, el Ministre de la Guerra francès comunicà al d'Extérieurs que

"j'ai donné des instructions au General Commandant la 16e Region pour faciliter l'entrée en France des jeunes catalanes désireux de contracter un engagement pour la durée de la guerre."

"Le commissaire Spéciale de Cerbère prendra ses dispositions pour laisser entrer sans passeport les volontaires figurant sur les listes que fera parvenir le Consul Général de France a Barcelone. Ces jeunes gens seront embarqués pour Perpignan et conduits au Bureau de Recrutement de cette ville ou ils contracteront un engagement

au titre de la Légion Etrangère. Ils seront ensuite dirigés sur les Bataillons d'Avignon ou de Toulouse, suivant leurs demande"(23).

I quan la diplomàcia francesa ja havia acceptat el reclutament dels "voluntaris lerrouxistes", els inconvenients i els dubtes provingueren del camp dels radicals. Geoffray, el 13 d'octubre, diu que ha rebut un comunicat del cònsol de Barcelona informant que els voluntaris no tenen els recursos materials suficients per a arribar a la frontera, i que un citat "Comitè d'enrolament des catalans"(24), demana 20 pessetes per a cada un per tal de pagar el viatge(25). La resposta del Ministre d'Afers Estrangers assenyala que el Ministre de la Guerra ha dit que

"ne peut prendre a sa charge les frais de transport des volontaires catalans(26) jus qu'à la frontiere"(27).

En aquest punt, l'operació es talla sobtadament, deixant d'aparèixer als arxius del Quay d'Orsay altres documents que fessin referència al pas de la frontera i a l'allistament dels 22 voluntaris. La pregunta seria ¿què pot haver succeït per a que es produís aquest sorprenent silenci a l'entorn de l'afer dels "voluntaris lerrouxistes"? Vàries poden ésser les respostes, com, per exemple, que Lerroux cregués que el govern francès facilitaria més les coses vers actituds com la que havia volgut portar a terme. Però, també, pot haver una resposta que s'hagi d'analitzar mirant la situació del PRR dins l'àmbit polític català i de l'estat.

S'ha de pensar que el PRR, després de la revolució de juliol de 1909, havia fet un gir involucionista respecte a les seves posicions esquerranes, que l'havia conduït a perdre una important influència dins les classes populars, rebent serioses crítiques de la cada cop més "poderosa" CNT (això no vol dir que el PRR deixés d'ésser l'alternativa electoral d'esquerres a Catalunya). Aquest involucionisme es reflecteix en un cert

apropament vers la corona, assumint actituds properes al reformisme de Melquiades Alvarez, tot volent adquirir una esfera d'influència a Madrid. I és que la major part de dirigents del PRR havien començat a establir una sèrie de lligams econòmics amb prohoms de la Lliga, que, en certa forma, els obligava a acceptar un determinat joc polític, com era l'assumir que les mides econòmiques s'aconseguissin demanant-les a Madrid, i que això, en segons quins moments (i l'esclat de la Gran Guerra era un d'aquests) exigia actituds d'obediència vers la monarquia. Cal pensar que Alejandro Lerroux havia integrat la comissió que adreçà al monarca el "Mensaje al rey D. Alfonso XIII", missatge que tenia unes connotacions favorables a la neutralitat de l'estat espanyol. Així, aquells sectors preponderants de l'economia catalana podien haver "advertit" al líder radical de la conveniència de fer marxa enrera en la seva aliadofilia intervencionista, així, com sembla que ho fou des dels rengles del seu propi partit (Pich i Pon, per exemple, tenia interessos econòmics amb Alemanya (28)).

El 10 de desembre de 1914, Lerroux matisarà el seu discurs aliadòfil, realitzant una actitud de recolzament i acatament al monarca en dir que

"el rey es un joven bien intencionado, al que creo sinceramente francófilo. Pero su madre es austríaca, y esta rodeada de austríacos y alemanes, que dominan en el Palacio Real" (29).

Seguidament, Lerroux, manifestà que

"España, en efecto, no debe adoptar la actitud ridícula del hombre que quiere aparentar una fuerza que no tiene. Pero puede decir a la Triple Inteligencia: "Tenemos grandes intereses en el Mediterráneo, y queremos velar por ellos. Ponemos a vuestra disposición nuestros puertos, nuestras bases navales; nuestras tropas aguerridas de Marruecos reemplazarán a

las que vosotros tenéis allí, si quereis transportarlos sobre el continente". De esta manera, sin cometer la locura de ir a la guerra, podremos ser útiles a los aliados y salir de la neutralidad indiferente"(30).

Arraconats els seus propòsits intervencionistes, el PRR no abandonàrà la seva francofília, de vegades arrodonida, "paradoxalment", amb certs continguts catalanistes, que, en certa forma, la seva conxorxa electoral amb la UFNR l'obligaven a assumir. Curiosament, la UFNR, neutralista en un principi, farà una evolució contrària a la del PRR, al proposar la necessitat que l'estat espanyol intervingui a la Gran Guerra al costat dels aliats.

2.2.3. La UFNR o la sobtada assumpció d'una "aliadofília radicalitzada": el cas Frederic Pujulà i Vallés.

La UFNR, a mesura que s'anava sabent l'èxit de l'ofensiva aliada al Marne, va encetar un progressiu canvi de posicions respecte al conflicte bèl·lic, que es reflecteix en l'abandonament de les declaracions de "lleialtat i patriotisme" vers la corona d'un Joaquim Lluhi, fins arribar el 7 de setembre de 1914 a afirmar que

"aquesta guerra, el món civilitzat la nomena Guerra de la Llibertat. Llibertat de les nacions i dels homes que'l cesarisme barbre dels teutons amenaça amb perill de mort.

"Per això no hi pot haver cap home ni cap poble, al món, que pugui restar impassible, indiferent, covard, davant del terrible conflicte en el qual s'hi juga la sort de la llibertat humana i l'autonomia de les nacions. La neutralitat no justifica el criminal silenci. La coherència de principis ens obliga a clamorejar ben alt, si realment som ciutadans convictes dels ideals democràtics i progressius, les nos-

tres preferències idealistes.

"De la neutralitat oficial, de l'Estat, nosaltres no'n tenim res que dir. Ara de la neutralitat de l'esperit, això és un altre cosa: podran exigir la nostra quietut física, però l'ànima, l'anhel, la vida si convé se'ns en van cap aquesta noble Anglaterra i aquesta herbica França que avui s'han erigit en baluards fermissims de la llibertat humana"(31).

Finalment, el 4 d'octubre, "El Poble Català" manifestarà que

"si el trencament de la neutralitat sols significués, per exemple, la formació d'un exèrcit voluntari, el facilitar aprovisionaments als exèrcits aliats, curar als seus ferits a discreció, en fi, tots aquells ausills que no consisteixin en enviar soldats "Obligats" al camp de batalla, llavors cap raó tindriem per a defensar la neutralitat.

"I és per això que essent tan condicional la nostra oposició a l'intervenció d'Espanya en la lluita, i fundant-se aquesta nostra opinió en causes tan negatives, i sobretot, estimant tant a la França, a penes gosem dir-nos partidaris de la neutralitat"(32).

Aquesta evolució de la UFNR cap a l'"intervencionisme" té com a objectiu el recuperar el seu prestigi com a força d'esquerra i catalanista, que, amb el Pacte de Sant Gervasi i les declaracions de recolzament a la corona, havia acabat de perdre. I és que la seva situació "privilegiada" dins l'àmbit electoral català estava essent contestada i posada en qüestió per formacions, no tan sols del nacionalisme radical, sinó també per aquells sectors que s'agrupaven, en la seva diversitat, al voltant de figures com el Dr. Jaume Queraltó, Amadeu Hurtado o en Marcel·lí Domingo.

Cal veure que, segurament, la UFNR va creure que, en aquelles circumstàncies, el mètode més adient (i de moda) per afirmar una posició veri-

tablement d'esquerres era manifestar el suport a l'Entesa palesant un anhel d'intervenir al seu costat als camps de batalla. Per arrodonir la seva evolució vers l'"intervencionisme", es va contractar com a corresponent de guerra d'"El Poble Català" a Frederic Pujulà i Vallés(33), que era en aquells dies soldat de l'exèrcit regular francès, semblant segur que participà a la batalla del Marne(34).

Pujulà i Vallés oferirà a través d'"El Poble Català" una sèrie de relats sobre les seves vivències al front, que seran una cruïlla temàtica entre l'exaltació heroica d'un exèrcit francès que combat sense descans als alemanys per tal que sigui la guerra que acabi amb la Guerra, i, al mateix temps, una exaltació mítica de la figura del "poilu" amb uns trets marcadament bel·licistes(35). Aquests relats varen ésser un precedent temàtic de la , més endavant, important campanya en favor dels "voluntaris catalans", no varen servir de molt a la UPNR per recuperar la seva primigènia imatge de partit nacionalista d'esquerres. Es més, al llarg de 1915 s'assistirà al seu procés de desferment en una paulatina processó de baixes, que es repartiran en el ventall de formacions polítiques esquerranes que el catalanisme gestarà en els anys de la Gran Guerra, desapareixent com a partit l'abril de 1916.

Fent balanç de tres mesos de guerra, Vicente Blasco Ibáñez analitzarà a les planes de "La Publicidad", el 8 de novembre de 1914, el perquè no es va gestar un comitè que organitzés a tots els voluntaris espanyols. Blasco Ibáñez assenyalarà que

"la inscripción de los voluntarios españoles o hispano-americanos no ha tenido brillantez. Antes bien ha quedado ignorada en una obscuridad deplorable. Dos batallones se han formado con gente de nuestro idioma, que actualmente completan su instrucción militar en una ciudad del Sur de Francia. Pero no fue posible conseguir que toda esta gente se ofreciese en masa,

dirigida por un comité o por jefes instructores, espontáneamente designados(...)) fue imposible presentar en grupo ni un centenar de voluntarios. Se habían formado varios comités organizadores y ninguno quiso sacrificarse. Los españoles se pelearon por cuestiones de supremacía, siguiendo con esto las venerables tradiciones. Los sudamericanos, gente de mejor posición social, no quisieron ir en compañía de los peninsulares, jornaleros o empleados en su mayor parte. Tampoco pudieron entenderse entre ellos, pues cada cual, como testimonio de superioridad, alegó la importancia de su respectiva república" (36).

Per sobre de la veracitat o no de si es formaren comitès de reclutament de voluntaris espanyols, el que sí poden evidenciar les paraules de Blasco Ibañez en parlar del fracàs de la seva reducció en un de sol és el problema real de l'esquerra espanyola, dividida i mermada electoralment, incapaç de cercar plataformes unitàries similars a les que generà la crítica a la guerra del Marroc. I és que l'esquerra, amb l'esclat de la Gran Guerra, ha entrat en un període de replantejament d'estratègies i postulats ideològics que es perllongarà durant el conflicte bèl·lic.

Serà a partir d'octubre de 1914, aprofitant la desorientació de l'esquerra d'arreu l'estat, quan importants sectors del nacionalisme català, especialment d'esquerrers, creuran que és el moment adient per a plantejar i per a portar a terme la ja esmentada estratègia internacional, en la qual, Catalunya devia assumir el procés de reforma de l'estat espanyol per una via diferent a la del intervencionisme parlamentari imposada per la Lliga.

2.3. Els postulats bàsics de l'estratègia internacional del catalanisme.

2.3.1. Rovira i Virgili i la "Necessitat de que tot nacionalisme tingui una política internacional".

L'exaltació aliadòfila que generà la batalla del Marne, va tenir a Catalunya un impacte més que important en l'"extens" espectre del nacionalisme d'esquerres i de l'esquerra espanyola, fet que s'expressà en manifestos de solidaritat i en una remarcable campanya periodística en favor de l'Entesa que no s'aturaria fins la fi del conflicte. Però arran d'aquesta mobilització en favor dels exèrcits aliats, s'evidencià un cert "anar cadascú pel seu lloc", que es feia un tant frustrant per l'esquerra catalana en la mesura que la Lliga (vist com un partit de dretes, "monàrquica" i "germanòfila" (37)) encetava un període en el qual la seva hegemonia a les urnes anava a manifestar-se clarament.

Només excepcions com la publicació "Los Aliados" (el seu primer número està datat a Barcelona 31 d'octubre de 1914), presentava signatures que anaven des d'un Alejandro Lerroux a un Rovira i Virgili, passant per elements com Gabriel Alomar, Angel Samblancat o un Emiliano Iglesias (38), però que tampoc feien pensar que es pogués arribar a assolir immediatament una unió de les esquerres a Catalunya per a aprofitar el fet de la Gran Guerra com a element generador de propaganda política esquerrana.

Els protagonismes eren molts, i segons quins punts programàtics semblaven irreconciliables. Però hi havia un acord generalitzat en que la guerra portaria una República a Espanya, la qual, es deia amb ambigüitat, solucionaria tots els problemes de l'estat sense que sorgís cap mena de contradicció entre les "diferents" alternatives republicanes de l'esquerra espanyola. I fou en aquest sentit que Rovira i Virgili va donar dues conferències als locals del CADCI; una el dissabte 15 d'octubre de 1914

titulada "Necessitat de que tot nacionalisme tingui una política internacional"(39), i una segona el dissabte 22 d'octubre titulada "Posició de Catalunya davant del problema europeu"(40), que pretenien oferir una estratègia que conduís a l'enderrocament de la monarquia i la solució del plet català.

En la darrera d'aquestes conferències, Rovira manifestà que

"personalment, jo no soc partidari de la neutralitat. Comprenc que avui a Espanya no hi ha altra política possible que la d'ésser neutrals; crec, doncs, que Espanya ho ha d'ésser per força; però no crec que aquesta sigui en realitat la política que li convindria seguir"(41).

I és que Rovira considerava que l'estat espanyol mai podria posar-se a l'alçada que sí creia tenia Catalunya, però que, desencisadorament pensava que

"nosaltres, com a catalans, se'ns plantegen aquests problemes i ens econtentem amb mirar la guerra provincianament"(42).

Això comportava que Rovira afirmés, taxativament, que

"fins en el cas que la nostra opinió catalana coincidís amb l'opinió general espanyola, no hauriem de confondre'ns-hi [ja que] Catalunya ha d'aparèixer amb parer propi i pròpia personalitat davant d'aquest conflicte"(43).

El que hi ha darrera d'aquestes paraules és el desencant per la no intervenció de l'estat espanyol a la Gran Guerra, ja que es creia que la intervenció era la fórmula a través la qual es pensava que Espanya podia regenerar-se i oferir solucions autonomistes per Catalunya. Quan Rovira diu que Catalunya ha de tenir una posició pròpia davant el conflicte mundial, vol dir que l'estat espanyol no la té (com a mínim la que pensa hauria d'ésser la correcta), i que serà Catalunya la que sí es

responsabilitzarà de demostrar que a Espanya no tothom segueix les coordenades de la Cort(44).

L'estratègia pensada per Rovira i Virgili tindrà com a punt bàsic, i no és certament novedós, convertir el catalanisme en la punta de llança d'aquest intent de derribar la monarquia alfonsina. El que sí serà novedós pel catalanisme serà la forma en que es treballarà per a aconseguir l'objectiu polític cercat.

En la primera de les conferències, Rivira manifestà

"que per a que triomfi un moviment nacional li calen dues condicions imprescindibles: li cal una gran força interna i li cal a més un prestigi i una simpatia exteriors. Sense aquesta força interna o sense aquest prestigi exterior, la vida seva, la vida del moviment nacional, fóra impossible [però que] per desgracia, en quant als catalans, aquest principi l'hem oblidat massa. Nosaltres no hem tingut aquest afany de conèixer ni de fer-nos conèixer a l'estranger, i en aquest pecat hem trobat la penitència; i és que a l'estranger se'ns desconeix avui davant de la política internacional"(45).

I Rovira sentencià que

"examinant l'història dels moviments nacionals s'ha vist sempre un fet importantíssim, i és que mai cap moviment nacionalista ha triomfat sense un punt de sosteniment exterior"(46).

En aquells moments, dos models d'actuació internacional planejan per Europa, el Consell Nacional de Bohèmia i l'Oficina de la premsa Polonesa a París. Del primer, Rovira indicarà que

"té una secció especial de política estrangera, amb representacions a l'estranger, en les més importants capitals europees. Cada vegada que hi ha un fet interior interessant a Bohe-

nia, la secció estrangera, el seu ministeri de Afers estrangers com si diguéssim, se cuida d'escampar per tot el món la qüestió plantejada; i així a l'estranger es va seguint les fases d'aquell plet"(47).

I del segon exemple posarà de manifest que es relaciona

"directament amb els polítics, els escriptors, els homes eminents mundials; i cada una d'aquestes oficines esdevé una bateria de propaganda nacional; quan l'assumpte que es debat té prou importància, edita circulars, fascicles, llibres, els escampa i els fa arribar als homes més assenyalats de la política i l'intellectualitat de cada país; i perquè ningú no ho obli, a cada moment hi ha el recordatori dels seus impresos, dels seus llibres, dels seus fascicles"(48).

La conclusió que extreu Rovira és

"que cal que tot nacionalisme tingui la seva diplomàcia"(49).

Això vol dir que el catalanisme també tindria que adoptar una mena de política internacional, aduint que

"un exemple el tenim a Bohèmia (...) Forma part de l'imperi d'Àustria-Hungria, que pertany a la Triple Aliança. Però la seva política internacional anava dirigida a la Triple Intel·ligència. En una festa de Praga, l'alcalde va brindar en nom del poble pels "seus veritables aliats", els francesos i els anglesos. De manera que cada nacionalisme ha de tindre una política internacional, coincideixi o no amb la política de l'Estat central"(50).

De fet, això era una hàbil identificació de la monarquia alfonsina amb la monarquia dual, o el que és el mateix, amb la Triple Aliança.

Plantejada l'estratègia que devia seguir el catalanisme, sorgí paral·lelament la qüestió sobre què era el que havia de reivindicar territorialment Catalunya davant dels aliats. Entre importants nuclis de la

intel·lectualitat nacionalista catalana existia arrelat un fort sentiment irredentista respecte als territoris de parla catalana que no s'incloïen dins la demarcació estricta de les quatre províncies del Principat, sentiment que rebia el nom de pancatalanisme.

Rovira i Virgili assenyalarà que

"un dels nostres anhels nacionalistes més enlairats, és arribar a una unitat de la raça catalana, actualment separada per unes fronteres artificials d'Estats i de províncies"(51).

Però, per Rovira, malauradament, no pot

"esdevenir realitat l'anexió del Rosselló a l'Espanya d'avui. En primer lloc, els rossellonesos no estan descontents de França, com els catalans ho estem d'Espanya. Si avui els catalans, en nom de l'unitat de raça, volguessin anar a reconquerir el Rosselló, no hi fórem rebuts com a germans, hi fórem rebuts com a enemics. I encara que nosaltres defensem el principi de les nacionalitats, no podem desconèixer la voluntat del poble; la voluntat dels seus habitants. I és innegable que la voluntat dels rossellonesos és pertanyer a la França. Contra aquesta voluntat no hi podríem res. A més, com podem avui nosaltres, nacionalistes catalans, anar com a lliberadors al Rosselló, si no ens hem pogut alliberar nosaltres mateixos? Que aconseguiríem amb l'incorporació del Rosselló a Espanya? Que hi hagués una província més? un governador civil més?"(52).

Aquestes paraules de Rovira i Virgili se situen a l'octubre de 1914, quan l'estratègia internacional tot just s'està gestant; però a principis de 1915, Alfons Maseras, en un esclat d'optimisme, remarcarà que el pancatalanisme es connatural a les reivindicacions del catalanisme, i que, certament, Catalunya està preparada per a assolir aquest tipus de demandes; tan sols fa falta posar-ho a la pràctica. El seu pamflet "Pancatalanisme"(apèndix 2on) tindrà una remarcable acceptació entre l'intel·lectualitat catalanista, essent així que les reivindicacions de les te-

rres irredentes, especialment les rosselloneses, entraran a formar part dels propòsits de l'estratègia internacional.

Cal tenir present que l'estratègia internacional i la mística irredentista tindran el seu complement amb la presència als camps de batalla de França dels anomenats "voluntaris catalans", que prendran, inicialment, com a model d'organització política i militar, no als voluntaris de les nacionalitats eslaves (com podien ésser txecs o polacs), sinó als voluntaris italians, més coneguts com a "voluntaris garibaldins".

2.3.2. Gabriel Alomar i "l'ombra d'en Garibaldi": l'exemple dels "voluntaris garibaldins".

Tant Itàlia com l'estat espanyol havien restat neutrals davant l'esclat de la Gran Guerra, però pels aliadòfils catalans l'actitud de la primera tenia un cert mèrit en la mesura que s'havia negat a "complir" els acords que la lligaven a la Triple Aliança (53), mentre que la monarquia alfonsina, amb tractats internacionals que l'apropaven a les potències de l'Entesa, havia decidit romandre neutral. A més, els publicistes aliadòfils remarcaven que el poble italià volia anar a la guerra, tot contravenint les declaracions neutralistes del govern Giolitti; per contrapartida, es posava de manifest, que, al estat espanyol, ni el govern ni la seva població volien saber res del conflicte.

Aquesta diversitat d'actituds d'Itàlia i Espanya era analitzada per la premsa aliadòfila amb el raonament "lògic" que assenyalava que Espanya no podia intervenir en un conflicte on es lluitava per la democràcia i la llibertat, quan, precisament, la monarquia alfonsina representava el contrari: autoritarisme i repressió. Per altra banda, com deia Gabriel Alomar,

"Italia es el ejemplo vivo de una reconstrucción nacional conseguida por sucesivas victorias de los pueblos sobre los tronos, por yuxtaposición de los fragmentos esparcidos de la vieja patria, libres de sus pequeños tiranos. Y esa redención no está completada todavía... ¿Qué nación podía sentir mejor la causa del París actual que la nación de la Roma laica? ¿Qué nación podía vibrar con más anhelo por la suerte de Alsacia-Lorena que la nación de Trento y Trieste"(54).

Però el que més impressionà a Gabriel Alomar de tota la mobilització aliadòfila italiana fou l'allistament voluntari d'un important nombre de súbdits italians a les files de la Legió Estrangera, i que tingué una especial significació ideològica, ja que tenia com a figura més coneguda a Ricciotti Garibaldi, net de Giuseppe Garibaldi, cap de l'expedició dels Mil, que havia desembarcat a Sicília per a destronar als Borbons l'any 1860. Les coincidències i els paral·lelismes no podien ésser més evidents, si tenim en compte que Alfons XIII era un Borbó i la seva mare una Habsburg.

Gabriel Alomar exaltarà el nom de Garibaldi com pertanyent a

"una dinastia de lliberació, per a rescat de les dinasties d'imperi. Es la renovació del Cavaller errant, d'acord amb el retorn de l'era romàntica. Es un Cid a l'inversa, un franc-tirador de l'ideal polític, per oposició a la figura típica del professional de la matança i el merodeig. Nascut a la terra dels "condottieri", n'es com una històrica compensació. Crescut a la terra de Machiavel, és la justificació única de la guerra com a medi, per el fi de la llibertat"(55).

Amb les seves paraules, Alomar, al gener de 1915, deixava entreveure la necessitat que existissin a les files de l'exèrcit francès un número considerable de catalans que assumissin un paper semblant al dels "voluntaris garibaldins", i que devien posar en evidència que Catalunya, com

Itàlia, tenia una missió irredentista a realitzar(56).

Per tant, l'estrategia internacional del catalanisme es basarà en la necessitat de realitzar una política de presentació i fer conèixer la causa nacional de Catalunya als governs aliats, prenent com a model el Consell Nacional de Bohèmia i l'Oficina de la Premsa Polonesa de París, mentre, paral·lelament, una dita amb el temps "legió catalana" lluitarà al costat de l'Entesa als camps de batalla, posant de manifest que amb aquesta aportació d'homes, Catalunya col·labora simbòlicament pel fi de la guerra i el triomf dels Aliats, en la idea que aquests donaran solució en la futura Societat de Nacions al plet català.

Seguidament, entre gener i maig de 1915 s'anaven generant una sèrie de plataformes d'acció i d'opinió que tenien l'objectiu de posar en marxa els plantejaments esbossats en la dita estratègia internacional.

Notes:

(1)Renouvin, Pierre: op. cit., p.23; Memoires du marechal Joffre(1910-1917), tome premier, Librairie Plon, Paris 1932, ps. 346-349, 361-363, 373-377 i 387-388.

(2)Mommsen, Wolfgang J.: op. cit., pa 273-274; per a una visió novel·lada Solzhenitsin, Alexandr: Agosto 1914, Barral editores, Barcelona 1974.

(3)Hurtado, Amadeu: op. cit., p.246. La pròpia diplomàcia francesa es farà ressó d'aquest. Així, el cònsol general francès a Barcelona, Gausson, li adreçarà el següent informe al Ministre d'Affers Estrangers francès:

"J'ai cependant pensé qu'il ne serait pas inopportun, etant donné l'interet qui semblait s'attacher, en France, a l'expression de l'opinion espagnole, de susciter une manifestation des representants de la Catalogne, et j'ai pris l'initiative, par un intermediaire obligeant et discret, de faire adresser au General Joffre un telegramme, signé d'un certain nombre de députés ou senateurs, que Votre Excellence aura peut être vu reproduire dans la presse. L'origine catalane de notre généralissime a rendu ma tâche facile puisque les signatures ont pu être réunies dans les vingt quatre heures".

Le Consul General de France a Barcelone a Son Excellence, Monsieur le Ministre des Affaires Etrangeres a Bourdeaux, 25-IX-1914 (la lletra està redactada a 20-IX-1914), a Guerre 1914-1918/469..., op. cit., p. 35.

(4) La Publicidad, II-VIII-1914.

(5) La Publicidad, I4-VIII-1914, p. 4.

(6) Per a fer més comprensible el relat dels esdeveniments s'utilitzaran ambdues acepcions ("voluntaris catalans" i "espanyols") en la mesura que el nacionalisme català els farà servir en la seva premsa per a distingir entre els voluntaris que es creu estan relacionats amb la causa del catalanisme i els que no. Per altra banda, quan es parli d'espanyols sense cometes vol dir que les dues acepcions anteriors queden incloses en aquesta com certa premsa (des de l'esquerra espanyola fins la dreta de l'estat) farà entendre.

(7) "Diez mil españoles luchan en el ejército francés", La Publicidad, I2-X-1914, p. 2.

(8) Julio Aróstegui assenyala que la població espanyola passava del 1910 al 1920 dels 19,9 als 21,3 milions d'habitants, a Aróstegui, Julio: "La España de los revisionismos", Historia 16, extra XXII corresponent a la Historia de España. La España de los Caciques, vol 10, Madrid, junio,

1982, p. 119.

(9) Becón, Juan de: "Seis mil españoles en el ejército francés", La Publicidad, 19-X-1914, p. 2.

(10) ibíd.

(11) "El presente y el porvenir", El Progreso, 8-VIII-1914, p. I.

(12) Lerroux, Alejandro: "España y la guerra internacional", El Progreso, 12-VIII-1914.

(13) El Progreso, 8-VIII-1914, p. I.

(14) Culla i Clarà, Joan B.: El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923), Curial, Barcelona, 1986.

(15) "Recluta voluntaria", El Progreso, 15-VIII-1914, p. I.

(16) Calderón Fonte, B.: "Los voluntarios españoles en Francia.- Junto a las legiones italianas, griegas y rumanas.- El espíritu de las luchas de Barcelona.- El neronismo, procedimientos de guerra.- La moda.- ¡Siempre París!", El Progreso, 26-X-1914, p. 2.

(17) ibíd.

(18) Geoffray al Ministre d'Afers Estrangers Francès, Madrid 19-IX-1914, 19 h. 40, rebut a Burdeos a les 23 h. 30, Guerre 1914-1918/469..., informe nº 259, p. 34.

(19) ibíd.

(20) Geoffray al Ministre d'Afers Estrangers Francès, ambaixada de la República francesa a Espanya, Madrid 1-X-1914. Cuestion des enroles catalans, informe nº 383, ibíd., p. 44.

(21) Ministre d'Afers Estrangers a Geoffray, Burdeos 6-X-1914, informe nº 995, ibíd., p. 55.

(22) Geoffray al Ministre d'Afers Estrangers Francès, Madrid 7-X-1914, informe nº 307, ibíd., p. 56.

(23) El Ministre de la Guerra al Ministre d'Afers Estrangers Francès, Burdeos, 11-X-1914, informe nº 488, ibíd., p. 60.

(24) No te res a veure amb el posterior Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans que es crearà a principis de 1916 i amb el nacionalisme.

(25) Geoffray al Ministre d'Afers Estrangers Francès, Madrid 13-X-1914, informe nº 326, Guerre 1914-1918/469..., op. cit., p. 61.

(26) Primera vegada que la diplomàcia francesa acunya el terme "voluntaris catalans".

(27) Ministre d'Afers Estrangers a l'ambaixador francès a Madrid, París, 17-X-1914, informe nº 116, Guerre 1914-1918/469..., op. cit., p. 80.

(28) Culla i Clarà, Joan B: op. cit., p. 313. La Lliga va intentar d'ésser mordaç amb Lerroux i el seu intervencionisme, fent manifestacions del següent tipus:

"suposem que una de les primeres que ens digui [de notícies] serà la de l'allistament del senyor Lerroux en el batalló de voluntaris hispano-americans".

"Un batalló de voluntaris", La Veu de Catalunya, 5-IX-1914, p. I. Sembla que la Lliga tenia un legionari com a corresponsal de guerra, però que, momentàniament, el regionalisme no explotà pel catalanisme.

(29) Lerroux y la Gran Tragedia, talleres gráficas: J. Casamajó, Barcelona 1915, p. 36.

(30) ibíd., p. 37.

(31) "La Guerra de la Llibertat", El Poble Català, 7-IX-1914, p. I.

(32) Baró, Josep: "Neutrals de mala gana", El Poble Català, 4-X-1914, p. I.

(33) A principis del segle XX, es va intentar portar a terme al sí de la Unió Catalanista una certa renovació ideològica per tal de superar les causes que havien conduït a l'escissió de "La Veu de Catalunya". Cal assenyalar que els intents de renovació de la Unió s'han de cercar sobretot a l'àmbit barceloní, i personalitzat en figures com Trinitat Monegal, Dr. Martí i Julià o el propi Frederic Pujulà i Vallés, els quals

havien començat llurs activitats polítiques en les files del federalisme, essent el seu objectiu apropar el catalanisme a les classes populars.

La crisi econòmica i social que arrenca amb el desastre colonial va tenir una de les seves respostes en la vaga general de 1902, i fou a partir d'aquest moment que van començar a aparèixer una sèrie de publicacions adherides a la Unió Catalanista, en les quals el tema recurrent era el demostrar que catalanisme i obrerisme eren termes conciliables.

La revista "Llevant", dirigida per Frederic Pujulà i Vallés des del número 33 (juny de 1903) és un bon exemple. Subtitulada "setmanari catalanista obrer", la salutació del seu director posava de manifest que

"dit que som autonomistes que dit que som liberals(...) la federació, la única garantia pacífica de la autonomia(...) si que com de socialistes hi ha en nosaltres es perquè som evolutius(...) els desheretats, els oprimits, tots els que pateixen un jou extrapersonal, tots els que tenen una llàgrima que aixugar tenen en nosaltres uns defensors"

("Saludo", Llevant, 13-VI-1903, ps. 1-2)

Pujulà i Vallés feia una crítica al jacobinisme (representat especialment en la figura de Lerroux, dient que

"porta a banda y banda a las dugas verges República y Democracia, pera prostituir las"
("Tres llibertats diferents y una sola veritable", Llevant, 20-VI-1903, ps. 1-2).

Pujulà y Vallés creia que el punt en comú entre el catalanisme i el moviment obrer català (al qual considerava controlat per l'anarquisme, i amb influència a les classes populars) era la crítica a l'estat, del qual es deia que no era una

"garantia de progrés, ni d'ordre, ni de benestar de cap classe. L'estat no es altre

cosa que la forsa del més posada a servey
dels ménos pera viure a esquena dels més"

("Mots", Llevant, 4-VII-1903, ps I-2.)

Pujulà i Vallés remarcarà (en un argument un tant ambigu) que ni el moviment obrer ni les classes populars haurien de tenir por, en el moment d'establir la societat futura, de patir els atacs de les nacionalitats burgeses sobre les lliures perquè les primeres no existiran, donat que les lliures amb el seu exemple s'hauran imposat progressivament sense fer servir la violència (ibíd.).

El director de "Llevant" diferenciava entre conceptes com nació i estat, essent el primer sinònim de llibertat, mentre que el segon defineix una entitat opressora; i assenyala que la societat futura serà una federació de nacions lliures, que defineix la idea de l'internacionalisme del nacionalisme, idea que serà recollida pel wilsonisme d'"Els Amics d'Europa", i que hauria de servir per a posar les bases de la societat que sorgís de la Gran Guerra.

Aquest programa aparentment progressista tenia per contrapartida no voler desfer-se d'aspectes del catalanisme decimonònic i de tarannà conservador com era la defensa de les Bases de Manresa:

"En lo polítich defensarem las Bases de Manresa; y el social lo dividim en dos; en Económich y en Civil. En la primera part defensarem la creació d'una Caixa de retiros, la constitució d'una germandat de malalties, la d'una caixa d'invalits del treball; aixís com la propagació de cooperativas. Una volta constituhidas aquestas caixas s'agruparán totas, constituhín lo "Banch de Catalunya", entitat que tindrà pera primer objecte la edificació de casas-xalets al indret de Catalunya que particulars demanin, mediant lo pago de cuotas mensuales fins un determinat número d'anys en quin temps la casa pasará a ser propietat y en quina época lo "Banch de Catalunya" s'haurá rescabalat del capital invertit y dels

interesos corresponents. Mes tart farà las altres operacions a que pugui dedicar son capital aquet Banch en be de Catalunya; tals com: segurs sobre incendis y vidas, creació d'escolas tècnicas y prácticas d'Arts y Oficis, empreses de canalisació d'aigües desicació d'estanys, prestams en garantías, etc. En la part Civil, defensarem, l'implantació de l'ensenyansa obligatoria, privació del treball a la petita edat, creació de juntas de doctors en medicina per estipular las horas máximas y mínimas en cada ofici, per sí; l'implantació del salari minim d'un home en cada comarca y la creació de tribunals mixtes"

(Llevant, I3-VI-1903, p.1).

En tot cas, no es deu oblidar que un Pujulà i Vallés era el típic intel·lectual modernista i anarquitzant, ànima de la revista "Joventut", i que tenia molt en compte aquella col·laboració estreta, típica de fi de segle, entre catalanisme i anarquisme fomentada a través de publicacions com "L'Avens" (la dita ala esquerra del modernisme), o la recepció i divulgació d'Henrik Ibsen, o de revistes com "Ciencia Social" o "La Revista Blanca". Els postulats de Pujulà i Vallés están influïts per aquella visió modernista del fi de segle (crítica de la vida urbana per la seva capacitat corruptora davant la idíl·lica vida del camp), d'un liberalisme basat en la bona voluntat dels homes per assolir un món millor. Però, homes com Pujulà i Vallés no s'adonaren o no van voler admetre que la recerca de les classes populars vers el catalanisme passava per les promeses d'una futura "revolució" (tal com feia Lerroux) que no per conceptes replets de bona voluntat.

Fins l'any 1906, Pujulà i Vallés mantindrà una activitat política continuada dins del marc de la Unió Catalanista, i cultural de militància modernista a les planes de "Joventut", però que s'aturarà quan marxí exiliat a París.

(34) Pujulà i Vallés va fugir a França degut a un delictes d'impremta

que infringia la llei de Jurisdiccions, on amb el temps es va nacionalitzar francès. La seva vida a París estarà més aprop del "dandisme" que no pas de les sofrances clàssiques de l'exili i de la lluita política. Tal com el descriu Agustí Calvet (Gaziel):

"Pujolar era el que se'n diu "un bon mosso", alt, ben plantat i biu, amb cabell partit pel mig, bigoti i barba arrisats i negres. A França, era el tipus de "parfait espagnol". Devia vorejar també la trentena, i la seva mare era prou rica per a sostenir la vida lliure i independent del seu fill, mig escriptor mig propagandista, apostol de l'esperanto i viatger desenfainat. Home jovial i obert..."

Gaziel: Tots els camins duen a Roma. Història d'un destí (1893-1914)
Memories II, edicions 62 i "La Caixa", Barcelona 1981, ps 22-23.

A finals del mes de juliol i principis d'agost de 1914 es celebrava a París un congrés d'esperantistes en el qual participava Pujolà i Vallés, moment, en el qual, va esclatar la Gran Guerra i fou cridat a files. Gaziel dirà al respecte:

"Cansat de rodar, poc després de les deu ja torno a ser a casa. I al cap de poc compareix a la meua cambra, com plogut del cel, un bon amic català, l'actor i escriptor Carles Capdevila, i la seva inesperada presència em deixa astorat. Què rediables ha vingut a fer a París, en uns moments tan greus i quan els seus habitants en fugen, aquest home extraviat? Ell i la seva muller, la magnífica actriu catalana Emília Baró, que encara no havien estat mai a París, hi arribaren ahir per primera vegada. I quina rebuda els han fet, com hi ha món: la mobilització general i la declaració de guerra. Ells venien justament a donar-hi unes poques representacions en idioma internacional, amb motiu de celebrar-se un Congrés Esperantista que havia de durar tota la primera quinzena d'agost. I s'han trobat amb les nacions

que principalment havien de participar-hi, renyides a mort i a punt d'anar a canonada seca; París transfigurat i sorrut, que ja ha perdut del tot la seva amable i platxerosa fesomia, i amb treballs per a tornar-se'n a corre-cuita cap a Barcelona, en trens assaltats pels fugitius.

"Per cert, segons m'ha contat Capdevila, el cap i guia de l'expedició catalana esperantista és l'escriptor Frederic Pujulà i Vallés, que fou a començament del segle un dels animadors de la revista "Joventut" -instal·lada en un entresol de la plaça del Teatre, de Barcelona, a la vora mateix de l'arc típic per on s'entra des de la Rambla al tortuós i fosc carrer d'En Trentaclaus, pòrtic de l'avui mundialment famós "barri xino" (...). A Pujulà i Vallés, doncs, li n'està passant, inesperadament, una de molt crespa. Fa uns quants anys, llavors que si els més agosarats catalanistes les cantaven clares al poder central havien de refugiar-se a França, per escapolir-se de les sentències judicials adverses i especialment de les dictades segons una abominable llei d'excepció anomenada Llei de Jurisdiccions, Pujulà i Vallés, que havia estat condemnat per ella (i probablement no pas per primera vegada), aprofità el seu sojorn forçat en terres veïnes per a fer-se nacionalitzar francès i així deslliurar-se de noves escomeses ibèriques. I, en efecte, la combinació li reeixí de primera i no hi pensà més. Però ara, havent-lo arreplegat a París la declaració de guerra, quan ha volgut tornar-se'n a Barcelona, com van fer-ho els seus companys d'expedició, s'ha trobat que, essent ell francès i en plena edat del servei militar, no solament no pot sortir de França, sinó que ja l'han mobilitzat i un d'aquests dies ha de comparèixer a la caserna. I així queda demostrat, una vegada més, que sovint els vius són els homes també més sotmesos, com els jugadors, els incalculables cops de l'atzar".

Paragraf reproduït de Gaziel: París, 1914. Diari d'un estudiant, Aedos, Barcelona, 1964, ps. 34-35. Relat del 2 d'agost de 1914.

El mateix "El Progreso" es farà ressó de la notícia:

"Han llegado los esperantistas que se hallaban en París, a donde fueron para asistir a un congreso internacional de dicha lengua auxiliar.

"Confirman la noticia de que Pujolà y Vallés ha tenido que alistarse en las filas del ejército francés.

"También han llegado los turistas que marcharon a Londres para tomar parte en el congreso de turismo.

"Según éstos han manifestado continúan en París el autor dramático y su esposa, las actrices señoritas Baró, el actor señor Capdevila y algunos otros".

"Esperantistas y turistas", El Progreso, 14-VIII-1914, p.2.

Per la seva banda, "El Poble Català", abans de "convertir-se" en intervencionista la UFNR, manifestà al respecte:

"A en Pujolà l'haurà sorprès aquesta decisió del Govern francès com segurament sorprendrà als nostres llegidors que, junt amb nosaltres li desitgen bona sort en la campanya".

El Poble Català, 6-VIII-1914, p.I.

S'ha de constatar que Pujolà i Vallés, com s'ha evidenciat, no es va allistar voluntàriament a l'exèrcit francès, encara que s'ha de tenir en compte, que amb la promoció que farà "El Poble Català" de la seva figura com a soldat de l'Entesa, es convertirà amb el temps en el paradigma de "voluntari català".

(35)

"La vida a la trinxera fora força ensopi-si de tant en tant no'ns decidísim a veure com son fetes les dels alemanys.

"(...)En general el trinxeraire ha de des-empenyar el paper de filósof. Esperar, tenir paciència com el caçador d'ànecs salvatges qui passa la nit en sa cabana de la riva de l'estany. Meditar, i si vol parlar amb els

seus companys fer-ho en veu baixa, per a no estorbar els diàlegs dels cançons durant les llargues interminables nits...

"Octubre 1914"

El Poble Català, 3I-X-1914, p.I.

"L'excés de trinxera fa com l'excés de ví -subratlla la personalitat dels homes. Després de sis dies de viure a sota terra amb el pa, amb la sopa i amb el formatge l'home nul esdevé essencialment troglodita i geofag -l'home espiritual s'enlaire a regions més elevades. En totes les trinxeres de l'un i de l'altre camp hi ha homes que jauen tot el dia profundament abrutills i homes que s'afinen i com més fang i terra tenen al damunt més s'esforcen en espiritualitzar-se dessota de la crosta de brutícia. L'altre dia d'una trinxera alemanya ne sortien els acords d'un violí, i quan va acabar de tocar, el virtuos fou aplaudit. Un caporal de les calces vermelles qui parla l'alemany com mon eminent correligionari doctor Oswald -a qui el deu dels tudescs podria donar més exits en ses conferències pangermanistes pels països escandinaus- aprofita les nits de fosca per a recitar als senyors del davant els comunicats oficials dels exercits aliats després d'explicar-los-hi que el Cesar, lo llur senyor els amaga moltes veritats. Altres fan versos i altres constitueixen societats subterrànies i cissellen els originals estatuts en l'argila del catau"

El Poble Català, 9-XII-1914, p.I.

(36) Elasco Ibañez, V: "Los Voluntarios", La Publicidad, 8-XI-1914, ps I-2.

(37) Son prou conegudes les paraules de Cambó respecte a l'actitud de Bèlgica en ser invadida per Alemanya. Amadeu Hurtado, anglòfil, expressà a les seves memòries com reaccionà l'opinió aliadófila a les declaracions de Cambó:

"Uns periodistes de Barcelona havien anat a interrogar a Cambó, com la personalitat política més eminent del país, sobre la seva visió

del conflicte, i l'havien trobat displicent i desdenyós pels accidents de la guerra que eren una preocupació de la sensibleria popular, mentre ell estudiava amb una gran entesa d'atlas damunt de la taula els nous límits dels Estats europeus tal com quedarien dintre poc pel resultat de les batalles en curs i les repercussions que tindrien en la nova situació geogràfica de Catalunya. En el fons, per a tots els homes d'aquest tremp, la guerra era una molèstia perquè venia a posar un problema que els de passava i els excloïa de l'atenció de la gent. Per a captar aquesta atenció, Cambó sortia al cap d'uns dies amb uns articles meditats per a fixar una posició original, i no s'estava de dir que el poble de Bèlgica exigiria comptes al seu Govern i al seu rei per no haver facilitat el pas de les tropes alemanyes estalviant-li els horrors de la invasió".

Hurtado, Amadeu: op. cit., p. 244.

També es indicatiu el relat de Gaziol després de tornar de París i viure la tensió de la caiguda de Bèlgica i l'avenç alemany sobre França, i descobrir sorprés que Prat de la Riba és "germandofil":

"Rambla avall, torçant després pel carrer de Ferran, em vaig trobar a la plaça de Sant Jaume. Llavors em recordava, com si despertés d'una mena de desvari, que jo era encara col·laborador de "La Veu de Catalunya", on acabava de publicar-se el darrer dels meus articles tramesos des de París; i, alçant els ulls al palau de la Mancomunitat, em vaig dir que tenia el deure de pujar a saludar a Prat de la Riba i contar-li lleialment l'aventura fabulosa que m'estava passant. Sense pensar-m'hi més, vaig ficar-me a dins del palau.

"Encara que la galeria gòtica i les sales de rebre eren plenes de gent que esperava, en saber que jo era allí -una mica com plogut miraculosament del tempestuós cel de França-, Prat em rebé de seguida, com si fos un personatge. M'acollí amb la seva dolça serenitat i amb l'afecte de sempre. Em digué que ja estava

ben informat, per l'amic Martorell, de l'austera i profitosa vida que tots dos havíem portat a París, i de seguida (es veu que aquesta fam era general a Barcelona) em demanà tot de coses de França, del seu govern i de l'estat de l'esperit públic. I al cap de cinc minuts jo havia comprès perfectament un fet que em contrariava força: Prat de la Riba era germanòfil. Ho era sense ombra de baixa passió, fredament, per pur càlcul polític i amb mires altes i llunyanes. Però ho era: i jo no podia ni sentir parlar de l'esclafament brutal de França, en nom de cap superioritat, en la qual no creia, ni de cap conveniència patriòtica, que creia encara menys. Prat esperava que jo li confirmés, amb les meves impressions directes i fresques, la que ell tenia, treta no sé pas d'on, i era que les tropes alemanyes entrarien d'un moment a l'altre (potser ja estaven entrant) a la capital de França. Jo li deia sincerament tot el contrari".

Gaziel: Tots els camins..., vol II, op. cit., ps 292-293.

(38) La revista "Los Aliados" tenia com a subtítol: "Defensor de la causa de la Libertad y del Derecho". Aquell primer número tenia el següent sumari: "Lo que nos proponemos". - "Dos cartas", de A. Lerroix y Gabriel Alomar. - "La causa de la guerra", por Emiliano Iglesias. - "Humanidad en batalla", por Angel Samblancat. - "Los Aliados" en París. - "Reflexions sobre la guerra", por A. Rovira i Virgili. - "Bélgica", por Xavier de Zengotita. - "Crónicas técnicas", por Alfonso Martínez Rizo. - "Un mensaje". - "¿Neutralidad?"", Los Aliados, 3I-X-1914.

(39) Rovira i Virgili, A: "Necessitat de que tot nacionalisme tingui una política internacional", Revista Anyal, Barcelona 1915, ps. 148-155; conferència resumida a Renaixement, 22-X-1914, ps 551-552.

(40) "Posició de Catalunya...", Revista Anyal, art. cit., ps 156-164; conferència resumida a Renaixement, 5-XI-1914, ps 576-577; i també a La Nació (portaveu de l'Esquerra Catalanista), 4-XI-1914, p. 2.

(41) Rovira i Virgili, A: "Posició de Catalunya...", Revista Anyal, art. cit., p. 160.

(42) ibíd, p. 159.

(43)ibíd,p. 158.

(44)L'"antiespanyolisme" del catalanisme d'esquerres s'ha de veure més com la negació d'una institució del poder central com és la monarquia, que no pas com un veritable sentiment "separatista".

(45)Rovira i Virgili,A:"Necessitat de que...",Revista Anyal,art. cit. ps 149-150.

(46)ibíd,p. 150.Al mateix temps,Rovira Assenyala:

"Un altre exemple,també suggestiu,és el cas de Polònia.Polònia,com sabeu,va ésser un gran Estat poderós i gloriós que en la darrera part del segle XVIII va ésser repartit entre l'Austria,la Rússia i la Prússia;la darrera revolta dels polacs contra els llurs opressors va produir-se a l'any 1863;també és Polònia un poble fort en el sentiment de patria i de raça,però els polonesos també van cometre l'error gros de no assegurar bé el concurs exterior.Se van revoltar l'any 1863 contra la Rússia i contra Prússia;no contra l'Austria,perquè l'Austria en l'hora de la seva derrota de Sadowa va procurar donar-los una certa autonomia.Després d'aquella revolta,que és una de les més grans de l'història,es varen trobar els patriotes polonesos enganxats;ells creien que, donat el crit de revolta,dos grans nacions europees acudirien en llur auxili;ells es creien que l'Anglaterra i la França es posarien al llur costat i que declararien la guerra a la Rússia i la Prússia;més aquest error séu va fer que's llancesin al combat sense tindre la seguretat absoluta d'aquest auxili de les dues potencies,i quan més encesa estava la revolta,es van convèncer que ni l'Anglaterra ni la França acudirien a ajudar-los amb les armes.El resultat d'aquest error va ser que la revolta va tenir per

únic resultat un gran sacrifici de vides, i Polònia va ser trepitjada pels cavalls dels cosacs".

ibíd, ps. 151-152.

(47) ibíd, p. 153.

(48) ibíd, p. 153.

(49) ibíd, p. 154.

(50) ibíd, p. 154.

(51) Rovira i Virgili, A: "Posició de Catalunya...", Revista Anyal, art. cit., p. 161.

(52) ibíd, ps. 161-162. El subratllat és meu, i preten recalcar el que és posava de manifest a la cita (45) sobre l'ambivalència del llenguatge radical del nacionalisme català.

(53) Una qüestió era la imatge que d'aquesta negativa es volia donar per part dels sectors aliadòfils, i una altra era la realitat dels acords que Itàlia signà per a formar part de la Triple Aliança. Itàlia havia acordat que només entraria a la guerra al costat d'Alemanya i Austria-Hongria si aquestes eren atacades. Evidentment, Itàlia interpretà que això no s'havia produït.

(54) Del capítol "La Sombra de Garibaldi" inclòs a Alomar, Gabriel: La guerra a través de un alma, Renacimiento, Madrid, 1917, ps. 273-274, i que és una ampliació de l'article que el propi Alomar escrigué amb el títol de: "L'ombra d'en Garibaldi", La Campana de Gràcia, 16-I-1915, p. 2.

(55) ibíd, p. 2.

(56) No fou Gabriel Alomar qui va parlar per primer cop dels "voluntaris garibaldins", però sí que sembla que fou el primer que posà de manifest el tarannà nacionalista que darrera d'aquest hi havia.

3. L'EMBRANZIDA DELS "INTEL-LECTUALS": L'ESTRATÈGIA INTERNACIONAL EN MARXA (GENER-MAIG 1915).

3.1. De la Junta d'Afirmació Catalana al "Manifest dels Intel·lectuals Catalans": la confluència dels sectors més "liberals" de la Lliga amb l'estratègia internacional (gener-març 1915).

"Los pueblos de todos los países recibirán de esta lucha un beneficio mucho mayor de lo que en la hora presente pueden creer. Ellos serán libertados de la más grande amenaza".

(Paraules de David Lloyd George pronunciades a un discurs realitzat a Londres, al Queens' Hall, el dissabte 19-IX-1914, reproduït a George, David Lloyd: La victoria en marcha (Through terror to triumph), editorial Cervantes, València, 1916, p. 23).

A finals de 1914 i principis de 1915 s'han estabilitzat els fronts de guerra, donant-se pas a un període en el qual predominarà la guerra defensiva. L'abandó momentani de tota acció ofensiva ve donat per les dificultats que aquesta sembla comportar, ja que un assalt d'infanteria ha d'obrir les alambrades, neutralitzar el foc de l'enemic i no deixar temps per tal que aquest reaccioni i sorti del seu refugi. Per a que aquesta operació tingui èxit l'artilleria ha de realitzar un intensiu foc sobre els refugis del rival, que, els progressos en fortificació i una mala adaptació de l'artilleria lleugera, impedeixen (1). D'aquesta forma, el front occidental s'estanca després de dos atacs fracassats dels francesos sobre les línies alemanyes. I és que els alemanys, amb pocs efectius, podien resistir en aquella conjuntura una guerra defensiva en el front occidental i posar més atenció al front oriental (2).

A Londres, conscients que en el front occidental no es produiria un canvi substancial de posicions, es pensà en obrir un nou front en el flanc sudoriental de les potències Centrals amb un atac als Dardanel·ls

en la confiança de derrotar als turcs (l'element, suposadament, més feble de l'Aliança), i així atreure a Bulgària, Romania i Itàlia al costat de l'Entesa per tal de minvar la posició territorial i militar dels Imperis Centrals(3).

Mentre els Aliats organitzen la campanya dels Dardanel·ls, el catalanisme aliadòfil, més confiat que mai en el triomf de l'Entesa, començarà a crear plataformes d'acció i d'opinió que posin en marxa l'estratègia internacional, tenint en la Junta d'Afirmació Catalana un dels seus primers estris de treball. Aquesta es donà a conèixer el desembre de 1914 a través d'un manifest que assenyalava que la seva raó d'ésser es trobava en què

"paral·lela, doncs a l'actuació concreta i especialitzada de cada partit i de cadascú, ara escau una missió més íntima, més dura, més exigent: la d'atreure un bloc poderós, -invencible, però encara informe, - l'imatge de la pura personalitat catalana, en la seva condició més rica i en el seu posat més imperatiu. Fora una immoralitat que l'abrivament català es declarés missió d'un partit"(4).

Signat el manifest per Josep Carner, A. Rovira i Virgili, Joan Puig i Ferrater i F. Culi i Vardaguer(5), la Junta d'Afirmació Catalana tenia com a membres destacats a Rafael Campalans, Josep M^e Pi i Sunyer, Jaume Bofill i Mates, Manuel Alcantara i Gusart, Carles Soldevila, Manuel Reventós, Figueres i Dotti, Eladi Homs i Lluís Massot i Balaguer(6), els quals volien destacar dos punts importants: un era la crítica explícita a la Lliga per identificar el catalanisme amb ella mateixa deixant de banda altres opcions i estratègies del nacionalisme; i segon, conseqüència de l'anterior, és la presència dins la Junta d'Afirmació Catalana, no tan sols d'elements del nacionalisme d'esquerres i/o radical, sinó de la pròpia Lliga Regionalista.

Cal tenir present que dins la Lliga Regionalista hi havia figures que professaven tendències properes al nacionalisme radical, entès aquest com una actitud d'afirmació catalanista, diguem-ne incorruptible, evidenciant-se profusament a les files de la Joventut Nacionalista de la Lliga, que encisats pel programa "Catalunya endins", preferiren militar al partit de Prat que no pas a una inoperant Unió Catalanista. Però aquests sectors nacionalistes radicals i "liberals" de la Lliga desencisats per la política massa conservadora de la cúpula regionalista, preocupada excessivament de les qüestions econòmiques, relegant d'altres que creien tan importants com la revitalització de la llengua catalana, s'aproparen a homes com Rovira i Virgili i el seu programa de "nacionalització de Catalunya (una mena de revisió del programa pratià) (7), però sense pensar mai en deixar la Lliga Regionalista. Aquest sector nacionalista radical i "liberal" de la Lliga pretenia assumir més un paper crític que destructiu, i no cercaven l'escissió.

Les coincidències amb un Rovira i Virgili no eren tan sols dins l'àmbit d'una afirmació cultural catalana, sinó també en aquells propòsits de presentar la causa catalanista a les ambaixades de les potències occidentals. Ja al 1913, homes com Josep Carner o Jaume Bofill i Maties es movien a l'entorn de l'Union des Nationalités, creada, segons parer aproximatiu de Jordi Casassas, al 1912 amb seu oficial a Lausana (8). Josep Carner, al juliol de 1913, sembla que li proposà a Jaume Bofill que fés un esbós del programa catalanista amb la idea que possiblement seria publicat als "Annales des Nationalités", portaveu de l'esmentada Union (9). La idea de Carner no va reixir, però semblava que hom acceptava que la causa nacional catalana per assolir importància devia ésser coneguda al món.

S'ha d'entendre aquest apropament entre el dit nacionalisme d'esquerrers i aquests sectors "liberals" del regionalisme (que en bona part acceptaran el "binomi nacionalisme-socialisme com a "senyal del temps;

contagi de realitats" (IO), perquè només en un règim democràtic (i creuen que el nacionalisme ho és gairabé per definició) podrà Catalunya aconseguir ésser una realitat nacional. En essència, el programa polític d'un Rovira i Virgili no diferia del dels joves de la Lliga (ni del propi regionalisme) en la mida que també confiava en les classes mitjanes per assumir un paper preponderant en un projecte de reformes polítiques i socials de tarannà democràtic (II).

Un mateix llenguatge anava a ésser utilitzat per tota aquests homes, unint-los la labor d'endegar l'estratègia internacional del catalanisme, que no tenia, primigèniament, la idea de cuallar en la formació d'un nou partit polític, sinó d'aconseguir que tot Catalunya treballés per a donar cos a l'estratègia internacional per sobre de qualsevol consideració de partit. Era, per tant, també, una advertència a la cúpula de la Lliga per a que fes un replantejament seriós de la seva posició davant del conflicte bèl·lic mundial, és a dir, que assumís la idea que el nacionalisme com a força democràtica devia estar al costat dels Aliats, ja que creien que els nous canvis polítics i socials anirien en aquella direcció.

Momentàniament, bona part de la cúpula regionalista i els seus membres més compromesos amb sectors i forces econòmiques preponderants de Catalunya seguiren mantenint-se al marge de tot corrent d'opinió que en favor d'un o altre bàndol la guerra generés. En aquestes circumstàncies, la Junta d'Afirmació Catalana celebrà a mitjans de gener de 1915, als locals del CADCI, el seu primer acte públic, que fou una conferència de Josep Carner en la qual reafirmà la tesi pancatalanista, que, tant Rovira com Maseras havien posat de manifest, i que era consubstancial i definitiva de l'estratègia internacional, dient que

"tota nació qui venç les altres per l'acció de l'esperit té el dret d'augmentar

els seus dominis pel mateix espiritualisme. I aquesta és la missió dels pobles petits" (12).

En una conferència realitzada el 6 de febrer de 1915 al Centre Regionalista de Sarrià, Carner va remarcar, segons paraules de Jordi Casasas, "com el sector que ell representava s'havia responsabilitzat d'apropar la seva acció nacionalista a la problemàtica global que a Europa es relacionava amb els plets de reivindicació nacional" (13).

Recollint aquest estat d'opinió, sorgí a les planes de "L'Esquella de la Torratxa" el "Manifest dels Intel·lectuals Catalans" (signat per figures que anaven del més intransigent nacionalisme fins elements de la pròpia Lliga), en el qual s'assenyalava la confiança existent vers el triomf de l'Entesa, essent el més remarcable que per primera vegada es posi en evidència que la lluita de França és també la de Catalunya, no tan sols perquè sigui la pàtria universal o perquè la catalanitat del general Joffre així ho indiqui, sinó perquè

"Pirineu enllà, tenim germans nostres, gent de la nostra raça, de la nostra sang, de la nostra llengua. Raça, sang i llengua, que són les del més enlairat cabdill dels soldats francesos" (14).

Es posaven els precedents per assenyalar que de soldats catalans no tan sols hi haurien del Principat lluitant a les files de l'exèrcit francès, sinó també de les diguem-ne "zones irredemptes", és a dir, de la "Catalunya francesa". El que es volia posar de manifest era la solidaritat espiritual dels dits catalans francesos vers la causa del catalanisme, que seria, en certa forma, aquell insistintment anomenat imperia- lisme espiritual, i que, en tot cas, també era una manera de comprometre a França per a que tingués en compte el plet català.

En resum, es pot dir que, a partir de gener de 1915, i amb la creació

de la Junta d'Afirmació Catalana, es té constància que dins la Lliga hi ha dos sectors d'opinió que, amb l'esclat de la guerra, han pres parers diferenciats sobre els viaranys polítics que el regionalisme deuria haver elegit. En tot cas, no es crea, ni molt menys, ni el clima ni l'ambient per a conduir a escissions i marxades escandaloses dels rengles del partit. I és que s'ha de tenir en compte que pel propi Cambó, l'existència d'un corrent aliadòfil al si de la Lliga era molt útil per tal de poder seguir mantenint aquella doble imatge que assenyalava una política espanyola a Madrid i una altra catalanista a Catalunya, i que amb la guerra es podria traduir com a neutralista a la capital de l'estat i aliadòfila al Principat.

Finalment, cal indicar que la Junta d'Afirmació Catalana, per sí mateixa, només organitzant conferències a les quals assistien els "íntims" i els convençuts no podia tenir un èxit remarcable en la seva tasca de nacionalització, si paral·lelament no es portava a terme una feina propagandística que arribés al carrer (llevat, per suposat, de la realitzada a les ambaixades europees). Així, es feia necessari i útil la creació d'una publicació de propaganda estrictament aliadòfila, que estigués, a més, recolzada per la resta de revistes i diaris ja existents a Catalunya. Aquesta nova publicació (de la qual no s'ha de pensar que fos un òrgan de la Junta d'Afirmació Catalana, sinó un instrument més dels sectors aliadòfils catalans a l'entorn de l'estratègia internacional) seria l'anomenada revista "Ibèria".

3.2. La creació de la revista "Iberia": resposta a la revista "España" i al Comitè d'Amics de la Unitat Moral d'Europa (abril-maig 1915).

La narració més coneguda i acceptada de com es va fundar la revista "Iberia" és la que donà Claudi Ametlla en les seves memòries. Ametlla explica que es va

"fer amic d'un industrial francès radicat a Barcelona. Un dia, parlant de la guerra, jo em planyia del poc esforç que es feia a Espanya per ponderar el gran esdeveniment que commovia el món i per enaltir la part preponderant que hi prenia el seu país. El meu amic m'acompanyà en el plany. I en l'ardor de la conversa es prestà a cercar algun ajut, so jo trobava una iniciativa que corregís la carència. Jo no la tenia, però la vaig trobar aviat. Si ell aconseguia l'ajut, jo em comprometia a treure una revista. Al cap de poc, ell havia improvisat un comitè que compraria dos mil exemplars de la publicació al preu normal. I jo, després de parlar amb alguns companys als quals el tema no venia de nou, i d'assegurar-me llur col.laboració, improvisava la revista "Iberia" (15).

La revista seria dirigida per Claudi Ametlla, el qual era a més copropietari amb Antoni Rovira i Virgili, Màrius Aguilar i Romà Jori, els quals formaven part, també, del consell de redacció juntament amb Prudenci Bertrana, Feliu Elies "Apa" i Eugeni Xammar. Col.laboradors, més o menys habituals, foren Alexandre Plana, Ricard Canals, Pere Ynglada, Joan Colom, Jaume Passarell, Xavier Nogués, Joan Solé i Plà, Josep Me Junoy, Pere Rossell i Vilà o Josep Mallorquí (16).

El que podria semblar curiós és que la revista fos publicada en castellà (essent tots els redactors i col.laboradors reconeguts nacionalistes), a excepció dels articles escrits per Rovira i Virgili, que eren publicats en català. Aquest fet pot tenir varies explicacions. Una, que fos exigència del propi comitè d'industrials francesos per a que "Iberia" no es limités a un àmbit territorial català (17), concedint que només els articles propiament referents a la qüestió catalana o d'altres moviments nacionals (és a dir, els articles de Rovira i Virgili i els que tractaran sobre els "voluntaris catalans") fossin escrits en català. En aquesta mesura es pot entendre (llevat d'una aliadofília comú) la col.la-

boració de figures com Miguel de Unamuno, Ramón Pérez de Ayala, Luis Araquistain o un carlí com Ramón M^a del Valle-Inclán(18).

Per altra banda, "Iberia" sembla que sorgí, també, com a resposta a la revista "España", fundada al gener de 1915 com òrgan de la Liga para la Educación Política, propera al reformisme i dirigida per José Ortega y Gasset. La intel·lectualitat aliadófila catalanista no acollí favorablement l'aparició de la revista "España", donat que un excés d'intel·lectualisme que minvava un possible compromís polític, feia que el seu propòsit de cercar la vida real espanyola fos tan sols una simple declaració de principis(19). La qüestió de fons ja és coneguda, i és que no es té confiança en una opció reformista o regeneracionista que no surti de Catalunya, donades les poques possibilitats d'èxit que se li esperen, i més quan darrera es troba el Partit Reformista, que en aquelles dates s'havia apropiat al romanonisme(20). És més, consideraven que l'aliadófilia de la revista "España" també estava imbuïda d'aquell intel·lectualisme que parlava massa de les virtuts de cada una de les potències de l'Entesa, però no aprofundia en els valors i en les conseqüències polítiques i socials que podia comportar la Gran Guerra. Així, "Iberia" podia pretendre convertir-se en aquella publicació que, des de Catalunya i irradiant vers la resta de l'estat, defensaria la causa dels Aliats amb la finalitat d'adobar un terreny que en concloure el conflicte bèl·lic permetés la reforma o la caiguda de la monarquia espanyola(21).

Paral·lelament, sembla que "Iberia" hauria sorgit a més per a contrarestar la possible mala imatge vers l'exterior que Catalunya podia donar, no tan sols per l'actitud de certs dirigents de la Lliga en no decantar-se per cap bàndol (preferiblement l'Entesa), sinó per l'aparició a la llum pública de l'anomenat Comitè d'Amics de la Unitat Moral d'Europa, el qual tenia en Eugeni d'Ors la seva figura preeminent(22).

Aquest Comitè es donà a conèixer el 27 de novembre de 1914 amb la publicació d'un manifest que recollia l'essència del llibre de d'Ors

Lletres a Tina(23), assenyalant que

"tan lejano del internacionalismo amargo como de cualquier estrecho localismo, se constituye en Barcelona un grupo de hombres de profesión espiritual para afirmar su creencia irreductible en la unidad moral de Europa', y para servir a tal creencia dentro de lo que consienta la trágica estrechez de las circunstancias actuales.

"El principio de que partimos es que la terrible guerra que hoy desgarrar el seno de nuestra Europa constituye, por definición, una Guerra Civil"(24).

Si la idea de la Unitat Moral d'Europa, de la gestació d'uns Estats Units d'Europa o la creença que la Gran Guerra era una contesa civil, eren plantejaments arrelats en el pensament del catalanisme d'esquerreres, ¿per què l'opció d'orsiana va rebre crítiques duríssimes per part de la intel·lectualitat francòfila, quan, precisament, elements d'aquests (Rafael Campalans, Andreu Nin o Alfons Maseras, per exemple) signaren la seva adhesió al manifest redactat per l'autor del Glosari?

Primer de tot, el caràcter neutralista de les posicions d'orsianes (seguint l'exemple d'un Romain Rolland, que havia indicat que en aquella guerra calia romandre "au dessus de la mêlée") semblaven negar pels aliadòfils la mateixa raó de l'esclat de la guerra i el seu caràcter "revolucionari" com a guerra que havia de fer triomfar els ideals nacionals i de llibertat per sobre de l'autoritarisme. I per això mateix, el que es negava era la pròpia legitimitat de la guerra com a factor d'alliberament de pobles i la mateixa concepció de l'estratègia internacional del catalanisme que un Rovira i Virgili havia exposat un mes abans de l'aparició del "Manifest dels Amics de la Unitat Moral d'Europa"(25).

Per tant, abans que quallés a Catalunya el citat Comitè (cal tenir

molt present la influència intel·lectual que Eugeni d'Ors marcava dins els àmbits cultural i polític catalans, ja que era considerat, tant des de posicions dretanes com esquerranes, com la figura més important del "noucentisme"(26))començaren a sorgir, tot acusant a d'Ors de germanòfil, respostes alternatives com foren la Junta d'Afirmació Catalana o el "Manifest dels Intel·lectuals Catalans"(27), el qual, amb aquest títol, semblava voler remarcar que aquella era la "real" opinió de "tota" la intel·lectualitat catalana, intentant, al mateix temps, aturar les crítiques que figures del món de la política i les arts de la dita Catalunya francesa havien realitzat contra el catalanisme en associar-lo amb les posicions d'orsianes o les neutralistes del regionalisme(28).

Aquesta reacció, que fou considerada antigermanòfila, es completà amb la ja esmentada aparició de la revista "Iberia", i l'inici, per la seva banda, del tractament periodístic dels "voluntaris catalans" com a element propagandístic del catalanisme(29), fet que produí una resposta entusiàsticament solidària de sectors intel·lectuals del Rosselló, que varen acollir fervorosament la idea llençada per Antoni Rovira i Virgili i Alfons Maseras, que seria coneguda com "la unitat espiritual dels catalans de çà i enllà dels Pirineus"(30). D'aquesta forma, començaran a fer acte de presència dins del nacionalisme català, propostes que exigiran que la Societat de Nacions que surti a la fi de la guerra revisi el Tractat d'Utrecht.

3.3. "Iberia" i "La Nació": l'inici d'una aparició relativament sistemàtica del fet dels "voluntaris catalans" a la premsa catalana.

"Hemos logrado constituir el mayor ejército de voluntarios que conocieron los siglos, y ha de acrecentarse todavía. Esta mañana he visto en Llanduduo una hermosa representación de este ejército. Había allí hombres de todas las clases, de todas las posiciones, de todos los oficios, de todas las condiciones (...). Había allí hombres de confesiones diversas y variadas que seguían el culto de diferentes santuarios y que se hallaban enzarzados desde hacía meses en un áspero conflicto. Yo los he visto marchar al mismo paso, bajo el amparo de la misma bandera, para librar el mismo combate, y les he visto participar en el culto del mismo Dios. ¿Qué les ha reunido? El amor a la Patria y el odio contra la injusticia infligida a seres débiles y sin defensa".

(Paraules pronunciades per David Lloyd George a Bangor el 28-II-1915, reproduït a George, David Lloyd: La victoria en marcha (Through terror to triumph), editorial Cervantes, València, 1916, ps. 115-116).

Paral·lelament a l'aparició de la revista "Iberia" es produí un fet dins l'àmbit del catalanisme que, aparentment, va fer pensar que tindria una importància remarcable pel desenvolupament de la política catalana. Tal fet fou l'entrada en bloc de l'Esquerra Catalanista dins la Unió Catalanista. L'actitud del partit dirigit per Antoni Rovira i Virgili donà pas a una reestructuració interna de l'engranatge organitzatiu de la força presidida pel Dr. Martí i Julià. Aquesta reestructuració s'evidencià, més que res, en la creació d'un Comitè de Premsa que decidí que "Renaixement" i "La Nació" (el que fou òrgan de l'Esquerra Catalanista) es convertissin "el primer en revista absolutament al servei de la ex-

pansió nacionalista", mentre la segona "destinada a convertir-se en diari, passarà a ésser l'orgue popular de la Unió i estarà dedicat primordialment a la divulgació del nacionalisme entre les masses populars de Catalunya"(31).

La creació del Comitè de Premsa de la Unió Catalanista tenia com objectiu donar presència i fer conèixer la vella organització nacionalista com una força política catalanista i liberal alternativa a la UFNR, tot creant un marc teòric per a desenvolupar les concepcions "socialistes" del nacionalisme i la seva aplicació en un món en guerra. Així, convençuts que l'estat espanyol deuria haver entrat a la guerra, i creient que si Catalunya hagués estat "lliure" hauria participat al conflicte, "La Nació", juntament amb "Iberia", van enaltir des dels seus primers números la presència de catalans a les files de l'exèrcit francès, en concret a la Legió Estrangera(32).

El catalanisme aliadòfil, o, almenys, remarcables figures d'aquest, va intentar crear la seva pròpia versió del reclutament de voluntaris espanyols (inclosos els "catalans"), i que seria un xic diferent a la que oferí la premsa lerrouxista l'octubre de 1914(33). Aquesta versió estava basada en la correspondència que Pere Ferrès-Costa va mantenir des de París i des del front de guerra amb el diari "Las Noticias" (pel qual, com Pujulà i Vallés per "El Poble Català", feia de corresponsal de guerra) i amics seus a Barcelona entre agost de 1914 i maig de 1915(34).

En una lletra escrita el 14 d'agost de 1914, Pere Ferrès-Costa explicava que

"tots aquests dies, amb motiu de la mobilització, se celebren manifestacions patriòtiques. Els russos en celebren; els italians, habitants a París, també; així com els subjectes d'altres nacionalitats.

"Diumenge, una cinquantena de catalans decidirem celebrar també una manifestació. Es procuraren dues banderes, una espanyola i l'altra catalana, i un drap, on escrivieren

"Les espagnols de Paris avec la France", i entonant la Marsellesa es llençaren al carrer. Centenars i milers de catalans, castellans, francesos, etc., s'hi ajuntaren.

"Prompte la manifestació fou imponent. Espanya era aclamada amb deliri pel poble francès. Una dona duia la bandera espanyola: era catalana.

"A la plaça de la Bastilla vaig escalar un punt elevat del monument, enlairant-hi la bandera de les Espanyes, que fou aclamada.

"Ara, a París sembla que ens trobem sitiats. Tots els homes dels vint als quaranta han marxat a la guerra.

"París està en estat de siti; quasi tots els establiments estan tancats, exceptuat dels que vénen comestibles.

"Aquest matí he pintat un gran cartell amb aquestes paraules, traduïdes al francès: "Espanyols i americans llatins: França, nostra germana, està en perill i amb ella tota la raça llatina. A les armes!... A defensar-la... Que el seu triomf serà també el nostre!..."

"He anat després a la Plaça de l'Opera i he clavat el cartell a un lloc molt vistós, on es conserva encara.

"Ara estic enfeinat en constituir un batalló de voluntaris catalans que serà manat per oficials francesos.

"Es reben adhesions a casa de Joàn Huertas, 133, rue Michel Angel, i a casa de Pere Ferrès-Costa, rue Cheronne, Hotel des Arts.

"Volem combatre, per a ablanir l'orgull del dèspota Guillem II.

"El seu triomf seria l'hecatombe completa de la raça llatina; per això tenim de sublevar-nos i tallar-li les ales si podem. Amic, pren nota del que et dic, et prego amb tota l'ànima que en facis ressó en la premsa catalana. Ton amic que t'abraça, P. Ferrès-Costa" (35).

D'aquest relat cal tenir en compte que Ferrès-Costa presenta als catalans residents a París com els protagonistes de l'exaltació aliadòfi-

la espanyola a la capital francesa(36), posant de manifest que ell mateix portava una bandera que en diu de "les Espanyes", invocant la idea d'una solidaritat llatina, per la qual, espanyols i també sudamericans(37) s'aplegaven per defensar la França "nostra germana". Així, els sectors aliadòfils del catalanisme van entendre que aquesta solidaritat llatina té una iniciativa catalana que s'evidencia en el fet que en Ferrès-Costa està "enfeinat en constituir un batalló de voluntaris catalans que serà manat per oficials francesos". Es més, que es "procuraren dues banderes, una espanyola i l'altra catalana" ajudant a remarcar als sectors del nacionalisme català compromesos amb l'estratègia internacional la finalitat no separatista d'aquesta.

Si en aquesta carta d'agost de 1914 es deixava clar quin era el motiu ideològic de la guerra, en una altra de febrer de 1915 incidiria en la composició social interclassista dels homes que lluitaven a la Legió Estrangera, i que simbolitzaria la mateixa composició del "voluntariat català", "confirmant" el caràcter "purament" nacionalista d'aquest grup d'homes en el sentit que tota lluita nacional (seguint les tesis del catalanisme liberal i "socialista" de Rovira i Virgili) deixa en segon terme qualsevol antagonisme de classe(38).

Per sobre d'en Frederic Pujulà i Vallés, Pere Ferrès-Costa s'anà convertint en la figura més rellevant del "voluntariat català" assolint un caràcter mític que creixerà a mesura que s'apropi l'ofensiva aliada a Arras al maig de 1915. El propi poeta de Sant Vicenç dels Horts ajudà a augmentar l'interès pels dits "voluntaris catalans" en posar de manifest que n'eren molts els que hi havien a la Legió Estrangera, i que estaven preparats per entrar en combat. Però el que més renom donà a Pere Ferrès-Costa i, al mateix temps, va fer donar constància de la "imprescindible" arma propagandística que podien suposar els "voluntaris catalans", fou la mort als camps de batalla de França del propi corres-

ponçal de "Las Noticias".

En aquest sentit, Manuel Serra i Moret serà dels primers en indicar de forma explícita i raonada el paper que podia jugar el "voluntariat català" dins l'estratègia internacional. Així, Serra i Moret assenyalarà que

"en Ferrés, en terres del Nord de França, ha mort per Catalunya. No és tan subtil el nexce que lliga aquests ideals que tots no el podem veure. Per algun motiu claríssim unim nosaltres al dictat de nacionalistes l'amor a totes les humanes llibertats. Tant com la nostra sort ens interessa la sort de Serbia, la sort de Polònia, la sort de Belgica, el triomf de l'ideologia radicalment reformadora que a l'Anglaterra i a França va guanyant el poder i per l'adaptació d'un més recte sentit de justícia va posant en primer terme l'abolició de tot privilegi en favor de l'individu i de la col·lectivitat. Es així que Catalunya i els catalans podem enrobustir les nostres esperances, ajudant a la mort e l'afebliment del poder absorbent, lligant-nos a la lliure Europa, a l'Europa prepotent, que ha d'eixir més forta i més viril després d'aquesta lluita formidable.

"En Ferrés-Costa i tots els que com ell han anat a la guerra a esser material inconscient(...)seràn els sacerdots ungits que hauràn de dir quins han d'esser els resultats d'aquest gran sacrifici. Nosaltres pressentim l'hora crítica de les resolucions finals, l'hora en que caràcters com el d'en Ferrés-Costa han d'actuar mostrant als homes la magnitud de l'esforç fet per a que florís lliurament el que reteníen al fons de la consciència llur. Hi serà en aquests instants Catalunya? Haurem d'enyorar aleshores la figura humil i a l'ensems gloriosa d'en Pere Ferrés-Costa"(39).

D'aquesta forma, s'elaborà una versió del reclutament de voluntaris

espanyols en la qual el protagonisme era dels catalans, no tan sols per la seva empena i entusiasme, sinó també pel seu important número, versió que va quallar dins l'àmbit del catalanisme a partir de desembre de 1915, quan el Dr. Joan Solé i Pla (firmant com Arnau de Vilanova) explicava a les planes de "La Nació" que

"quan a París -l'Agost del 1914- s'ofí el crit de guerra, de totarreu s'aproparen els homes, més ben dit, l'instint que dintre nostre portem i que'ns fa obrar com si el cor fos qui ens ho fes fer, i a l'apropar-se, es pogué notar que s'havien aplegat homes de tot el món: russos, turcs, armenis, americans de totes races, eslaus, bruns i tots de llengües diferents. Foren tants, que entre tots, arribaren a dotze-mil els voluntaris estrangers que sentaren plaça el mateix mes d'Agost del 1914. Entre ells, hi havia els nostres homes, més de dos milers de catalans. Els hispano-americans formaren un comitè: el mexicà Artur Sanchez, del passatge Violet; l'argentí Huertas, carrer de Miquel Angel; E. Pons, carrer de Compiègne; en Coronado, l'estimat perruquer de les dames parisenques, boulevard de Clichy; en Francesc Camós, de Girona, tan ferreny d'aspecte com afectuós, que no sabia parlar un mot de castellà; en Pascal Ferrer, l'aragonès, que estava d'oficial fotògraf a la casa Pathé, que, de caporal, ha fet heroicitats prodigioses, essent ferit gloriosament; en Ferrés-Costa, que venia de Petrograde, on era molt estimat; en Riera, fort i brau, tingut per tal fins pels russos i txecs de la legió; molts més encara foren, entusiasmats, els que s'allistaren. En Coronado fou nomenat Secretari General de la Comissió d'enrolament, i ell i en Padrós, el sastre, feren fer una bandera catalana, molt gran, que formava un bell conjunt amb altres de petites que's duïen al damunt de les indumentaries. El 20 d'agost havia terminat la mobilització francesa; el 21 començà, als Invalids, la concentració dels voluntaris, reunint-s'hi milers d'homes de tots els països, animats,

però, per la mateixa finalitat; entusiasmats, en mig de la correcció més completa. A les nou del matí, trenta majors començaren l'examen medical: primer passaren els russos, després els polonesos, els catalans i demés naturals de l'Iberia; tots anaven deixant els papers damunt dels vells canons, i quantes desil.lusions s'experimentaren, puix els metges no'ls acceptaren pas tots aquells valents: un d'ells, en Padrós, per a semblar més jove, s'afeità del tot, i bon disgust tingué al veure's rebutjat. Formaren al pati d'honor de l'Hotel dels Invàlids i, en columna, anaren a la plaça de la Concordia a saludar l'estatua de Strasburg, i després passaren per diferents punts de París. Omplia el cor de joia veure'ls, amb la senyera de Catalunya al vent i damunt del pit -a l'ésser al carrer de Mauberge-, cantar 'La Marsellesa', 'Els Segadors' i altres himnes patriòtics. Era un espectacle grandios, la vista del qual suggeria idees també grans i generoses. Al cap d'avall del boulevard Montmartre, a l'establiment den J. Borrás, es trobaven els catalans que no havien estat admesos, els quals, units amb la gent del país, tributaren una xardorosa ovació a aquells homes que havien d'anar cap a la frontera a la mateixa hora que els prussians s'acostaven a marxar forçades en direcció a París. Els diaris manifestaven l'agraïment de la ciutat pel sacrifici d'aquells estrangers que's presentaven en el moment critic de la retirada de Belgica. La majoria d'ells eren obrers i menestrals honrats, com se demostrà, més tard, trobant-se a Prunay (Gener), al llegir-los tres vegades el 'rapport', fent-los notar que els que més s'havien distingit eren els ibèrics i els italians; de les cinc parts conegudes del planeta nostre arribaven catalans; perque els fills de Catalunya han extès llur activitat per tota la faç de la terra; una colla de rodmons, de gent nostra, neguitosa, que cerca, friso, un més enllà; aquella munió d'homes representava l'esperit, el temperament i el

caràcter de la raça nostra. Aquelles volenteroses criatures sol·licitaren del Ministeri de la Guerra formar batallons apart, essent manats per oficials francesos; de moment, foren atesos; més després, a conseqüència de la precipitació vertiginosa d'aquells terribles dies de prova per a la França, encara que's feu tot quant fou possible per a contentar-los, no se'ls separà totalment dels naturals d'altres països. Hi havia la creença, a França, de que la majoria de legionaris eren homes que fugien de la patria llur i cercaven un nom fals, a l'enrolar-se; els primers dies ja observaren, però, que els nostres eren diferents: tots donaven el nom propi, i l'adreça de la llar a la terra nadiua el posaven amb totes les lletres: notaren, en fi, que eren una legió de voluntaris que, per amor a la llibertat sublim del món i dels homes, hi acudien; que ningú d'ells era un legionari dels de Bel-Abbes. Els oficials, als "rapports" que donen als superiors, ne parlen sempre amb joia. Dels alsacians i txecs, que al principi foren els més estimats, alguns se passaven a l'enemic: eren espies o gentuces mercenaries; dels nostres ni un; els oficials arribaren a tractar-los com si haguessin estat tots d'una família, i ells feien inoïts sacrificis per salvar-los en cas de perill, o per rescatar-los si queien en un atac, com succeí amb un dels més estimats tinents del primer regiment, el senyor Bonafont" (40).

I és que cal tenir en compte que la mort d'en Ferrès-Costa a l'Artois coincidí amb un període d'entusiasme aliadofil provocat per l'entrada d'Itàlia a la guerra, un canvi de govern pro-aliat a Portugal i la indignació que generà l'enfonsament del vaixell estadunidenc Lusitania per part dels alemanys, i que donà peu a manifestar que els Estats Units tard o d'hora participarien al conflicte al costat de l'Entesa.

Però aquesta conjuntural empenta de l'estrategia internacional va anar minvant progressivament fins novembre de 1915, essent una de les causes principals l'excessiva preocupació de les forces polítiques d'esquerra nacionalistes per a reorganitzar i posar ordre en les seves

files de cara a les eleccions municipals que aquell mes de novembre s'havien de celebrar. Aquest fet es notà principalment quan la Unió Catalanista (que juntament amb l'Esquerra Catalanista eren les formacions més implicades i disposades a fer funcionar l'estratègia internacional) accelerà el seu procés de renovació ideològica vers el "socialisme", mentre, en altre ordre de coses, formacions com la UFNR i determinats sectors del PRR varen fer servir elements i fets generats per l'estratègia internacional, sense aportar res de nou a aquesta, per tal de realitzar una política partidista.

Notes:

(1) Renouvin, Pierre: op. cit., ps 35-36; Memoires du Marechal Joffre..., op. cit, vol I, ps 446-447 i 454-457, i vol II, ps 62-66.

(2) Renouvin, Pierre: op. cit., ps 37-38; sobre la vida a les trinxeres Gaziel: En las lineas de fuego (1915), Casa Editorial Estudio, Barcelona, 1917, ps 106-115.

(3) Mommsen, Wolfgang J: op. cit., p. 286; Ferró, Marc: La Gran Guerra (1914-1918), alianza editorial, s.a., Barcelona 1970, ps 127-128; French, David: "The origins of the Dardanelles campaign reconsidered", History, nº 223, 1983, ps. 210-224.

(4) Junta d'Afirmació Catalana, Barcelona, desembre 1914; Casassas i Ymbert, Jordi: "La "Junta d'Afirmació Catalana" (1914-1917)", L'Avenç, nº 39, Barcelona, juny, 1981, ps. 58-61.

(5) Junta..., op. cit.

(6) Bladé i Desumvila, Artur: Antoni Rovira i Virgili i el seu temps, Rafael Dalmau editor, Barcelona, 1984, p. 122.

(7) Això tampoc vol dir que el catalanisme d'esquerres i aquests sectors aliadòfils de la Lliga s'oposen a tota reivindicació econòmica, ni molt menys, sinó que pensen que s'ha de compaginar amb una veritable actitud nacionalista. A mode d'exemple, "La Nació" (portaveu de l'Esquerra Catalanista) defensarà la campanya encetada en favor de les zones neutrals amb un llenguatge certament "ofensiu":

"La demanda del port franc i la zona neutral feta amb tanta unitat per Barcelona -per tot lo que a Barcelona en l'ordre de la política, del treball, de l'economia, té un valor- ha concitat un esclat d'oposició en certs representants de la trista Espanya central. ¿Com no havia de succeir així, tractant-se d'una cosa demanada pels catalans? Com no havien d'aixecar-se els famosos 'trigueros', aquells mateixos que a la seva migradíssima terra en digueren amb enfasi ridícol 'Castilla granero del mundo', ells que s'han fet la sistemàtica ilusió de que tot lo que vol Catalunya va indefectiblement contra llurs interessos? Com, sobre tot, havien de deixar passar l'ocasió els directors d'aquests pobres 'trigueros' de convertir l'assumpte en arma política, satisfent de passada llur sentiment de desafecte a Catalunya?.

"Estem segurs que tots aquests senyors que han cridat contra la petició catalana, no saben ben bé en que consisteix això de la zona neutral. A creure a un famós músic català que a Madrid viu, ni ells ni ningú dels polítics a la madrilenya sab res d'aquesta qüestió ni de cap altra de caràcter econòmic. En l'aire de la Cort sembla mancar-hi el component que permet entendre les coses de números i de comerç. Això que ho facin els 'buhoneros' de Catalunya... El qual menyspreu no priva certament de saber treure del nostre país la major quantitat possible d'impostos i contribucions.

"(...).

"No sabem si persistirà i augmentarà en proporció l'hostilitat envers la petició de Barcelona. Si fos així, després de saber ben bé què proposa i que demana Catalunya i amb quin esperit ho fa, vindrà a confirmar-se que'l mòbil veritable serà l'odi cec a la nostra creixensa. Podrem repetir que'ls representants de l'atraç espanyol, de la plana morta, de la pobresa centro-espanyola, ens donen la culpa de que estiguin tan endarrerits i ens volen fer pagar la pena, fent-nos caminar al seu pas lent de malalts".

"La zona neutral i el port franc/L'absurda oposició que hi fan els espanyols de la Meseta Central", La Nació, 2-XII-1914.

(8) Casassas i Ymbert, Jordi: Jaume Bofill i Mates (1878-1933), curial, Barcelona, 1980, p. 167.

(9) ibid.

(10) ibid., p. 176.

(II)

"Som liberals, som democrates, som republicans; tenim un sentit sanament i honradament radical; ningú ha de creure que nosaltres, ni en Catalanisme ni en República, representem el sentit moderat. Lo que hi ha és que la classe mitja, que és, -i no cal negar-ho- el nucli de les forces catalanistes s'espanta davant de certes desviacions i de certs moviments que's diuen republicans: però jo tinc la completa convicció que la classe mitja catalana no s'espanta de les idees democràtiques, no l'espanten els principis liberals i radicals; l'espanta, sí, l'esperit de desordre i de pertorbació que subsisteix a les veritables idees. La classe mitja catalana té una honrada tradició de democràcia i llibertat i si nosaltres no podéssim aplegar l'esforç d'aquesta classe mitja per a portar-lo a l'obra de la nostra política, aleshores faríem un dany immens a Catalunya i a la llibertat, perquè llençaríem aquesta classe mitja en mans dels partits de dreta; i així ho hem d'evitar, i ho evitarem.

"(...) Tenim, per exemple, el cas de Lloyd George a Anglaterra, qui amb el concurs del par-

tit lliberal, amb el concurs de la classe mitja, ha realitzat reformes més audaces que les de la República francesa".

Del "Discurs pronunciat per Don Antoni Rovira i Virgili", La Nació (portaveu de l'Esquerra Catalanista), 24-VI-1914, p. 2.

(I2) Casassas i Ymbert, Jordi: Jaume Bofill..., op. cit., p. 175.

(I3) ibíd. Per a la tasca i evolució política de Josep Carner, cal veure Manent, Albert: Josep Carner i el Noucentisme, edicions 62, Barcelona, 1968, especialment ps. 83-105, 151-154, 179-186 i 202-204.

(I4) "La Guerra Europea/MANIFEST DELS CATALANS", L'Esquella de la Torratxa, 26-III-1915, p. 194 (Apendix 3er). Jaume Sobrequés assenyala que aquest manifest fou publicat a La Campana de Gràcia, 27-III-1915 a Sobrequés i Gallicó, Jaume: "Rovira i Virgili i el moviment obrer de principis de segle", pròleg a Rovira i Virgili, A: Notes..., op. cit., p. 59. El correcte hagués estat dir que tal manifest s'havia publicat en ambdues revistes, propietat d'Antoni Lòpez, en els dies esmentats. La variació de la data en un dia significa únicament que la una sortia un dia abans que l'altra. Per la seva part, Bladé i Desumvila es confon en dir que al "Manifest dels Catalans" "de la Lliga no hi ha ningú "et por cause", a Bladé i Desumvila, A: op. cit., p. 136.

(I5) Ametlla, Claudi: Memòries polítiques 1890-1917, editorial Pòrtic, Barcelona, 1963, p. 345. Ametlla sempre va voler deixar clar que "Iberia" mai va rebre ajut econòmic de la diplomàcia francesa, assenyalant que

"la immensa majoria dels qui aferrissadament defensaren la causa aliada ho feien amb un exemplar desinterès".

A ibíd., p. 348. Exemple d'això, vol ésser l'anecdota que Ametlla explica a les seves memòries on diu que

"un dia, quan ja havia transcorregut més de la meitat del temps que durà la guerra, vingué a veure'm Eloi Detouche, un francès nascut a Barcelona, el qual tenia una important trefileria a Gràcia. Monsieur Detouche, cap a la cinquentena i malalt, ha-

via estat desmobilitzat i tornava a la nostra ciutat per desenrotllar-hi una missió de propaganda encarregada pel seu Govern. Detouche em felicità per la bona feina que fèiem i em demanà què necessitàvem per a anar-la continuant. "Res més que el que ara dóna el Comitè. Que aquest continuï comprant els dos mil exemplars", vaig respondre. L'home restà extraordinàriament sorprès de la meua resposta. En entrar al modest piset del carrer de la Portaferriusa on teníem la redacció, devia pensar que trobaria una mena d'antre habitat per gent de ploma llogada. Quan compregué que servíem la causa amb tant de desinterès com ell, no sabia què fer per pagar-nos-ho. Ens invità a dinar i prometé que es recordaria de tots nosaltres. En efecte, poc després d'acabada la guerra, quatre redactors eren fets cavallers de la Legió d'Honor, distinció que vam acceptar amb joia, a desgrat de la indiferència que en tantes ocasions hauríem manifestat per aquesta mena de dignitats, seguint una virtut, o defecte, ben corrent entre els catalans".

Ibid, ps 347-348. Aparentment, la diplomacia francesa no es va plantejar serioussament el finançament de la premsa aliadòfila catalana fins data tan tardana com fou gener-març de 1918, a "Note sur notre action en Espagne commencée vers le 15 Janvier 1918 et sur ses resultats a ce jour (19 Mars)", a Guerre 1914-1918/484. Espagne. Dossier General/XVII. 1918. Janvier-Mai, Arxiu del Ministeri d'Afers Estrangers Francès, París, p. 84.

Cal pensar que si alguna vegada la diplomàcia francesa va estar darrera del finançament d'"Iberia", potser hauria estat a través de l'esmentat comitè d'industrials, el qual podria haver actuat com a pantalla. En tot cas, s'ha de tenir molt present la figura del cònsol francès a Barcelona, Gaussen, el qual sempre insistí (actuant un xic "independentment" del govern) continuament per a què es prestés més atenció a l'esperit francòfil català (només cal veure la insistència que demostrà per tal que es portés a terme el reclutament dels "voluntaris lerrouxistes").

(16) Xammar, Eugeni: Seixanta anys d'anar pel món, editorial Pòrtic, Barcelona, 1975, ps 174 i 177; Ametlla, Claudi: op. cit., p. 346.

(17) I encara que només fos una publicació de divulgació exclusivament catalana, si es volia que tingués un abast popular era evident que havia d'ésser escrita en castellà, perquè tal com assenyala Claudi Ametlla, en les viles

"més grans, i en les ciutats, el castellà era més parlat i més comprés; però llevat d'una petita minoria catalana de Barcelona, que creia que emprar-lo era fi, tots els catalans del temps parlaven exclusivament català i escrivien, llevat també d'una minoria, el castellà. L'augment d'aquesta darrera minoria en pocs anys és un fet simptomàtic"

A ibíd, p. 95. Aquestes paraules d'Ametlla fan referència a la fi del segle XIX, però si tenim present el per què a l'any 1914 és constant als cercles catalanistes d'esquerra i liberal assenyalar la necessitat de nacionalitzar Catalunya, també pot fer entendre com una raó més el que "Iberia" fos en castellà. Així, podria ésser que els propis redactors d'"Iberia" creguessin que en castellà arribarien millor al públic, que no pas en català.

(18) ibíd, p. 346. Valle-Inclán era carlí, però es declarà aliadofil de la mateixa manera que ho va fer el pretendent Don Jaume.

(19) En aquest sentit Aguilar, Màrius: "Los Jovenes-España", L'Esquella de la Torratxa, 5-II-1915, ps 82-83. Apèndix 4at.

(20) Cal assenyalar que Ortega y Gasset no estava del tot convençut de l'apropament de Melquíades Alvarez vers el Partit Liberal; però els nuclis catalanistes d'esquerra sembla que no volien fer distincions entre les diverses posicions establertes dins del reformisme, ni, per altra banda, els interessava ni convencia aquell projecte d'un partit d'intellectuals que se cercava com a alternativa a la reforma del règim; en aquest sentit és útil Suarez Cortina, Manuel: El reformismo en España, siglo XXI de España editores s.a., Barcelona 1986, ps 108-131.

(21) Més endavant es veurà com, durant el període araquistanianà de la

revista "España" les relacions d'aquesta amb "Iberia" seran relativament més cordials.

(22) Rodés, Jesús M^a i Ucelay Da Cal, Enric: "Nacionalisme i internacionalisme." "Els Amics d'Europa" i "Messidor", L'Avenç, n° 69, Barcelona, març, 1984, ps. 64-72; i també a Casassas i Ymbert, J: Jaume Bofill..., op. cit., ps. 168-171.

(23) Lletres a Tina fou posteriorment Tina i la Guerra Gran, i plasma-va la hipotètica correspondència de d'Ors amb una noia alemanya, en la qual s'argumentaven les possibles raons de la guerra, però sense prendre part per un o altre bàndol. Per a l'actitud de d'Ors al llarg de la Gran Guerra, Jardí, Enric: Eugeni d'Ors, Ayma s.a. editora, Barcelona 1967, ps. 143-179.

(24) "Manifiesto de los Amigos de la Unidad Moral de Europa", Barcelona, 27-XI-1914, reproduït a Diaz-Plaja, Fernando: Francofilos y germanófilos, Dopesa, Barcelona, 1973, ps. 219-220.

(25)

"Una guerra civil no quiere decir necesariamente una guerra injusta. Pero entonces el justificarla es un conflicto entre grandes ideales. Y al desear la victoria de cualquiera de ellos, es preciso desearla para la totalidad de la república europea y para su general beneficio. No ha de ser lícito, pues, a ninguna de las dos partes en lucha, trabajar para lograr la completa destrucción del adversario. Menos legítimo es aún partir del supuesto nefando de que cualquiera de las partes se encuentre ya, de hecho, excluida de la comunidad superior".

A ibíd, p. 220.

(26)

"Tothom més o menys ajuntat per uns sentiments més o menys vius d'aliadofília o germanofília. Perquè repeteixo que, a la Barcelona del 1917, la guerra ho dominava tot. Entre els intel·lectuals catalans, encara molt sotmesos a la influència d'Eugeni d'Ors, havia fet un cert forat el manifest

de Romain Rolland sobre la Unitat Moral d'Europa. Influxit, sens dubte, per les seves estades de malalt a la Suïssa alemanya, Manuel Reventós era un aliadofil tebi enriberat de neutralisme rollandià. La francofilia exasperada d'uns certs intel·lectuals catalans com Pere Ynglada i Josep M. Junoy el feia somriure. Els sentiments poc matisats no eren fets per a ell".

A Xammar, Eugeni: op. cit., p. 191. El subratllat és meu, i pretén posar de manifest el perquè de la reacció negativa contra el neutralisme rollandià: i és que cal tenir en compte que tant l'aliadofilia com el neutralisme rollandià feien servir una fraseologia pacifista molt semblant i que tenia un destinatari similar.

(27) Abans, ja s'havien produït declaracions des de la Unió Catalanista com la realitzada per Manel Juliachs, associant el regionalisme conservador amb el corrent de la unitat moral d'Europa, a Juliachs, Manel: "Europeisme estantiç", Renaixement, 24-XII-1914, ps. 657-658. Apendix 5é.

(28) El Dr. Martí i Julià, al febrer de 1915, va respondre a unes paraules de l'escultor rossellonés Gustau Violet, en aquells moments mobilitzat per l'exèrcit francès, en les que posava de manifest el seu desencís per l'actitud de Catalunya davant del conflicte bèl·lic. La resposta del president de la Unió Catalanista a "La queixa d'en Gustau Violet", Renaixement, 4-II-1915, p. 75. Apendix 5é.

Cal tenir present les paraules d'un Marius André (monàrquic i regionalista francès, situat dins l'òrbita de Charles Maurras i Action Française), el qual farà una crítica remarcable a Eugeni d'Ors, justificant la prudència de Francesc Cambó, a André, Màrius: La Catalogne et les Germanophiles (Catalunya i els germanòfils), text francès amb la traducció catalana de J. Aladern, Llibreria espanyola, Barcelona, s.d. Sobre Màrius André es pot veure Lafont, Robert i Anatole, Christian: Història de la literatura occitana, vol II, Dopesa, Barcelona, 1973, ps. 200-203.

(29) L'acceptió "voluntaris catalans" no recollirà només els suposada-

ment nascuts a les 4 províncies del Principat, sinó que inclourà sovint aquells que es cregui i es consideri han nascut a terres de parla catalana o irredemptes (els antics territoris de la corona catalano-aragonesa).

(30) En aquest sentit es poden veure dos articles amb el mateix títol, "Per a la unitat espiritual dels catalans de çà i enllà dels Pirineus", Renaixement, 15-IV-1915, ps. 198-199 i 13-V-1915, p. 246. Apendix 6é.

(31) "Una gran empresa patriòtica/El Comitè de Premsa de la Unió Catalanista", Renaixement, 8-IV-1915, p. 187.

(32) Joan Crexell ha assenyalat que "'Renaixement', a més, parlava molt sovint dels Voluntaris Catalans", a Crexell, Joan: Origen de la bandera independentista, El Llamp, Barcelona, 1984, p. 31. Cal dir que "Renaixement" tractava especialment de qüestions tèdriques, tenint una rellevància remarcable el paper del "socialisme" en una situació de guerra, però mai va treure un article referent als "voluntaris catalans".

(33) Cal tenir present que "Espanya" deixà, pel que respecte al tema dels "voluntaris espanyols", un cert buit fins data tan tardana com novembre de 1916. Fins aquella data, "Espanya" només publicà tres articles sobre el tema: Heredia, Agustín: "La Guerra. Apuntes de un legionario", 29-I-1915; "Apuntes de un legionario/Desde la línea de fuego", 26-II-1915; i "Un español en las trincheras, Agustín Heredia", 9-VII-1915.

(34) Una petita resenya biogràfica d'en Pere Ferrés-Costa es pot trobar al pròleg que J. Vives i Borrell escriu pel llibre Ferrés-Costa, Pere: Proeses d'amor i patriotisme, Imprenta Rosen Rafols, Barcelona, 1916, ps. 7-14.

(35) ibíd., ps. 11-12.

(36) Sembla que la dona catalana que Ferrés-Costa diu que porta la bandera espanyola pot ésser la mateixa que B. Calderon-Fonte a El Pro-

greso, 26-X-1914, p. 2, assenyalava era la "dama roja" que també enlairava la dita bandera i era dona de l'anomenat Fabra.

(37) Cal pensar que aquesta solidaritat llatina amagava un ambivalent "imperialisme espiritual" acunyat pels aliadòfils espanyols.

(38) Ferrés-Costa dirà que "el artista, el burgués y el golfo formamos una hermandad, una liga sorprendente", d'una carta datada a 19-II-1915, reproduïda a Ferrés-Costa, Pere: op. cit., p. 138.

(39) Serra i Moret, M: "La Catalunya heroica/En Ferrés Costa", La Nació, 3I-VII-1915, p. 2. A la revista "Iberia" també es donà constància en termes de llegenda de la mort de Pere Ferrés-Costa i la importància que pel catalanisme podia tenir. Així, es reproduïa una lletra del poeta de Sant Vicenç dels Horts, en data de maig de 1915, en la qual aquest assenyala que

"estem en vigílies d'una gran batalla. Mil cinc cents espanyols, tots més o menys aguerriats, hi pendrem part. D'ells vuit cents son catalans i portem arrelada al cor l'amorosa imatge de nostra Catalunya".

Tals paraules anaven acompanyades d'un article sense signatura que deia que

"la batalla anunciada fue la de Arras(...) La victoria fue para Francia y la muerte para nuestro amigo. Que todos los catalanes, sobre todo los catalanistas, tengan para él un fervor, los incredulos y un rezo, los creyentes. Y también para aquellos otros catalanes y españoles muertos en las trincheras del Artois, por aquellos que cayeron de los mil quinientos y que tal vez hayan reproducido la leyenda vasca del "Alto Biscar" -¿Cuántos son madre? Cien, mil, diez mil, no puedo contarlos-¿Y ahora? -Ahora luchan-¿Y ahora?-Ya son menos-Cuentalos madre". Y la madre va contando: "Diez

mil, mil, cien, uno, ninguno".

"Pero otro legionario catalán cuenta que en la batalla de Arras "donde de cuatro batallones nuestros, no ha quedado más que uno".

"Nuestros muertos/Ferres-Costa", Iberia, 29-V-1915, p. 9.

(40) Arnau de Vilanova: "Per abatre l'imperialisme/Els voluntaris catalans a França", La Nació, 25-XII-1915, p. 2. El subratllat és meu.

4. UN "MOMENTANI" DESENCÍS: EL QÜESTIONAMENT DE L'ESTRATÈGIA INTERNACIONAL (ABRIL-JULIOL 1915).

4.1. La utilització per part de la UFNR i el PRR de les tesis pan-catalanistes com a instrument per a conservar l'espai polític d'esquerreres a Catalunya.

S'ha vist com la UFNR entre setembre i octubre de 1914 va experimentar una evolució vers posicions de tarannà intervencionista, que feien pensar estava inspirada en la necessitat de recuperar la imatge de partit catalanista i d'esquerreres que des del Pacte de Sant Gervasi tant se li havia discutit.

En aquesta línia, la UFNR també es féu ressó de les tesis roviravirgilianes sobre la necessitat que el catalanisme posés en marxa una política internacional. I és en aquest sentit que "El Poble Català", possiblement influenciat per l'article de Gabriel Alomar, "L'ombra d'en Garibaldi", assenyalés el 22 de gener de 1915 que els "garibaldins"

"constitueixen l'estol dels enamorats de l'Ideal, el petit exèrcit, temible per la força espiritual que representa, de la civilització llatina. Guerregen per la seva raça i el combatre per ella és també combatre per la França (...) ja es temps de que Catalunya se recordi que és una terra llatina, que ha sigut un admirable i benèit país de soldats i de postes, i que avui li pertoca també pronunciar la seva afirmació de vida i d'honor posant la seva ànima al costat de les dels pobles llatins, si un més positiu i fraternal esforç no pot oferir-los. Puix és lamentable, vergonyosa i terriblement desconcertant l'actitud ignominiosa i covarda en que la miserable ambició política d'alguns pedants sense escrúpols i sense patria que amb nosaltres catalans no tenen cap lligam d'afecte i de raça, comprometin Catalunya renegant de la nostra pura tradició libe-

ral i democràtica que mai ha fet tarició al pensament llatí i entregant-se, insensats, a una odiosa campanya germanòfila que és el panegíric de la brutalitat i de la força(...).

"Urgeix acabar d'una vegada amb aquesta baixíssima explotació política que dirigeixen els elements ultramontans de la nostra societat"(I).

Així, la UFNR assumia i repetia de cara a l'opinió pública les consignes adoptades pels sectors liberals i esquerrans del catalanisme davant la conflagració mundial. Això tenia un càlcul polític precís; per una part, fent servir el diàleg generat per la guerra entre francòfils i germanòfils simbolitzant la divisió entre esquerres i dretes, la UFNR pretenia definir l'espectre polític català en termes semblants tot acusant la Lliga de germanòfila (en el mateix pla era situat el Comitè d'Amics de la Unitat Moral d'Europa). La UFNR el que cercava era poder seguir discutint a la Lliga, des d'una posició avantatjosa, la seva "preponderància" a les urnes.

Per altra banda, dins l'àmbit de l'esquerra catalana la UFNR volia aturar les crítiques que el Pacte de Sant Gervasi va generar, i, especialment, volia aturar l'aparició de grups i forces polítiques que s'anaven creant des de les figures escindides de l'organització persidida per Pere Coromines. En aquest sentit, al llarg de 1915, la temptativa més remarcable (tret el BRA) l'oferí la Unió Catalanista realitzant una evolució vers el "socialisme" i una acceptació i una voluntat de participar en la lluita electoral. Sembla que la conxorxa entre la Unió i l'Esquerra Catalanista podia fer témer a la UFNR pel seu futur polític, donat el protagonisme aparent que a través d'un Rovira i Virgili havien assolit ambdues organitzacions en plantejar els punts bàsics d'una política internacional pel catalanisme. La creació de la Junta d'Afirmació Catalana, que havia reunit a nacionalistes radicals d'esquerres amb un "elevat" número de militants lligaires que havien "desobeït" la posi-

ció neutralista del seu partit, podia fer pensar als líders de la UPNR que la Unió Catalanista pogués assolir un lloc rellevant dins l'espai electoral del centre-esquerra nacionalista en detriment seu.

Però, en principi, el perill que podia suposar per a la UPNR la presència de la Unió Catalanista en la contesa electoral s'esvaï momentàniament en decidir aquesta de no participar en les provincials de març de 1915. En tot cas, la coalició PRR-UPNR va perdre en aquells comicis 4000 vots respecte a les generals de l'any anterior, vots que engrandien l'abstenció(2). A partir d'aquest moment, la UPNR, fins la celebració de les municipals de novembre de 1915, intentarà dur a terme un apropament (ja encetat abans de les provincials) vers l'organització presidida pel Dr. Martí i Julià, manifestant la satisfacció que suposava l'abandó per part de la Unió Catalanista la seva indefinició política en entrar en el terreny "de la llibertat i de la democràcia" amb un programa que "tant s'adiu amb el nostre"(3).

Aquest apropament de la UPNR a la Unió pretenia, demostrant que el Pacte de Sant Gervasi no havia minvat el seu esperit nacionalista, que fos la vella organització catalanista la que acceptés que l'espai polític d'esquerra nacionalista era de la UPNR. Cal pensar que, per la seva part, el PRR havia realitzat un gir vers posicions autonomistes, conduint a l'entrada, dins del partit dirigit per Lerroux, d'homes de la pròpia UPNR o d'un Xavier Gambús (que havia participat en la formació de l'Esquerra Catalanista), el qual presentà a la llum pública la revista "L'Avençada" que tenia "l'objectiu llunyà que el PRR esdevingui l'eix d'una gran federació republicana-autonomista catalana"(4).

Tant "El Poble Català" com "L'Avençada" incidiran principalment en el terreny on la Unió Catalanista i d'altres sectors independents de l'esquerra catalana han treballat més intensament en aquells primers mesos de la Gran Guerra: en la propaganda aliadòfila com a arma política

per tal de presentar la qüestió catalana a les cancelleries europees. Els dirigents de la UFNR i sectors minoritaris del PRR s'adheriren a tota iniciativa que en favor de l'Entesa (amb especial regust catalanista) es generava a Catalunya, com fou el "Manifest dels Intel.lectuals Catalans" o l'exaltació del "voluntariat català".

En aquest sentit, "El Poble Català" seguí reproduint les lletres que des del front adreçava Frederic Pujulà i Vallés(5), o es feia ressó d'un succés tan cabdal com fou la mort d'en Pere Ferrés-Costa(6). La UFNR no desparofità la conjuntura per tal d'utilitzar aquests fets per a realitzar propaganda de partit, de tal forma que que el setembre de 1915 es publicà una lletra d'en Pujulà i Vallés adreçada als "estimats amics del CNR de Gràcia" en la qual assenyalava que

"esperem, amics, que vostre esforç serà benefactor per a nostres fills, en una proporció major, que l'esforç dels exèrcits de la Revolució ho foren per nosaltres -que St. Jordi, qui és amb els aliats en les lliures angleses i el cor dels catalans qui som aquí, enfonsarà sa llança en la gola del drac tudesc- i per llargs anys els homes de bona voluntat no tindrem altra feina que la de passar comptes amb els ventres grassos i els grossos ventres de nostra placida societat"(7).

Amb tot, s'aprofità el fet de la mort d'en Pere Ferrés-Costa per a fer una exaltació pòstuma de la seva figura, i al mateix temps, indicant que "El Poble Català", al poc temps d'esclatar la guerra, ja

"donava compte de que en Ferrés-Costa, junt amb un altre jove castellà si mal no recordem anomenat Huertas, anava al davant d'una manifestació de francesos patriotes que volien la guerra, vitorejant pels carrers i places de París, amb un entusiasme sens límit, en el paroxisme de qual, aquest jove escriptor arbolava heroicament una bandera francesa i és constituïa soldat, amb garri-

desa i satisfacció, en el primer regiment de voluntaris estrangers que va formar-se"(8).

S'ha comprovat que els intents partidistes a l'entorn del fet del reclutament i de l'exaltació dels "voluntaris catalans" és quelcom normal i freqüent (com qualsevol fet que serveixi de propaganda política), i els uns als altres s'ho retrauran contínuament i mútuament. Això no treu que existeixi una estreta col.laboració entre els diversos grups catalanistes o catalanistitzants aliadòfils. Nogensmenys, "L'Avençada", encara que òrgan lerrouxista, treballarà per la causa aliada amb molts catalanistes dits radicals, essent un punt comú la crítica constant a la Lliga Regionalista.

Aparescuda en plena campanya d'exaltació de la "unitat espiritual dels catalans de çà i enllà dels Pirineus", "L'Avençada" es féu ressó l'abril de 1915 de la visita que Juli Delpont(9) realitzà a Barcelona. Delpont donà una conferència a l'Ateneu Enciclopèdic Popular, en la qual comparà a Jaume I en el moment de la batalla de Muret amb el general Joffre, al qual anomenà "generalíssim català", assenyalant, al mateix temps, que els de "La Veu de Catalunya" no poden tenir altra apel.latiu que el de germanòfils donat que

"ara ens aixorden les orelles amb el repic de "La unitat moral d'Europa""(10).

En aquesta línia, "L'Avençada" publicà fins la fi de 1915 quatre articles en els quals es resumien abastament els plantejaments de l'estratègia internacional del catalanisme. El primer article constata la realització d'un homenatge al general Joffre organitzat per una comissió d'intel.lectuals de tarannè francòfil de més tirada a Barcelona ("La Publicidad", "El Diluvio", "El Poble Català", "El Liberal" i "El Progreso"(11)) per a recollir "firmes per a ajuntar-les al missatge dels madrilenys", deixant

"per a més endavant la celebració d'altres actes d'importància amb els quals Catalunya

posi de manifest l'admiració i l'afecte que sent per la França i son capdill(...)per a aquests actes que's pensen celebrar es demanarà l'adhesió de nostres representants en Corts, dels diputats provincials, dels regidors i de totes les persones que tinguin representació popular, organitzant-se una expedició a Rivesaltes, o a París, si hi cab"(12).

El segon article fou la reproducció d'una postal d'en Juli Delpont en la qual assenyalava que "vinguda la victoria, nostornarem a trobar, per a germanar Catalunya i el Rosselló"(13). El tercer feia referència al paper del representant català, Alfons Maseras, a la Conferència de les Nacionalitats celebrada a París al juliol de 1915, indicant que Maseras féu "una hermosa declaració"(14). I el darrer article recollí les activitats d'un aviador català (en realitat, nacionalitzat francès), les quals havien estat donades a conèixer a través de la seva publicació a "La Nació" i "Empordà Federal"(15).

Solidaritat amb França, fraternitat catalano-rossellonesa, activitat a les cancelleries i a les conferències de les nacionalitats, i exaltació dels catalans que lluiten a l'exèrcit francès remarcant el guiatge del general Joffre, són els punts a destacar d'aquests quatre articles. Però la defensa d'aquests principis dins del lerrouxisme era força discutida per homes com Giner de los Ríos o Emiliano Iglesias, que preferien mantenir una exaltació francòfila sense matisos catalanistes a perdre vots de sectors eminentment espanyolistes(16).

La UFR s'esfonsava progressivament, i això podia suposar més una carrega que no pas un avantatge pel PRR. Pels emilianistes o per un Giner de los Ríos era clar que la lluita política i electoral es definia en la contesa esquerres contra dretes el que equivalia a dir francòfils contra germanòfils, però així com el catalanisme d'esquerres només acusava de germanòfila a la Lliga i a d'Ors (llevat dels carlins vazquezmellis-

tes i a una gran part del dinastisme), sectors del PRR, amb expressions com "separatismo germanizante", englobaran gairabé totes les branques del catalanisme (des dels nacionalistes radicals a la pròpia Lliga). Es a dir, dins del PRR hi havia importants nuclis de pressió que esgrimien l'anticatalanisme com arma política per a desbancar a la Lliga, associant nacionalisme amb germanofília.

En tot cas, Lerroux semblava conscient que el joc polític a Catalunya era molt més complicat, i així durant tot l'any 1915 es mostrà ferm a mantenir l'aliança amb la UFNR. En certa forma, podia ésser una estratègia rendible fer política autonomista a Catalunya i espanyola a Madrid (en una línia sorprenentment similar a la de la Lliga) ja que així podria ser que conservés les seves posicions a Barcelona i, al mateix temps, podria fer-se un lloc més rellevant prop de la Cort. Així fou que el PRR va anar novament en coalició a les municipals de novembre de 1915 amb la UFNR.

Les municipals tingueren lloc en un moment que s'havia encetat una important mobilització per la concessió de zones neutrals i un port franc per a Barcelona sota la direcció de la Lliga, campanya a la qual el PRR i la UFNR s'havien sumat. Aquest féu reaccionar dins del PRR al sector encapçalat per Emiliano Iglesias que des de "Germinal" (17) criticà la campanya pro-zones neutrals manifestant que era conduïda per una "Solidaridad burguesa" a l'estil de la que fou la Solidaritat Catalana (18). Els atacs d'Emiliano Iglesias incidien en les raons per les quals el lerrouxisme havia perdut influència esquerrana a Catalunya: recercar d'un espai més centrista en voler tenir més presència dins les classes mitjanes, el que havia portat a una pèrdua d'influència en les classes populars (19).

Les eleccions municipals de novembre no varen suposar una recuperació

remarcable per a la UPNR i el PRR. Es més, per primera vegada des de 1904, una coalició de regionalistes, jaumins i liberals obtindrà una majoria mínima sobre l'entesa republicana (26 a 24) dins el consistori barceloní (20).

1915 estava suposant per a la UPNR i el PRR un any d'important redreçament de la seva presència en el panorama polític català. Per a la UPNR era l'antecamera de la seva desaparició el 1916, i pel PRR un període en el qual es discutia seriosament la seva presència política, no tan sols a Catalunya, sinó també a la resta de l'estat, especialment a Madrid, on estava intentant prendre una dimensió més estatal i no tan localitzada a Catalunya degut precisament a aquesta pèrdua d'influència al Principat. Com diu J. B. Culla, el PRR no havia arrelat fora de Catalunya, però la figura de Lerroux sí gaudia d'un respecte i una consideració remarcable als cercles polítics madrilenys (21). Per això, al maig de 1915, arrel de l'entrada d'Itàlia a la guerra, Lerroux servirà, com a fórmula per tallar el seu intent de projectar-se en un àmbit estatal, com a botxí per a que les dretes espanyoles portin a terme una campanya per a refermar la neutralitat d'Espanya i per afèblir (una mica amb el vist i plau no declarat del govern i de la Cort) a l'esquerra espanyola i catalana, amb remarcables dosis d'"anticatalanisme".

4.2. L'embranchida de les dretes "germanòfiles" i la seva visió particular dels "voluntaris catalans". El cas Lerroux (II).

S'ha dit que l'estancament del front europeu conduí als aliats a obrir un nou front a l'ala més feble de les potències Centrals per tal de desestabilitzar les línies de l'Aliança. Aquest nou front s'anava a obrir a la península de Gallípoli mitjançant un desembarcament el 25 d'abril de 1915, entre dues ofensives que aquell mateix any realitzaren els francesos a la Champagne (març) i els anglesos a Arras (maig). El més

remarcable fou que cap d'aquestes tres ofensives va arribar a trencar les línies de l'Aliança.

El fracàs de les ofensives de l'Entesa intensificà la recerca, tant pels aliats com pels centrals, d'Itàlia. Pels primers significava obrir un nou front al sud de la monarquia Habsburg deixant l'Aliança envoltada totalment per l'Entesa. Pels segons suposava poder realitzar negocis de pau per separat amb Rússia, ja que es pensava que després de la desfeta d'agost de 1914 no voldrien romandre sols en un front en el qual, possiblement, Romania podia entrar dins l'àrea d'influència de l'Aliança(22).

Però el mateix mes d'abril, Itàlia signà amb l'Entesa el tractat de Londres pel qual li era ofert una important influència territorial (Trentino, Goritzia, Gradisca, el Tirol, Istria i les seves illes, i transformar Trieste en "ciutat lliure") si entrava a lluitar al costat dels aliats. La diplomàcia alemanya va intentar per tots els mitjans evitar que Itàlia entrés a la guerra amb l'Entesa. Malgrat tot això no fou possible, donat que des de principis d'any la resposta a la crisi política del giolittisme es configurà sobre la idea d'una intervenció a la guerra amb els aliats, inspirada en la què creien era una tradició democràtica del Rissorgimento i un fort idealisme antiautoritari, que es podria resumir en els conceptes "nacionalisme i democràcia". Progressivament, a l'entorn de la idea d'intervenir a la guerra es formà una considerable coalició antigiolittista que uní els liberals moderats d'Antonio Salandra i Sidney Sonnino amb els grups de l'esquerra democràtica, radical, republicana i socialreformista, mobilitzant a l'opinió pública a través de la premsa, manifestacions, mítings i la tribuna d'oradors del Parlament, de tal forma que conduí a la caiguda de Giolitti. La pujada de Salandra com a cap de govern, en el que podia simbolitzar el "trencament" amb tot un període polític, va rebre un recolzament majoritari del Parlament (comptant, fins i tot, amb els diputats giolittians) i més quan fou aprovat el

seu projecte de llei sobre poders extraordinaris en cas de guerra. El 25 de maig de 1915, Itàlia declarava la guerra a Austria-Hongria(23).

En aquesta conjuntura internacional, el joc d'imatges semblava que podia ésser fàcil d'aplicar per part de les esquerres a l'estat espanyol. Però, tanmateix, no foren aquestes les que es mobilitzaren en favor d'una intervenció al costat dels aliats, sinó les dretes, encetant una campanya en favor de la neutralitat i enlairant unes dosis de germanofilisme força remarcables. En la creença que el que menys volien les classes populars espanyoles era entrar i participar en la Gran Guerra (curiosament, seguint una argumentació realitzada per les esquerres al principi del conflicte on s'assenyalava que amb la guerra del Marroc ja n'hi havia prou) les dretes generaren una campanya antiintervencionista, que, mobilitzant l'opinió pública, pretenia oferir una resposta al sistema de la Restauració des d'una perspectiva ultraconservadora.

Aquesta mobilització de les dretes (maurins i carlins vazquezmellistes essencialment) no s'ha de pensar que fou estrictament conjuntural i sense cap mena de concert, ja que des del principi de la guerra un Vázquez de Mella ha via posat de manifest que guanyés qui guanyés

"desde luego me atrevería a firmar que el régimen no sale vivo de la guerra"(24).

Per això, les dretes germanòfiles intentaren crear un estat d'opinió favorable a l'Aliança en la creença que en cas de triomf d'Alemanya

"este país conservador, militarista, influirá poderosamente para que en España se cree un régimen parecido"(25).

Paral·lelament, la diplomàcia alemanya a l'estat espanyol, recollint aquest estat d'ànim de les dretes, intentà ajudar econòmicament aquelles publicacions que, directa o indirectament, defensessin a les potències centrals, i, al mateix temps, fossin instruments útils per aturar la influència de la propaganda aliadófila, sobretot francesa, que un dit Comitè

Internacional de Propaganda generava a través de la colònia francesa(26). L'activitat dels alemanys se centrà especialment a Madrid, com a capital de l'estat, i a Barcelona, com a focus industrial (cal pensar que la indústria tèxtil generava molt material de vestir per les tropes franceses) i pro-aliata més important(27).

A Barcelona, el fruit del treball de la diplomàcia alemanya començà a germinar a partir de març de 1915 amb l'aparició d'una sèrie de publicacions com foren "Germania", "Pum" (suplement humorístic de "Germania"), "Correspondencia Alemana" o "El Heraldo Germánico" que reforçarien a d'altres publicacions ja existents abans de la guerra com "La Tribuna" (neutralista governamental) o "El Correo Catalán" (carlí vazquezmellista), o com "Neutralidad" sorgida l'octubre de 1914(28).

Certament, com diu J. Casassas es combinà de forma "contraproductiva" germanòfila amb anticatalanisme i adhesió al govern(29), trinomi que tant "Pum" com "El Heraldo Germánico" feren servir (no per primera vegada, és clar, des que esclatà el conflicte, però sí de forma més remarcable) per a criticar l'aparició del "Manifest dels Intel·lectuals Catalans".

A les planes de "Pum" s'assenyalà respecte al "Manifest"

"que su autor no anduvo muy acertado al redactar el epígrafe, porque, o éste se refiere a todos los hijos de Cataluña (dels catalans) o solamente a los señores firmantes. En el primer caso el autor del manifiesto incurre en una falsedad incalificable y en el segundo, en una torpeza mayúscula"(30).

En tot cas, es considera lògic que

"muchos señores izquierdistas, para contrarrestar los tristes efectos del telegrama que meses atrás se dirigió a Joffre(31), sumen sus votos a los amigos de los aliados"(32).

Però el que es troba contradictori

"es el proceso psicológico que supone la fir-

ma al pie de un escrito que es la negación y el ludibrio de orientaciones anteriores. Porque entre los señores firmantes del "Manifest" los hay que han aplaudido y predicado la dulzona teoría de la Unidad Moral de Europa, y han abominado de los estragos de la actual guerra"(33)

Per concloure dient(fent una clara al·lusió a personatges com Josep Bertran i Musitu) que

"lo que merece el dictado de abominable es la presencia entre los subscriptos, del nombre de alguien cuya misión es muy ajena a ese género de entusiasmos discutibles y dudosos"(34).

Era una crítica directa al catalanisme, al qual consideraven com separatista i no idoni, oferint alternativament un altra tipus de catalanisme que no negava les peculiaritats "nacionals" de Catalunya, però que creien que s'havien de reconèixer dins una Espanya que era el fruit d'un

"pacto entre poderes entonces considerados legítimos [com ho foren] la unión de Aragón y Cataluña y de Aragón con Cataluña y Castilla"(35)

En aquest sentit consideraven que si alguna reivindicació irredentista legítima existia dins l'estat espanyol, aquesta era la recuperació de Gibraltar, però no menyspreaven la possibilitat de recuperar el Rosselló, en el que seguia essent una manifestació de la seva particular alternativa "catalanista". En darrer terme, s'havia d'arribar a una federació ibèrica amb Portugal(36), idea, en aparença, no allunyada de la solidaritat llatina dels elements aliadòfils.

Es aixó com la crítica al "Manifest dels Catalans" esdevé una crítica a la hipocresia de l'Entesa per a esgrimir com a "lema constante"(37) el principi de les nacionalitats, quan creien que constantment l'havien violat, especilment Anglaterra. Els elements germanòfils recorden que

"en fecha no muy remota, la benemérita "Unió Catalanista", madre de todos los catalanistas, publicó y envió al defensor de la independencia

del Transvaal, Krüger, un patriòtic manifest, con centenares de firmas, donde después de felicitar al valiente general, se protestaba en términos violentísimos de la represión inglesa, de los campos de concentración obligados por la Gran Bretaña, donde murieron de hambre, centenares de mujeres y de hijos menores de los patriotas boers, que con las armas en la mano defendían la independencia de su patria.

"¡Y hoy, muchos de los que firmaron aquel celebre manifest, felicitan a los verdugos de aquellos infelices con los nombres de defensores de la justicia y de la humanidad!"(38).

En aquest marc, es dirà que sí fou el principi de les nacionalitats un "lema constante" dels Imperis Centrals, posant de manifest l'"ampla" autonomia política que tenien els pobles existents dins Austria-Hongria per sobre de la que podien tenir irlandesos o la que havien promès els aliats a Sèrbia(39). Però per sobre de tots aquests exemples, els germanòfils exaltaven el que consideraven el gran i veritable paper alliberador d'Alemanya en la causa polonesa davant dels considerats opressors russos. Una publicació com "La Tribuna" va obrir una subscripció en favor de les regions poloneses que sota el comandament de Joseph Pilsudski lluitaven amb els exèrcits de l'Aliança al front oriental(40).

Aquesta subscripció de "La Tribuna" iniciada el 28 de març de 1915 i finida el 10 d'abril d'aquell mateix any va recollir un total de 17185 pessetes, tenint entre els seus més importants contribuents a:

Alfons XIII.....	10000	pessetes.
Comte de las Almenas.....	1000	"
Duquesa vídua de Sotomayor.....	1000	"
Marquesa de Comillas.....	500	"
Marques de Comillas(a compte de la Cia. Transatlàntica).....	500	"
Enric Belin(València).....	1000	"
Pérez (Sevilla).....	1000	"
Altres.....	2185	"
	17185	" (41)

"El Heraldo Germánico", en oposició al model que suposen pels germanò-fils les legions de Pilsudski, donarà una imatge del "voluntariat català" força negativa, tenint com a blanc de les seves crítiques a Frederic Pujolà i Vallés, del qual es dirà que

"por los periódicos agrancesados ha pasado la epopeya de un héroe, de un valiente catalán, que está combatiendo en Francia por la Libertad! Igualdad! y por la Fraternidad!!!.

"No es un don nadie, es un escritor conocido en Cataluña, que fué redactor del semanario "Joventut" y que verdaderamente está entre los franceses y coloniales defendiendo la bandera de Francia.

"Los semanarios han publicado su retrato en postura de soldado, comentando su altruismo y abnegación, en términos grandilocuentes.

"Francisco Pujolá y Vallés, este es el "héroe", ha demostrado con los hechos, lo que muchos que lo glosan desde los periódicos no hacen ni harán.

"!Pero señores! La verdad antes que todo. Pujolá y Vallés no está entre soldados, porque se sintió héroe, sino por fuerza.

"Hagamos historia.

"Pujolá y Vallés fué uno de los propagadores más entusiastas del catalanismo en sus concepciones más radicales.

"Era en el periodo de las estridencias del catalanismo exaltado.

"Vino la quema del "Cu-cut!" y luego la ley de Jurisdicciones.

"Perseguido por delito de imprenta, o por miedo, -todavía no se ha aclarado, -Pujolá emigró a Francia.

"Y una vez traspasado la frontera tuvo un "bel gesto" de convencido o desengañado: renunció a la naturalización española y se hizo súbdito de la vecina república.

"Pidió ser francés, después de ser desnacionalizado español. El decía que solo era catalán y que entre escoger una patria oficial,

prefería Francia a España.

"Y así las cosas, Pujolá volvió a Barcelona, renació la tranquilidad en los espíritus exaltados y el catalanismo perdió mucho de su carácter anti-español, para convertirse en un partido casi local.

"Pujolá, desengañado, distrajo sus ocios haciéndose apóstol del idioma internacional Esperanto.

"En julio del año pasado, se celebró en París un Congreso de Esperantistas, al que no dejó de concurrir nuestro héroe.

"En esto, estalló la Guerra Europea, y los conragacionistas fueron desfilando más que de prisa hacia sus casas.

"Pujolá hizo lo mismo, pero al ir a tomar el tren que lo debía alejar del peligro, un gendarme lo detuvo y lo llevó a la prefectura.

"-Usted es de los nuestros, -le dijeron.

"-¡Hombre!

"-Sí, usted cogerá la mochila y un fusil y se vendrá con nosotros a matar "boches".

"-¿Cómo?

"-Sí, hombre, sí. No se haga usted el desentendido. Usted no vuelve a casita, porque es súbdito francés, y aquí no hay tu-tía. O viene usted a las buenas o le metemos cuatro balas de plomo en la cabeza, por desertor.

"...y Pujolá fué a la línea de fuego.

"¡Pobre héroe!"(42).

Nogensmenys, la incidència dels germanòfils sobre la figura de Pujolà i Vallés s'ha d'entendre en la mesura que essent un soldat de l'exèrcit regular francès havia estat presentat pels dits "periòdicos afrancesados" com un "voluntari català", quan la realitat era molt diferent. Per altra banda, l'article contra Pujolà intenta distingir entre els anomenats separatistes de la Unió i un altra catalanisme que es convertí en "un partido casi local" que havia perdut molt del seu caràcter "anti-español", que es podria concretar en la Lliga Regionalista. Hom pot pensar que l'embranzi-

da germanòfila a Catalunya cercava la conxorxa de totes les forces polítiques consercadores catalanes, tant dinàstiques com aparentment antidinàstiques, fent-se perfectament comprensible el fet de voler remarcar que les dretes germanòfiles també comprenien i assumien (a la seva manera) la qüestió nacional.

Hàbilment, els germanòfils catalans sembla que a la seva premsa mai criticaren a en Ferrés-Costa, l'altra gran figura l'any 1915 del "voluntariat català", donat, possiblement, que els germanòfils a l'igual que els aliadòfils, com gent de "cultura" que es consideraven, mantenien uns regles del bon gust, d'acord amb la seva posició social (s'ha assenyalat que el debat francòfils i germanòfils té, inicialment, una dimensió limitada a les classes mitjanes i altes), que intentava evitar qualsevol comentari malsonant i negatiu d'un rival que hagués mort.

L'embranchida de les dretes germanòfiles a Catalunya sembla que va voler apaivagar la propaganda dels catalanistes aliadòfils incidint en els temes recurrents d'aquests com eren la qüestió nacional i l'organització federativa de l'estat, però donant-los un contingut diferent, que cercaria crear una opció conservadora a Catalunya que permetés acostar a la Lliga fent valer una certa actitud "catalanista".

Paral·lelament, a la resta de l'estat (principalment a Madrid) tingué lloc una operació semblant que, amb motiu de l'entrada d'Itàlia a la guerra i tenint a un Alejandro Lerroux com a cap de turc adient per les seves suposades facetes intervencionistes, pretenia mobilitzar a l'opinió pública espanyola de dretes i germanòfila en favor d'una neutralitat clament pro-alemanya i que, en darrer terme, tenia l'objectiu de generar una plataforma política marcadament conservadora (43). Temerosos els alemanys que l'estat espanyol es pogués convertir en una nova Itàlia, augmentaren el seu ajut i els mitjans per a que s'intensifiqués la propaganda germanòfila (44):

En aquest sentit, dues figures sobresortien dins l'àmbit de la dreta

espanyola no dinàstica per a poder esdevenir el possible o els possibles líders o protagonistes d'una unió de les forces dretanes d'arreu l'estat, i aquestes eren Antonio Maura i Juan Vázquez de Mella. Pel que respecta al primer, les expectatives s'esvaïren ràpidament quan el 21 d'abril de 1915 va concloure un cicle de conferències organitzades per les Joventuts Mauristes fent una crida tant a les forces d'"extrema dreta" com de l'"extrema esquerra" que desitgessin la "dignificació de la vida pública", afirmant que el millor per Espanya era mantenir la neutralitat, no essent l'objectiu indispensable (i mostrava, malgrat el seu exili del torn de partits, un remarcable dinastisme), momentàniament, fer caure i obtenir el govern(45).

Foren unes manifestacions d'Antonio Maura força desalentadores, no tan sols pels mauristes (especialment les seves Joventuts), sinó també per les dretes més exaltades que desitjaven veritablement que Maura i Vázquez de Mella fossin els capdavanters d'una coalició formada per carlins, integristes, catòlics independents i mauristes, havent-hi entre aquests darrers alguns que creïen que també es podria comptar amb els "idóneos" de Dato en el cas que volguessin "recuperar su identidad conservadora"(46).

Semblava que només la figura de Vázquez de Mella, pel moment, era l'única que restava per portar a terme una unió de les dretes. Es més, la diplomàcia alemanya es va convèncer que el líder carlí era la personalitat més adient per a fer política favorable a l'atracció de l'estat espanyol vers el Reich(47). Hom pot dir que la campanya antiintervencionista i anti-aliada que, tant a Catalunya com a la resta de l'estat, té lloc a finals de maig i principis de juny de 1915, podia ésser l'ocasió idònia per tal d'esbrinar la capacitat de Vázquez de Mella per a mobilitzar al seu entorn l'opinió pública espanyola vers una opció netament conservadora.

Vázquez de Mella aprofitarà unes declaracions d'Alejandro Lerroux en un míting a Tenerife a finals de maig per acusar al líder radical

d'amençar amb promoure una revolució si Espanya no entrava a la guerra al costat dels aliats(48). Amb aquest estat d'opinió, el 30 de maig de 1915 es va fer córrer per Madrid la notícia de l'arribada a Espanya del que havia estat prefecte de París, Monsieur Lepine, amb un milió de pessetes per tal d'aconseguir l'entrada de la monarquia espanyola al bàndol de l'Entesa, fent recaure la possible destinació d'aquella important quantitat de diners en la figura de Lerroux.

Segons "La Veu de Catalunya", la notícia de l'arribada de Lepine va fer que a Madrid

"proximament a les vuit del vespre, quan major era la circulació i l'animació a la porta del Sol, s'ha format un grup molt nombros dels principals components del qual procedien del Circol de la Joventut Maurista i del requete, que ha començat a donar visques a la neutralitat i a Espanya i moris a en Lerroux, que, just és dir-ho, han tingut aco-llida en el public que regressava dels passeigs.

"S'ha produït una enorme confusió i llavors els grups que havien iniciat la manifestació, engroixits extraordinàriament, s'han dirigit a la "Casa del Pueblo Radical"(49).

Davant d'aquesta manifestació, la resposta dels lerrouxistes fou armarse amb tacs de billar per a fer front a un possible intent d'apallissament. La intervenció policial conduí a la detenció de militants radicals, maurins i carlins(50).

L'agitació de les dretes germanòfiles no va finir amb aquell aldarull, ja que al dia següent Vázquez de Mella havia de realitzar un míting que es deia era força esperat pels elements dretans després de la "decepció" que produí Antonio Maura el mes d'abril en el cicle de conferències organitzades per les Joventuts Mauristes.

En tot cas, el míting que realitzà Vázquez de Mella no aportà res de nou al que ja havia dit fins aquells moments respecte a la guerra i a les possibilitats que aquesta podia oferir a la dreta espanyola. Les paraules del líder carlí es resumien en la necessitat que l'estat espanyol romangués neutral davant el conflicte, però no així l'opinió pública (idees no molt llunyanes de certs sectors aliadòfils), la qual era preferible que es decantés en les seves simpaties pels Imperis Centrals (51).

La premsa de dretes i germanòfila va acollir favorablement les opinions de Vázquez de Mella (52). Es més, des de sectors escindits del PRR, i que havien anat a parar a l'òrbita carlina, es criticà durament la figura de Lerroux tot enlairant a Vázquez de Mella com el gran líder que necessitava la dreta espanyola. La desqualificació de Lerroux (considerat com la bèstia negra de les dretes pel seu anticlericalisme i el seu radicalisme verbal d'esquerres i aliadòfil) se centrà en aquells dies de maig-juny de 1915 en exposar les "fosques" raons que conduïren al líder radical a visitar França en els primers dies de la Gran Guerra (53).

José Rodríguez de la Peña (ex-militant del PRR i ex-redactor d'"El Radical" de Madrid que passà del camp radical al del vazquezmellisme arrel del posicionament aliadòfil de Lerroux (54)) farà una interpretació lliure de l'afer que implicà a Lerroux en el fallit intent d'enviar una partida de voluntaris per a lluitar a les files de l'exèrcit francès.

Segons Rodríguez de la Peña, quan encara era redactor d'"El Radical" al principi de la guerra, Lerroux es manifestà per la neutralitat o, com a mínim, això es va suposar quan el dit emperador del Paral·lel no es negà el 31 de juliol de 1914 a que l'òrgan radical de Madrid opinés en aquest sentit. Per a De la Peña els problemes sembla que començaren quan els redactors d'"El Radical" parlaren a Lerroux de la greu situació financera del diari, ja que feia setmanes i mesos, segons els casos, que els redactors

no cobraven, que es devien quotes a l'Agencia Fabra i que no es podia renovar un material impressor força envellit.

Sempre, segons la versió de De la Peña, Lerroix hauria proposat als redactors d'"El Radical" una solució al problema econòmic que passava per la necessitat de fer propaganda aliadòfila dient

"-Pues sí, yo voy y le digo a Viviani: "Tengo dos periódicos: uno en Madrid y otro en Barcelona; soy jefe de un partido importante que tiene representación en muchos Ayuntamientos, en muchas diputaciones y en las Cortes. Yo, con mis dos periódicos, puedo hacer una gran propaganda a favor de los aliados y especialmente de Francia"(55).

Arrel d'això, De la Peña indicà que Lerroix marxà amb Emiliano Iglesias a França (fet que com s'ha indicat fou constatat per la diplomàcia i el govern francès), considerant que allo va ésser el pas previ d'una col·laboració entre el líder radical i la III República, la qual hauria permès la compra d'impremtes noves i modernes i poder pagar els salaris endarrerits dels redactors d'"El Radical"; a canvi obligava a Lerroix a enviar cent mil espanyols a lluitar als Dardanel·ls. Aquesta idea, que, amb modificacions, tingué una certa acceptació dins l'òrbita germanòfila (56), tenia la seva raó d'ésser en funció d'unes paraules del líder del PRR publicades a les planes d'"El Radical", que assenyalaven que

"la neutralidad es una cobardía, un suicidio colectivo.

"¿Qué podrían pedirnos los aliados a nosotros? ¿Hombres? Lo dudo mucho. Hay otras formas de ayuda y cooperación para el triunfo de los aliados. Pero si hombres nos pidieran, que, repito, lo dudo mucho, ¿por qué no mandar- selos?" (57).

I és que un fet internacional, paral·lel al de la intervenció italiana, féu pensar que Lerroix faria el possible per a que Espanya aportés homes a l'Entesa: a principis de maig havia triomfat a Portugal un cop

d'estat pro-aliat, que manifestà la seva intenció d'intervenir a la guerra amb un contingent nombrós d'homes que serien enviats al front occidental, idea que el propi general Joffre donaria suport el 5 de juliol de 1915(58).

Però aquesta conjuntura embranzida germanòfila (principalment antile-rrouxista i anticatalanista) que es generà arrel de l'entrada d'Itàlia a la guerra i el canvi de govern pro-aliat a Portugal, va anar minvant progressivament, sense que, a més, es realitzessin veritables avenços vers una unió de les dretes.

Les raons es poden trobar, en primer lloc, en una manca de suport popular a la mobilització germanòfila. La manifestació i els aldarulls que es produïren davant de la "Casa del Pueblo Radical de Madrid" van ésser un petit fracàs de carlins i maurins per tal de generar i canalitzar una possible exaltació espontània popular de tipus patriòtic contra el PRR, donat que van acabar en una de les típiques topades que radicals, nacionalistes i carlins protagonitzaven a les Rambles de Barcelona.

En segon, lloc, el govern Dato en cap moment va perdre el control de la situació, ja que, per una banda, Antonio Maura va donar el seu suport a la neutralitat mantinguda pel govern, tot seguint l'acompliment dels acords de Cartagena. I, per altra banda, al governamentalisme de Maura cal afegir el de la Lliga en criticar l'actitud dels joves maurins i dels carlins, que l'únic que podien generar era una agitació no desitjada de les esquerres(59). A més, l'actitud de Maura i la Lliga va suposar, significar i evidenciar els límits del desenvolupament d'una força dretana important que abastés sectors dinàstics i no dinàstics. I és que cal tenir en compte que Maura i homes com Ossorio y Gallardo no volien una opció autoritària com podria desitjar-la un Antonio Goicoechea, creient que, momentàniament, la solució estava en la dignificació del torn de partits. Però per la via electoral, el maurisme anava a trobar enormes dificultats per a esdevenir una alternativa conservadora amb èxit, car no posseïa una maquinària elec-

toral efectiva que li pogués donar una presència electoral important. Això es demostrà a les municipals de novembre de 1915, en les quals va treure 116 regidors davant dels 2473 adictes al govern Dato i 1802 liberals(60). El que s'evidenciava era que l'espai electoral de la dreta al marc estatal el cobria el Partit Conservador "idóneo". Amb tot, llençava als maurins i als carlins a una acció més activa al carrer i de tarannà antiparlamentari.

Pel que respecta a Catalunya, la campanya germanòfila va tenir un ressó molt limitat i no va afectar gens ni mica al panorama polític i electoral del Principat, on era la Lliga la que cobria amb el suport de certs elements i sectors dinàstics, maurins i, fins i tot, carlins, l'espai de la dreta davant del PRR i una afeblidíssima esquerra catalanista (UFNR, el naixent BRA i d'altres elements independents). A Catalunya, la divisió que dins del carlisme es generà arrel de l'esclat de la guerra (aliadòfils seguidors de Don Jaume i germanòfils seguidors de Vázquez de Mella), va evidenciar la dificultat crear una opció conservadora que fos una alternativa real a la Lliga, ja que els seguidors de Don Jaume sembla que eren majoria a Catalunya i aquests s'alineaven a les conteses electorals amb el regionalisme. Fins i tot, com a dada significativa, cal remarcar que Melchor Ferrer, redactor d'"El Correo Catalán", s'allistà voluntari a la Legió Estrangera per a lluitar al costat de l'Entesa, entrant a formar part de la llegenda del "voluntariat català".

En darrer terme, la que havia pretés ésser una mobilització antiesquerrana, sobretot contra el PRR, aviat es veié neutralitzada per les declaracions d'Alejandro Lerroux, que, confirmant l'abandó de les seves tesis intervencionistes al novembre de 1914, manifestà l'1 de juny de 1915 que

"no me extraña que se me atribuyesen conceptos que no he expresado, por los elementos reaccionarios.

"En ningún pasaje de mi discurso pronuncié la palabra "cobardía", ni amenacé con la revo-

lución en el caso de que España negase su intervención armada en favor de los aliados.

"Indudablemente tergiversaron mis palabras con notoria mala fe. Lo que yo dije y repito es que si España no quiere anularse ante el mundo debe pactar con las naciones aliadas y seguir una política de acuerdo con Inglaterra, Francia e Italia, pero ésto no quiere decir que cojamos ahora los fusiles para intervenir en el conflicto.

"Naturalment que algo ha de dar quien algo espera conseguir"(61).

Les paraules de Lerroux van tenir un cert suport, en unes declaracions del Comte de Romanones (que al principi de la guerra també s'havia mostrat un fervent aliadòfil a l'estil del líder radical) que assenyalaven, segons "La Veu de Catalunya", davant del perill que podia suposar una agitació dels ultraconservadors

"que el partit lliberal, recullint el sentir del país (...) que tant des de l'oposició com si fos poder, mantindrà una absoluta abstenció de tota intervenció armada"(62).

Així, les manifestacions de Lerroux i Romanones, acceptant la neutralitat de l'estat espanyol, van ajudar, en certa forma, a treure força als arguments dels germanòfils que havien treballat a fons la identificació entre esquerra i antipatriotisme, acusant-la d'intervencionista. Però el més important és que el consens generalitzat de la majoria de les forces parlamentaries, des del principi de la guerra fins al juliol de 1915, per tal de defensar la neutralitat de l'estat espanyol, va permetre que la monarquia alfonsina no donés, aparentment, signes de feblesa davant les campanyes polítiques i econòmiques que des de l'extrema dreta fins a l'extrema esquerra s'havien generat.

Dins del catalanisme aliadòfil, d'esquerres i liberal començarà a sorgir un latent sentiment de fracàs que negarà de forma generalitzada les possibilitats del nacionalisme català per a trobar solució a la qüestió

catalana en un món en guerra, sentiment que no minvarà, tot i que es continuà treballant a l'entorn de l'estratègia internacional, sinó que augmentarà davant dels esforços per a crear una força alternativa a la UFNR i que tingué en la Unió Catalanista un exemple que s'ha magnificat en excés.

Notes:

(1) "Els Garibaldins", El Poble Català, 22-I-1915, p. I.

(2) Culla i Clarà, Joan B.: op. cit., p. 289.

(3) "L'Unió Catalanista/Catalunya i Llibertat", El Poble Català, 9-II-1915, p. I.

(4) El director era Xavier Gambús, i entre els redactors estaven Pere B. Tarragó, Francesc Curet, Casimir Giralt o un membre de la Unió Catalanista com era F. Culi i Verdaguer, i entre els col.laboradors podem trobar a Gabriel Alomar o A. Rovira i Virgili en la mateixa mesura que ho feren a "Los Aliados"; a Culla i Clarà, Joan B.: op. cit., p. 439.

(5) Algunes de les lletres publicades al llarg de 1915 de Frederic Pujulà i Vallés a "El Poble Català" foren: "El Poble Català a la Guerra/Higiene i Deport", 13-XII-1914, p. 2; "El Poble Català a la Guerra", 12-I-1915, p. I; "El Poble Català a la Guerra/Queviures", 2-V-1915, p. I.

(6) Certament, reproduïren l'article de Serra i Moret, Manuel: "La Catalunya heroica/En Ferrés Costa", El Poble Català, 8-IX-1915, p. I.

(7) Pujulà i Vallés, F.: "Una carta d'en Pujulà", El Poble Català, 30-IX-1915, p. I.

(8) Vives i Borrell, J.: "Els catalans que moren per la França/Pere Fe-

rrés-Costa", El Poble Català, II-VI-1915, p. 1. Cal assenyalar que no és del tot cert, tal com diu Vives i Borrell, que "El Poble Català" es fessó de la manifestació de Ferrés-Costa i en Huertas pels carrers de París al principi de la guerra.

(9) Sobre el futur director de "Montanyes Regalades" es pot veure Verdaguer, Pere: "Juli Delpont", Gran Enciclopèdia Catalana, vol 6, Enciclopèdia Catalana, s.a., Barcelona, 1974, p. 110.

(10) "Ecos de la Gran Guerra/En Juli Delpont conversant en l'Ateneu Enciclopèdic de Barcelona", L'Avençada, 17-IV-1915, p. 2; i també "Ecos de la Gran Guerra/En Juli Delpont conversant en l'Ateneu Enciclopèdic de Barcelona (acabament)", ibíd, 24-IV-1915, p. 2. Una crònica de l'estada de Juli Delpont a Barcelona a "En Juli Delpont a Barcelona", Renaixement, 15-IV-1915, p. 200. Apèndix 76.

(11) La no presència d'una revista com "Iberia" s'ha d'entendre en la mesura que era una publicació d'aparició recent. En tot cas, cal tenir en compte que "El Diluvio" tenia com a director a Miró i Folguera, i a Claudi Ametlla i a Màrius Aguilar com a redactors, a Ametlla, Claudi: op. cit., p. 354.

(12) Sembla ser que el govern francès amb molta delicadesa, desaconsellà l'homenatge aduint que

"les idees generoses i les nobles iniciatives de la comissió organitzadora de l'homenatge al general Joffre han trobat en tot França la més simpàtica acollida, però atendibles raons s'oposen en aquests moments a manifestacions públiques d'aquesta naturalesa.

"A això hi ha que afegir-hi el desig exprés del general Joffre, no obstant la immensa gratitud que sent pel noble proposit que motiva la manifestació, d'evitar tota demostració pública en honor seu per part dels seus amics d'Espanya abans de que s'hagi aconseguit un decisiu resultat en la guerra actual".

Aquesta és una nota del govern francès que es va llegir en una de les reunions de la comissió encarregada d'organitzar l'homenatge al general Joffre, i que es reproduï a "L'homenatge al general Joffre", L'Avançada, 24-IV-1915, ps. 2-3.

(13) "En Juli Delpont", ibíd, 15-V-1915, p. 4.

(14) "El nacionalisme en marxa/La Conferència de les Nacionalitats a París", ibíd, 10-VII-1915, p. I.

(15) "Ecos de la Gran Guerra/D'un aviador català", ibíd, II-XII-1915, ps. 5-6.

(16) Gulla i Clarà, Joan B.: op. cit., ps. 287-290.

(17) Per a la dita dissidència emilianista cal veure ibíd, ps. 302-304.

(18) En aquest sentit es poden veure els articles d'Emiliano Iglesias a "Germinal": "La manifestación del IO/Contra la Solidaridad burguesa", 7-X-1915, ps. 1-2; "Contra la Solidaridad burguesa/La mojiganga de mañana", 9-X-1915, p. I; "La manifestación de ayer/Fracaso de la Solidaridad Burguesa", II-X-1915, p. I.

(19)

"Y el pueblo con este sentido admirable de esta democracia sin pan, se ausentó dejando a la conciencia de los que se creyeron en el deber de asistir la sensación suficiente de peligro, para liquidar una situación que no ha de volver a repetirse ya, por interés supremo de las Ideas y aún por decoro y egoísmo de las izquierdas".

Germinal, II-X-1915.

(20) Gulla i Clarà, Joan B.: op. cit., p. 292.

(21) ibíd, ps. 310-311.

(22) Mommsen, Wolfgang J.: op. cit., ps. 285-286; i també Gueze, Raoul: "La partecipazione della Romania al primo conflitto mondiale (I)", Storia Contemporanea, nº 3, any VII, setembre 1976, ps. 439-457.

(23) Candeloro, Giorgio: Storia dell'Italia Moderna. VIII. La prima Guerra Mondiale, il dopoguerra, l'avvento del fascismo, Feltrinelli editore,

Milano 1979, ps. 78-II7.

(24) El Correo Catalán, 7-VIII-1914, citat a Pino Gonzalez, Antonio: Repercusión de la Primera Guerra Europea en Cataluña a través de su prensa, tesi de llicenciatura, U.B., 1973, p. 70.

(25) Díaz-Plaja, Fernando: op. cit., p. 179.

(26) Segons Ronnie Melbourne Carden, "Iberia" era una de les publicacions finançades pel Comitè Internacional de Propaganda. Així, prendria més significació la idea que el comitè d'industrials era, possiblement, una pantalla de la diplomàcia francesa, a Carden, Ronnie Melbourne: German policy toward neutral Spain in World War I, 1914-1918, tesi doctoral, University of New Mexico, 1979, ps. 65-66.

(27) ibíd., ps. 67-68.

(28) De "Neutralidad" només he pogut veure el seu primer número datat a l'octubre de 1914 a l'IMHB. Carden assenyala que un setmanari il·lustrat anomenat "La Neutralidad" era finançat amb 5000 pessetes per l'industrial Hofer amb coneixement de l'ambaixador alemany Ratibor, a ibíd., p. 168.

(29) Casassas i Ymbert, J.: Jaume Bofill..., op. cit., p. 168.

(30) El barón de Montecristo: "Notas marginales al Manifest dels Catalans", Pum, suplemento humorístico de Germania, IV-1915, ps. 5-6. En aquest sentit es pot veure Rivas, Pere: "El manifest dels catalans", El Heraldo Germánico, 15-IV-1915, p. I., i en el qual s'insinuava el possible finançament de l'Entesa a periodistes i publicacions de tarannà aliadòfils, fet que era considerat poc ètic i mercenari. Veure apèndix 8é.

L'any 1916 es publicarà un llibre titulat Amistad Hispano-Germana, tipografia La Académica de Serra Hnos. y Rusell, Barcelona, 1916, en el qual es publicaren les signatures de figures prestigioses (en l'àmbit català com Pere Bosch Gimpera o Josep Me Trias de Bes) i no tan prestigioses relacionades amb el món "intel·lectual" d'arreu l'estat espanyol. Així, de les poblacions catalanes que major número de signatures van

aportar Barcelona donava les següents xifres: catedràtics, 33; doctors i llicenciats, 22; escriptors i periodistes, 37; compositors, pintors i escultors, 14; metges, 59; químics i farmacèutics, 26; enginyers, 23; advocats i procuradors, 41; professors, 13; sacerdots, 47; banquers, propietaris i d'altres, 12; comerciants i industrials, 119; empleats de l'estat i d'altres, 104; estudiants, 190; varis, 50.

A la ciutat de Girona: catedràtics, 1; metges, 2; advocats, 2; professors, 1; estudiants, 2.

A Manresa: escriptors i periodistes, 7; compositors, 2; metges, 6; químics i farmacèutics, 3; advocats, 12; professors, 8; sacerdots, 21; banquers, propietaris i d'altres, 3; comerciants i industrials, 16; empleats de l'estat i d'altres, 11; estudiants, 2; varis, 7.

A Tarragona: catedràtics, 3; doctors i llicenciats, 3; escriptors i periodistes, 3; compositors, 1; metges, 3; químics i farmacèutics, 6; enginyers, 7; advocats, 15; professors, 3; sacerdots, 25; banquers, propietaris i d'altres, 1; comerciants i industrials, 34; empleats de l'estat i d'altres, 27; estudiants, 26; varis, 20.

Una llista d'aquest estil pretenia ésser una resposta contundent a la contínua associació d'Alemanya amb la barbarie i la incultura. En tot cas, és interessant remarcar que la composició social i professional dels signants d'aquest llibre de confraternització hispano-alemanya no difereix, en absolut, de la dels signataris del "Manifest dels Catalans", a excepció feta dels sacerdots. Més endavant, homes com monsenyor de Casarlade o l'arquebisbe de Tarragona faran propaganda aliadófila i exaltarán els "voluntaris catalans". Aquesta llista ens demostra que la divisió entre francòfils i germanòfils fou els dos primers anys de la guerra un debat localitzat preferentment dins les classes mitjanes. No serà fins l'any 1917 quan l'embranchida de les forces obreristes i regeneracionistes mobilitzarà a l'opinió pública en l'àmbit d'aquest debat.

(31) Es de suposar que es fa referència al que la Penya de la Maison Dorée redactà al setembre de 1914 arrel de la victòria aliada al Marne.

(32) Pum, IV-1915, ps. 5-6.

(33) ibíd. Entre els signants del "Manifest dels Catalans" que s'adheriren al Comitè d'Amics de la Unitat Moral d'Europa es poden trobar a Carme Karr, J. Massó i Torrents, Romà Jori, Rafael Campalans.

(34) ibíd.

(35) Ruíz y Pablo, Angel: "El principio de las nacionalidades", Germania, I-VI-1916, p. 150. Apèndix 9é.

(36) José Mª Requena Ortiz escrigué una obra titulada España, gran potencia, que pretenia ésser una narració, diguem-ne de política-ficció, en la qual es relatava com, aprofitant una exaltació generada pel progressiu triomf de les tropes de l'Aliança, Espanya s'aniria preparant per a portar a terme l'abandó de la neutralitat i entrar a la guerra al costat dels Centrals. Per a realitzar satisfactòriament aquesta tasca, Requena assenyalava que es crearia una "Liga de la Unidad de la Patria" que

"organizada al modo que las similares alemanas, y que contaba más de un millón de socios (que también serían voluntarios en caso de guerra), dirigida por un Comité de personas de alta significación en todos los órdenes sociales, llevaba su organización a todas partes, fundaba periódicos, organizaba reuniones y mítines, repartía impresos patrióticos, y hasta en el último pueblo de España tenía su Junta y había llevado el fuego de su entusiasmo por la redención de España".

Paral·lelament, faria exaltació d'un sentiment irredentista pel qual es reclamaria

"la anexión de Portugal, de Gibraltar (y por algunos exaltados el Rosellón) era lo que se reclamaba y se pedía á voz en grito en miles de reuniones que terminaban casi siempre con los

gritos de !Abajo los farsantes! !Muera Inglaterra! !Viva la Iberia libre! !Viva la unidad nacional!, etc... Los irredentistas de las cuencas del Po nada tendrían que enseñar, y sí mucho que aprender del irredentismo español, que se extendía á todas partes, desde el Deva al Darro, desde las vegas valencianas a las rías gallegas".

L'obra culminava amb el triomf de l'Aliança i d'aquesta mena de "revolució nacionalista, patriòtica i ultraconservadora" a l'estat espanyol. Vázquez de Mella, al pròleg del llibre, afirmava que

"tenemos la obligación apremiante de que todas las diferencias de facción, todas las disputas, todos los gérmenes de grupo y de partido, todos los intereses mezquinos queden ahogados y sepultados y quemados por ese amor a la Patria".

Era així que s'havien d'assolir els grans objectius de la política internacional espanyola, que per a Vázquez de Mella eran

"el dominio en las dos costas del Estrecho de Gibraltar, que es la puerta del mar Mediterráneo, y que convierte en gran potencia al que posee la llave de esta puerta; la federación nunca la absorción, con Portugal, y la unión por una estrecha red mercantil y diplomática con las Repúblicas americanas de nuestra estirpe".

Requena Ortiz, José M^a: España, gran potencia, imp. de "El Correo Español", s.d., ps. 32-34, VI.

(37) Germania, I-VI-1916, p. 150.

(38) El Heraldo Germánico, 15-IV-1915, p. 1. Un Pujulà i Vallés s'expressà entusiàsticament per la figura de Kruger a "Recort de la vinguda d'en Krüger", Joventut, 28-III-1901, ps. 217-218. Apèndix 106.

(39) Germania, I-VI-1916, p. 152.

(40) Les legions poloneses de Pilsudski complien per Alemanya el mateix paper que els "voluntaris catalans" pretenien jugar per França. Cal tenir en compte, que el nacionalisme polonés es dividí en dues faccions i/o estratègies diferents que es resumeixen molt sintèticament en una

divisió entre germanòfils i francòfils. Els primers confiaven en els Centrals per tal d'obtenir una autonomia per Polònia, que fou concedida pel Reich el novembre de 1916 en la forma d'un Regne autònom sustentat per dues formacions polítiques: el Centre Nacional (intel·lectuals burgesos russòfobs, i sectors de la noblesa terratinent enquadrada dins l'anomenat Partit Nacional), i la Unió Democràtica ensapçalada per Joseph Pilsudski (Partit Socialista Polac i el Partit Populista integrat per intel·lectuals nacionalistes radicals), a Capasso, Carlo: La Polonia e la Guerra Mondiale, Anonima Romana editoriale, Roma, 1927, ps. 138-140. Per altra banda, cal pensar que la posició dels sectors "germanòfils" polonesos, que són més aviat russòfobs, pot tenir una més ampla comprensió si tenim present que l'actitud inicial de França davant la qüestió polonesa partia del fet que aquesta era un problema rus, a Bernard, Dominique: "Les meandres de la politique polonaise de la France: Août 1914-mars 1917", Revue du Nord, tome LXIII, n° 249, avril-juin, 1981, p. 454. Així, de la mateixa forma que els polacs es dividien entre germanòfils i aliadòfils, s'intentaria a Catalunya crear una dialectica semblant, fent servir els germanòfils catalans un llenguatge abstractament "nacionalista", que pretendria presentar un catalanisme germanòfil i un altre d'aliadòfil, temptativa que va estar carent d'èxit. Per altra part, cal tenir present que la qüestió polonesa, dins els cercles aliadòfils, presentava dues vessants clarament diferenciades com era la russòfila (Don Jaume) i francòfila (Antoni Rovira i Virgili).

(41) "Para los polacos", La Tribuna, 25-IV-1915, p. 3. La denominació "altres" recull quantitats més petites de les exposades o que són donades per personatges menys remarcables, aparentment.

(42) Ribas, Pedro: "Un héroe por fuerza/Histórico", El Heraldó Germánico, 5-VI-1915, p. 3.

(43) I és que aquesta embranzida antialiadòfila es produeix en un moment en el qual les propostes d'unió de les dretes augmenten, no tan

sols pel que respecta als seus partits, sinó també als propis sindicats, a Martí, Casimir: "El sindicalismo católico en España. Nota bibliográfica? Teoría y práctica del movimiento obrero en España (1900-1936), ed. Fernando Torres, València, 1977, ps. 223-226; i Winston, Colin M.: Workers and the right in Spain 1900-1936, Princeton University Press, New Jersey, 1985, p. 51.

(44) Carden, Ronnie Melbourne: op. cit., ps. 82-83.

(45) Tusell, Javier i Aviles, Juan: La derecha española contemporánea. Sus orígenes: el maurismo, Espasa Universidad, Madrid, 1986, ps. 78-79.

(46) ibíd., p. 80.

(47) Carden, Ronnie Melbourne: op. cit., p. 84.

(48) Segons Rodríguez de la Peña, Lerroux va dir:

"Es la neutralidad de los 'neutros', de los impotentes...yo estaba por decir la neutralidad de los cobardes [afegint] hay quien cree que a España no le alcanzará el desastre que al final de esta terrible contienda han de sufrir los pueblos más débiles, y hay quien sueña con que España podrá intervenir en la hora de la paz.

"Yo afirmo que no, que en la hora del Congreso de la paz, no sólo no se nos tendrá en cuenta para nada, sino que, por el contrario, si conviene a alguna de las naciones victoriosas anexionarse parte de nuestro territorio, lo hará impunemente".

El Radical, 3-VI-1915, reproduït a Rodríguez de la Peña, José: Los aventureros de la política. Alejandro Lerroux, imp. de Saez Hermanos, Madrid, [1915], ps. 157-158. En tot cas, les paraules de Lerroux no diferien gaire de les dites per Vázquez de Mella al principi de la guerra:

"El triunfo de Inglaterra nos reduciría a colonia, y el de Alemania, si generosamente (sic) no se convencía de que la inaudita torpeza de nuestra conducta internacional era obra de la ineptitud de

políticos topos y no de la voluntad e interés de la Nación, sería una nueva mutilación de territorio y una honda revolución".

Citat a El Correo Catalán, 7-VIII-1914 a Pino Gonzalez, Antonio: op. cit., p. 70.

(49) "Desordres publics a Madrid", La Veu de Catalunya, 31-V-1915, p. 1.

(50) ibíd.

(51)

"¿Debemos ser neutrales? ¿Debemos inclinarnos a Alemania? ¿Debemos inclinarnos a los aliados? En el momento se impone como una necesidad del Estado y la de la opinión. Recabo para el Estado la neutralidad absoluta; pero nosotros tenemos un pensamiento y un corazón. Puede producirse una corriente de simpatía de la Nación, sin perjuicio de la neutralidad absoluta del Estado".

Paraules del míting de Vázquez de Mella realitzat el 31 de maig de 1915, reproduït a Diaz-Plaja, Fernando: op. cit., p. 42.

(52) Veure "La Conferencia del Sr. Vazquez de Mella", El Heraldó Germánico, 5-VI-1915, p. 2. Apèndix IIé.

(53) En aquest sentit, cal veure Rodríguez de la Peña, José: op. cit.

(54)

"(...) el discurso de Vázquez de Mella tiene una parte viva y palpitante. En ella el poeta desaparece y surge vidente el hombre de Estado. Esta parte es la destinada a la política exterior de España, apareciendo el 'leader' tradicionalista como el primer revolucionario. Aquí llegamos, como traídos de la mano, a observar la posición moral de los grupos beligerantes. De un lado vemos a Francia, centralizando el derecho y la libertad humana, como si la gran revolución fuera un avatar inagotable para el progreso universal. Francia se ha levantado de todas sus caídas históricas, se ha enriquecido y se ha hecho burguesa e imperialista. Quizá el error más grande de la República ha sido el desconocer y hasta negar las virtudes de otros pueblos. ¡Pecado de soberbia que la nación vecina está

pagando demasiado caro! Nos hallamos, pues, en presencia de una egolatria que se admira mucho a sí misma y que no se resigna a perder el dominio espiritual del mundo.

"Pero nosotros no podemos admirar a Francia sobre todas las cosas. Ya hemos pagado al genio francés una contribución muy parecida al vasallaje a cambio de ideas que no nos han servido para nada. Todas nuestras revoluciones, cuarteladas y pronunciamientos, han sido traducciones modestas de las revoluciones francesas. El himno de Riego es un hijo raquítico y grotesco de la Marsellesa. Nuestro anticlericalismo no es científico ni económico: es político, como el francés. Al tomar los valores espirituales de Francia, hemos adulterado nuestra personalidad, hemos negado nuestra historia. (...) somos una cosa híbrida que oculta avergonzada sus nativas cualidades. Hemos ido, por fin, a la reata y así caímos de señores a lacayos. Nos negamos, pues, a ser francófilos para ser españoles".

ibíd., ps. 182-184.

(55) ibíd., p. 139.

(56) *¿Infundios?/Conversación cogida al vuelo", El Heraldó Germánico, 19-VI-1915, p. 2. Apèndix 12è.

(57) D' El Radical, 12-VI-1915, a Rodríguez de la Peña, José: op. cit., p. 167.

(58) La idea de crear el Cos Expedicionari Portugués (CEP) tenia la seva raó d'èsser en el fet de reforçar el front occidental en la mesura que s'havia estancat la campanya dels Dardanelés i havia fracassat l'ofensiva d'Arras. Pel CEP és interessant Pabón, Jesús: La revolución portuguesa. I. De Don Carlos a Sidonio Paes, Espasa Calpe s.a., Madrid, 1941, ps. 256-272.

(59)

"No, no és això, senyors joves mauristes i jaumins de Madrid. L'afirmació de neutralitat

no s'ha de portar al carrer, a la manifestació, ni s'ha de carregar al conte d'un partit que va deixant al seu capítol, les afirmacions d'aquest.

"Amb la forma que s'ha fet la manifestació a Madrid, es corre el perill de que es confonguin les manifestacions; de que es creguin que la neutralitat d'Espanya es predica per lo que a Alemanya pot convenir; de que les fraccions francofiles s'exciten, i essent els francòfils, en sa gran majoria, completament neutrals, es vagin tornant partidaris de la intervenció.

"(...) Per anar contra les paraules del senyor Lerroux no s'han de fer manifestacions. En elles s'hi pot iniciar un altre perill.

"Seny, serenitat, patriotisme; amb això es conjura tot i es va on s'ha d'anar".

Pol: "Al dia/La neutralitat", La Veu de Catalunya, 3I-V-1915, p. I.

(60) Tusell, Javier i Aviles, Juan: op. cit., p. 87.

(61) Artigas Arpón, B: "El odio a Lerroux/Jaimistas y germanofilos en campaña", El Progreso, I-VI-1915, p. I; i també "Parla en Lerroux", La Veu de Catalunya, I-VI-1915, p. I.

(62) "En Romanones i en Dato", La Veu de Catalunya, 2-VI-1915, p. 2.

5. LA DEFINITIVA ARRENCADA DEL PET DELS "VOLUNTARIS CATALANS" SOTA LA DISPERSIÓ DEL CATALANISME D'ESQUERRES (AGOST 1915-FEBRER 1916).

5.1. Els límits de l'opció "nacionalisme i socialisme" al sí de la Unió Catalanista.

Possiblement, l'intent del Dr. Martí i Julià de voler convertir la Unió Catalanista en una força d'esquerres que adoptant el lema "nacionalisme i socialisme" es presentés a la lluita electoral ha pres una significació desmesurada davant d'altres intents relativament més afortunats, si analitzem els resultats obtinguts a les urnes, com fou el del BRA (Bloc Republicà Autonomista). Dins l'àmbit nacionalista sí que tingué una significació remarcable el projecte polític de l'honorable metge psiquiatra, ja que trencava amb un dels principis que més havia caracteritzat a la vella organització nacionalista, i que més abandons de militants havia provocat, com era el de no participar directament a les conteses electorals mantenint una actitud diguem-ne "paternalista" respecte a la resta de forces polítiques nacionalistes i restant al marge de les baralles de partit i dels partits. Interessa el projecte del Dr. Martí i Julià perquè es desenvolupà, paral·lelament, a la creació dins de la mateixa Unió d'un tipus d'estratègia nacionalista més acceptada pels sectors més intransigents i reticents a abandonar l'apoliticisme, i que es basava en les tesis exposades per Alfons Maseras en el seu pamflet "Pancatalanisme".

Fou com a reacció davant del Pacte de Sant Gervasi, que el Dr. Martí i Julià es decidí, tal com assenyala Salvador Vives, a convertir la Unió Catalanista en aquell instrument que provoqués

"el desvetllament i redreçament del nostre proletariat fins arribar a la plasmació del partit socialista català" (I).

El que pretenia el Dr. Martí i Julià era convertir la Unió Catala-

nista en un partit d'esquerres que aglutinés tots aquells elements desencisats, no tan sols de l'actitud nacionalista de la UPNR, sinó també de la pròpia Lliga. Com diu Jaume Colomer, sembla que el Dr. Martí i Julià va tenir contactes amb Francesc Layret i Salvador Seguí, comptant amb la simpatia de Francesc Macià, malgrat que aquest es mostrava un tant escèptic davant del projecte del president de la Unió(2).

Al març de 1914, el Dr. Martí i Julià va convocar un Consell General Extraordinari de Representants de la Unió, en el qual es donà un pas important en acceptar-se la derogació dels acords de l'Assemblea de Tarragona(3). Però no serà fins iniciada la Gran Guerra (i coincidint amb les conferències que Rovira i Virgili realitzà als locals del CADCI l'octubre de 1914), que el Dr. Martí i Julià donarà l'empenta definitiva en convocar la Junta Permanent de la Unió, el 8 d'octubre de 1914, per tal d'aprovar i donar a conèixer un missatge en el qual s'assenyalava que

"ens proclamem, doncs, perquè som nacionalistes, propagadors de totes les grans lliberacions i de la sobirania suprema i única del poble, pels procediments de sufragi que més bé la determini"(4).

La resta del "Missatge" no era altra cosa que una reiteració del programa polític que en períodes anteriors havien exposat el CNR o la UPNR(5).

El "Missatge" fou aprovat per la majoria de la Junta Permanent, la qual va convocar un nou Consell General de Representants (més fàcil de controlar que no pas una Assemblea General) pel gener de 1915, el qual ratificà per 120 vots a favor, 37 en contra i 5 abstencions el contingut del "Missatge"(6).

El 31 de gener es constituí una nova Junta Permanent que recollia plenament l'esperit del "Missatge", tenint a un Rovira i Virgili com a

Secretari d'Acció Cultural, i a un Serra i Moret com a vocal(7). Seguidament es creà, com s'ha assenyalat anteriorment, un Comitè de Premsa que reconvertí a "Renaixement" i "La Nació" en òrgans efectius de la renovació ideològica de la Unió Catalanista.

El darrer pas havia d'ésser la participació de la Unió a les eleccions municipals de novembre de 1915, remarcant que

"atesa l'especial acció renovadora que s'ha emprès l'Unió tant en el sentit dels principis com en el dels procediments, es proclama com a norma a seguir que l'Unió Catalanista ha d'anar sola a tota mena d'eleccions prescindint de coalicions, intel·ligències i altres mitjans de procediments electorals, que molt sovint atenten fonamentalment a l'ideologia que's defensa i a l'austeritat de la funció electoral"(8).

Aquestes paraules tenien el seu sentit donat que en aquells moments

"les plataformes electorals dels partits polítics, a nosaltres no'ns serveixen. Es per aquest motiu que les comencem a construir de cap i de nou"(9).

Això no volia dir que no reconeixessin que hi havia

"devegades, circumstàncies excepcionals que obliguen a passar per damunt de totes les normes, perquè la patria o els fonamentals principis socials ho exigeixen; com tampoc no's pot negar que, segons són les eleccions de diputats provincials o per a Ajuntaments i tal com estan repartides les circumscripcions del sufragi pot ocórrer que s'hagin de pendre acords especials"(10).

Es a dir, que no existia tampoc una diferència especial respecte a les pròpies estratègies electorals que havien portat a terme tant el CNR com la UFNR.

La Junta Permanent proposarà 14 candidats, encara que només eren ne-

cessaris IO(II). Però aviat, el 24 d'octubre de 1915, s'anunciava que la Unió Catalanista no es presentava a les eleccions ja que la major part dels homes designats per a lluitar a la contesa electoral s'havien oposat a participar-hi (I2), evidenciant-se els límits i la propera fi de l'experiència "socialista" que el Dr. Martí i Julià havia volgut introduir a la Unió Catalanista.

Dins la Unió Catalanista no va existir en cap moment un convenciment general dels seus militants que fos favorable a les tesis que volia imposar el seu president. L'aprovació del "Missatge de la Junta Permanent" va ésser rebuda amb crítiques prudents (mai destructives i polèmiques) per part de Daniel Girona i Antoni Vicià, que com a membres d'aquella Junta Permanent varen votar en contra de les tesis del Dr. Martí i Julià (I3). El Centre Català de Sabadell i el de Girona també varen manifestar la seva disconformitat. El primer, que tenia com a figura representativa a Manuel Folguera i Duran, mantenia les posicions d'un nacionalisme radical purista molt en la línia de Pere Aldavert; mentre que el Centre Català de Girona s'oposava perquè es trobava massa proper a la Lliga Regionalista (I4). En darrer terme, el triomf de les idees del Dr. Martí i Julià al Consell General de Representants de gener de 1915 es va deure més a la seva presència carismàtica que no pas a una veritable acceptació de les "orientacions socialistes", el qual fa entendre, en certa mida, la manca de candidats per a lluitar a les municipals de novembre de 1915.

No cal oblidar que a la resistència amb la qual es trobaren els dits "renovadors" dins la Unió Catalanista, cal afegir les limitacions i crítiques que, des de la mateixa esquerra catalana, varen rebre. En primer lloc, l'aparició del BRA el maig de 1915 va absorbir homes procedents del reformisme (Joan Comorera, Lluís Companys), de la UPNR (Francesc Layret, Gabriel Alomar), del lerrouxisme (Santiago Valentí i Camp), indepen-

dents(Angel Samblancat, o de la pròpia Esquerra Catalanista(David Ferrer), i que podien haver engruixit les files de la Unió, però què, encara que veien amb simpatia el viratge "socialista" emprès pel Dr. Martí i Julià, no confiaven en la seva viabilitat(I5). El mateix programa del BRA incidia en el de la Unió "renovada", accentuant el fet que en un període en el qual una "Guerra de les Nacions" i per la democràcia s'ha desencadenat al món, Catalunya necessita d'una força política que defensi aquests principis a les urnes(I6). A més el BRA va comptar, inicialment, amb "La Publicidad", dirigida per Marcel·lí Domingo, com el seu òrgan oficial des de juny de 1915 fins agost de 1916(I7), diari que tenia, malgrat els seus canvis d'orientació freqüents, molta més presència en l'opinió pública que no pas "Renaixement" o "La Nació"; més marginalment, tenien una presència remarcable a "La Campana de Gràcia" i "L'Esquella de la Torratxa". A partir de les darreries de novembre de 1916, "La Lucha" substituï a "La Publicidad" com a òrgan del BRA.

En segon lloc, cal tenir present la incapacitat de la Unió Catalanista per atreure a aquelles figures de la Federació Catalana del PSOE, que varen manifestar la necessitat d'acceptar com un fet present constantment a la realitat política catalana la dita qüestió nacional. S'ha de tenir en compte que entre agost i desembre de 1915 s'havia produït dins la FC del PSOE un debat sobre "nacionalisme i socialisme" en el qual es discutí la possibilitat d'acceptar el fet nacional com un mitjà per tal de cercar un espai polític més important dins l'àmbit de l'esquerra catalana.

Però el fracàs de la Unió Catalanista per a captar a la FC del PSOE vers la tasca de crear un partit socialista català i catalanista té tres raons remarcables. En primer terme, la incomprensió que manifestà el Comitè Nacional del PSOE en el congrés del partit celebrat l'octubre de 1915 respecte al tema; en segon lloc, la pròpia FC del PSOE evidencià

les seves divisions i incertituts deixant sense resoldre el debat; i, finalment, militants com Montferrer i Noé o Josep Comaposada, encara que solidaris amb l'actitud de la Unió Catalanista, sembla que mai van pensar en ingressar dins l'organització presidida pel Dr. Martí i Julià, ja que era estesa la idea que la Unió era una organització, com assenyala Jaume Colomer, "caduca" (18).

Tant la FC del PSOE com, sobretot, l'aparició del BRA foren els límits externs a la Unió Catalanista per a que aquesta es convertís en la plataforma política que generés una opció catalanista i d'esquerres que ocupés l'espai polític que, malgrat les mancances, seguí cobrint la coalició PRR-UFNR.

Per altra banda, l'agressivitat que a les planes de "La Nació" i "Renaiement" evidencià la Unió Catalanista contra la CNT i la tebior dels seus plantejaments "socialistes" ajudarien a entendre, relativament, les limitacions que per arribar a les masses obreres i camperoles podien tenir, limitacions que el BRA va voler evitar en tractar de cercar la CNT (convençuts de la seva influència en les classes populars catalanes) i en no criticar-la obertament, mostrant una voluntat de cooperació i treball sempre, això sí, dins uns límits clars.

El fracàs de l'opció "renovadora" dins la Unió Catalanista no va generar, momentàniament, cap fugida de militants, mantenint-se una cohabitació d'homes de tarannà tan diferent com eren un Serra i Moret, un Folguera i Duran o un Rovira i Virgili. En tot cas, aviat varen començar a recuperar presència els elements més nacionalistes, els quals volien retornar a la Unió el seu tradicional esperit suprapartidista, intentant que la vella organització nacionalista assumís el pes de l'estratègia internacional. Aquest sector ultranacionalista creia que en aquesta tasca devia tenir el suport de la resta forces polítiques catalanistes, les quals no devien deixar dins les fronteres catalanes per l'esmentada nacionalització de Catalunya, i per a mantenir la seva presència a les urnes.

5.2.L'adopció per part del nacionalisme radical del fet dels "voluntaris catalans".

Entre maig i principis de novembre de 1915, les tasques de reorganització de l'esquerra catalana i catalanista per tal de crear noves alternatives electorals va conduir a deixar relativament de costat tot allò que estigués relacionat amb l'estratègia internacional. Això s'evidencià en un tractament gairabé marginal i molt espaiat en el temps a la premsa catalana com foren la participació d'Alfons Maseras a la Conferència de les Nacionalitats de París al juliol de 1915, o el ressó limitat que tingué la mort de Pere Ferrés-Costa, o la intermitent i rutinària aparició a "El Poble Català" dels articles enviats des del front per Frederic Pujulà i Vallés.

Per altra banda, publicacions de gran tiratge i abast públic com "La Veu de Catalunya" o "El Progreso" no recollien, sinó era per a constatar el primer o criticar el segon, res que tingués a veure amb l'estratègia internacional. En altre ordre de coses, "El Poble Català" o "La Publicidad" sí es feien ressó de qualsevol acte que en favor de l'Entesa tingués segell català i catalanista, però més aviat tenia la finalitat de remarcar l'aliadofília i la catalanitat dels partits dels quals eren portaveus. Quan aquests actes rebien un tractament més exhaustiu restava limitat a publicacions de no gaire abast i amb certs problemes econòmics com "Renaixement" o "La Nació"(19), o "L'Avençada", les quals, també es limitaven a fer política partidista per sobre dels, freqüentment esmentats per Rovira i Virgili, "interessos nacionals de Catalunya". Cas apart era el de la revista "Iberia" que cercava un públic a qui poder arribar sense haver de dependre, com deien els seus redactors, dels diners francesos, però que tampoc s'havia destacat fins el moment pel seu tractament de temes com el dels "voluntaris catalans".

Però és que el poc tractament periodístic dels fets que envolten

l'estratègia internacional es deu també a la mancança d'una voluntat remarcable per a realitzar un treball constant prop de les ambaixades o organitzant els "voluntaris catalans". Només dos noms sorgeixen cada cop que es produeix un fet important en aquest sentit (i sempre des de París): Alfons Maseras i Frederic Pujulà i Vallés.

Germaine Rebours de Pujulà (muller de Frederic Pujulà i Vallés) serà qui, en dos articles publicats per "El Poble Català" el 28 i 29 de juliol de 1915 (en realitat eren dues parts d'un mateix article), constatarà, sembla que per primer cop, la necessitat que a Catalunya es tingués una més gran preocupació pels catalans que lluitaven a l'exèrcit francès; el qual no treia que aquesta preocupació s'extengués a soldats pròpiament francesos (20).

Però la proposta de Germaine Rebours de Pujulà no va tenir la recepció que esperava, encara que ella mateixa, en un article de 29 d'agost de 1915, manifestà que un grup de dones catalanes sí que s'havien fet ressó de les seves paraules en haver apadrinat soldats francesos (21).

Cal esperar a finals d'octubre i principis de novembre de 1915 per a que les proposicions de Germaine Rebours de Pujulà arribin a d'altres publicacions més enllà de les planes d'"El Poble Català". Així, la revista "Feminal", en data de 30 d'octubre, reproduirà i comentarà una carta de la muller de Pujulà i Vallés, tot posant de manifest la desgràcia que l'esclat de la guerra ha portat a la família Pujulà: la separació dels seus components, ressaltant fets com el naixement d'un fill mentre Frederic Pujulà i Vallés es trobava al front. Aquest fet servirà per a presentar la guerra com un element destructor del nucli familiar, assenyalant que una mesura important per a mantenir viu el propi concepte del nucli familiar és ajudant, precisament, a aquells soldats que en manquen d'un. Per tant, la missió de les padrinetes de guerra és ocupar el lloc d'aquella mare, germana o amiga que el "poilu" no té (22).

Pocs dies després, el 13 de novembre, la revista "Iberia" afirmà que ja ells havien començat a

"trabajar para la constitución de un comité protector de los voluntarios catalanes que luchan en Francia. Creemos que aparte de lo que se pueda hacer en bloque por ellos, sería de una mayor eficacia, el procedimiento indicado por la señora Rebours de Pujulà. En París, aparecerá muy pronto, un periódico "La Catalogne", redactado por Maseras, Pujula, Deu, Isern, Torné Esquins i otros catalanes de París. "La Catalogne" puede ampliar el pensamiento de la señora de Pujulà, consiguiendo se apadrine des de nuestra tierra a los catalanes que combaten"(23).

A París, l'octubre de 1915, Alfons Maseras havia donat coneixement dels resultats obtinguts d'un treball de recerca que pretenia establir el número de catalans que s'havien allistat a les files de l'exèrcit francès. Segons Maseras, fent-se ressó d'una lletra anònima firmada per un tal "Fadrí de Sau" (publicada a "L'Union Latine" i reproduïda a "Iberia"), s'assenyalava que

"al principio de la guerra, los periódicos catalanes hablaron de un gran número de catalanes residentes en Francia que se habían alistado bajo las banderas francesas, pero ninguno daba referencias exactas. En aquel tiempo se vió también a jóvenes entusiastas pasar la frontera para ofrecer sus servicios a Francia. Desde entonces la prensa se hizo eco de rumores más o menos vagos, aludiendo a los voluntarios que llegaban de Cataluña pero faltos de estadísticas no podemos precisar su número"(24).

Amb tot, s'indicava que s'havien consultat pamflets sobre estrangers allistats a la Legió Estrangera, assenyalant que al gener de 1915 es donà la xifra de 969 voluntaris espanyols(25), per a, posteriorment, citar

la xifra que Ferrés-Costa oferí a les planes d'"Iberia" poc abans de morir a l'ofensiva d'Arras, en la qual s'exposava la presència de 1200 espanyols, dels quals 800 eren catalans(26). En tot cas, la conclusió que oferia l'article reproduït per Maseras era que el número de catalans a les files de l'exèrcit francès deuria d'ésser superior al miler, fet que faria que a aquests "voluntaris catalans"

"Francia no los olvidará nunca.

"Somos nosotros los que los olvidamos excesivamente. Casi todos los voluntarios tienen, además de Francia, un pueblo que vela por ellos. Existen ambulancias, obras de ayuda y de protección especiales para estos héroes, pero en París no tenemos una ambulancia catalana, ni en Barcelona un Comité para los heridos y los invalidos catalanes"(27).

Quan es constituí "La Catalogne"(28), els seus redactors publicaren un manifest en el qual s'assenyalava que no havia sorgit per a

"defensar i practicar 'una sóla política' (sinó) per a acollir de totes elles -despullades de mesquinèses locals i de tota rivalitat partidista- lo que tinguin de força i de vitalitat catalanes devant dels altres pobles"(29).

La idea seria presentar les "nostres lluites polítiques", i els avenços socials, econòmics i culturals produïts a Catalunya amb la finalitat d'"anunciar-la i dar-la a conèixer a tots els indrets del món civilitzat"(29 bis). Per a que aquesta tasca tinguí èxit, el manifest assenyala-va que calia

"el concurs de tots els catalans, la contribució moral i material dels quals tenim la certesa que no serà negada a obra tan essencialment desinteressada com interessant a la vegada per a tot català; molt menys tenint en compte que l'aïtal obra té d'ésser

l'expressió exacte dels medis intel·lectuals i materials de que ella disposi i que, comensant dintre de proporcions de les més modestes, anirà prenent amplitut sols a mida que les circumstàncies i les necessitats de Catalunya li demanin i que la vitalitat de la seva acció l'obliguin a pendre tota la força de la seva volada"(30).

Les propostes del manifest de "La Catalogne" i de Germaine Rebours de Pujulà sorgiren quan dins la Unió Catalanista l'opció "renovadora" anava a rebre el fre definitiu; la crisi dels partits d'esquerra s'accelerava a marxes forçades i la Lliga es deia que havia entrat en un procés de tebior nacionalista. Fou en aquesta conjuntura que els elements ultranacionalistes de la Unió Catalanista i els homes de la revista "Iberia" assumiren i tornaren a encetar, ja de forma definitiva, l'estratègia internacional, en la qual els "voluntaris catalans" prendrien un paper més que protagonista. Aquesta decisió coincidia, curiosament, amb la publicació a les planes de "La Nation Tchèque", en el seu número de 15 de novembre de 1915, del "Manifeste du Comité d'Action Tchèque à l'Etranger" en el qual es reivindicava un "Etat tchécoslovaque complètement indépendant", que s'assoliria gràcies a l'ajut dels aliats(31). I serà a partir d'aquest moment que el nacionalisme català començarà a fer servir (sense abandonar els seus plantejaments autonomistes) un llenguatge nacionalista molt més radical.

En el número de "La Nació" de 4 de desembre de 1915, el Dr. Joan Solé i Pla va publicar un article, que s'ha d'entendre més com un manifest, en el qual es remarcava que

"per iniciativa de la bona G.R. de Pujulà, la muller del nostre company en catalanisme, que des del començ de la guerra s'és portat heròicament, s'ha estès aquest 'padrinatge' a soldats belgues i francesos dels departaments invadits i, per tant, a homes que sens ausili dels seus, que no saben si són vius, han passat més d'un any; sense

noves dels pares, de la muller ni dels fills, que tenen la ferida permanent al cor, al no saber-ne res tampoc i temer-ho tot; a ells també s'han dirigit les nostres 'padrines' i 'padrins', i els seus 'afiliats' han correspost gentilment a l'homenatge de nostres catalanes i de nostres compatriotes; en totes llurs cartes parlen honorablement de Catalunya i tots ells serveixen les ensenyes que de nostra bandera els enviem com a records d'amistoses comandes. [I en clara al·lusió a Alfons Maseras] un català de París escriu que els catalans que han anat al front de batalla són més de mil, i parla de tenir-ne certesa; més, encara se queda curt, puix els que anaren a apendre l'ensenyament militar a Bayona, Tolosa, Orleans i Avinyó passaven ja de dos mil. A Perpinyà, eren molts els dies que solament s'oïa el català que parlem nosaltres, eixit de les converses de l'aplec extraordinari de voluntaris que hi havia, i no era pas cosa estranya veure arribar, a peu, escamots de joves que anaven a oferir llurs vides per una llibertat solament entrevista i encara no coneguda. A Marsella, n'hi havia que foren els primers en embarcar-se per a l'Orient, i avui se baten als Dardanel·ls i a Serbia, i han vist Gallipolli i Salònica, i han trepitjat terres descrites pel nostre cronista Muntaner. Quants són, doncs, els catalans que lluiten a favor de la justiciera causa dels al·liats? Són més dels que tothom pensa". (32)

Per tant, el Dr. Solé i Pla remarca que cal fixar-se

"en el que sofreix Polònia; cal recordar solament el que deuen patir els txecs, els croates i altres pobles, lluitant per força per qui no estimen; llegiu com els empresonen i afusellen a centenars i encara més; recordeu, catalans, que una altra nació antiga, la qual, després de segles de lluita anguniosa, en què la sang ha amarat la terra, tot just guanyada sa independència, races d'història opressora estan a punt d'arrabassar-l'hi; mireu, amb la ira al cor, com va caient Serbia; mireu-vos en son mirall; llegiu nostra passa-

da historia i hi veureu hores com aquelles. Allà, ara, hi ha catalans que escriuen una fulla heròica per a nostre poble; recordeu-vos d'ells, que set, fret i penes passen [concluent que] ara ve Nadal, la festa que tothom celebra, i no us recordareu, catalans, de què hi ha belgues, polonesos i francesos, que passaràn, sense vosaltres, un altre Nadal ple de fret a la vora de la mort i sense un consol confortador que'ls faci recordar els dies venturosos del Nadal passat vora la llar pairal?.

"Un petit esforç de cada un, i el record de vos-tres fets escriurà una ratlla d'amor a nostre poble!" (32 bis).

Paral·lelament, aquell mateix 4 de desembre, "Iberia" publicà un article que incidia en les idees exposades pel Dr. Solé i Pla preguntant-se

"¿qué hacemos por todos esos hombres? ¿Donde están los laureles y las recompensas que enviamos a estos hombres que han tenido la grandeza de hacer a Francia y a su causa, que es la nuestra, el presente de su vida? Artículos, muchos artículos; manifiestos, muchos manifiestos, pero en el frente francés, mil catalanes, incorporan el de Cataluña a los nombres de la epopeya, y no hallan ni el auxilio, ni el aliento de su patria.

"Muy triste todo, tanto como confortadoras esas noticias que nos hablan de soldados de Cataluña, condecorados por Francia. Seguimos sin voluntad para poner nuestros corazones al ritmo de las horas supremas de Europa. ¿Y no habría posibilidad de romper esta abulia, este entusiasmarse líricamente, para ofrecer el presente de Cataluña a sus hijos que combatiendo por Francia, luchan por la libertad humana y por la de las nacionalidades?" (33).

La revista "Iberia" encetarà una col·lecta amb la finalitat d'enviar paquets amb dolços, tabac, menjar i roba pels "voluntaris catalans". Fins abans del dia de Nadal s'havien realitzat dues trameses, de tal manera que el primer

"por mediación de Francisco Pérez, el "Centre Català" de París ha podido hacer llegar varios paquetes a catalanes que están en el frente"(34).

El segon(no eren paquets sino diners,300 pessetes)s'envià directament al director d'"Iberia" a París,Luis Inglada,

"para que éste, junto con el presidente del "Centre Català" confeccionin els paquets que s'haurien d'enviar al front"(35).

En tot cas,per "Iberia" la col.lecta havia estat un fracàs pel poc ressó que creien havia tingut en l'opinió pública,i,per tant,de diners,tot queixant-se que

"anunciamos nuestro propósito,rogamos,insistimos en la súplica y la prensa francófila no tuvo para nuestra iniciativa,ni una cooperación,ni una palabra de aliento y propaganda. Sin duda los señores que la redactan,creen - debe darse Francia por satisfecha con que de vez en cuando,le tributen elogios sus plumas"(36).

Per la seva part,la Unió Catalanista tingué més sort en la seva tasca de padrinatge de "voluntaris catalans",soldats francesos i belgues,remarcant com a gran fita momentània,

"que ens han demanat noms de soldats catalans, d'aquí i del Roselló"(37).

I informant que

"en el proper numero començarem a publicar juntament amb el nom dels "apadrinadors" els noms dels soldats "apadrinats"(38).

En el número d'I de gener de 1916 "La Nació" reproduïa a les seves planes la primera llista de padrins/nes i apadrinats(39),fet del qual es féu ressó la revista "Iberia"(40).Així,"Iberia" admirallada per l'aparentment "febrosa" activitat de la Unió Catalanista,llençarà a aquesta la idea de

"organizarse un socorro permanente para nuestros voluntarios,concertando la propaganda de

de la prensa y la actividad de las entidades francófilas"(41).

La Unió Catalanista, "autovalorada" pel seu "èxit" en la labor del padrinatge(42), recollirà la idea exposada per "Iberia"(43). Aquesta, com no, apluï el gest de la Unió, puntualitzant que

"seria muy práctico y muy productivo, solicitar donativos de ropas o efectos de aquellos industriales que piensen como nosotros"(44).

D'aquesta forma, s'organitzarà a través de la Unió Catalanista, i amb el suport i consens d'"Iberia", el padrinatge i la col·lecta pels "voluntaris catalans", tenint en el Centre Català de París l'intermediari i la connexió entre els "voluntaris" i la Unió Catalanista. Un dels objectius que tal iniciativa volia assolir, i que donaria una remarcable transcendència a l'estratègia internacional, seria el fet d'obtenir el recolzament de tota l'opinió pública catalana i les seves forces polítiques.

Malgrat tot, per a que això fos possible deuria portar-se a terme una labor de sensibilització de l'opinió pública, que es basà en reproduir i exaltar les activitats dels "voluntaris catalans" als camps de batalla. Entre desembre de 1915 i febrer de 1916 s'oferí una versió del reclutament dels "voluntaris hispanoamericans" en la qual els catalans eren els grans protagonistes(45), publicant-se una sèrie de narracions que relataven el període d'entrenament que els "voluntaris catalans" realitzaren al sud de França i com foren organitzats dins dels Regiments de Marxa de la Legió Estrangera entre agost i novembre de 1914(46). Aquests relats remarcaven el gran número de catalans que s'havien allistat a les files de la Legió Estrangera(47), incidint en el que creien era el seu paper protagonista a totes les activitats militars, tant als campaments d'entrenament com als camps de batalla al nord de França, fins desembre de 1914(48).

Aquestes narracions redactades pel Dr. Solé i Pla eren acompanyades sovint de lletres enviades des del front de guerra pels "voluntaris catalans"(49), en les quals es remarcava la finalitat ideològica del seu allistament. A principis de gener de 1916, es donarà a conèixer la definició més completa del perquè un número aparentement important de catalans s'havien allistat a les files de la Legió Estrangera. Aquesta definició la féu Camil Campanyà (allistat l'octubre de 1914) a les planes de "La Nació", assenyalant que

"vui que sabeu que batega al cor dels catalans que som aquí i de molts de nosaltres, més encara, enemics irreductibles de les armes, emperò que ara, per a vergonya de l'esclatant civilització, ens veiem amb elles a les mans, no solament per a defensar Bèlgica, Luxemburg i Serbia, nacions avui esclavitzades, sinó també mirant l'esdevenidor de Catalunya"(50).

Això mateix feia dir al Dr. Solé i Pla que

"cada un dels catalans que, allà, lluny, entre les boires, neus i pluja, es baten per la gran ideologia(...) saben que l'ocasió del moment històric a'ara és única"(51).

En tot cas, encara que es posés de manifest que la situació era única per tal de resoldre el plet català, l'opinió pública no va acabar de respondre a les expectatives que oferia l'estratègia internacional. En principi, la col·lecta sembla que no tingué un èxit remarcable si la comparem amb la que la pròpia revista "Iberia" realitzà al desembre de 1915, donat que aquesta en poc menys d'un mes va recollir 300 pessetes, i la que encetà "La Nació" va reunir fins mitjans de març de 1916 un total de 226,25 pessetes(52).

La raó d'aquesta minça resposta dels aliadòfils catalans i/o catalanistes s'ha de cercar en la idea generalitzada dins d'aquest sector de

l'opinió pública, per la qual es creia que el nacionalisme català no tenia ni la força moral ni material que altres moviments nacionalistes europeus sí posseïen. En aquest sentit, s'insistia en la persistent des-nacionalització de Catalunya manifestada en la pròpia actuació dels partits catalans (l'acció de Macià en abandonar el Parlament es considerava com una espurna d'esperança, però malgrat tot com un fet aïllat(53)) i en l'actitud dels sectors econòmics preponderants catalans, més preocupats per a fer diners comerciant amb els països bel·ligerants, aprofitant les possibilitats que oferia la neutralitat espanyola(54). El propi Dr. Joan Solé i Pla es va fer ressó d'aquest estat de desànim i desencís, manifestant que

"els senyors Esteve de nostra terra, migrats de cervell, la bona gent, són, sense donar-se'n compte, causa de la postració de Catalunya, i els quals és difícilíssim que arribin a concebir, tampoc, perquè un home ofereix l'energia, la vida, en l'ara de l'ideal de la lliberació dels homes i de les nacionalitats"(55).

Nogensmenys, tot aquest pessimisme no va escapar a les crítiques d'Emmanuel Brousse(56), el qual manifestà que

"el catalanismo está siendo ingrato con esos hombres [els "voluntaris catalans"]. Mucho mensaje y mucho telegrama, mucha poesía floral y mucho sentimentalismo en Perpignan, mucho llamarles hermanos, pero los catalanes de la epopeya francesa no reciben otro auxilio que el que les ofrece el gobierno francés. Unos cuantos paquetes enviados por nosotros y por "L'Unió Catalanista", nuestros 400 francos, unas 200 pesetas recogidas por "La Nación" -cuya campaña es admirable- y esto es toda la recompensa, todo el tributo de Cataluña a quienes han conducido su idealismo a los campos de muerte y de gloria de Europa.

"(...)La actitud oficial, sobre todo de ori-

gen periodístico, de una parte del catalanismo, es lamentable, pero resta el partido nacionalista republicano y "L'Unió Catalanista" para realizar una solidaridad eficaz con los voluntarios catalanes"(57).

Però aquesta imatge pessimista (en les paraules de Brousse hi havia una certa crítica al regionalisme per la seva "neutralitat oficial") del nacionalisme català i la poca confiança existent vers l'estratègia internacional, sembla que va començar a canviar a partir d'aquell mes de febrer de 1916, en el qual la creació d'un dit Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans, i un gir nacionalista de la Lliga en donar a conèixer el mes de març el seu manifest "Per Catalunya i l'Espanya Gran", van fer pensar en la possibilitat que es pogués arribar a una conxorxa entre totes les forces nacionalistes catalanes per tal d'afrontar l'oportunitat que pels moviments nacionals podia oferir la guerra.

Notes:

(1) Vives, Salvador: "Els partits obrers i els intel·lectuals", Renaixement, 4-VII-1915, ps. 327-333.

(2) Colomer, Jaume: Martí i Julià. Notas para una biografia política, tesi de llicenciatura, U.B., 1975, p. 182. Del mateix autor "L'aportació de Domènec Martí i Julià al catalanisme polític", pròleg a Martí i Julià, Domènec: Per Catalunya i altres textos, Edicions de la Magrana, Barcelona, 1984, p. XXI; i també de Colomer, Jaume: La Unió Catalanista i la formació del nacionalisme radical (1895-1917), tesi doctoral, U.B., 1984.

(3) Colomer, Jaume: Martí i Julià..., op. cit., p. 180.

(4) "Missatge de la Junta Permanent de la Unió Catalanista", Renaixement, 10-XII-1914; i també "De l'Unió Catalanista", La Nació (portaveu de l'Esquerra Catalanista), 16-XII-1914.

(5) Segons Jaume Colomer

"Martí i Julià i Serra i Moret fueron los artífices del "Missatge" que la Junta Permanent sometería a discusión en un próximo "Consell General". El "Missatge" estaba listo el 29 de noviembre, y apareció por primera vez el 10 de diciembre en las páginas de "renaixement". La influencia de Serra i Moret sobre la afirmación socialista de Martí i Julià fue considerable y se entiende si tenemos en cuenta que hasta 1912 no volvió a Cataluña, después de una larga estancia por distintos países del mundo, y sobre todo, al final, en Londres, lugar ideal para seguir de cerca el desarrollo del movimiento socialista y su "internacional". El vago socialismo de Martí i Julià recibiría pues la inyección de datos y realidades de un socialismo mucho más informado y definido como era el de Serra i Moret".

Colomer, Jaume: Martí i Julià..., op. cit., ps. 183-184. Sobre la figura de Serra i Moret cal veure Barceló i Serramalera, Mercé: El pensament polític de Serra i Moret, edicions 62, Barcelona, 1986, ps. 15-30.

(6) Colomer, Jaume: Martí i Julià..., op. cit., p. 194; Cuadrat, Francisco Javier: "El debate sobre socialismo y nacionalismo de agosto-diciembre de 1915", Revista de Estudios Sociales, nº 12-13, Madrid, octubre 1974, abril 1975, p. 59.

(7) La nova Junta Permanent estava formada per: President, Domènec Martí i Julià; vice-president, Antoni Colomer i Tutau; Tresorer, Jaume Follada i Serra; vocals, Antoni Suñol i Plà, Manuel Serra i Moret, Macià Mallof i Bosch, Joan Monés i Costa; secretari de propaganda, Francesc X.

Casas Briz; secretari de Relacions exteriors, Francesc X. Casals i Vidal; secretari d'acció cultural i social, A. Rovira i Virgili; secretari general, Josep Rodergas i Calmell; llista reproduïda a Colomer, Jaume: Martí i Julià..., op. cit., p. 195.

(8) "L'Unió Catalanista ha acordat en principi, pendre part en les properes eleccions municipals de Barcelona", La Nació, 16-X-1915, ps. 5-6.

(9) "Les plataformes electorals", ibíd, 6-XI-1915, p. I.

(10) "L'Unió Catalanista ha acordat...", ibíd, art. cit., 16-X-1915, ps. 5-6.

(II) Colomer, Jaume: Martí i Julià..., op. cit., p. 218.

(I2) ibíd, p. 219.

(I3)

"El vot de minoria diu aixís:

"Els sots-signats, tenen l'honor de proposar al Consell General de Representants de la Unió Catalanista ací de present convocat, l'esmena següent al Missatge que la Junta Permanent presenta a aquest esmentat Consell Genral, ço és:

"Que si bé els infrascrits són de tota conformitat amb les afirmacions contingudes en el Missatge que la Junta Permanent de la Unió Catalanista proposa al Consell General de Representants, creuen que les dites afirmacions serien molt profitosament aplicades a una nació que ha gués ja assolida una cultura superior i una civilització compatible amb tan lliberals principis; emprò que trobant-se encara Catalunya en període constituent i essent, per dissort, molt allunyada d'aquell desitjat estament de cultura necessari per a fer fruitosos els dits principis, creuen que l'aplicació immediata de qualques afirmacions contingudes en el dit Missatge, a Catalunya, portaràn una fonda disparitat de criteri i greu divís d'actuació en els catalans acoblats en la Unió Catalanista, ço que produirà grans damnatges a la nostra Patria, amb fort plaer i aventatja de nostres comuns enemics.

"El Vis-President, Daniel Girona i Llagostera;

El Vocal, Antoni Viciano.

Reproduït a "De l'Unió Catalanista", La Nació (portaveu de l'Esquerra Catalanista), 16-XII-1914.

(14) Des de la Lliga Regionalista es varen fer crítiques a la Unió Catalanista pel seu canvi d'orientació política, acusant-la d'haver cedit en el seu purisme nacionalista en haver-se definit per un sistema polític determinat, en aquest cas la República. Un exemple d'això a Palomar, A: "El canvi de l'Unió Catalanista", Autonomia, gener 1915, ps. 665-666.

(15) L'aparició del BRA va rebre una resposta dura per part de la Unió Catalanista, ja que creia que l'únic que aconseguiria seria la divisió, encara més, del vot d'esquerres. a "Un altre partit", Renaixement, 13-V-1915, ps. 241-243.

(16) Albertí, Santiago: El republicanisme català i la Restauració monarquica (1875-1923), Albertí, editor, Barcelona, 1972, ps. 381-382.

(17) Caminal, Miquel: Joan Comorera. Catalanisme i socialisme (1913-1936), vol I, Empúries, Barcelona, 1984, p. 31.

(18) Colomer, Jaume: "L'aportació..." a Martí i Julià, D.: op. cit., p. XXVII; també es pot veure Rodés, Jesús M: "Socialdemocràcia catalana i qüestió nacional (1910-1934)", Recerques, nº7, Curial, Barcelona, 1978, ps. 125-143; i Cuadrat, Xavier: "El PSOE i la qüestió nacional catalana (fins l'any 1923) (I) i (2)", L'Avenç, nº5 i 6, Barcelona, setembre i octubre, 1977, ps. 58-66 i ps. 56-63.

(19) Quan es creà el "Comitè de Premsa de la Unió Catalanista" es va obrir una subscripció permanent per tal d'ajudar a mantenir les dues publicacions, subscripció que va aparèixer normalment a les planes de "La Nació" fins la desaparició d'aquesta i "Renaixement".

(20)

"El nom i la cosa han tingut acceptació, han fet fortuna, com diem aquí. Un periodista, l'hivern passat va tenir l'idea de posar en relació els soldats isolats o sense família amb

persones de bona voluntat. Al dia d'avui milers i milers n'hi ha de fillols i padrines que no s'ha vist mai i n'os veuran mai més.

"La mare té un fillol i d'ell us en vull parlar. Llegirem junts aquests fulls que amb pietat guardem; paper ordinari rebregat, targetes segellades amb les banderes aliades, tant prestigioses com un pergami antic: venen del front. Cartes humils, heròiques, admirables. La lletra menuda i pulcrament dibuixada diu l'home d'ordre, l'estil senzill pero mai vulgar, el cor noble i lleal que bat dessota la capota blava del bon soldat de França. De tot hi ha en les cartes dels nostres soldats, totes igualment belles i, algunes faltes ortogràfiques hi fan bonic encara, puix fan millor ressaltar l'altivesa de sentiments i d'esperit de l'home del poble, l'instrucció del qual no va ésser, sovint per força, molt cuidada".

Rebours de Pujulà, Germaine: "Notes casolanes de una dona francesa/El fillol", El Poble Català, 28-VII-1915, p. I.

"I ara m'ha arribat el moment de confessar que fent-vos llegir part de les cartes del fillol nostre he volgut destorbar la vostre quietut estiuenca, amics nostres de Catalunya. -Dones, mares quals els fills disfruten de la pau de les muntanyes, de l'horitzó infinit del mar i de la vostra presència amorosa- a vos me dirigeixo! he llegit que de Suïça i d'Holanda han vingut als nostres soldats les ofrenes carinyoses de llunyanes "Padrines". De Catalunya, no? Serà possible que aont compten amb tantes simpaties no hi haurà també el desitj de fer-les més sensibles, més evidents als ulls i al cor dels qui combaten?".

Rebours de Pujulà, Germaine: "Notes casolanes de una dona francesa/El fillol", ibíd, 29-VII-1915, p. I.

(21) Rebours de Pujulà, Germaine: "Notes casolanes de una dona francesa/El fillol", ibíd, 29-VIII-1915, p. I. No tinc constància d'altres publicacions de l'època que existís un ressó immediat de les propostes de la muller de Pujulà i Vallés.

- (22) "La dona en la Guerra", Feminal, 3I-X-1915. Apendix I3é.
- (23) "La señora Rebours de Pujulà", Iberia, 13-XI-1915, p.7.
- (24) "Los Voluntarios Catalanes", ibíd, 30-X-1915, p. 12.
- (25) ibíd. Aquesta xifra havia estat constatada a "Los extranjeros en el ejército francés", La Publicidad, 29-II-1915, p. 2.
- (26) L'article de Ferrés-Costa havia estat reproduït a "Nuestros Muertos", Iberia, 29-V-1915, p.9.
- (27) ibíd, 30-X-1915, p. 12.
- (28) Segons "Bages-Ciutat", "La Catalogne" fou
 "feta per medi d'una Societat Anònima per accions de 25 pessetes. El dia 3I d'octubre aparegué dit anunci al "Diari Oficial de la Republica francesa" [afirmant que això li donava] per lo tant tota la legitimitat".
- "Els voluntaris catalans a França", Bages-Ciutat, 9-XII-1915, ps. 2-3.
- (29) ibíd.
- (29 bis) ibíd.
- (30) ibíd.
- (31) "Manifest du Comité d'action Tchèque a l'étranger", La Nation Tchèque, 15-XI-1915, ps. 215-218.
- (32) "Recordem-nos dels homes que lluiten per la llibertat del món, entre'ls quals hi ha més de dos milers de voluntaris catalans", La Nació, 4-XII-1915, p.3
- (32 bis) ibíd. El subrallat és meu. Aquestes paraules es poden entendre també com una resposta a les manifestacions dels germanòfils, en les quals es presentava als Imperis Centrals com a veritables defensors del principi de les nacionalitats. El Dr. Solé i Pla utilitzà la paraula "mirall" com a manera de fer entendre que Catalunya es veu identificada amb Sèrbia perquè creu que havia patit una opressió de característiques semblants a la de la nacionalitat balcànica. En aquest sentit,

el que pretén el Dr. Solé i Pla és associar la lluita dels aliats per tal d'alliberar a Sèrbia com la mateixa en la qual tindran que alliberar a Catalunya, identificació que intentava comparar la monarquia Habsburg amb la monarquia alfonsina. Aquest tipus d'identificacions han estat realitzades sovint pel nacionalisme català; un estudi suggerent, i en el qual s'intenta definir el concepte "mirall" i el concepte "model" a Ucelay Da Cal, Enric: "El mirall de Catalunya": models internacionals en el desenvolupament del nacionalisme i del separatisme català, 1875-1923", Estudios de Historia Social, nº 28-29, enero-junio, 1984, ps. 213-219.

(33) "Los héroes de Catalunya", Iberia, 4-XII-1915, p. 10. Fins desembre de 1915 només tinc constància d'una col·lecta per un soldat català a l'exèrcit francès, que es deia Ferriol Palé. Aquest era

"mecánico bombardero y ametrallador del sargento Tixier. Siempre ha acompañado a su piloto en sus vuelos arriesgados. Tiene cerca de 200 horas de vuelo sobre el enemigo. Ultimamente en el raid sobre X... ha atacado un aeroplano alemán y después de una lucha tenaz, logró aterrizar en sus líneas".

"Los Nuestros", ibíd, 23-X-1915. Ferriol Palé era un empordanés que havia obtingut la nacionalitat francesa, trobant-se en la mateixa situació jurídica que Frederic Pujulà i Vallés. Es a través d'"Iberia" que es pot constatar sobre "la recolecta de una medalla de honor para Ferriol Palé. Suscripción cumplimentada por la redacción del "Empordà Federal"".

Aquesta "recolecta" va donar les següents xifres:

Alejandro Plana-Lluís Massot-Antonio López-Santiago Andreu-Enrique Jardí-Joaquím Borralleras-Màrius Aguilar-F. Camps-Ramón Noguera-Carles Soldevila-D.C.-Vicent Solé de Sojo-Isidor Saló-Albiñana-Claudi Ametlla-Jesús Pinilla-Romà Jori-Lluís Frontera-"Apa"-A. Rovira i Virgili-Lluís Valeri-Ll. Nicolau d'Olwer-Joaquím Montaner-Rafael Dalí-Prudenci Bertrana..... 25 pessetes.

A. Inglada.....	2	pessetes.
Pere Inglada.....	5	" .
F. Barris.....	5	" .
Lluís Garriga.....	5	" .
Joaquim Aguilera.....	2	" .
	<u>44</u>	" .

"Por un héroe catalán", ibíd, 6-XI-1915, p. II. La llista de subscriptors és un conglomerat d'homos de la Lliga, republicans catalanistes i independents.

(34) "Los mil de Cataluña", ibíd, II-XII-1915.

(35) "Los Voluntarios Catalanes", ibíd, 25-XII-1915, p.9.

(36) ibíd.

(37) "Pels homes que lluiten per la llibertat del món", La Nació, 25-XII-1915, p.3.

(38) ibíd.

(39) Joan Delòs apadrinat per Antoni Carbonell.

Jacinte Massal	"	"	Maties Rubiés i Josep Espert.
Josep Fabrega	"	"	Jacinta Rubiés de Cabecerán.
J. Cabrera	"	"	Teresa Alcantara i Gusart.
Felip Martí	"	"	D. Martí i Julià.
Joaquim Blanchart	"	"	D. Martí i Julià.
J. Guinobà	"	"	Josep Llorens i Artigas.
Joaquim Sanahuja	"	"	Montserrat i Angeleta Grant.
Francesc Figueres	"	"	R. Plà i Armengol.

"Pels homes que lluiten per la llibertat del món", La Nació, I-I-1916, p.7.

(40) "Acción Francófila/Por los mil de Cataluña", Iberia, 8-I-1916, p.5.

(41) ibíd, 25-XII-1915, p.9.

(42) Joan Carreras apadrinat per F. Culi i Verdager.

Joan Bes	"	"	Enriqueta Piquer (és una nena).
Maurice Baucknooghe	"	"	Euda Solé.
	(belga)		
Francesc Brunet	"	"	R. Soler (Vic).
Camil Campanyà	"	"	Catarina Ventura (una nena).
Juli Comerma	"	"	Francesc Puget.

Constantí Cots	apadrinat per	Rosa Morer.
Lluís Dantricours(való)	" "	Rosa Piquer.
Alexandre Debbecque "	" "	Josepa Piquer.
Gustau Delattre "	" "	Mercé Lazaro(una nena)
Lleó Delahaye "	" "	Tort i Matamala(una noia).
Edmond Gyslink "	" "	Alegria Marfà(una nena).
Pau Hiroux "	" "	Antonia Solé i Pla.
Joan Ill	" "	Enric Doderó.
Josep Millàs	" "	Nuria Solé.
Pere Muxinac	" "	Euda Solé.
Pere Moràn	" "	J. Maurell.
Joan Martí	" "	Doctor Grau.
August Ollé	" "	Josep Santjoan i Maristany.
Edmond Pla	" "	Roldua(un nen).
Pau Puig	" "	J. Puig.
Isidre Pascal	" "	Joan de Lasarte(un nen).
Silvà Palmade	" "	Josep de Lasarte(un nen).
Josep Pollé(való)	" "	Joan Flaquer.
Joan Piñol	" "	Doctor Pi i Sunyer.

Llista reproduïda a "Pels homes que lluiten per la llibertat del món", La Nació, 15-I-1916, p.6.

Joan Bertrand	apadrinat per	Josep Pujades.
Carles Poagny(való)	" "	A. Segura.
Achille Quilleman(való)	" "	Nuria Solé.
Josep Rierola	" "	Joana Flaquer.
Esperit Roig	" "	M. Ribe.
Julien Rocaze	" "	Antoni Solé.
Jascinte Ribes	" "	Esther Nicolau.
J. Reigols	" "	Euda Solé.
Josep Rectoré	" "	Nuria Solé.
Josep Rodríguez	" "	Carme Carbó.
Joan Ribot	" "	J. Paré.
Rafel Ripoll	" "	Pau Carbó.
Ferran Riera	" "	Rosa Torres.
Aleix Solà	" "	J. Closa.
Joan Sicart	" "	Maria Guardiola.
Henry Sallot	" "	Maria Segura.
Joan Sauques	" "	Joan Rolduà(un nen).
Lluís Soldevila	" "	Pere Sorribas.
Joaquim Terrus	" "	Esther Nicolau.
Fidel Vila	" "	Mercé Lazaro.

ibíd, 22-I-1916, p.3.

Josep Policarp	apadrinat per Enriqueta Casadejús.
Jaume Taulera	" " Maria Pinina.
Enric Serra	" " Carme Làzaro.

ibíd,5-II-1916,p.6.

Isidre Pons	apadrinat per X.
Edmond Lefresne(França)	" " Pep Torres(un nen).
M. Fugier(nort França)	" " Manela R. Torres.
Pere Roca	" " Maria Carreras.
Antoni Vallribera	" " Doctor Jaume Peyrí.
Georges Vandervelde(való)	" " Rosa Torres.
Josep Xercavins	" " Marcelina Andreu.
Josep Teixidor(Perpinyà)	" " Alexandre Cardunets(un nen).
Francesc Figue(Prats de Molló)"	" " Josep Arrú.
Josep Camsouline(Calmeilles)"	" " Amèrica Cardunets.
Josep Giralt(Roselló)	" " P. Carbó(un nen).
Gastón Delille,caporal	" " Francesc Rahola.
Lleó Byby(Ceret)	" " Enric Doderó.
Edmond Plà	" " Pep Rolduà.

ibíd,12-II-1916,p.5.

Francesc Pascual(català)	} apadrinats per J. Esteva i Marata.
Pierre Veys(belga)	
Joan Llarens(francès)	
Josep Giné	apadrinat per Maria Marquès de Marfull.
Lluís Maricot	" " Lluís G. Castellà.
Emili March	" " Esperança Casadesús.
Eugeni Serrat i Casas	" " Cànida Grau.

ibíd,26-II-1916,p. 2.

Al referirme a l'"èxit" del padrinatge cal veure que aquest és un tant discutible, ja que molts padrins i padrines ho són de varis "poilus". Per altra banda, deixant de costat el fet de voler apadrinar soldats de les zones ocupades pels alemanys, ni molt menys s'arriba al centenar de possibles catalans apadrinats, fet que contrasta amb els mil o dos mil "de Catalunya" que parla la premsa.

(43)ibíd,25-XII-1915,p.3.

(44)Iberia,8-I-1916,p.5.

(45) Veure La Nació, 25-XII-1915, p.2.

(46) Arnau de Vilanova (Dr. Joan Solé i Plà): "Per abatre l'imperialisme/Els voluntaris catalans a França", ibíd, p. 2. Apèndix I4é.

(47) "Per abatre l'imperialisme/Els voluntaris catalans a França", ibíd, 8-I-1916, p.2. Apèndix I5é.

(48) "Per abatre l'imperialisme/Els voluntaris catalans a França", ibíd, 22-I-1916, p.4. Apèndix I6é.

(49) Les narracions realitzades pel Dr. Joan Solé i Plà estaven basades en els relats de cartes que li eren enviades pels propis "voluntaris catalans" o legionaris d'altres països.

(50) La Nació, 8-I-1916, p.2. Aquell mateix 8 de gener, la revista "Iberia" va reproduir les següents paraules de Camil Campanyà:

"...Us faig saber que al meu regiment la majoria dels que'l formem som fills de Catalunya, en la lliberació de la qual també som-niem. I moguts tots nosaltres per aquesta generosa il·lusió, hem vingut aquí, al veure perillar la llibertat dels pobles germans nostres i hem ofert tot quant podem, això es, nostra joventut, per ajudar-los, amb l'esperança que, a l'acabar-se aquesta lluita, esdevindran lliures Bèlgica, Serbia, Polònia..."

Iberia, 8-I-1916, p.5.

(51) "Els voluntaris catalans a França", La Nació, 12-II-1916, p.6.

(52) La col·lecta s'encetà en un banquet d'homenatge que la Unió Catalanista oferí a Francesc Macià per l'actitud d'aquest en haver abandonat el Parlament, en el qual es recolliren 96,15 pessetes. Així:

Recaudació del banquet pro-Macià.....	96,15 pessetes,
Joan Morera.....	2 "
J. Rodergas i Calmell.....	8,90 "
	<u>107,05</u> "

A més, Antoni Carbonell oferí un donatiu de 12 bufandes.

"Pels homes que lluiten per la llibertat del món", ibíd, I -I-1916, p.6.

Suma anterior.....	I07,05	pessetes.	
Antoni Colomer i Tutau.....	I0	"	.
	<u>I17,05</u>	"	.

ibíd, I5-I-I9I6, p.6.

Suma anterior.....	II7,05	pessetes.	
Salvador Vives.....	I0	"	.
Isabel Gusart i Maria Ventura.	5	"	.
Daniel Marfull.....	I	"	.
	<u>I33,05</u>	"	.

ibíd, 5-II-I9I6, p.6.

Suma anterior.....	I33,05	pessetes.	
Un vilafraquí.....	2	"	.
Lluís G. Castellà.....	3	"	.
Pere Casademont.....	2	"	.
	<u>I40,05</u>	"	.

ibíd, I2-II-I9I6, p.5.

Suma anterior.....	I40,05	pessetes.	
3 donatius de I pessetes.....	3	"	.
3 " " 0,50 "	I,50	"	.
I " " 2,50 "	2,50	"	.
	<u>I47,05</u>	"	.

ibíd, I9-II-I9I6, p.2.

Suma anterior.....	I47,05	pessetes.	
3 donatius de 0,50 pessetes...	I,50	"	.
4 " " I "	4	"	.
I " " I,50 "	2	"	.
I " " 2 "	2	"	.
Albert Bastardes.....	I0	"	.
Casal Catalanista Districte V.	I0	"	.
	<u>I76,05</u>	"	.

A més, es donava constància que:

"la Unió Catalanista, amb el producte dels donatius, en metal·lic, que van rebent-se, ha remès

paquets als soldats: Felip Salvador, Sebastià Parramón, Joaquim Roca i Mauri Sauveur".

ibíd, 26-II-1916, p.2.

Suma anterior.....	176,05	pessetes.
9 donatius de 0,50 pessetes.....	4,5	" .
5 " " 1 "	5	" .
3 " " 2 "	6	" .
	<u>191,55</u>	" .

ibíd, 4-III-1916, p.7.

Suma anterior.....	191,55	pessetes.
15 donatius de 1 pessetes.....	15	" .
7 " " 0,50 "	3,50	" .
1 " " 2 "	2	" .
	<u>212,05</u>	" .

ibíd, II-III-1916, p.6.

Suma anterior.....	212,05	pessetes.
6 donatius de 1 pessetes.....	6	" .
6 " " 0,50 "	3	" .
1 " " 2,50 "	2,50	" .
1 " " 2,70 "	2,70	" .
	<u>226,25</u>	" .

ibíd, 18-III-1916, p.5.

La diferència de quantitat monetària entre els donatius de la col·lecta de "La Nació" i la de "La Tribuna" són considerables, i ajuda a comprendre l'important contingent petit-burgès del nacionalisme radical, liberal i d'esquerres, i la necessitat per a aquest, com remarca la revista "Iberia", del concurs en la col·lecta dels industrials catalans.

(53) Ucelay Da Cal, Enric: El nacionalisme català i la resistència a la Dictadura de Primo de Rivera, 1923-1931, vol I, tesi doctoral, UAB, 1983. - Exemple pot ésser Paradox (Màrius Aguilar): "En Macià", L'Esquella de la Torratxa, 3-XII-1915, ps. 802-803. Apèndix I 76.

(54) Al llarg de 1915 i 1916 "La Revista" portà a terme una enquesta entre personalitats i figures importants del catalanisme, prenent-se esbrinar quin era el paper que creien jugava Catalunya en la guerra, i si el triomf dels aliats comportaria una avntatge per tal d'arribar a una solució del plet català. Encara que els hi va haver que manifesta- ren la seva confiança en l'estratègia internacional (Frederic Rahola, La Revista, 15-V-1915, p. 10; Josep M^e Pi i Sunyer, ibíd, 10-VI-1915; A. Rovira i Virgili, ibíd, 10-VIII-1915, ps. 9-10; Antoni Suñol i Josep Carner, ibíd, 3I-III-1916, p. 5) la declaració més estesa deixava entreveure un latent des- encís i desencant, ja que no es creia que a la fi de la guerra la qües- tió catalana fos tinguda en compte en les taules de negociacions, donat que el nacionalisme català creien que, en comparació amb altres movi- ments nacionals, estava poc desenvolupat. Apèndix 18é.

(55) La Nació, 12-II-1916, p. 6.

(56) Diputat republicà francès del Rosselló, manifestament "catalanò- fil", i, sembla ser, que amb interessos econòmics a Catalunya. Es pot veu- re una petita recenció de la vida de Brousse a Verdaguer, Pere: "Brousse, Manuel", Gran Enciclopèdia Catalana, Enciclopèdia Catalana s.a., Barcelo- na, 1971, p. 861.

(57) "Los voluntarios catalanes", Iberia, 26-II-1916, p. 9.

6. SOTA LA INFLUÈNCIA DEL MANIFEST "PER CATALUNYA I L'ESPANYA GRAN"
(MARÇ-JUNY 1916).

6.1. "Aliadofília" des de dalt": El "canvi" d'orientació política de la Lliga Regionalista (febrer-abril 1916).

Després del poc ressó favorable que el "Mensaje al Rey D. Alfonso XIII" va tenir a la Cort i al govern de Madrid, les reivindicacions econòmiques catalanes (capitalitzades per la Lliga Regionalista) anaven a experimentar un canvi, no en la seva essència, però sí en la forma d'és ser presentades i enunciadades. Així, s'anava a arraconar un plantejament estrictament economicista com el d'agost de 1914, per a donar un altre que posés de manifest la "catalanitat" de les reivindicacions econòmiques. Com indica Ucelay Da Cal:

"El protagonisme regionalista en la campanya per les "zones neutrals" acabà, però, per creuar-se amb l'impuls cultural i educatiu de la Mancomunitat, que lògicament es basava en l'ús de la llengua catalana. El resultat final fou una topada electoral amb els liberals catalans (i els republicans), un debat agre a les corts, i una mena de minicampanya autònoma de la Lliga" (1).

La pujada dels liberals al desembre de 1915 va presentar un govern Romanones que es mostrà més decididament agressiu que el seu predecessor, Dato, enfront les demandes de "zones neutrals", agressivitat que s'enfocava vers la Lliga (a la qual consideraven com la personificació del catalanisme i el perill més "real" per a la continuació del torn de partits) tant en un pla polític com econòmic (2).

La Lliga accentuaria considerablement la seva vessant nacionalista per tal d'afrontar la política antirregionalista del govern liberal. Cal pensar que amb el triomf a les municipals de novembre de 1915 a Barcelona, la Lliga s'havia proposat copsar aquells vots de la UFNR que es

decantaren vers l'abstenció i "absorbir" els elements del catalanisme d'esquerres i liberal que romanien sense cap aixopluc partidista. Cal pensar que la creació d'un funcionariat per a la Mancomunitat havia encetat aquest procés de captació d'elements liberals i d'esquerres per a treballar en el projecte regionalista. A més, el fet que "durant el 1916, la Mancomunitat ja semblava assolir un funcionament cada cop més regular, i els informes oficials s'emplenaren de la lletra menuda administrativa que indicava que la fase transitòria estava a punt d'acabar i que l'entitat regional prenia un ritme propi"(3), la Lliga, com a part d'un projecte més ambiciós, donarà a conèixer el 18 de març de 1916 el manifest "Per Catalunya i l'Espanya Gran", que intentava significar el fet de deixar de costat el lema "Catalunya endins" per a anar a la conquesta del govern(4).

Aquest manifest assenyalava que "el problema fundamental de España es el problema de su constitución"(5), ja que

"cuando Cataluña y los otros dos Estados de su linaje -Mallorca y Valencia- entraron a formar parte de España, su lengua tenía exactamente los mismos derechos y preeminencias que la lengua castellana, compartiendo con el latín la oficialidad en toda la vida pública interior, así como en las relaciones internacionales [al mateix temps que] los catalanes tenían plena potestad de regir sus administración interior y un poder legislativo propio, un parlamento catalán con todas sus naturales y obligadas secuencias"(6).

Així, es pregunten per què s'ha arribat a una situació a Espanya en la qual

"hay un pueblo que tiene reconocidos y enaltecidos en la vida pública los elementos de su personalidad que los pueblos aman con más fuerza [mentre] hay otros pueblos que ven excluidos de las leyes del Estado, de toda la vida pública, esos elementos sustanciales de su espiritualidad

y de su personalidad"(7).

Per això afirmen que

"este estado de cosas, los pueblos que los sopor-
tamos, los que somos víctimas de él, no estamos
dispuestos a consentirlo [creient que la solució
és] fundar la constitución de España en el res-
peto a la igualdad de todos los pueblos que la
integran, es dar el primer paso hacia la gran
España, el primero y único con virtualidad para
ponernos en camino de alcanzarla"(8).

Però la part més interessant i remarcable del manifest fou l'afirma-
ció respecte al conflicte bèl·lic mundial que indicava que

"esta guerra es el triunfo del valor unitivo
cohesionante del nacionalismo y la autonomía
[exemplificant] que esas colonias inglesas, gran-
des como imperios, libres como Estados indepen-
dientes, que cuando las citábamos nosotros para
basar en su ejemplo reivindicaciones de autono-
mía a favor de las regiones las colonias españo-
las eran motejadas en Madrid de pueblos separa-
dos y separatistas, esas colonias aportan hoy a
la metrópoli, a Inglaterra, un esfuerzo heroico,
tantos ejércitos y naves y millones como España,
por haberse resistido a la autonomía, tuvo que
invertir, que gastar en perder las suyas"(9).

L'esmentat manifest era un intent molt seriós per part de la Lliga
per a capitalitzar l'activitat nacionalista catalana amb la fi de tre-
ballar amb la possible por que podria comportar per la Corona el fet
d'assenyalar que l'Entesa pogués ajudar a Catalunya a reformar Espanya
si aquesta no es reformava a sí mateixa. I, sense dubte, l'actitud del go-
vern liberal va facilitar la tasca d'apropament i col·laboració amb la
Lliga d'importants sectors aliadòfils nacionalistes d'esquerres. Per al-
tra banda, la davallada electoral de les forces del catalanisme d'esque-
rres, amb la consegüent desaparició de la UPNR i l'evidència que el BRA
no anava a ésser l'alternativa i recanvi al partit que havia presidit

Pere Coromines, ajudà en gran manera a aquest apropament vers la Lliga Regionalista.

I és que la Lliga va saber identificar el projecte de "Beneficis Extraordinaris" encetat per Santiago Alba des del Ministeri d'Hisenda com un atac a Catalunya i al seu desenvolupament econòmic(10). Es més, aquesta actitud "aliadòfila" de la Lliga i d'agressivitat vers el govern liberal, possiblement es veié esperonada(i ajudà, en certa forma, a mantenir la dialèctica d'una Cort "germanòfila" i una Catalunya "aliadòfila") per una política exterior que, entre desembre de 1915 i abril de 1916, estigué marcada per l'apropament a Alemanya que encetà el Ministre d'Estat, Miguel Villanueva(reconegut germanòfil), tenint molt a veure la creença del monarca d'un possible triomf dels Imperis Centrals després del fracàs de les ofensives aliades al llarg de 1915(11).

Es pot comprobar que figures tan preocupades per l'estratègia internacional, com podien ésser un Alfons Maseras o un Antoni Rovira i Virgili, intensificarà el primer la "periodicitat" dels seus articles sobre els "voluntaris catalans" o, simplement, d'exaltació aliadòfila a les planes de "La Veu de Catalunya"(12); o en el cas del segon començarà a escriure en el diari regionalista, sobre, com no, política estrangera(13). En reciprocitat, homes de renom de la Lliga integraran el que s'anomenà Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans.

6.2. La creació del Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans: una mena de Comitè Nacional(febrer 1916).

Vàries són les raons que poden explicar la formació del Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans el febrer de 1916. En primer lloc, com s'ha vist, a partir d'octubre de 1915 s'havia produït una lleugera sensibilització de l'opinió pública vers els "voluntaris catalans". En

segon lloc, s'assisteix a una gradual radicalització del llenguatge nacionalista, que té una raó primordial en el "mirall" que pels sectors catalanistes radicals representa la lluita de txecs, polonesos i serbis(14). I en darrer terme, la pròpia Lliga assumí, en certa forma, aquest llenguatge radicalitzant, amb una indefinida "aliadofília".

Aquest relatiu consens que, a principis de 1916, existia entre totes les forces catalanistes a l'entorn de l'estratègia internacional té el seu exemple en la formació del Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans. El Comitè de Germanor estava compost pel Dr. Joan Solé i Pla com a president(15), i Màrius Aguilar(16), Alfons Maseras(17), Lluís Massot i Balaguer(18) i Santiago Andreu i Barber(19) com els seus vocals, essent presidents d'honor les vídues de Trinitat Monegal i d'Oriol Martí(20). La composició interpartidista del Comitè de Germanor fa suposar que es pensés en donar-li la forma d'una mena de Comitè Nacional, o, en tot cas, que pogués ésser una part important d'un Comitè Nacional Català, que, segurament, estaria inspirat en el ja esmentat Comitè d'Action Tchèque à l'Etranger(21). Cal pensar que a partir de l'entrada d'Itàlia a la guerra, i amb la creixent radicalització del catalanisme, el "mirall" dels "voluntaris garibaldins" podia haver minvat en el seu efecte alligador. Però no fou així, sinó que a les constants referències als "garibaldins" varen augmentar les dedicades als polonesos que lluitaven a les files de la Legió Estrangera com model més proper i similar al dels "voluntaris catalans"(22). El "voluntariat txec", la seva major part a Rússia, no quallà com a model a admirar i a imitar, sinó que va seguir essent l'organització del nacionalisme txec a París la que sí influí en l'activitat internacional del catalanisme. Com ja assenyala Rovira i Virgili l'octubre de 1914, el gran model d'actuació i d'organització nacionalista a l'entorn de l'estratègia internacional era la dels txecs, mentre el "mirall" de voluntariat eren els "Garibal-

dins" i els polonesos adscrits a la Legió Estrangera(22 bis).

En l'àmbit organitzatiu s'ha de tenir present un fet força important: la veritable ànima del Comitè de Germanor fou el Dr. Joan Solé i Pla, el qual centralitzarà en la seva persona tota l'activitat que a l'entorn dels "voluntaris catalans" es realitzi, el que no vol dir que els altres quatre membres es limitin a prestar els seus noms per tal de remarcar el caràcter suprapartidista de la pròpia estratègia internacional, sinó que com un Màrius Aguilar faran una feina més limitada al terreny de la propaganda periodística, o un Alfons Maseras treballarà quasi exclusivament des de París, o en Lluís Massot i Balaguer o en Santiago Andreu es valdran de les seves condicions d'advocats per a resoldre possibles qüestions o problemes jurídics que puguin aparèixer respecte als "voluntaris" o a les famílies d'aquests. Però fou la dita centralització del control de totes aquestes activitats en mans del Dr. Solé i Pla la que conduí a que s'arribés a identificar la tasca del Comitè de Germanor amb la seva persona, i amb la pròpia Unió Catalanista, donat que la major part de la propaganda dels "voluntaris catalans" es feia a les planes de "La Nació".

El Comitè de Germanor va sorgir com un instrument a través del qual canalitzar i donar presència als "voluntaris catalans", tant a Catalunya com a la resta del món. El Comitè de Germanor pretenia tenir cura dels "voluntaris catalans", enviant-los paquets de roba, menjar o tabac, o donant-los acolliment als centres de repòs o de permissió que s'organitzaren a París, a Perpinyà i a Barcelona.

Per la seva banda, els "voluntaris catalans", seguint la tasca del Comitè de Germanor, varen intentar organitzar-se als camps de batalla amb un objectiu simple i específic: donar rellevància a les seves activitats a la guerra, aconseguir que els oficials de la Legió Estrangera els ci-tessin el més possible a les ordres del dia i als diaris de campanya,

per tal que la seva actuació arribés a orelles del govern francès(23). En aquest sentit, s'intentà crear una revista que donés a conèixer la causa per la qual els "voluntaris catalans" s'havien allistat a la Legió Estrangera, publicació que es materialitzà en la que fou "La Trinxera Catalana", apareixent el seu primer número en data de juliol-setembre de 1916(23 bis). En tot cas, cal tenir molt present que els catalans promotors de "La Trinxera Catalana" i que més en contacte estaven amb el Comitè de Germanor eren una minoria que es reduïa a aquells que varen aparèixer en les llistes d'apadrinats que donà a conèixer "La Nació" entre desembre de 1915 i març de 1916, i que eren un total aproximat de 64 "voluntaris catalans"(24). D'aquests 64 noms s'han de ressaltar els següents: Camil Campanyà, Joaquim Blanchart, Joaquim Sanahuja, Joan Carerras, Juli Comerma, Constantí Coïts, Joan Ill, Pere Muxinac, Josep Rector, Enric Serra, Josep Xercavins i Emili March. La missió més immediata que aquests homes realitzaren fou la de cercar aquells "1000" o "2000" catalans que la premsa nacionalista havia assenyalat a les seves planes que estaven lluitant a les files de la Legió Estrangera(25), però també aquells que havien nascut a qualsevol indret de l'estat espanyol, i que, en certa forma, manifestaven una simpatia i/o solidaritat amb la causa catalana.

Per a poder controlar tota aquesta activitat, el Comitè de Germanor estructurà la seva organització en tres centres urbans: Barcelona, París i Perpinyà. Possiblement, Barcelona era el centre més important, ja que constituïa el lloc des d'on el Dr. Solé i Pla canalizava i recollia totes les iniciatives i informacions que a l'entorn del fet dels "voluntaris" es generaven. Tant la labor del Padrinatge de Guerra (dependent del Comitè de Germanor, i de tarannà exclusivament femení, tenia en Maria G. Caravent la seva principal figura(26)) com la major part de les notícies sobre actes de guerra en els quals participessin els "voluntaris",

freqüentment es donaven a conèixer en les planes de la premsa barcelonina (fins gener de 1918, el Comitè de Germanor tindrà com òrgans oficials, primer a "La Nació" i, posteriorment, a "Iberia"). Per altra banda, el Dr. Solé i Pla veia facilitada la seva tasca en mantenir una bona i constant relació amb el cònsol francès a Barcelona, Gausson, el qual ajudava en la mida del possible a resoldre els eventuals contratemps legals que poguessin afectar als "voluntaris" o a les seves famílies (en aquest sentit el contacte estava amb Massot i Balaguer o Andreu i Barber). Cal remarcar, que darrera del Dr. Solé i Pla sempre es trobarà la figura de Josep Castanyer, que serà l'ombra i el braç dret del president del Comitè de Germanor (27).

A París, el personatge central és Pere Balmaña, president del Centre Català de París, a partir del qual actuarà d'intermediari entre els "voluntaris catalans" i el Dr. Solé i Pla. El Centre Català de París s'encarregarà de transmetre al front tota la correpondència, donatius i paquets que s'enviïn des de Catalunya. Per altra banda, Balmaña posava en contacte els "voluntaris" amb permís amb el centre de repòs de Perpinyà, o els cercava allotjament en el propi París. El Centre Català de París també realitzarà banquets pels "voluntaris catalans" als quals anava sovint Emmanuel Brousse. En un pla més secundari restarà Alfons Maseras, que portarà a terme una feina més aviat periodística que no pas en la línia de Pere Balmaña o el Dr. Solé i Pla.

Pel que respecta a Perpinyà, s'hi establí un centre de repòs pels "voluntaris catalans", que, sense lloc on anar-hi, sense família, sense poder entrar a l'estat espanyol per raons sovint relacionades amb la justícia, poguessin gaudir dels seus permisos. Per altra banda, aquest centre de repòs també servia de lloc de pas pels catalans que anaven a allistar-se a la Legió Estrangera. La revista "Muntanyes Regalades" cooperarà constantment amb el Comitè de Germanor per tal de mantenir aquest cen-

tre de repòs i enaltir les campanyes militars en les quals participaven els "voluntaris catalans".

No hi ha cap mena de dubte, que les tres ciutats tenien, a més, un caràcter simbòlic i pràctic a l'hora. Pràctic perquè eren els centres neuràlgics polítics, econòmics i socials dels seus respectius "hinterlands", però, al mateix temps, simbòlics, donat que París era la capital de la "Pàtria de la llibertat", Barcelona de la Catalunya sud, i Perpinyà del Rosselló. I serà en aquesta darrera on es realitzarà el primer gran acte de confraternització dels dits catalans d'ambdues bandes dels Pirineus, acte que tindrà una significació important ja que coincidirà amb aquesta radicalització nacionalista que al 1916 s'estava evidenciant.

6.3. La significació del viatge dels "intel·lectuals catalans" a Perpinyà (febrer-març 1916).

Sembla ésser que el viatge a Perpinyà per part de la intel·lectualitat aliadòfila catalana va estar organitzat pel Comitè de Propaganda Francesa i que, segons "La Nació", havia de significar

"nogens-menys, una demostració de la viva simpatia amb que Catalunya veu la causa de França herètica [i] potser per a fer més demostrativa de tot Catalunya aquesta visita de simpatia, invità per a assistir a la mateixa a homes de gairabé totes les tendències i modalitats polítiques manifestades a Catalunya" (28).

La idea d'aquest viatge es generà el dissabte 5 de febrer de 1916, quan monsenyor Casaponce, vice-president del Comitè de Propaganda Francesa (29), fent-se ressó de les manifestacions pancatalanistes realitzades a Catalunya, convocà una reunió amb l'Ajuntament de Perpinyà i proposà la necessitat propagandística de la seva realització. Cortade dona

a entendre que "immediatament es constituí un Comitè d'Honor, comprnent totes les autoritats de la vila i sis comissions organitzades sota la presidència del senyor Pere Ducup de Saint Paul"(30).

El que sorprèn es la pressa sobtada amb que sorgeix i es posa en marxa el viatge a Perpinyà dels "intel.lectuals catalans". Aquesta pressa s'ha d'entendre a partir d'un conjuntura internacional, la qual presenta a l'Entesa en una situació militar relativament incòmoda, ja que el fracàs de les ofensives que realitzà el 1915 ha conduït a l'Estat Major alemany a respondre al febrer de 1916 amb una ofensiva a Verdun per tal de trencar el front occidental dels aliats. Si a això s'afegeix el canvi de govern lleugerament germanòfil que ha experimentat l'estat espanyol al desembre de 1915 es pot comprendre que es volgués promoure un viatge d'aliadòfils catalans (utilitzant hàbilment el reclam nacionalista) al Rosselló. Sembla que el que es pretenia era que aquests a la seva tornada influïssin en l'opinió pública demostrant que França restava unida i més forta que mai. Podia ésser una manera d'aconsellar a la monarquia alfonsina i al seu govern que desistissin de l'aparent gir emprés vers Alemanya.

El viatge fou preparat en vuit dies. El 12 de febrer, a l'estació de Cerbere, una comissió de benvinguda, dins la qual es trobaven Carles Grandó i Juli Delpont, va rebre als intel.lectuals aliadòfils catalans, essent el portaveu d'aquests en Santiago Andreu i Barber. A més del ciutadà regidor de l'Ajuntament de Barcelona, integraven la representació dels aliadòfils catalans Angel Guimerà, Ignasi Iglèsias, Francesc Matheu, Apel.les Mestres, Josep Pin i Soler, Pompeu Fabra, Massó-Torrents, Santiago Russinyol, Josep Me Sert, Lluís Millet, Alfons Maseras, Narcís Oller, Josep Llimona, Josep Me Roca, Dr. Solé i Pla, Albert Bastardes, Díaz-Regt, Pere Coromines, Garriga-Massó, Pere i Frederic Rahola.

Els actes començaren el diumenge 13 de febrer amb una recepció a la

casa de la vila de Perpinyà, en la qual Albert Bastardes (en aquells moments vice-president de la Mancomunitat) realitzà una exposició del perquè es trobaven reunits allí, mentre Ignasi Iglesias féu l'acte simbòlic d'oferir un ram d'olivera de l'Empordà guarnit amb una cinta en la qual es llegia "L'Empordà als defensors de la Llibertat i del Dret" (31). A continuació se celebrà una missa en català a cura del bisbe de Perpinyà, monsenyor Carsalade (32). Però fou a la tarda, al Teatre Municipal, que es realitzà l'acte més remarcable, en el qual, segons "La Nació",

"la sala i l'escenari estaven engalanats amb les banderes de França, Espanya i Catalunya [i] el públic aplaudí frenèticament a l'oïr-se la marxa reial espanyola, redoblant els aplaudiments quan s'oï, a continuació, la Marsellesa. Fora tasca infinita el donar compte íntegre del contingut de tots els parlaments. Els inicià M. Denis, qui aprecià l'acte dels espanyols i digué que la França tota sabria apreciar l'afecte del país germà. El bisbe de Perpinyà feu ressaltar la unitat de la França, recomanant als expedicionaris que, en retornar a Espanya la fessin veure als seus compatriotes. Dieu-los -afegí- que heu vist a un bisbe en un escenari de teatre, però que encare pot fer més: que encare pot substituir la mitra i el bàcul pel casc i l'espasa. Tocà el torn an en Diaz-Retg, d'"El Diluvio", qui es referí extensament a la qüestió militar i digué que la Premsa espanyola i catalana, indecisa al començament del conflicte, es trobà, ara, en major proporció i qualitat al costat de la França que en front d'ella. Un periodista redactor de "Le Roussillon", M. Despéramons, feu seguidament ús de la paraula, pronunciant un eloqüent discurs, manifestant la confiança que tenia en la simpatia de l'Espanya, la qual, per llur tradicional cavallerositat, no podia ésser germanòfila. El primer discurs en català, pronunciat en el miting, es degué an en Josep Mª Roca, de l'Ateneu Barcelonès. Feu un catalaníssim discurs, sense intrmissió de cap especie estranya. Re-

cordà l'hospitalitat del Rosselló quan la celebració dels Jocs Florals a Sant Martí del Canigó, a l'ésser prohibit de celebrar-se a Barcelona. La Catalunya nostra, que les Alberes no separen pas de la vostra -digué-, us porta avui consòl i ve a compartir amb vosaltres el vostre sacrifici amb el desig de la més esclatant victòria per a la França i per als pobles oprimits que lluiten al seu costat. L'Ignasi Iglesias començà dient: Les nostres simpaties ja us les havíem manifestat pels Missatges que us hem endreçat en més d'una ocasió, però no en teníem prou i havíem de venir a dir-vos això que ja sabeu: que estem al costat vostre amb tota la nostra ànima. Amb vehements paraules, glosà el monument a la pau, demanant que, a l'aixecar-lo, damunt dels blocs del Canigó, es deixi, a Catalunya, posar-hi una pedreta del Montjuïc i una altra del Montserrat. Testimonejà la simpatia per la França dels artistes madrilenys, acorralats, befectats pels seus coterranis, en gran majoria germanòfils. En Garriga i Massó digué que parlava per a demostrar que els homes de dreta -ells digué d'ultra-dreta- no són pas tots germanòfils a Espanya, com ho demostrava la seva presència a l'acte. A continuació parlà en Pere Rahola, qui expressà el seu convenciment de la culpabilitat de l'Alemanya, de la qual digué que un desafortunat afany de dominació li ha fet produir la gran catàstrofe que desola l'Europa, retornant el món als temps primitius dels troglodites. Negà que el germanisme tingués dret d'imposar la seva cultura per la força, a la raça llatina de la qual la França n'era l'esforçat pal·ladí que li senyalava el camí de la justícia i del dret. Prengue la paraula en Pere Coromines. Digué: voldria donar la veritable significació a l'acte que celebrem. Pertanyem a un país neutral, i així com col·lectivament ens interessa mantenir aquesta neutralitat, com a home de sentiment us hem de dir que pensem i sentim com vosaltres els francesos, perquè no és possible

restar neutral davant les víctimes del Lusitania, dels tresors d'art -que són propietat del món- destruïts i de la invasió de la Bèlgica. Nosaltres som neutrals, però no podem ésser imparcials, i per això venim avui a casa vostra. En Comromines diu que admira la gran serenitat i secreta resignació amb que el poble francès suportava la tragedia, serenitat significativa de la confiança en la victòria final. En Frédéric Rahola exaltà el deure que tenen els pobles llatins de mantenir lliure el mar de la civilització, el Mediterrani, i això caldrà servir-ho amb la unió, cada dia més estreta, de tots els llatins. Seguidament, en Josep Mª Roca llegí una vobrant poesia, que és un cant a la França heròica, de l'Angel Guimerà. Novament el batlle s'aixeca a fer ús de la paraula, per a remerciar les frases d'amistat per tots els oradors dedicades a la França. Després digué que el Govern de la República, entenent que l'Angel Guimerà, amb llurs obres, havia conquerit la universalitat, el nomenava cavaller de la Legió d'Honor, concessió que fou rebuda pel poble, congregat al teatre, amb una xardorosa ovació, immensa, com aiximateix havia rebut cada un dels discursos que havien estat pronunciats. La Marsellesa, escoltada per tothom dret, vingué a fer més majestuós l'homenatge de la República veïna a l'altíssim poeta català. Amb la marxa reial espanyola finalitzà l'entusiasme de la nombrosíssima gentada que concorregué al miting, i, ordenadament, anà desfilant i omplint d'animació i bullicia les grans vies de Perpinyà"(33).

A la nit es féu un sopar de germanor. Al dia següent es visità l'Hospital Militar establert a l'Escola Nacional i al migdia emprengueren el retorn cap a Catalunya.

Les autoritats i personalitats franceses varen donar-li al viatge un caràcter de confraternització inequívocament "franco-espanyola" i no "franco-catalana", intentant associar la corona espanyola i la francofília amb fets tan significatius com el de fer sonar la marxa reial i

el de donar visques a Espanya. Això era una clara evidència de la pretensió de França d' "apropar-se" a l'estat espanyol. Per altra banda, cal tenir present, que, la pràctica totalitat dels intel·lectuals que es desplaçaren a Perpinyà assumiren plenament la idea que eren una avançada dels aliadòfils espanyols, en la mida que Catalunya era la punta de llança d'Espanya en aquest sentit. Des d'un Alfons Maseras(34) fins publicacions com "L'Avençada"(35) tornaren de Perpinyà sumament satisfets del viatge, ja que la significació que va prendre l'estada a la capital del Rosselló no estigué en contradicció amb l'autonomisme que sempre havia demostrat el nacionalisme català, tant de dretes com d'esquerres.

Només la Unió Catalanista va manifestar la seva contrarietat respecte a la visita a Perpinyà per la manca d'esperit nacionalista que es va evidenciar. "La Nació" assenyala que

"darrera dels milers de voluntaris catalans que han fet ofrena de la vida per la causa de la llibertat de les nacionalitats oprimides, entre les quals s'hi troba la seva patria, hi havia tot un poble que seguia els moviments dels seus digníssims representants, sospenent el bategar dels seus cors indefinidament fins a saber la nova de la definitiva victòria de la raó. Una visita de catalans a Perpinyà, ara, només podia voler dir això, i, si això no podia manifestar-se clarament, lleialment i sense mixtificacions de cap mena, la visita de catalans a Perpinyà no volia dir res, o volia dir tot el contrari del que Catalunya vol, del que Catalunya sent i reclama serenament i que és el mateix que volen, senten i reclamen les petites nacionalitats per la lliberació i reivindicació de les quals França i les seves aliades han promès seguir lluitant fins la victòria"(36).

Per tant, la Unió Catalanista creia que

"a Perpinyà ha passat quelcom d'anormal, que nosaltres no sabem, certament, a quina poderosa influència haurà obeït. A Perpinyà, al Ros-

selló, no s'ha rebut la visita de Catalunya, o, si per cas, la Catalunya que ha passat el Pirineu no ha retrobat en lloc el Rosselló. Es greu el dir-ho, però; més cal dir-ho, perquè no ens volem enganyar, ni ens podem conformar dòcilment a que se'ns enganyi. I bé: ara a la Catalunya francesa, a la capital del Rosselló, es rebé als catalans amb tal desconeixement del que representava la seva visita, que, en més d'una ocasió, si no volien fer traició als seus més cars sentiments patriòtics, havien de sentir pujar el rostre de vergonya que els produïa l'ésser compresos, confosos, amb els homes que constitueixen la col·lectivitat nacional més oposadament contrària al que representa la ideologia nacionalista de Catalunya" (37).

I remarcarà "La Nació" descoratjadorament que

"aquest desconeixement s'ha de fer extensiu a tota la França. ja que es per ella, pel que representa, que els nostres companys de lluita nacionalista d'ahir ens escriuen, avui, des de les trinxeres franceses, dient-nos que han ofert tot el que tenen: la joventut i la vida, per la causa dels pobles que per la reconquesta de la llibertat nacional lluiten al costat de la França" (38).

En tot cas, "La Nació" va pensar (la confiança que tenien en França i la bona voluntat que li suposaven permetien el benefici de la dubta) que havien estat "certes influències consolars" les que podien haver conduït a dictar l'ordre per la qual

"en tots els actes oficials efectuats, als catalans de França els fou prohibit fer ús de la llengua catalana, i que només pugué sentir-se aquesta en els actes extraoficials, en les converses privades i quan un poeta jove i ardidament nacionalista, en Grandó, s'aixecà a llegir unes vibrants estrofes patriòtiques en el banquet d'honor ofert pel Comitè als visitants. Si es temia que els catalans rossellonesos, en par-

lar el català, podien ferir el criteri d'algu, calia abans que tot, no invitar a Catalunya a fer semblant visita. Perquè, aquests dies, Catalunya s'aixeca contra l'Academia de la llengua espanyola, que ha volgut atentar contra l'ús de la llengua catalana, preconitzant-se la restricció de l'ús" (39).

La valoració que féu la Unió Catalanista del viatge a Perpinyà era una cusació als nacionalistes catalans per haver consentit certes males influències del cònsol espanyol sobre la diplomàcia francesa. Es més, sembla insinuar-se que la ignorància francesa de la causa catalana pugui ésser també cosa de la diplomàcia espanyola. En darrer terme, el gran culpable per a la Unió Catalanista serà l'omnipresent i opressiu estat espanyol. Tot això feia dir a "La Nació" que

"no sab que restarà per la Catalunya que es diu germana de Polònia i de Bèlgica i de Serbia i de tants altres pobles infortunats, després de la visita de les 'personalitats espanyoles' a Perpinyà" (40).

I remarcarà que

"sab, però -i això us ho diu a vosaltres, germans de l'ànima que són, volenterosament, a l'exèrcit francès- que fa més per la incorporació de Catalunya al món un de vosaltres empunyant l'arma i vessant sang catalana per la causa de la justícia i la suprema llibertat dels pobles, que no pas totes les manifestacions mixtificades, d'estrenyament de llaços i d'entusiasme oficial i preparat.

"El vostre gest, voluntaris, és de fortitut, de veritat. ço altre, és simplement teatral" (41).

Cal entendre aquesta radicalització nacionalista de la Unió en la mida que són els nacionalismes, diguem-ne independentistes, els que més possibilitats tenen de rebre el favor de l'Entesa. Així, la Unió acceptarà el tipus d'estratègia encetada pels nacionalismes centroeuropeus o de l'est, però sense abandonar els seus plantejaments autonomistes. Per

tant, la crítica al viatge a Perpinyà s'ha d'entendre com una crítica a la imatge de dependència de l'estat espanyol que s'havia donat davant dels aliats. Es pot veure que un nucli important del nacionalisme català restà satisfet del viatge i del futur de Catalunya dins del món en guerra, com poden ésser els regionalistes i els republicans catalanistes; mentre que els sectors més radicals consideraren que l'estratègia internacional havia donat un pas enrera amb el viatge a la capital del Rosselló. Possiblement, la satisfacció dels primers residia en el fet que veien el viatge com un vehicle més de propaganda partidista que hauria d'influir a l'opinió pública catalana de cara a conteses electorals (per a la Lliga constituiria la possibilitat d'aglutinar els elements dispersos de la UFNR per a les generals d'abril), mentre que pels nacionalistes radicals (Unió Catalanista i roviravirgilians), apartats definitivament de la lluita electoral, el viatge els hi havia de servir per centrar les seves expectatives en l'objectiu de cercar el reconeixement de la causa catalana per part de França.

6.4. Sota l'impacte de la revolta irlandesa i el fracàs de l'ofensiva alemanya a Verdun (abril-juny 1916).

"...Els lluiten per Catalunya. Des dels dies llunyans de 1714, ells són els primers que en veritat donen la sang per Catalunya. No la donaren verament per Catalunya els qui combateren en la península l'any 1808, ni a l'Àfrica l'any 1860, ni a Ultramar durant les guerres colonials. Però la donen per Catalunya aquests dos mil catalans que ara al costat de la França heroicament combaten".

(Paraules d'Antoni Rovira i Virgili a "Ideari de la guerra/Soldats de Catalunya", Iberia, 15-IV-1916, p.3).

La Unió Catalanista anava a centrar la seva actitud política i cultural quasi exclusivament a l'entorn dels "voluntaris catalans". S'in-

tensificà la labor del Comitè de Germanor, prenent la col·lecta encetada al gener de 1916 una transcendència relativament remarcable: entre març i agost de 1916 es passà de les 259,25,- a les 723,25,- pessetes(42) reforçades per un donatiu de 2115,60,- francs que realitzà un grup d'ateneistes de l'Ateneu Barcelonès(43).

Tant a "La Nació" com a "Iberia", com a les planes d'"El Poble Català" s'intensificà la publicació d'articles que tenien a veure amb els "voluntaris catalans"(cada cop més en portades o pàgines centrals) posant especial atenció en les campanyes dels Dardanel·ls(44), Sèrbia i Bulgària, que al llarg de 1915 i 1916 s'havien produït. La campanya de Sèrbia va ser objecte a finals de 1916 d'una important atenció, ja que en cap moment s'havia deixat d'assenyalar que els "voluntaris catalans" s'havien allistat per a defensar França i per alliberar aquesta petita nacionalitat balcànica(45), el que portà al Dr. Solé i Pla a comparar exaltadament els "voluntaris catalans" amb

"llamps de guerra que es digueren els almo-gàvers catalans, els quals passejaren, triomfants, les senyeres de Catalunya des de l'Anatolia, que destruïren Gallipolli, que feren tremolar l'imperi grec de Bizanci, que travessaren la Macedònia i, per les Termòpiles, entraren a Grècia, apoderant-se i ficant-hi la barrada senyera nostra a la part més alta de l'Acropolis, solcant, des d'aleshores, les nostres naus, lliurament, tot el Mediterrani"(46).

Però tota aquesta propaganda al voltant dels "voluntaris catalans" tenia una important limitació que el Dr. Solé i Pla va saber veure: així com els "garibaldins" o els legionaris txecs al costat de l'Entesa, o les legions poloneses al costat de l'Aliança estaven dirigits o dirigides per figures d'un gran prestigi internacional com Ricciotti Garibaldi, el general Stefanek o Joseph Pilsudski, respectivament, en can-

vi, la imatge que donaven els "voluntaris catalans" era la d'una gran diversificació i dispersió, amb legionaris repartits per tots els fronts i sense que aparegués una figura carismàtica i de gran renom que pogués assolir un cert lideratge dels "voluntaris catalans".

La propaganda aliadòfila intentarà crear personatges mítics dins del "voluntariat català". Primer de tot, es conformà sota una base ja sòlida la llegenda de Pere Ferrés-Costa, el qual era considerat com el primer gran cap dels "voluntaris". Es decidí organitzar un homenatge a Ferrés-Costa a la seva vila natal, Sant Vicenç dels Horts, el 14 de maig de 1916, data en la qual s'havia de commemorar l'aniversari de la seva mort a l'ofensiva d'Arras un any abans. A tal efecte, es constituí una comissió composta pel Dr. Solé i Pla, Josep Castanyer, J. Vives i Borrrell, M. Gras i Vila, F. Pineda i Verdaguer i Pau Modolell, essent la seva primera feina la recollida d'adhesions, que es féu tant des de "La Nació" com des de "Festa" (publicació literària de Sant Vicenç dels Horts), o "El Poble Català", a nom de Pau Modolell (amic íntim del poeta mort a Arras). Es va rebre un número considerable d'adhesions (47), i la premsa catalanista no va dubtar en assenyalar que l'acte fou un èxit (48), donant-se l'oportunitat de poder reproduir el "paper heroic" de Ferrés-Costa a la batalla de l'Artois i les característiques d'aquesta (49).

Enlairada la figura de Pere Ferrés-Costa com a primer gran organitzador i heroi dels "voluntaris catalans", es creia que calia cercar una mena de successor. Frederic Pujulà i Vallés no ho podia ésser per la raó òbvia que es trobava a les files de l'exèrcit regular francès totalment aïllat del gran nucli de "voluntaris" allistat en la seva pràctica totalitat a la Legió Estrangera. Cal pensar que només Camil Campanyà semblava acomplir els requisits per a convertir-se en la figura vàlida que fos portaveu dels "voluntaris catalans", avalant-lo un passat recent d'inqüestionable nacionalisme. Camil Campanyà havia estat president

de la Joventut Catalanista i, exiliat a Cuba, sembla que va fer gala a una publicació de Santiago d'un agressiu llenguatge "antiespanyol"(50). Es més, des del mateix front de guerra va intentar crear plataformes d'opinió com fou l'esmentada "La Trinxera Catalana", a més de proposar la idea (limitada a la correspondència privada entre Camil Campanyà i Josep Castanyer) de crear una plataforma política en la qual s'aconseguís la unió de les Joventuts de tot Catalunya per tal de lluitar unides en favor de la causa catalana per sobre de les diferències de partit (idea precedent, en certa forma, del que serà a l'any 1922 la Conferència Nacional Catalana; el que donaria a entendre que aquesta no sorgí com un desencís vers la Lliga exterioritzat a partir de 1918, sinó que aquest procedeix de molt abans)(50 bis).

Per tant, Campanyà podria considerar-se l'"home ideal" per a convertir-se en aquella figura carismàtica que, per la seva capacitat organitzativa i el seu nacionalisme intransigent, assolís un cert lideratge sobre els "voluntaris catalans". Però la mort de Camil Campanyà al juliol de 1916 a l'ofensiva aliada del Somme esvaí aquesta possibilitat, de tal forma que fins principis de 1917, moment en el qual s'allisten Ramón Comín i Daniel Domingo, joves nacionalistes radicals, no va resorgir "La Trinxera Catalana" i no es possà una mica d'aquell "ordre" que Camil Campanyà havia volgut establir entre els "voluntaris catalans".

L'agost de 1916, el Dr. Solé i Pla manifestarà descoratjadament que

"el nom, auriola de glòria, dels fills de Garibaldi, pogue un dia refer la celebre llegió garibaldina, de vida curta, però plena d'heroïsmes. No tenint, pel contrari, els voluntaris catalans, un semblant home influent i d'il.lustre llinatge par a capdevaners [i remarcà que] donada la premsa i la confusió que precediren a la grandiosa batalla del Marne, no'ls fou possible, malgrat el viu desig i la nona voluntat d'alguns,

formar la Llegió Catalana, havent-se vist obligats a entrar als batallons de linia, del migdia de França, els qui varen poguer, i ajuntar-se els demés amb els llegionaris, al costat dels sempiterns guerrers polonesos, lituans, grecs, etc. Uns i altres s'han cobert d'honor i gloria i han conquerit llores arrèu on són anats"(51).

La no formació d'un "Legió Catalana" a l'estil de la dels "Garibaldins" va significar una certa frustració pel Dr. Solé i Pla en la mida que suposava una limitació pel dit plet de Catalunya(52). Però, segons el Dr. Solé i Plà, i a mode de justificació, les causes es devien trobar en "la feina extraordinària que plana damunt del Ministeri de la Guerra de França", no havent pogut "atendre a tots els estrangers que lluiten per la llibertat del món", afegint que

"ni ha pogut complir satisfactoriament els desigs dels homes que de faiçó generosa donaren i donen la sang i la vida per a retornar la llibertat a Bèlgica, Serbia, Polònia, Lituània i altres nacions, petites o grans, però que són nuclis ètnics ben formats, de constituir batallons, amb el nom i emblema de llurs patries respectives"(53).

Cal observar que, tant en el viatge a Perpinyà com en el cas de la no formació d'una "Legió Catalana", existeix el denominador comú de la justificació de l'actitud negativa del govern francès vers els desitjos i interessos catalanistes. Es cert que la confiança en què França ajudaria a resoldre la qüestió catalana era gran, i cal dir que part d'aquesta creença s'ha de cercar també a l'actitud catalanòfila d'Enmanuel Brousse(54), o del propi cònsol francès a Barcelona(55), o de la colònia francesa, o a la resposta entusiasta que la revista "Montanyes Regalades" va oferir al viatge de la intel·lectualitat aliadòfila catalana a Perpinyà(56).

En tot cas, s'ha de tenir present que el possible suport econòmic i polític que començava a rebre el fet dels "voluntaris catalans" no es deu exclusivament a una gran labor proselitista realitzada únicament per la Unió Catalanista. Cal tenir en compte la conjuntura de gran exaltació nacionalista que la Lliga havia intentat generar en combinar encertadament catalanisme amb reivindicacions econòmiques, dins un panorama polític, que, després de les generals d'abril de 1916, presentava unes esquerres nacionalistes pràcticament esborrades del mapa electoral, i una Lliga Regionalista més decidida que mai a assumir la representació exclusiva del nacionalisme català, fet que es manifestà immediatament en la "Festa de la Unitat Catalana".

La via electoral semblava tallada momentàniament pel catalanisme d'esquerres, restant l'aliadofília, l'exaltació dels "voluntaris catalans", i la possibilitat que la fi de la guerra els fes recuperar un protagonisme més ampli com a instruments polítics aparentment més útils dins aquella conjuntura (seria, per exemple, el cas de les resquícies de l'extingida UFNK, que mitjançant "El Poble Català" oferia donar a conèixer la col·lecta en favor dels "voluntaris catalans" o articles que sobre aquests reproduïa "La Nació"). Però l'esquerra aliadòfila catalanista va rebre la influència d'un esdeveniment que ajudaria a remarcar la seva desorientació política: la insurrecció dels nacionalistes irlandesos en l'anomenada "Pasqua sagnant" de 1916.

Com assenyala Enric Ucelay Da Cal, Irlanda, des dels temps de Parnell fins al Partit Nacionalista Irlandès "(ambdós teoritzats com a fórmules democràtiques per Rovira i Virgili)", havia estat un dels grans "miralls" del catalanisme (57). Tant la insurrecció com la posterior repressió de Londres van ésser considerats pels catalanistes aliadòfils com una mena d' "errada històrica", però que, en tot cas, no els va fer perdre la confiança en l'Entesa i en els seus objectius de guerra, po-

sant de manifest la possible connexió existent entre els Sinn Feiners i els alemanys(58).Era una anàlisi del perquè de la revolta irlandesa que, a partir de l'estiu de 1917, semblaria insuficient i que conduiria a la recerca de vies i estratègies polítiques noves que s'adequessin més als canvis polítics, econòmics i socials reals que la guerra havia generat.

A partir del juliol i fins el setembre de 1916, aprofitant el període estiuenc durant el qual la vida política oficial restava aturada pel tancament vacacional de les Corts, l'esquerra catalana i/o catalanista i d'arreu l'estat espanyol, portarà a terme un breu procés de reflexió sobre el seu futur i vers quina direcció deuriem adreçar-se estratègicament.

Notes:

(1) Ucelay Da Cal, Enric: "La Diputació i la Mancomunitat: 1914-1923", Història de la Diputació de Barcelona II, Diputació de Barcelona, Barcelona, 1987, ps. 88-89; i també Harrison, Joseph: "El món de la gran indústria i el fracàs del nacionalisme català de dreta (1901-1923)", Recerques, nº 7, Curial, Barcelona, 1978, ps. 83-98. El pensament català davant el conflicte europeu, imp. F. Giró, Barcelona, 1915, es remarcable pel que s'assenyalava de la "nova" manera d'exposar les reivindicacions econòmiques catalanes.

(2) Des del Ministeri de Governació, Santiago Alba sembla que encetà l'anomenada "croada antiregionalista", per la qual es volien aprofitar les generals d'abril de 1916 per minvar o eliminar la presència de la

Lliga a les urnes. Alba va potenciar el "Pacte de la Castellana", que consistí en el compromís del govern per tal de fomentar els candidats liberals, lerrouxistes, reformistes, conservadors o de la UPNR que s'enfrontessin a un o a varis candidats regionalistes. Veure Balcells, A; Culla, Joan B. i Mir, Conxita: Les eleccions generals a Catalunya de 1901 a 1923, Publicacions de la Fundació Jaume Bofill, Barcelona, 1982, p.218.

(3) Ucelay Da Cal, Enric: "La Diputació..." Història de la Diputació..., op. cit., p.88.

(4) Molas, Isidre: Lliga Catalana, vol. primer, edicions 62, Barcelona 1972 ps.106-109.

(5) Citat a Ferrer, Miquel: De la fundació de la Lliga Regionalista a la Primera Guerra Mundial (1901-1918), Rafael Dalmau editor, Barcelona, 1977, p.36. El manifest fou publicat a l'enquesta de La Revista, 15-X-1916, ps. 6-9.

(6) Ferrer, Miquel: op. cit., p.37.

(7) ibíd, p.38.

(8) ibíd, ps.38-39.

(9) ibíd, ps.40-41. Una argumentació semblant sobre Anglaterra a Xamar, Eugeni: Contra l'idea d'imperi, Jas. Truscott & Son, Ltd., Londres,

(10) Sobre les discussions que el projecte generà són útils Pabón, Jesús: Cambó..., op. cit., ps.457-469; i García Venero, Maximiano: Santiago Alba, monárquico de razón, Aguilar, Madrid, 1963, ps.88-132. Per a una explicació del projecte Roldan, S; Garcia Delgado, J.L. i Muñoz, J: La consolidación del capitalismo en España (1914-1920), Confederación de Cajas de Ahorros, Madrid, 1974, especialment el capítol IV, vol I, ps.267-325.

(11) Garden, Ronnie Melbourne: op. cit., ps.II0-II3.

(12) "La casa dels mutilats", La Veu de Catalunya, I-II-1916, p.1; "Literatura "de guerra"", ibíd, I9-II-1916, p.2; "Tornant de Perpinyà", ibíd, 2I-II-1916, p.1; "L'acció del Centre Català", ibíd, 29-II-1916, p.2; o "Els voluntaris catalans", ibíd, 15-V-1916, p.4.

(13) Bladé i Desumvila, A: op. cit., p. 145.

(14) Per exemple "El Missatge a la Nació Sèrbia", Renaixement, 29-I-1916, ps. 77-78. Apèndix 19é.

(15) Nascut a Barcelona al 1874, era membre de la Unió Catalanista des del temps en què estudià Medicina a la Universitat de Barcelona, on s'especialitzà en homeopatia. Col·laborà a la revista "Universitat Catalana" durant el període 1900-1903 juntament amb figures com Serra i Hunter, Vallés i Pujals, Folch i Capdevila, Josep Carner i el propi Dr. Martí i Julià. Militant de base fidel a la figura carismàtica del Dr. Martí i Julià, al qual apreciava profundament, el Dr. Solé i Pla, en tot cas, estava més influït per les concepcions nacionalistes jocfloralesques de Pere Aldavert i l'activisme de les Joventuts Catalanistes. Això no fou obstacle per a que seguís fidel al Dr. Martí i Julià durant el període "socialista", en la mateixa mida que molts l'havien seguit pel seu esmentat carisma. Cal no oblidar que el Dr. Solé i Pla era un home de fortes conviccions republicanes, que tenen el seu precedent en la figura del seu pare, el qual, republicà federal, s'havia enfrontat amb els carlins sublevats a les darreries de la Primera República. Solé i Pla, Dr. Joan: Notes pera una biografia, llibre inèdit, arxiu Solé i Pla; Casassas i Ymbert, Jordi: Jaume Bofill..., op. cit., p. 46; Ucelay Da Cal, Enric: "Daniel Cardona..." a Cardona, Daniel: op. cit., ps. XLI, 72 i 74.

(16) Havia nascut a Vitigüido i crescut a Figueres on el seu pare actuava de jutge. El 1904 era redactor del diari sorianista "El Radical", però en fundar-se "El Poble Català" passà a ser un dels seus redactors. Militant del CNR i de la UFNR, fou un dels que protagonitzà la famosa i sorollosa escissió de la redacció d'"El Poble Català" arrel del Pacte de Sant Gervasi. En esclatar la guerra seguí a Claudi Ametlla i a Rovira i Virgili en la posta en marxa de la revista "Iberia", participant, paral·lelament, en la constitució del BRA i en la seva posterior

integració en el PRC. La personalitat de Màrius Aguilar és sovint caracteritzada als llibres de memòries com la d'un home bohemí, escurat de diners, embadalit per les dones, que tenia molts problemes en aquest terreny que sovint se solucionaven amb "duels". El seu centre d'activitat social era l'Ateneu Barcelonès, en concret, la Penya Gran. Ametlla, Claudi: op. cit., ps. 190, 193-195, 201, 208-209, 229, 236, 293 i 346-347; Llates, Rosend: 30 anys de vida catalana, editorial Aedos, Barcelona, 1969, ps. 303-306; Xammar, Eugeni: Seixanta..., op. cit., ps. 174, 177 i 214. Màrius Aguilar va escriure dos llibres amb el pseudonim Luis Cabañas Guevara titlats Biografia del Paralelo 1894-1934, ediciones Memphis s.l., Barcelona, 1945 i Cuarenta años de Barcelona, ediciones Memphis s.l., Barcelona 1944.

(17) Nascut a Sant Jaume dels Domenys al 1884. Era fill de metge i havia d'haver seguit la carrera del seu pare, però no fou així. A l'any 1899 se'l troba pels Quatre Gats, i al 1900 comencen a aparèixer publicacions seves a "Joventut" i a "Catalunya Artística". Entra a formar part de la redacció d'"El Poble Català en els seus inicis", i un dels seus articles aconseguí l'excomunicació del que seria l'òrgan del CNR i la UPNR. Deixà aviat el diari dirigit per Pere Cormines on fou substituït per Claudi Ametlla. Residia llargues temporades a París, on s'ha vist que en esclatar la guerra fou un dels que més decididament mostraren una preocupació important per tal d'organitzar els "voluntaris catalans" dins l'estratègia internacional. Cal assenyalar que era un personatge excessivament intel·lectualitzat, i això s'evidenciava en els seus propis plantejaments polítics, sovint un tant vaporosos, i que feien difícil ocultar un cert conservadorisme dintre del seu tarannà liberalitzant. Ametlla, Claudi: op. cit., ps. 190, 212 i 351; Casassas i Ymbert, Jordi: Jaume Bofill..., op. cit., p. 170. Fou autor de Memòries d'un legionari, La novel·la i el teatre, nº 1, Barcelona 28 d'abril 1917; i El llibre de les hores cruentes, Societat Catalana d'Edicions, LIV, Barcelona 1921.

(18) Nascut a Figueres l'any 1890. Dirigí les publicacions "Cultura

Escolar" i el "Butlletí de Catalunya" (òrgan de l'Associació Autonomista del Districte V) entre 1915 i 1920. Com advocat, cal considerar-lo adscrit als anomenats sectors professionals, estant molt proper a la figura de Jaume Bofill i Mates, essent la seva evolució política paral·lela a la del autor de La muntanya d'ametistes. Als anys de la Gran Guerra es troba a Massot i Balaguer a les files de la Joventut Nacionalista de la Lliga, i a la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat. Dins d'aquell marc, en el qual les Joventuts Nacionalistes de la Lliga evidenciarien una certa evolució republicanitzant, es troba a Massot i Balaguer actuant com assessor laboral al CADCI. Casassas i Ymbert, Jordi: Jaume Bofill..., op. cit., ps. 151-156, 172, 198, 206, 256, 266, 267, 271, 276, 286, 301, 340, 344, 350-354 i 363-384 (en la mida que s'explica l'evolució de Jaume Bofill també es segueix la de Massot i Balaguer); Casassas i Ymbert, Jordi: "Els quadres del regionalisme. L'evolució de la Joventut Nacionalista de la Lliga fins el 1914", Recerques, nº 14, Curial, Barcelona, 1983, ps. 8-32; "Massot i Balaguer, Lluís", Gran Enciclopèdia Catalana, vol. 9., enciclopèdia catalana s.a., Barcelona, 1976, p. 700.

(19) Santiago Andreu i Barber era militant i regidor de la Lliga Regionalista a l'Ajuntament de Barcelona. Com a president de l'Associació Autonomista del Districte V, imprimí des d'aquesta un remarcable missatge nacionalista en la línia d'aquella evolució que s'experimentà al llarg de 1916. Amic del Dr. Solé i Pla, i molt en l'òrbita de Massot i Balaguer, no entrarà en el procés de discussió que la Joventut Nacionalista de la Lliga encetarà amb la Conferència Nacional Catalana. Per la seva biografia i la seva actitud política es pot veure "Butlletí de Catalunya", dels anys 1915-1920.

(20) Tant Trinitat Monegal com Oriol Martí havien estat militants de la Unió Catalanista que varen veure amb grat la creació del CNR fins al punt d'adscriure-s'hi.

(21) El Comitè d'Action Tchèque a l'Estranger estava format per: T.G. Masaryk (diputat txec al parlament de Viena, professor a la Universitat Txeca de Praga i a la Universitat de Londres); J. Durich (diputat del Partit Agrari Txec al parlament de Viena); Dr. L. Fisher (President de l'Aliança Nacional Txeca dels Estats Units-Chicago-); Fr. Kupka (membre de l'Acadèmia Txeca de les Ciències, les Lletres i les Arts, president de la Colònia Txeca -Voluntaris Txecs- de França); B. Cermák (president de la Unió de les Associacions Txecoslovaques de Rússia); Albert Mamatey (president de la Lliga Eslovaca dels Estats Units); J. Sykora (president del Comitè Txec de Londres); Bohdan Pavlu (director de "Tchécoslovaque" de Petrograd); E. Voska (membre de l'Aliança Nacional Txeca dels Estats Units -Nova York-); Antoine Vesely (president del grup socialista Txec "Egalité" de París); Ch. Pergler (advocat, membre de l'Aliança Nacional Txeca dels Estats Units); François Daxner (secretari de la Lliga Eslovaca dels Estats Units); i François Kopecky (secretari de l'Aliança Nacional Txeca de Londres), a La Nation Tchèque, 15-XI-1915, p. 218. Si ens fixem en la composició d'aquest Comitè, es pot veure que està format per intel·lectuals (en un ampli sentit del terme) i figures polítiques de diferent tarannà ideològic, juntament amb organitzacions i associacions constituïdes i establertes fora dels territoris txecs i eslovacs. En certa forma, aquest Comitè exemplificaria les propostes del pamflet d'Alfons Maseras "Pancatalanisme", en el qual s'assenyalava la necessitat d'una tasca nacionalista que abastés, no tan sols les fronteres del Principat, sinó de tots els Centres Catalans existents arreu del món, i com es veurà seran principalment d'Amèrica del Sud i el de París.

(22) Xercavins, Josep: "Del moment bèl·lic/L'esperit polonès", La Nació, 18-III-1916, p. 2; i Arnau de Vilanova: "Per abatre l'imperialisme/Els voluntaris catalans a França", ibíd, 22-IV-1916, p. 1. Apèndix 206.

(22 bis) Dec al professor Enric Ucelay Da Cal les innumerables referències i els consells donats sobre els "voluntaris garibaldins".

(23) Arnau de Vilanova: "Per abatre l'imperialisme/Els voluntaris catalans a França", La Nació, 15-IV-1916, p.2. Apèndix 21é

(23 bis) "A nostres companys", La Trinkera Catalana (orgue amb musica d'els poilus catalans -no es tornen els billets de cins francs), n° 1, juillet-septembre 1916, ps 1-2. Apèndix 22é.

(24) D'aquesta xifra queden exclosos els belgues i francesos, pero he introduït aquells que "La Nació" assenyala que són procedents del Rosse 116.

(25)

"Es un deure de tots nosaltres el correspondre à les atencions que el Centre Català de París, Sr. Solé i Pla, "La Nació" i "Iberia" de Barcelona tenen per à nosaltres. Els complaurem si tots nosaltres els hi donem els noms de tots els nostres companys lo mateix els qui han tingut l'alt honor de morir, com també els qui encara tenim energies per à anorrear la rassa dels teutons. Tot això els hi es necessari per à formar els Cens de voluntaris catalans".

Ibid,, p.3. Aquest cens es realitzà a través de llistes de "voluntaris" que aquests mateixos reproduïen a les cartes que enviaven al Dr. Solé i Plà.

(26) Caravent, Maria G: "Els voluntaris catalans a França/Patronatge de padrines de guerra", La Nació, 28-X-1916, ps.1-2. Apèndix 23é.

(27) El més interessant és que el Dr. Solé i Plà no es limità només a recollir informació i treballar pels "voluntaris catalans", sinó que intentà estendre les seves activitats en esbrinar elements germanòfils a Barcelona i tot Catalunya. Existeixen papers pels quals podria generar-se la hipòtesi que assenyalaria l'existència de "tràfics" (sense determinar de quin tipus) a les costes catalanes amb els alemanys. En tot cas, no cal sobrestimar el tipus d'informació obtinguda pel Dr. Solé i Plà, ja que no té proves contundents, i l'aparença de la documentació fa suposar que no era un dels punts forts de les activitats del president del Comitè de Germanor, tot i que tenia molt bones relacions amb el Con-

solat Francès a Barcelona, per portar a terme una activitat diguem-ne "detectivesca" a la recerca d'activitats pro-alemanyes. En aquest sentit es pot veure Consolat, espionatge, naturalització, variis, arxiu Solé i Plà, especialment ps. 177-245.

(28) "Un nucli de catalans visita Perpinyà", La Nació, 19-II-1916, ps. 4-5.

(29) Cortade, E: Catalunya i la Gran Guerra, Rafael Dalmau editor, Barcelona, 1969, p.23.

(30) ibíd, p.23.

(31) ibíd, p.25.

(32) ibíd, p.25.

(33) La Nació, 19-II-1916, ps.4-5. Els subratllats són meus.

(34) Maseras, Alfons: "Tornant de Perpinyà", La Veu de Catalunya, 2I-II-1916, p.I.

(35) "Dels actes de Perpinyà/Una carta den Pujulà", L'Avençada, 4-III-1916; "Dels actes de Perpinyà/Apendix a una bella iniciativa", ibíd, 18-III-1916, ps.3-4.

(36) La Nació, 19-II-1916, ps.4-5.

(37) ibíd.

(38) ibíd.

(39) ibíd. En aquest sentit, l'II de desembre de 1915 es publicà un manifest, sembla ser que redactat per Rovira i Virgili, pel qual es demanava el reconeixement de la llengua catalana com a oficial en l'administració pública i en la vida privada, així com la convocatòria pel primer de gener de 1916 d'una Diada de la Llengua Catalana. Aquest manifest era signat per: Dr. Martí i Julià (Unió Catalanista), R. d'Abadal (Lliga Regionalista), Pere Coromines (CNR), Francesc Layret (BRA), J. Puig i Esteve (CADCI), H. Puig i Sais (Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya), Dr. Josep Me Roca (Ateneu Barcelonès), J. M^e Pi i Sunyer (Joventut Republicana Nacionalista), Josep Carner (Junta d'Afirmació Catalana), Ma-

nuel Folguera i Duran (Associació Protectora de l'Ensenyament Català), Jaume Massó i Torrents (Centre Excursionista de Catalunya), Martí Pons (Orfeó Gracienc), F. Flos i Calcat (Col·legi de Sant Jordi), Pere Coromines, novament ("El Poble Català"), A. Rovira i Virgili ("L'Esquella de la Torratxa" i "La Campana de Gràcia"), Manuel Alcantara i Gusart ("Renaixement"), Joaquim Delclós ("La Nació"), i Francesc Guret ("El Teatre Català"). Llista reproduïda a Bladé i Desumvila, A: op. cit., p.139, i també a Casassas i Ymbert, J: Jaume Bofill..., op. cit., p.182.

(40) La Nació, 19-II-1916, ps.4-5.

(41) ibíd.

(42) La col·lecta que "La Nació" encetà i que anomenà "Pels homes que lluiten per la llibertat del món", "El Poble Català" la va reproduir com "Pels catalans que lluiten a l'exèrcit francès. A l'Appendix 24é es reproduceix la col·lecta a partir del número de 25 de març de 1916 de "La Nació".

(43) Iberia, I-IV-1916, i La Nació, I-IV-1916. Appendix 25é. Sobre la Penya Gran i l'impacte de la Gran Guerra a l'Ateneu cal veure Casassas i Ymbert, J: L'Ateneu Barcelonès, edicions de la Magrana, Barcelona, 1986, ps. 102-109.

(44) Arnau de Vilanova: "Els voluntaris de Catalunya en l'exèrcit d'Orient (Full de camí d'un voluntari)", Iberia, 5-VIII-1916, ps.10-11; i Arnau de Vilanova: "Per abatre l'imperialisme/Els voluntaris catalans a França", La Nació, 29-IV-1916, p.4. Appendix 26é. També es poden veure El Poble Català, 5-VIII-1916, p.1; II-VIII-1916, p.1; 12-VIII-1916, p.1; 15-VIII-1916, p.1; i 16-VIII-1916, p.1.

(45)

"Germans de Catalunya: No podeu pas imaginar-vos les penalitats que suporten els braus catalans que lluiten per la lliberació de Serbia; les que passen al front francès són res, quasi, comparades amb les que sofreixen per aquelles terres; no els relleven tan sovint com a l'Occident i el

clima és pèssim; emperò, allí, com a totarreu, fan patria; i si l'atzar els porta prop de un Regiment provençal o rossellones, és una festa major per a tots junts, i la parla catalana ressona, per aquelles afraus salvatges, amb les aspres i fines i enèrgiques modulacions fonètiques de la seva més pura prosa, la glosa més bella del Mediterraneo ponentí...

*(...) En una paraula, si no es tractés de la llibertat i de la dignitat de la Serbia, en la col·laboració reivindicadora de les quals hi tenim posat tot el nostre ésser, de vegades, ben sovint, és tan gran el sofriment físic, que n'hi ha per a tornar-se'n a casa, com hi ha món!... Els catalans, però, els bons catalans, no reculen, mai, les paraules, ni els fets, per res, ni per ningú.

Arnau de Vilanova: "Del moment bèl·lic/Els voluntaris catalans a Serbia", La Nació, II-XI-1916, ps. 1-2. També es pot veure Arnau de Vilanova: "Del moment bèl·lic/Prosseguint el reconqueriment de la nació Serbia", ibíd, 18-XI-1916, ps. 1-2. Cal pensar que al gener de 1916, les planes de "Renaixement" donaren constància d'un manifest adreçat a la nació Sèrbia. Per altra banda, l'octubre de 1916, les planes de "La Nació" publicaren un manifest dels socialistes serbis, en el qual aquests negaven l'actuació d'un dels seus correligionaris, Fricha Katzlerovitch, el qual sembla que s'havia adherit a les conferències de Zimmerwald i Kienthal. En aquest sentit, el manifest dels socialistes serbis assenyalava que "per l'interès de la civilització, de la llibertat i del socialisme i per a que aquesta guerra sigui la darrera, cal treballar per a aconseguir aquest objecte", a "La justícia de la causa serbia/Un manifest dels socialistes serbis", ibíd, 21-X-1916, p. 5. Tal manifest era signat a París l'agost de 1916.

Significatiu de l'impacte que causà en el catalanisme la lluita de Sèrbia en els anys de la Gran Guerra, és l'important bibliografia existent a la Biblioteca de Catalunya sobre aquest tema: Arnautovitch, A: De la Serbie a la Yougoslavie. Notes & documents, extrait de la "Revue Yougoslave, Ligue des Universitaires Serbo-Croate-Slovenes, París, 1919; Denis,

E: La Grande Serbie, Bibliothèque d'Histoire et de Politique, Librairie Delegrave, París, 1915; Gauvain, Auguste: La question yougoslave, éditions Bossard, París, 1918; Lorin, Henri: L'Heroique Serbie, Bloud et Gay, editors París, 1915; Moravec, Zdenko: L'Italie et les Yougoslaves, Blanchong et Cie., París, 1919; Primorac, Vouk: La question yougo-slave, édition de la société "Yougoslavia", París, 1918; Le programme yougoslave, Bibliothèque Yougoslave, nº I, édition du Foyer, París, 1916; Reiss, R-A: Los procedimientos de guerra de los Austro-húngaros en Servia. Observaciones directas de un neutral, Librairie Armand Colin, París, 1915; Rivet, Charles: Chez les slaves libérés. En Yougoslavie, Perrin et Cie, París, 1919; Sokol: La cuestión del Adriático. Yugoslavia e Italia, imp. Universal, s.d.; i Thomson, Louis-L: La retraite de Serbie (octobre-décembre 1915), Librairie Hachetté, París, 1916

Per altra banda, es també molt significatiu que, entre tots els arxius i biblioteques de Barcelona, la col·lecció més completa d'un òrgan d'algun moviment nacional europeu dels anys 1914-1918 es tituli "La Patrie Serbie" (1916-1918). Que existia una forta identificació amb la lluita de Sèrbia ho demostra el títol del següent article, molt en la línia de les preocupacions de Rovira i Virgili i el nacionalisme radical: "La dénationalisation de Serbie", La Patrie Serbie, janvier 1918, ps. II-13.

(46) "Catalunya a la Guerra/Els voluntaris", La Nació, 26-II-1916, p.2.

(47) Els que assistiren a l'acte foren

"Escoles Ctalanes del Dr. Robert, de Hospitalet de Llobregat-amb un grup de nois que havien estat deixebles d'en Ferrés-Costa; -Sindicat Agrícola, Caixa Rural de Sant Boi; Ateneu Familiar; Societat choral La Maquinista, de la colònia Güell; Cooperativa de la mateixa Colònia; Ateneu Instructor i Unió Social de Cornellá; Ateneu Samboià; L'Avenç, de Cornellá; Casal Catalanista del Dis-

tricte V, de Barcelona; Joventut Valencianista de Catalunya; Joventut Catalanista, de Barcelona; L'Amistat Sanjustense, de Sant Just Desvern; Unió Catalanista, amb diversos individus de la seva junta; Centre Regionalista de Sant Joan Despí; Agrupació Nacionalista Republicana de Barcelona; Comité Femení pacifista de Catalunya.

"I els periòdis i diaris següents: El Poble Català; Las Noticias; La Publicidad; Foment, de Reus; Diari de Sabadell; El Autonomista, de Girona; La Nació, de Barcelona; Festa, de Molins de Rey; Democracia, de Vilanova i Geltrú; Iberia, de Barcelona; Vida Nova, de Pineda; El Eco de Sitges, de Sitges".

Ferrés-Costa, Pere: op. cit., p. 190.

(48)

"Presidi la sessió l'Alcalde, D. Andreu Amigó, qui ostentava la representació de l'Ajuntament junt amb el regidor síndic, D. Vicens Gavaldà, i els regidors Srs. Joan Roig, Mateu Mitjans i Francesc Casasampere i acompanyats de la Comissió organitzadora, además, un germà del homenatjat.

"(...).

"Els discursos, enaltint la memoria i comportament nobilíssim d'en Ferrés-Costa, foren encarregats als següents senyors: Pau Modolell, R. Vilaró i Guillemí, F. Pineda i Verdaguer, Dr. Solé i Pla, Josep León, qui parlà en nom del director de Las Noticias, D. Joan Barco, M. Gras Vila, J. Vives i Borrell i Manel Serra i Moret.

"Foren además, llegits treballs dels il·lustres escriptors Apel·les Mestres, Ignasi Iglesias, Angel Guimerà, Dr. Martí i Julià, V. Solé de Sojo, Josep Castanyer, Plàcid Vidal, F. Casals i Bové, Josep Tarrats, Josep Grahit, A. Busquets i Punset, Ambrosi Carrión, Sara Llorens.

"Diferentes composicions poètiques de l'homenatjat foren llegides pels Srs. Miquel Parramón, J. Sans i Quintana i Alfons Ribó.

"En Carles Zanni i en Victor Mora i Alsi-

nella actuaren de secretaris.

"Per no haver pogut assistir, enviaren entusiastes adhesions, els escriptors següents: Santiago Vilardell, J. Grau i Sala, Mn. R. Garriga i Boixader, Mercé Padrós, Llorenç Jou, Lluís Via, E. Graells i Castells, E. Saleta i Llorens, Josep M. de Sucre, Joànn Arús, Carme Karr, l'actor Joànn Santacana, Francisco X. Pons, Josep Asmarats, A. Sans i Rosell, J. Puig i Ferrater".

A ibíd, ps. 190-191. Segons "La Publicidad", J. Vives i Borrell va dir que Pere Ferrés-Costa

"era un iluminado, un fervoroso, un revolucionario consciente que se robusteció con todo el ardor de las leyendas eslavas, que tuvo el ánimo robusto como los caudillos de nuestras guerras de la independencia, sintiendo brotar en su sangre todo el fanatismo engendrado por las viejas campañas catalanistas".

A "Homenaje a Ferrés-Costa", La Publicidad, 17-V-1916, p.3. Sobre els actes i parlaments de l'homenatge, cal veure, a més, La Nació, 20-V-1916, p.7; Iberia, 20-V-1916, p.II; La Veu de Catalunya, 15-V-1916, p.4.

(49)

"No estarà de més que en el relat d'avui procuri donar una impressió del que fou l'ofensiva francesa de l'Artois esdevinguda cèlebre, que s'escaigué el 9 de maig del 1915. En aquesta ofensiva, fou aon en Pere Ferrés-Costa, el brau català, caigué per a sempre, embolcallat en una suau auriola de glòria. Aquest relat avui, serà fet, en bona part, textualment i pels mateixos catalans, amics nostres, que en foren protagonistes: així servarà tota l'essència d'una serie d'episodis ben de prop viscuts; i, per tractar-s'hi extensament de com foren, d'heròics, els moments que precediren l'hora darrera d'en Ferrés-Costa, suara, fa breus dies, homenatjada la memoria seva a Sant Vicens dels Horts, seràn, també, aquests comentaris, com a corolari just de l'homenatge aquell al digne i malaguanyat fill de la generosa i dolça pàtria catalana".

Arnau de Vilanova: "Per abatre l'imperialisme/Els voluntaris catalans

a França", La Nació, 27-V-1916, p.4. També cal veure ibíd, 3-VI-1916, ps.2-3; 17-VI-1916, ps.2-3; 24-VI-1916, ps.4-5; 8-VII-1916, ps.2-3.

(50) El possible article que Camil Campanyà va escriure a Cuba seria "Impressions d'un desterrat", Fora Grillons!, X-1906, p.6. Apendix 27é.

(50 bis) Lletres de Camil Campanyà a Josep Castanyer datada a 28-IV-1916, a Documents de Guerra. Lletres de combatents, vol C, arxiu Solé i Plà. Cal pensar que Camil Campanyà també es cartejava amb Francesc Macià, encara que d'aquesta correspondència cap indici, pel moment.

(51) "La Guerra de les Nacions/ Els voluntaris catalans a França. Els qui lluiten a l'Orient (acabament)", El Poble Català, II-VIII-1916, p.I.

(52) El Dr. Solé i Plà assenyala que

"Nosaltres, que no tenim patricis de nom universal, com aquells, que puguin demanar-ho, tenim, en canvi, diputats, al Parlament francès, que són de la raça nostra, que parlen com nosaltres, i que han rebut l'encomanda, a l'ésser diputats, de gent catalana del migdia de França, i que, per tant, són diputats de la nostra gent que es bat a les trinxeres i que sab morir per ells, no solament per la França, sino que mor, o sofreix, cantant alegrement, per la Catalunya de França, pels nostres estimadíssims germans de raça, per aquells que ens donaren un Joffre de Rià, com ara tenen i donen un Joffre Rivesaltes".

La Nació, 13-V-1916, ps.4-5.

(53) ibíd.

(54) Per exemple, Emmanuel Brousse, entre maig i juny de 1916, va generar un cert malestar dins les esferes del govern espanyol degut a unes declaracions seves que foren considerades de tarannà "separatista", i que el govern francès es va veure obligat a contrarrestar. El missatge de Berthelot al cònsol de Barcelona s'assenyalava que

"l'ambassadeur d'Espagne m'a signalé en termes très insistants les griefs du gouver-

nement royal contre l'attitude qu'il prête à M. Brousse vis-à-vis des autorités espagnoles. D'après lui les organisateurs de la cérémonie de la pose de la première pierre de l'hôpital français n'ont invité ni le Gouverneur Civil ni le Capitaine général qui représentent seuls le pouvoir central. M. Brousse aurait plus d'une fois crié en Catalan: "Vive la Catalogne" sans mentionner l'Espagne et ses actes viseraient à encourager le particularisme catalan. Dans ces conditions le Gouvernement espagnol pourrait se voir obligé de considérer la présence de M. Brousse comme indésirable et M. de Romanones va jusqu'à dire que rien ne pourrait compromettre davantage les sympathies françaises dans la péninsule que l'appui donné directement ou indirectement à certains idées séparatistes en contribuant à l'agitation qui se produit à ce sujet en Catalogne.

"Vous voudrez bien faire connaître ce qui précède à M. Brousse en attirant son attention sur la nécessité d'une extrême prudence, pour éviter que son voyage et son action ne favorisent pas l'influence française et risquent de causer au Gouvernement des difficultés très sérieuses. Je compte sur son tact et son jugement que je connais pour effacer l'impression du Gouvernement espagnol et rassurer complètement ses inquiétudes".

Berthelot à Gaussen, Paris 3I-V-1916, infirme n° II9, Guerre 1914-1918/473. Espagne. Dossier General/V.1916. Avril-Mai, arxiu del Ministeri d'Affers Estrangers Francès, Paris, p. 204.

A aquesta missiva, Gaussen va respondre que

"M. Brousse étant parti hier matin pour Perpignan je n'ai pas pu lui donner connaissance de la communication de V.E.

"Le Comte Romanones est d'ailleurs mal renseigné quand il a dit que M. Brousse crie en catalan: "Vive la Catalogne" sans rien dire

pour l'Espagne. Pour ma part j'ai toujours entendu ce Député faire précéder ses "Viva Cataluña" chaleureux d'un "Viva España" qui l'était à peine un peu moins. De plus M. Brousse n'est pour rien dans les invitations relatives à la pose première pierre hospital française, j'en suis seul responsable. Dans les circonstances actuelles il m'a paru préférable de ne pas donner à cette cérémonie une caractère officiel. En dehors de la Colonie Française ont été en conséquence invitées d'une manière exclusive les donateurs espagnols de l'hospital, pas un autre étranger n'a été invité.

"J'ajoute que j'ai cru devoir conseiller à M. Brousse avant son départ de ne pas faire inaugurer solennellement à Barcelone le buste d'Aragó à la fin juin, comme il en avait l'intention et que j'ai insisté sur la nécessité, à mon avis, de ne plus faire, du moins pendant quelque temps, en Catalogne de propagande française d'une façon trop démonstrative.

"Je persiste d'autre part dans mon sentiment que les distributions de décorations ne sont pas particulièrement heureuses en ce moment. Nous faisons ainsi certainement plus de mécontents que de gens heureux".

Gaussen a Berthelot, Barcelona I-VI-1916, informe nº 138, ibíd/474.../VI-1916. Juin-Août, sense numerar pàgina.

(55) Gaussen va assenyalar al govern francès que la Unió Catalanista "constitue l'un des groupements le plus importants des Autonomistes Catalans"

I seguidament adjuntà una lletra de la Junta Permanent de la Unió Catalanista que en sessió de 14 de juny proposava que "le Gouvernement Français reconnait notre Nationalité", Gaussen al Ministre d'Affaires Étrangères Francès, 26-VI-1916, ibíd, ps. 86-87.

(56) En el número de març de 1916 es posà de manifest el significat de solidaritat catalano-francesa del viatge dels intel·lectuals aliadofils catalans en articles com: "Catalunya à 'l Rosselló", ps. 85-86; "L'a-

braçada de Perpinyà", ps. 87-88; "L'acte catala-francofil de Perpinya", ps. 88-92; "Soliloqui d'En Joffre", ps. 100-101; "La manifestation francophile du "Centre Català" de Paris", p. 107, a Montanyes Regalades, març 1916.

(57) Ucelay Da Cal, Enric: "Daniel Cardona...", a Cardona, Daniel: op.cit., ps. XIV-XV; i, especialment, del mateix autor: "El mirall de Catalunya?", Estudios de Historia Social, art. cit., ps. 215, 217-219.

(58) Rovira i Virgili, A: "La revolta irlandesa", Renaixement, 18-V-1916, ps. 282-285. Apendix 28é.

7.LA "RECERCA" DE LA "COL.LABORACIÓ" ESPANYOLA:LA DIFÍCIL DUALITAT
"LEGIONARIS ESPANYOLS" I/O "VOLUNTARIS CATALANS" (JULIOL 1916-MARÇ 1917)

7.I.La "col.laboració" espanyola.

El fracàs de l'ofensiva alemanya a Verdun i l'entrada de Portugal i Romania a la guerra al costat dels aliats, juntament a l'ofensiva russa del general Brusilov contra els austro-alemanys a l'est i l'atac franco-angles al Somme al juliol de 1916 varen ésser raons poderoses per a que Alfons XIII "presionés" i "forçés" la destitució de Miguel Villanueva (reconegut germanòfil) de la cartera d'Estat per tal que l'ocupés el propi president del Consell de Ministres, Romanones, el qual estava portant a terme una "guerra" de comunicats amb la diplomàcia alemanya a conseqüència de la presència d'un submarí alemany en les costes de Cartagena a la primavera de 1916(I).

Però la ineficàcia de l'ofensiva aliada al Somme i les propostes de pau que Alemanya va oferir a l'Entesa a l'octubre de 1916 van fer generar un corrent d'opinió pel qual es pensava que Alfons XIII faria una nova remodelació del govern, aquesta vegada de signe germanòfil. Sembla que la diplomàcia alemanya va aconsellar al monarca espanyol la viabilitat de que Maura substituís al Comte de Romanones en la presidència del govern, psant de manifest la temença que Espanya pogués convertir-se en mans del líder liberal, en una mena de Grècia, on es deia que el rei Constantí, els polítics conservadors i un exèrcit germanòfil restaven aïllats davant l'"ocupació" que del territori grec havia realitzat l'Entesa amb el "consentiment" de Venizelos(I bis).

La dura repressió que l'exèrcit i les Lligues Panhel·lèniques de Reservistes portaren a terme la nit de l'1 al 2 de novembre de 1916 contra el venizalisme i l'esquerra grega, en general, va ésser un "mirall" interessant per a les dretes germanòfiles que compararen aquests fets

del 2 de maig(2). Però també podia suposar un advertiment per a les pròpies esquerres espanyoles del perill constant que per aquestes significava un possible retorn de Maura (sempre en el record la repressió de juliol de 1909 i la "tèbia" embranzida dretana de maig-juny de 1915) a la presidència del Consell de Ministres.

La idea d'una possible "germanofilització" de la política "oficial" espanyola, l'agreujament de la crisi de subsistències i la consciència d'una pèrdua constant de posicions en l'àmbit electoral, van fer intensificar la propaganda aliadòfila a Espanya, caracteritzant-se per una col.laboració entre l'esquerra catalana i/o catalanista i la resta de l'estat.

Importants sectors del catalanisme d'esquerres i liberal anaven a jugar la carta de l'estratègia internacional des de diferents perspectives. En primer lloc, amb l'esquerra d'arreu l'estat, coincidint en l'objectiu d'assolir una República Federal o una transformació del règim que portés solucions autonòmiques. I en l'àmbit català, es recolzarà a una Lliga que s'enfronta al govern central des de la Mancomunitat i en el Parlament, i, per altra banda, es donarà suport a la labor d'una Unió Catalanista a l'entorn dels "voluntaris catalans" donat el matís nacionalista radical que li conferia a la causa catalana davant d'Europa.

Les raons que porten al catalanisme aliadòfil, d'esquerres, liberal i radical a ampliar la seva base d'acció té el seu sentit, tret de certes coincidències programàtiques i estratègiques tant amb la Lliga com amb importants sectors de l'esquerra espanyola, en la més que possible consciència de la seva progressiva desmembració. La UFNR s'havia dissolt, el BRA no havia acabat de consolidar-se com alternativa al partit que havia dirigit Pere Coromines, i els vella militants i unes joventuts radicalitzades s'havien negat en el Consell General de 30 de juliol de 1916 a la proposta de dissolució de la Unió Catalanista feta pel Dr.

Martí i Julià. Es més, des de la mateixa Unió Catalanista, homes com Manuel Serra i Moret, Ramón Plà i Armengol o Manuel Alcantara i Gusart (de l'anomenat sector "socialista") encetaren un procés de marxa vers la FC del PSOE(3), la qual, entre juliol i octubre de 1916 (de mans de Recasens i Mercadé), havia generat un cert canvi d'actitud més positiva vers la qüestió nacional, però que, en tot cas, no va acabar de reïxir.

En aquesta conjuntura, un fet certament important va empenyer al catalanisme aliadòfil, en la seva gran majoria, a col·laborar amb l'esquerra espanyola: el progressiu procés de transformació que al llarg de 1916 té lloc dins la revista "España", i que es concreta en el canvi de director, Luis Araquistain (extremadament aliadòfil) substituï a José Ortega y Gasset (més preocupat per donar-li a "España" una vessant culturalista), i ajudat pels diners del Foreign Office va intentar convertir "España" en la gran publicació aliadòfila estatal(4). A més, la revista "España" es mostrà interessada en donar a conèixer a l'opinió pública espanyola la dimensió "no separatista" del catalanisme en un número especial de juny de 1916 titulat "¿Que es el catalanismo?"(5). Això ens pot donar la idea que no és tan sols el catalanisme aliadòfil qui pretén cercar l'esquerra aliadòfila espanyola, sinó que també hi ha un interès a la inversa.

Sembla que el pas definitiu per la col·laboració dels aliadòfils catalans i els d'arreu l'estat espanyol el donà (possiblement de forma no totalment premeditada) Màrius Aguilar, en publicar dos articles referents als "voluntaris espanyols" a "El Imparcial", i que "Iberia" assenyala "que han constituído en Madrid la novedad y la curiosidad periodísticas de estos días"(6), fins al punt que

"los artículos de nuestro compañero Mario Aguilar publicó en "El Imparcial" sobre nuestros legionarios han tenido una larga eficacia. Las agencias telegráficas interna-

cionales dieron noticias de ello y en más de un periódico inglés, francés, o italiano España fué cordial actualidad por ellos. Ahora un grupo de escritores quiere llevar a las trincheras donde pelean nuestros voluntarios, un presente de Navidad, celebrando, para recaudar dinero, una exposición, primero en Madrid, después en Barcelona, para la que darán sus obras nuestros primeros pintores y escultores.

"Luís Araquistain, en "El Liberal", de Madrid, y Fabián Vidal en "La Correspondencia" recogieron y glosaron esta proyectada exposición. La revista "España", nos aporta nuevos detalles. Nosotros sentimos un efusivo contento ante esta solidaridad que van a obtener nuestros voluntarios. "Iberia", desde su aparición les ha dedicado sus más firmes entusiasmos y ahora gracias a "El Imparcial", a donde llevó Aguilar las narraciones de sus gestas y de sus glorias, obtienen una consagración española"(7).

L'artículo de Luís Araquistain a "El Liberal" posava de manifest que

"ha sido España uno de los países neutrales más generosos en su contribución de legionarios. Esto nos conmueve, como hombres y como españoles. ¿Pero no nos avergüenza también un poco?.

"Digámoslo lealmente: son muchos los que, habiendo tomado partido ideal por uno de los grupos beligerantes, temen no haber cumplido con un supremo deber al abstenerse de haber tomado también las armas. He aquí un drama psicológico de inmensa complejidad. De un lado, surge la necesidad de repeler un acto de fuerza y de reducir a impotencia a los infractores de la ley y perturbadores de la paz común. De otro lado -hablamos de los que viven lejos de la guerra y de sus horrores y para quienes el problema de participar o no en ella, no es una cuestión de defensa personal y nacional, sino un puro problema de justicia-, la aversión a la violencia, la incapacidad psicológica de ir libre y fríamente a causar la muerte de nuestros semejantes. Es el conflicto dramático entre la necesidad jurídica de matar y la impotencia psicológica de

cumplir esta necesidad; el conflicto de no poder ser a un mismo tiempo juez y ejecutor de los propios fallos. Llámese, si se quiere, cobardía a esta manifestación de la sensibilidad. No nos detendremos en rechazar ese concepto(...)(8).

"Bástenos saber que hay conciudadanos nuestros que han podido resolver este conflicto, yendo a Francia a matar y morir(...). No será posible hacer por ellos algo que les induzca a perdonar, o por lo menos a comprender a los que, por débiles o indecisos, por morbosamente sensibles o patológicamente cobardes, como se quiera clasificarlos, no fueron con ellos?"(9).

El corresponsal a Madrid de "Le Journal", Leon Rollin, sobtat per aquest estat d'ànim dels sectors aliadòfils espanyols, adreçarà una lletra a Luis Araquistain, en la qual li exposarà que

"hace unos días comuniqué a mi periódico "Le Journal", la noticia de la celebración de una Exposición artística en homenaje y beneficio de los voluntarios españoles que luchan al lado de nuestros soldados por el Ideal latino. Inmediatamente recibí una carta de mi director, M. Charles Humbert, en la que éste me manifestaba su deseo de cooperar a dicha obra de caridad y de fraternidad franco-española, llevando a París esta Exposición organizada en Madrid y Barcelona por "España".

"Le Journal", que ha declarado ya tantas veces su deseo de contribuir a que las relaciones de España y Francia sean cordiales y fraternales, no contento con llevar a Francia la loable manifestación de los artistas españoles, ha querido que ya en Madrid principiase la cooperación de los dos países. Ha solicitado de nuestros grandes dibujantes Forain, Steinlen, Abel Faivre, Poulbot, Leandre, Willette, Louis Morin, Herman-Paul, Maurice Neumont y Jean Weber que se uniesen al homenaje de sus compañeros españoles. Y así es que hoy, no solamente le ofrezco en nombre de M. Charles Humbert la cooperación de "Le Journal", sino también la de grandes artis-

tas franceses que quieren dar su obolo por la mayor gloria de los legionarios españoles.

"El 9 de Mayo de 1915, cuando yo salía de las trincheras frente a Carency, pueblo que debíamos tomar poco después de un rudo combate, a la derecha de mi regimiento, los legionarios españoles se lanzaban como leones en dirección de Givanchy. En unas horas penetraban como una cuña ardiente en las líneas alemanas, escribiendo con su sangre una de las páginas más bellas de la historia de esta guerra. Pocos días después, en un intermedio de los rudos combates que se libraban alrededor de la Azucarera de Souchez, encontré un grupo de legionarios españoles.

"No sé como pintarle mi emoción de aquel día. Supe entonces hazañas tan gloriosas como las que describió después la pluma de Mario Aguilar. Ya lo sabe usted. No hay un soldado francés que no crea que no se bate al mismo tiempo que por su patria para que la santa libertad no sea derrumbada de los altares que le hemos levantado. Y la presencia de hermanos de raza a nuestro lado, en estos días trágicos, me llenó el corazón de una santa alegría.

"Pero al mismo tiempo sentí cuánto debíamos a estos héroes voluntarios, y pensé que estábamos contrayendo una deuda que garantizaba nuestra sangre vertida en común.

"Ya se presenta una ocasión de manifestar nuestro agradecimiento, de rendir un primer homenaje, y la suerte hace que el periódico que yo represento en España quiera contribuir a ello. El júbilo que tengo yo me recuerda el que experimenté aquel día en que por primera vez, después de once meses, hablé castellano con unos legionarios españoles en medio de las ruinas de un pueblecillo del Artois.

"Espero que el Comité organizador de la Exposición se dignará aceptar la cooperación de "Le Journal" y dar hospitalidad a las obras de los grandes artistas franceses que aman a España y quieren probarlo" (10).

A la proposta d'"Espanya" i a l'acceptació de "Le Journal" de realitzar l'Exposició en favor dels "legionaris espanyols". "Iberia" remarcarà que

"falta ahora nuestra ofrenda, la de Barcelona. Hemos trabajado decorosamente, digámoslo, por los voluntarios catalanes; precisa que extendamos -aún cuando ya lo hicimos- nuestra fraternidad a todos los españoles. Y lo haremos.

"Nuestro compañero Aguilar se ha dirigido a todos nuestros artistas. Todos ellos adoran a Francia, y alguno le hemos oído decir: "Nuestro puesto está en las trincheras". Pues los que están, por lo que el recuerdo de la patria en la noche santa de Navidad les compensará de las trágicas jornadas, y de los alejamientos angustiosos, les rogamos acudan con sus obras al llamamiento que se les hace"(II).

L'Exposició anava a realitzar-se primerament a Madrid, però de bon començament es plantejà el problema de la seva ubicació. En darrer terme, es féu al Palacio de Montijo essent inaugurada el 4 de gener de 1917, preveient-se la seva clausura pel dia 20 de gener. L'horari era de 4 a 8 de la tarda i el preu de l'entrada era de 0,25 pessetes. Es varen presentar obres d'importants artistes d'arreu l'estat i França(12), lamentant-se únicament que Zuloaga no es trobés a l'Exposició(13).

Inaugurada l'Exposició, la revista "Espanya" comunicà en el seu número d'II de gener de 1917 que

"el domingo por la noche nos sorprendió poco gratamente la visita de un agente de la policía a la Exposición de los legionarios y su fulminante orden de clausura. La razón alegada entonces fué que en la Exposición había algunos dibujos alusivos a la guerra. Bajo esta impresión, nuestro compañero Araquistain escribió una carta que fue publicada por "El Imparcial", por "El País"(ambos con unas muy pertinentes líneas de intriducción), por "La Correspondencia de España" (que acompañó la carta con un artículo de protesta contra la clausura y por "El Liberal". A

A todos las gracias"(14).

La carta en qüestió d'Araquistain era un cúmül d'acusacions als policies que havien ordenat la clausura, evitant tota crítica al govern i oferint en aquest sentit un remarcable to conciliador. Araquistain es preguntava a la lletra quins fonaments existien pel tancament de l'Exposició, responent-se que

"los ignoro. Porque no pueden aceptarse como válidos los argüidos por el agente que, en nombre de la Dirección General de Seguridad, vino a visitarnos anoche con el deseo de ver si en la Exposición había obras ofensivas... no sabemos para quién. Detúvose con aire grave frente a un aguafuerte de Abel Truchet, que representa un Cristo y unas mujeres enlutadas que le dicen, señalando a un camposanto cubierto de cruces: "Nous aussi, Seigneur, nous donnos nos fils pour la paix du monde..." A su juicio, este bello trabajo de arte, en que unas pobres mujeres se equiparan al redentor de Galilea, es un terrible peligro para nuestra neutralidad. No menos peligroso, también en su opinión, es un aguafuerte del catalán Nogué, que podría titularse "La moza del cántaro" o de cualquier otro modo, ya que representa un grupo de mujeres sin más relación con la guerra actual que con la guerra del Peloponeso. Pero el espíritu neutralista del señor agente de la Policía sufrió la máxima contrariedad ante un dibujo de Ribas que representa, bajo el título de "Un prisionero", un soldado, de nacionalidad indeterminada, sentado en el suelo y comiendo rancho. Como si este dibujo fuera la gota de agua que iba a hacer desbordar la repleta copa de la neutralidad española, presenciábamos, entre perplejos y curiosos, el extraño examen, y decretó draconianamente: "¡Queda cerrada esta exposición!" (...); pero en el fondo de él hay una cuestión tan grave que me obliga a llamar sobre ello la atención del público y al mismo tiempo del Gobierno.

"Como se ve por los verídicos datos suministrados, la clausura no responde a fundamento real.

En este asunto, como en otros análogos, se adivina la mano de poderes extraños a la soberanía española. No creemos que el Gobierno haya tenido participación en este atropello. ¿Por qué había de tenerla? En la Exposición de los Legionarios nada hay que pueda ofender a ningún beligerante. Es un acto de humanidad y de españolismo. Por grandes que sean las pasiones en pugna, todos los españoles, como tales y como hombres, han de sentirse unidos en un sentimiento de cordialidad hacia un puñado de conciudadanos nuestros que han hecho ofrenda de su vida por una causa que creen justa. Lo mismo sería si combatieran en el otro lado de la trinchera. No es culpa nuestra que sólo luchen en el bando occidental. Prueba de esta comunidad de sentimientos es la acogida de simpatía que ha tenido la Exposición en la mayor parte de la prensa. Periódicos como ABC, "La Acción" y como "El Día" no han creído que se ofendía a la neutralidad de España con la publicación de fotografías y artículos sobre la Exposición de legionarios españoles. Por todas estas razones, quiero creer que el Gobierno no ha tenido participación en este insólito atropello.

"Probablemente se trata de una ligereza de la policía y no de la superioridad, sino de torpes subalternos de esos que llegan al desorden por un exceso de celo. Si se tratara de la superioridad, si hubiese alguna razón de orden social, la Exposición hubiera sido cerrada en el momento mismo de la apertura, cuando estaban presentes los embajadores de Inglaterra, Francia, el Japón, Bélgica y otros Estados, y antes de que la honrasen con su visita dos secretarios de la embajada alemana el mismo día de la inauguración(...).

"(...) La Dirección de Seguridad no puede consentir que en el aire quede la sospecha de que está bajo el dominio de autoridades no españolas, ni el Gobierno la hipótesis de que no es soberano(...). Pero estas complacencias en el momento mismo en que los submarinos alemanes atacan con máximo furor a los barcos mercantes españoles, sea cual sea el cargamento que conducen, y al día siguiente de haber visto el presidente del Consejo de Ministros cómo le insulta un alto personaje

diplomático acreditado en Madrid y relacionado con los Imperios Centrales desde un periódico español, sería una abdicación de elementales sentimientos de dignidad particular y pública. En suma: confío, por el decoro de España como nación independiente, que este lamentable error policíaco se deshaga tan pronto como llegue a conocimiento de la autoridad competente. Otra cosa, además de humillarnos a todos, nos pondría en ridículo ante el mundo entero, tan atento en estos instantes en los asuntos de España" (15).

En termes igualment moderats, la revista "España" va posar fi, momentàniament, a l'afer assenyalant que

"al día siguiente, lunes, el ministro de la Gobernación, Sr. Ruiz Jiménez, primero a los representantes de la prensa y después a uno de nuestros compañeros, les manifestó que la razón de la clausura no había sido otra que el no haber pedido autorización a la Dirección de Seguridad, según una Real Orden de Diciembre pasado. Cumplido este requisito, y previa una amistosa visita de los Sres. Blanco y Gullón, de la Dirección de Seguridad, a la Exposición de los legionarios, se autorizó la reapertura en vista de que todas las obras eran puramente artísticas, sin la más mínima ofensa para nadie. Lamentamos lo ocurrido, efecto de una mala inteligencia que hubiera podido evitar fácilmente el primer agente que envió la Dirección de Seguridad; pero no es culpa nuestra que en este centro oficial no todos los funcionarios estén dotados del tacto, de la sagacidad e inteligencia que adornan a los Sres. Blanco y Gullón, a quienes desde aquí damos las gracias por todas las atenciones y la diligencia tenidas con nosotros" (16).

Només quan finalitzà l'Exposició, la revista "España" va abandonar tota política conciliadora per afirmar que

"la clausura de unas horas por la policía obedeció, ahora podemos decirlo, a la presión extranjera que gravita sobre toda la vida política española, aunque el pretexto fuera una tecniquería ordenancista. Pero fracasó aquel golpe y cuantas tentati-

vas se hicieron posteriormente en idéntico sentido. Bastó con no colgar dibujos como el titulado "Ensayo de Kultura", que representa un obeso soldado con casco en punta descuartizando a un niño; pero estos dibujos estaban en la Exposición, aunque no en las paredes, y pudieron verlo cuantos tuvieron gusto en en ello"(17).

Remarcaren que l'Exposició havia tingut un gran èxit de públic, equiparable al que havia tingut una "Suscripción a favor de los legionarios españoles" encetada per la mateixa revista "España", i que havia pretés i pretenia ésser

"el lazo ideal que vincule a los españoles que combaten en Francia por valores universales con todos los españoles que aquí les acompañan en espíritu"(18).

Clausurada l'Exposició a Madrid, aquesta va passar a Barcelona on fou organitzada per "La Publicidad"(curiosament no se'n encarregà "Iberia" quan havia estat aquesta la que més rebombori va fer en conèixer la idea d'"España" de realitzar l'Exposició)."La Publicidad" ja havia donat notícies dels preparatius de l'Exposició a Madrid(19), així com dels inconvenients soferts pel seu parcial tancament(20), quan fou inaugurada a les Galeries Laietanes de Barcelona el 5 de febrer de 1917(21).

L'Exposició que es composava de 220 quadres i 7 escultures(22), havia de finalitzar el 15 de febrer de 1917, però fou prorrogada fins mitjans de març amb l'objectiu d'acabar de vendre les obres que no havien estat(23). Quan l'Exposició va terminar a Barcelona, aquesta tenia com següent i darrera etapa a París, on devia ésser tutelada per "Le Journal"(24).

Però el que s'ha de tenir en compte és que així com publicacions com "Iberia" o "La Publicidad" es varen fer ressó de l'Exposició en favor dels "legionaris espanyols", pel contrari, publicacions com "La Nació", els restes d'"El Poble Català" o la pròpia "La Veu de Catalunya" varen solenciar(però mai criticar) a les seves planes la citada Exposició. Les

raons poden trobar-se en la necessitat de mantenir la vessant ultranacionalista de l'estratègia internacional per tal que les potències de l'Entesa poguessin diferenciar la qüestió catalana dins del més ample "problema d'Espanya".

7.2. La "contrarrèplica" catalanista.

La Unió Catalanista de la mà del Dr. Solé i Plà va prosseguir la seva tasca proselitista en favor dels "voluntaris catalans", evidenciant-se, principalment, en la continuació de la col·lecta que "La Nació" reproduïa a les seves planes sota el títol "Pels homes que lluiten per la llibertat del món"(25). Es més, a finals de novembre de 1916, paral·lelament a les activitats d'"Espanya" per portar a terme l'Exposició en favor dels "legionaris espanyols", "La Nació" va fer una crida a tots els catalans doncs

"ara que ve Nadal i Any Nou, festes que tots fruïrem: en pau i tranquil·litat, amb els amics, amb les persones del nostre particular afecte, recordem-nos de tots els homes que lluiten, amb perill imminent i constant de la propia vida, per la pau i la civilització del món sencer; recordem-nos-en, i, als germans nostres, els heroics legionaris de Catalunya, fem-los present i manifest aquest record enviant-los una lletra, una finesa, una part del que, les vetlles que són propores, nosaltres gaudirem, sense poder-nos imaginar, ni remotíssimament, les penes, el fret, la tristesa, la mel·lancia, intensíssima, que ells, a pesar de l'entusiasme i la convicció i l'ardidesa amb que es baten, han de sentir, durant les hores de treva, pensant en els seus, enyorant la terra, la llar, les afecions íntimes, i més encare, si, a aqueixes contrarietats de la seva miserable existencia dels moments transcorreguts en passiva reflexió, s'hi afegeix, per a fer-ho més amarg, l'oblid dels que, podent, no els conortem, no els

fem participar del que nosaltres disfrutarem, en aqueixes diades que s'atancen, sens tenir en compte que si mitja Europa no s'hagués aixecat contra l'altra mitja que mença, o menaçava, arborar la terra, a hores d'ara, qui sab si no podriem contar-ho..."(26).

En aquest sentit, es va proposar d'ancetar una nova col·lecta que fou coneguda com "Nadal del Voluntari Català".

La gènesi del "Nadal del Voluntari Català" s'ha de trobar a l'entorn de la festa que en honor dels "voluntaris catalans" organitzà el "Centre Republicà Català de Sang Nova" i que se celebrà el 18 de novembre de 1916(27), en el qual es recolliren 70 pessetes que foren entregades al Comitè de Germanor, veritable artífex de la col·lecta.

Cal pensar que des d'abans del mes de juliol de 1916, el "Festival de Sang Nova" no era el primer acte d'exaltació dels "voluntaris catalans" que es realitzava, ja que a principis d'octubre al Palau de Belles Arts es va fer un amb més concurrència de públic i èxit artístic(28), però possiblement el "Festival de Sang Nova" tingué una valor simbòlic més rellevant que el del Palau de les Belles Arts. La conjuntura política havia variat sensiblement des de l'octubre al novembre, ja que en aquell curt interval de temps la revista "Espanya" havia generat un important corrent d'opinió a favor dels "legionaris espanyols", que segurament va fer pensar que restaria rellevància al fet dels "voluntaris catalans", i més quan "Espanya" publicava a les seves planes lletres de "voluntaris espanyols" en les quals es relativitzava el paper del Centre Català de París i s'obviava l'existència del Comitè de Germanor(29).

Semblaria que el Comitè de Germanor, el seu president i la mateixa "La Nació" intentaren promoure una diguem-ne contraofensiva nacionalista a l'entorn del fet dels "voluntaris catalans", posant a prova la pròpia capacitat de mobilització de les forces catalanistes. Això permetria en-

tendre que "La Nació" indiqués respecte al "Nadal del Voluntari Català" que

"el detall de la llista general de donatius, que, fins avui, ja és nombrosíssima, no el publiquem perquè la manca d'espai ens ho impideix, limitant-nos a dir, només, que pel bon acolliment que la sotscripció ha trobat arreu on es veu amb simpatia l'acció dels catalans que lluiten amb la França, aquella assolirà un resultat fabulosament esplèndid"(30).

La col·lecta del "Nadal del Voluntari Català" va ésser constantment recollida i reproduïda a les planes d'"El Poble Català", "La Publicidad", "La Veu de Catalunya" i "Iberia"(31), restant en un segon terme "La Nació". Es així, que la revista "Iberia", davant l'acceptació que havia tingut la col·lecta en les planes de la premsa no relacionada amb la Unió Catalanista, assenyalarà entusiàsticament que

"ha tenido el "Comité de Germanor amb els Voluntaris Catalans" una hermosa iniciativa. Al llegar Navidad, no hay soldado del frente que no reciba presentes familiares y amicales(...) Y los mismos voluntarios, sin protección oficial, sin el pródigo sentimentalismo de un país en guerra, tienen en su tierra y en sus compatriotas apoyo cordial. Así los rusos y polacos y los americanos y los griegos. Todos menos los nuestros.

"El "Comité", después de trabajos perseverantes, de los cuales es alma, el Dr. Solé i Plà, cien veces benemérito, ha conseguido hacer llegar a muchos voluntarios nuestros pequeños socorros. Pero no hay bastante todavía y cuando llega una fiesta como la de Navidad, necesitada de algunas abundancias, apela a un donativo extraordinario. Mensualmente distribuye unos mil francos(...).

"Su llamamiento para que les sean enviadas especias o dinero, ha sido publicado por

toda la prensa. Algunos de nuestros periódicos, han abierto suscripciones y listas numerosas corren por la ciudad donde los patriotas francófilos van poniendo sus nombres" (32)

Aquesta resposta "entusiasta" de les publicacions nacionalistes a la col·lecta va tenir les seves paraules de gratitud per part de "La Nació", que en el seu número de 27 de gener de 1917 va afirmar que

"tota Catalunya, i amb ella la colònia francesa de Barcelona, han volgut, aquest any, amb motiu de les festes de Nadal i Cap de Any, demostrar llur gratitud i admiració als nombrosos i valents catalans que volenterosament, sota les banderes dels aliats, lluiten per lliberar la França, la Bèlgica, la Sèrbia, la Polònia i tots els pobles oprimits, adreçant-los un petit present a cada un en persona.

"A la crida feta s'ha respost admirablement; les sis-mil pessetes de despeses s'han recollit en pocs dies; les associacions franceses han remès centenars de francs, mostrant-se generoses, com sempre, amb els nostres voluntaris, volent fer veure que no oblidem que la sang catalana n'estalvia de francesa, que les vides dels germans nostres, abnegadament oferides, volen dir i significar què i quant faria Catalunya si disposés dels seus destins; més de mil catalans són desapareguts al Nord de França, als Dardanels i a la Macedònia, i la major part no tenen ni una creu ni res que indiqui el lloc on són inhumats, ni la seva mort heroica ha sigut coneguda pels fills de França, preocupats amb els milers i milers de germans seus morts, també, a la gran batalla lliberadora.

"Han respost a la crida del Comitè de Germandat tota la Premsa catalana, totes les entitats populars de la nostra ciutat, de Badalona, de Sabadell, de Figueres i de altres poblacions catalanes, i els catalans de Amèrica

recol·lecten, també, pel seu compte, quantitats destinades al mateix fi.

"Estem agraïdíssims, aiximateix, a qualques entitats barceloneses son s'hi apleguen ciutadans acabalats, i també a uns quants fabricants i industrials, que han volgut sotscriure's a un acte de germanor tan magnífic com aquest del Nadal del Voluntari Català"(33).

Aquest agraïment, certament desbordant, es va estendre

"fins l'excel·lent Mgr. Carselade del Pont de les encontrades del nord català, llemosines i provençals, germanes nostres, que des de l'altra vessant de les alberes pirinenques ens estenen els braços, tant de bó poguessim, per sempre més, un jorn proper i gloriós, llançar-nos, els uns vers els altres, al cim de la muntanya símbol de unió i no pas d'enemigança que presideix la nostra raça, en una estreta abraçada de forta germanor perdurable i apassionada, com ho és d'encisadora l'abraçada amorosa que es fan, deixondint-se, Gentil i Flordeneu..."(34).

Cal remarcar que tota la campanya del "Nadal del Voluntari Català" es va desenvolupar sota el miratge (i això explica, en certa forma, tota aquesta desmesurada excitació per la "gran resposta" de tots els sectors nacionalistes a l'entorn de l'esmentada col·lecta nadalenca) que produeixen les paraules de Woodrow Wilson adreçant-se als estats neutrals per tal que se solidaritzin amb una devastada Lituània. A Catalunya es creà un Comitè Pro-Lituània compost per Joan Garriga i Massó, Llorenç Ribes, Enric Ràfols, A. Rovira i Virgili, Jordi Rubio i Balaguer, i Alfons Maseras, que, el 15 de novembre de 1916, va treure a la llum pública un manifest en el qual es feia la pregunta "com és, doncs, que apenes s'ha parlat d'aqueixa nació d'ençà que esclatà la Guerra?"(35), donant-se com a contestació "que el nom de la Lituània havia estat borrarat de les cartes d'Europa i s'hi llegien, en el seu lloc, els dels dos governs

o provincies russes de Grodno i de Vilna"(36), resposta que era una clara al·lusió al mateix cas català respecte a Espanya. I és que continuar una activitat pro-aliada en solidaritat amb les petites nacionalitats significava treballar per la mateixa Catalunya. Aquest Comitè Pro-Lituània (centrat a Barcelona) estava en connexió amb un Central establert a Suïssa al qual s'adreçaven els diners d'una subscripció encetada en favor de la Lituània(37). En aquest sentit, i connectant amb tot aquest procés d'exaltació aliadòfila del nacionalisme català, es creà una "Sociedad de Amigos de Francia" que tingué com a president a E. Díaz-Retg, essent un dels seus membres el Dr. Solé i Plà(38). En tot cas, no cal sobrevvalorar aquesta "Sociedad", que fou més nominal que efectiva.

Però aquesta contraofensiva nacionalista centrada en l'exaltació dels "voluntaris catalans" es desenvolupà enmig d'unes remarcables limitacions. Per una part, el "voluntariat català" havia perdut la seva figura, en aquells moments, més dinàmica, que era Camil Campanyà, malgrat que la premsa catalanista insistia en el fet que només restava ferit als hospitals francesos(39). Per altra part, i no massa decididament, s'intentà donar més presència a les planes de "La Nació" de lletres periodístiques dels "voluntaris catalans" Jaume Pou i Melcior Ferrer(40), en el que podia semblar un intent de promoció d'aquests com a possibles figures representatives del "voluntariat català". Però en Jaume Pou era un perfecte desconegut per a l'opinió pública, tot el contrari que Melcior Ferrer, periodista carlí del qual es deia que havia abandonat la redacció d'"El Correo Catalán" per allistar-se com a voluntari per tal de lluitar per França i Catalunya, seguint l'actitud aliadòfila que el pretendent Don Jaume i el seu secretari Francisco Melgar (aquest col·laborava intermitentment a "Iberia") havien adoptat. Però, malgrat la popularitat que Melcior Ferrer va adquirir pel seu gest dins del nacionalisme català, tampoc reeixí com aquell desitjat líder carismàtic del "volunta-

riat català". Possiblement pesava (malgrat l'interpartidisme que es deia havia generat la guerra) la seva condició de carlí (41). Cal pensar que l'homenatge que es va fer a Frederic Pujulà i Vallés al desembre de 1916 a l'Ateneu Barcelonès (42) no s'ha d'entendre únicament com un simple acte d'afirmació aliadòfila, sinó també com la necessitat de remarcar que existien encara personalitats, més o menys reconegudes, del món cultural i polític català lluitant per la França, i que representaven més adientment la significació ideològica de la Gran Guerra, que era la lluita dels ideals democràtics contra l'autoritarisme.

En tot cas, el més problemàtic per a la bona marxa propagandística del fet del "voluntariat català" fou que estava pràcticament controlat per una Unió Catalanista que, des d'agost de 1916, amb la proposta de dissolució del Dr. Martí i Julià, era un cos sense vida, el que s'evidencià amb la desaparició dels seus dos setmanaris, "Renaixement" i "La Nació", al gener de 1917. I si desapareixia "La Nació" ho feia el que havia estat el portaveu oficial dels "voluntaris catalans" i del mateix Comitè de Germanor.

La solució que s'adoptà per a que els "voluntaris catalans" i el Dr. Solé i Plà poguessin fer sentir la seva veu fou un xic paradoxal, donat que el Dr. Solé i Plà va continuar la seva tasca propagandística a les planes de la revista "Iberia", que com s'ha vist havia acollit calorosament les propostes de Luís Araquistain de novembre de 1916 a l'entorn dels "legionaris espanyols". Aquesta actitud del Dr. Solé i Plà no ha d'estranyar en la mida que contínuament s'ha remarcat que el mateix nacionalisme radical era autonomista i no "separatista". Per altra banda, cal tenir en compte que era en aquells moments l'única solució que el Dr. Solé i Plà podia acollir.

El Dr. Solé i Plà va reprendre la seva feina periodística a les planes d'"Iberia" al març de 1917, generant un apartant que duia el títol

d' "Els catalans a la guerra", conceptualment més nacionalista i ampli que el d' "Els Voluntaris Catalans a França", ja que es recollia no tan sols als "voluntaris catalans", sinó també a tots aquells que estaven darrera d'ells i que entusiàsticament es podia aplegar a tot Catalunya. Malgrat tot, a partir d'aquell mes de març de 1917 es produirà una progressiva recessió informativa, tant pel que respecte als "voluntaris catalans" com als dits "legionaris espanyols". Les raons poden cercar-se en una més que creixent i intensa crisi política que es generà a Espanya entre febrer i setembre de 1917 i que anava a copsar tota l'atenció i activitat de les forces polítiques espanyoles.

7.3. La "paradoxal" actitud de França davant l'esquerra aliadòfila espanyola (febrer-març 1917): l'inici del bloqueig marítim alemany.

Paral·lelament a l'Exposició en favor dels "legionaris espanyols" es van desencadenar una serie d'esdeveniments polítics, tant internacionals com dins l'estat espanyol, que conduïren a l'ambaixador francès a Madrid, Geoffray, a una interpretació de la realitat política de la monarquia alfonsina i al paper que respecte a aquesta devia jugar la diplomàcia francesa un xic diferent de la que el propi govern francès s'havia fet.

El 12 de desembre de 1916, els Imperis Centrals, convençuts que es trobaven en una posició militar i territorial satisfactòria respecte als aliats, varen lleçar una proposta de pau a l'Entesa certament avantatjosa per a l'Aliança a la qual es negaren els aliats. Davant d'aquest fracàs diplomàtic, Alemanya va presentar el 31 de gener de 1917 un "memoràndum" pel qual anunciava que

"desde el 1 de febrero de 1917 se opondrá sin más allá con todas armas a todo tráfico marítimo dentro de las zonas determinadas

alrededor de la Gran Bretaña, Francia, Italia y en el Mediterráneo oriental"(43).

Els estadistes espanyols sabien que Alemanya incloïa a Espanya com objectiu més en aquella àrea de bel.ligerància, fet que podia posar a la monarquia alfonsina en una situació, tant internacional com interna, relativament confusa. El govern espanyol, no volent-se definir en cap moment per cap dels bàndols, no volent despertar les passions germanòfiles i aliadòfiles existents a l'estat espanyol, va respondre al "memoràndum" alemany en termes conciliadors en una nota de 6 de febrer de 1917 en la qual s'apal.lava a "los principios legales de la vida internacional"(44), al fet, sobretot, que Espanya era "una nación neutral", per assenyalar que l'estat espanyol "no puede admitir como legítimo un régimen de guerra excepcional", ja que "se dificulta i hasta se impide el Tráfico marítimo de España, comprometiéndolo su existencia económica, con serio peligro de la vida de sus súbditos"(45). Això conduïa a la conclusió que

"el Gobierno de S.M.(...)no duda que el Gobierno imperial sabra inspirarse en los sentimientos de amistad que unen a los dos países, y encontrará, dentro de las duras exigencias de la terrible guerra moderna, medios con que satisfacer la reclamación de España"(46).

La nota espanyola no va tenir el ressó desitjat davant el govern alemany, encetant-se un període d'esfonsament de vaixells espanyols, que, segons Gerardo Romero Rodríguez, s'ha d'interpretar des de la perspectiva que "Alemania queria desestabilizar la situación de nuestro país como medio eficaz para cortar nuestra corriente de suministros de todo tipo a Francia y a la Entente"(47). Alemanya volia que la neutralitat política i militar de l'estat espanyol s'extengués al terreny econòmic i comercial, però de cap manera pretenia desestabilitzar la monarquia alfonsina. En tot cas, sí que era cert que en lloc d'un "aliadòfil" com

Romanones era més adient per la diplomàcia alemanya un Antonio Maura o dins del Partit Liberal un García Prieto o un Miguel Villanueva per a ocupar la presidència del Consell de Ministres(48).

De tota manera, l'estat espanyol va adoptar una actitud temerosa i cauta, limitada a denunciar tímidament els enfonsaments dels vaixells espanyols o de la violació que de la jurisdicció marítima espanyola es feia per part dels submarins alemanys. Es més, això va generar una actitud de suport al govern de bona part de les forces dinàstiques i no dinàstiques, com podria ésser el propi Cambó que va dir que

"nosotros en este momento nos sentimos hombres de gobierno y juzgamos la situación como si estuviésemos en el banco azul y pesasen sobre nosotros las responsabilidades del mando"(49).

La gran limitació del govern Romanones fou que el bloqueig alemany va coincidir amb un moment en el qual la crisi econòmica i els conflictes socials s'havien accentuat, i el problema de les subsistències era més que quotidià a les planes de la premsa d'esquerres. A tot això, hem d'afegir que l'esquerra espanyola des del mes de desembre de 1916 estava establint llaços relativament sòlids per a generar una protesta política i social remarcable, que tindria en la denúncia de la feblesa del govern davant del bloqueig alemany i en l'exigència del trencament de les relacions diplomàtiques amb els Imperis Centrals els seus "slogans" més importants.

Fou així, que, en aquesta conjuntura, l'ambaixador francès, Geoffray (possiblement influenciat per una premsa aliadòfila que no parava de manifestar la cobardia i germanofília de bona part de la classe política "oficial" espanyola), en data de 15 de febrer de 1917, va assenyalar al President del Consell de Ministres Francès que

"a l'occasion de l'exposition artistique qui s'est réouvert ouverte à Madrid et Barcelone et dont les receltes doivent etre versées aux

volontaires espagnols dans les rangs français, je me permets d'attirer toute l'attention de Votre Excellence sur le tres grand interet presenter, pour notre cause en ce pays, la formation sur notre front d'une unité militaire purement espagnol (bataillon ou Régiment), a l'image de celle qui, au moment ou l'Italie neutre chechait sa voie, a été crée sous le commandament du Lieutenant Colonel Garibaldi, et dont les exploits en Argonne ont en des conséquences politiques si heureses.

"Des renseignements qui me sont fournis, il résulte que plus de 3000 Espagnols combattent actuellement sous nos couleurs. Si on ajoute à ceux-ci des éléments hispano-algériens et quelques officiers d'origine castillane, il semble que l'on doive pouvoir également trouver en France les cadres suffisants pour la creation de l'unité dont il s'agit. La nouvelle de sa formation, & elle seule, constituerait une manifestation particulièrement opportune dans les circonstances actuelles de la communauté d'idéals poursuivis par les deux peuples.

"Je n'ai pas besoin d'ajouter que les faits et gestes de ce corps espagnol doubleraient l'intérêt et les sympathies avec les quels ce pays-ci suit l'hereux developpement de nos efforts militaires. Ils constituerait une matiere à propagande que nos ennemis ne pourraient nous disputer, et en même temps susciteraient en France comme en Espagne des engagements nouveaux dont notre armée ne manquerait point de tirer profit. Ces avantages dont les consequences possibles n'échappent à Votre Excellence ne contrebalanceraient-ils pas les quelques objections qui, au point de vue purement militaire, peuvent être présentes contre ce projet que M. le Ministre de la Guerre avec sa connaissance des choses de ce pays voudra sans doute bien etudier avec toute l'attention qu'il me paraft devoir susciter"(50).

Informat el Ministre de la Guerra pel d'Exteriors de la proposta de Geoffray, assenyalarà el 28 de febrer de 1917 que

"j'ai l'honneur de vous faire connaître que je partage entièrement l'avis de M. Geoffray et qu'en conséquence j'ai prescrit au Général Commandant, en Chef de mettre à l'étude la question d'organisation d'une "Legion espagnole"(51).

La resposta del Comandant en Cap de l'exèrcit francès al front occidental, Nivelle (havia substituït a Joffre el desembre de 1916), al Ministre de la Guerra en data de 7 de març posava de manifest que

"l'esperience de la guerre a montré que les Unités exclusivement composées d'étrangers de la même Nationalité n'avaient qu'un rendement militaire infime. La Légion italienne, les Bataillon de volontaires Grecs, les volontaires Cretois du Lieutenant GYPARIS, n'ont fait que passer sur le front ces formations ont dû être retirées du feu presque immédiatement et disloquées peu après, alors que les hommes qui les composaient, repartis dans les unités françaises, suraient probablement rendu d'excellents services.

"Dans ce conditions, et malgré les avantages politiques signalés par la lettre de M. GEOFFRAY, avantages d'ailleurs fort aleatoires, si l'on remarque le peu de benefices retirés de l'intervention à nos côtes des Unités de Volontaires Grecs et Cretois, j'estime qu'il n'y a pas lieu de donner suite à la proposition de creer une Légion Espagnole"(52).

Aquestes paraules foren trameses pel Ministre de la Guerra francès al d'Exteriors en data de 9de març per a què l'èhi fes saber a Geoffray(53). Però a aquestes raons de caràcter militar adduïdes per Nivelle, sembla que s'han d'afegir d'altres de tarannà estrictament polític, que tindrien a veure amb l'esforç del govern francès per a que la seva diplomàcia a l'estat espanyol minvés les seves simpaties i el seu "col·laboracionisme" vers els dits sectors aliadòfils, ja que es veia en aquests una actitud bel·ligerant cap a la monarquia que era considerada contraproductent pel contingut "revolucionari" que se li suposava. Per això mateix, el govern francès era de l'opinió de no fomentar en excés

els eixelebraments dels aliadòfils espanyols per a no enemistar-se amb un Alfons XIII al qual consideraven el seu aliat. França, al llarg de 1917, tindrà l'obsessió de que la seva diplomàcia es mantingui al marge de la crisi política espanyola. I això serà fins al punt de no permetre al febrer de 1917 la celebració d'un cicle de conferències en el qual havien de participar una sèrie d'intel.lectuals francesos, en el que havia d'ésser un acte de confraternització franco-espanyola(54). Tot i que el cònsol francès a Barcelona, Gaussens, va recomanar que el cicle se celebrés per tal de contrarrestar la influència germanòfila(55), el govern francès no estava disposat a ésser identificat amb els elements "revolucionaris" espanyols, fet que ja es va fer patent quan va esdevenir l'afer dels "voluntaris lerrouxistes"(56). Aquesta por es va estendre a la pròpia diplomàcia anglesa a l'estat espanyol, que començà a dubtar de finançar la revista "España"(57).

Durant 1917 es produirà una situació paradoxal, en la qual a un retraïment de les potències de l'Entesa en el seu "suport" polític i econòmic als aliadòfils espanyols (republicans, socialistes, reformistes i nacionalistes) esdevindrà, paral.lament, una radicalització del sentiment pro-Entesa d'aquests sectors aliadòfils generat per l'anomenada "crisi del bloqueig alemany", la declaració de guerra dels Estats Units i la caiguda del règim tsarista.

Notes:

(I) Melbourne Carden, Ronnie: op. cit., ps. 123-128.

(I bis) ibíd., ps. 140-152.

(2)

"Los cañones cuya entrega exigía el almirante francés se han vuelto ya contra los

invasores. Ha corrido la sangre. ¿Surgirá en Grecia otro alcalde Móstoles? ¿El Rey Constantino se decidirá, al fin, a ponerse al frente de su pueblo y acabar de raíz con tanta vergüenza y con ignominia tanta?

"Así parece, pero como no hay que fiarse de apariencias, atengámonos a los hechos.

"Si Grecia no quiere sucumbir definitivamente, ha de alzarse como un solo hombre contra el solepado y vil usurpador.

"¿Se atreverá?... Veremos".

"Desperta Ferro", La Tribuna, 5-XII-1916, p.2. Una explicació pro-aliada del fets de la nit de l'1 al 2 de novembre de 1916 a Grècia a Freigier, Charles: Les etapes de la crise Grecque 1915-1918, éditions Brossard, París, 1919, ps. 108-142.

(3) Barceló i Serramalera, Mercé: op. cit., ps. 24-26.

(4) Per a una explicació del perquè del canvi de direcció i de finançament dels aliats a "Espanya" cal veure Montero, Enrique: "Luis Araquistain y la propaganda aliada durante la Primera Guerra Mundial", Estudios de Historia Social, nº 24-25, Madrid, enero-junio, 1983, ps. 245-266.

(5) "¿Qué es el catalanismo?", Espanya, 22-VI-1916. En aquest sentit, el mes d'agost de 1916 les "Annales des Nationalités" van publicar un estudi sobre Catalunya que segons J. Casassas ha via estat "fet per especialistes de l'esfera pràctica i en el qual s'endevina la direcció i participació del mateix Prat de la Riba". Els "Annales des Nationalités", que ja s'hadit que era el portaveu de la Union des Nationalites, tenia com a membres de l'estat espanyol a Carme Karr, Francesc Cambó, Puig i Cadafalch, i també a Gumersindo de Azcárate i a Miguel de Unamuno, col·laboradors d'"Espanya"; Casassas i Ymbert, J: Jaume Bofill..., op. cit., ps. 167-168. D'aquest estudi sobre Catalunya als "Annales des Nationalites" es va fer ressó el propi Ministeri d'Afers Estrangers francès a Guerre 1914-1918/475. Espagne. Dossier General/VII. 1916. Septembre-October, arxiu del Ministeri d'Afers Estrangers Francès, París, s.p.

(6) "El Imparcial" y los voluntarios", Iberia, 28-X-1916, p.5.

(7) "Por nuestros voluntarios", ibíd, 18-XI-1916, ps. 10-11.

(8) El cas d'Angel Samblancat es força il·lustratiu a Samblancat, Angel: "Legionario de la libertad", La Campana de Gràcia, 15-I-1916, p. 2. Apendix 296.

(9) Araquistain, Luis: "A beneficio de los Legionarios Españoles", reproduït d'"El Liberal" a España, 16-XI-1916, p. 3.

(10) Reproduïda a Iberia, 18-XI-1916, ps. 10-11.

(11) ibíd.

(12) La llista d'artistes que va oferir "España" fou la següent: Sorolla, Anglada, Bilbao, Benedito, Romero de Torres, Miguel Nieto, Zaragoza, López Mezquita, Casas, Rusiñol, Padila, Juan i José Llimona, Clarà, Güell, Arteta, Lardhy, Tito, Ribas, Guezala, Prat, Chico, Ramírez, Arrue (José i Alberto), Romero Calvet, Carlot, Bargamín; martiarena, Laroche, Espina, Andreu, Inglada, Florenza, Casanovas, Humbert, Labarta, Junceda, Gargallo, Aragay, Canals, Apa, Gili Roig, Farré, Cardunets, Picarol, Pasarell, Puig, Carles, Colom, Moises, Guardiola, Duran, Casals, Pi de la Serra, Suñer Vidal, Lagar, Mayol, Tayreda, Junyer, Sunyer, Nogués, Galway, Echevarría, Maeztu, Junes, Néstor, Moya del Pino, Zamora, Bacarissas, Lafita, Nonell, Vázquez Díaz, Leandre, Faivre, Herman-Paul, Forain, Jou, Zubiaurre, Camins, Marín Baldo, Muriel, Sancha, Antón, Espinosa, Unturbe, Truchet, Ibels, Roubille, Cim, Neumont, Yonas, Fabían, Bagaría, Hansi, Corredoira, a España, 21-XII-1916, p. 8.

(13) ibíd, 11-I-1917, ps. 3-4.

(14) "Clausurada por una tecniqueria", ibíd, p. 6.

(15) Reproduïda a ibíd, p. 6.

(16) ibíd.

(17) "La exposición de los legionarios", ibíd, p. 9.

(18) S'assenyalava que "la revista "España" tendrá a gran honor a recibir y registrar en sus columnas los donativos que se le envien", a ibíd, p. 4. La col·lecta va recollir entre el número d'"España" de

I6-XI-1916 i el número de 15-III-1917 un total de 5828,20 pessetes (Apendix 30é). Entre els números de 5-IV-1917, 26-IV-1917, 10-V-1917 i 14-VI-1917 es recolliren en donatius que no passaven en la seva majoria de les 5 pessetes, a excepció d'un de varis obrers de la "Liga Antigermandófila" (Saragossa) de 16,80 pessetes; Julio Cervera Baviera (València) de 25 pessetes; Dr. Aris (Palma de Mallorca) de 25 pessetes; i Eduardo Ocerin (en nom de varis antigermanófills de Santoña) de 16 pessetes) fins les 6144,25 pessetes, que seria la xifra total de la col·lecta.

(19) "Exposición a Beneficio de los Legionarios españoles", La Publicidad, 4-I-1917, p.7.

(20) "Una carta de Araquistain a "La Publicidad". Grave atropello policíaco contra la neutralidad del arte", ibíd, 8-I-1917, p.6.

(21)

"Esta tarde, a las seis, se inaugurará en "La Galerías Layetanas" la Exposición de pinturas, esculturas y dibujos, organizada por la revista "España" en colaboración con "Le Journal" de París y nuestro periódico, en beneficio de los españoles que voluntariamente se han alistado en el ejército de Francia para defender la causa de los aliados y, con ello, el buen nombre de nuestro país.

"A la inauguración se asistirá por invitación, y, en los días sucesivos, el público podrá visitar la sala de las Galerías Layetanas, contribuyendo con 25 céntimos, al entrar, a la suscripción abierta en bien de los legionarios.

"Se señalará, además, un día de moda, a la semana, en los que la cuota de entrada será de una peseta.

"En representación de "España" y a presidir los trabajos de la Exposición en Barcelona, ha venido el notable escritor señor Díez Canedo, redactor de la revista madrileña.

"Le saludamos atentamente".

ibíd, 5-II-1917, p.3.

Per la seva part, i paral·lelament a l'Exposició, "La Publicidad" va

organitzar una altra al salonet de la seva redacció, però que

"no tiene carácter público: ha sido organizada con carácter particular, únicamente para nuestros amigos, quienes podrán visitarla todos los días de cinco a siete de la tarde".

ibíd, 6-II-1917, p.5.

(22) De les obres presentades "La Publicidad" va comentar que

"es cierto que abundan las cosas mediocres en esta exposición pero las buenas son tantas que bien puede decirse que nunca se organizó una exposición benéfica de arte con un éxito tan grande como el de hoy".

Al mateix temps, s'oferia el catalog d'obres de l'Exposició a ibíd, 12-II-1917, p.5. Apendix 31é.

(23) "La Publicidad" deia que

"se prorroga, pero fragmentariamente en el saloncillo de "La Publicidad por no poder disponer de más tiempo en las Galerías Layetanas.

"Mañana, lunes, se abrirá a las seis de la tarde, la primera de esas exposiciones fragmentarias. La clausura de cada una de ellas significará el cierre de la admisión de ofertas.

"En la revista "España", de Madrid, y en "La Publicidad", se anunciarán las adjudicaciones definitivas".

ibíd, 18-II-1917, p.I.

A ibíd, 20-II-1917, s'anuncià que aquella setmana s'exposarien les obres que anaven de l'I al 70. Les ofertes que es realitzaren foren les següents: n° 42:25 pessetes; 10:475; 29:75 i 100; 68:30 i 35; 24:25; 21:25 i 35; 57:35, 50 i 75; 18:25; 64:25; 55:100; 49:150; 35:50, 60 i 75; 33:50, 75 i 100; 46:125, 150 i 175; 54:85 i 100; 45:100; 27:50, 100 i 125; 70:50; 32:250; 30:50; 52:500; 47:70; 41:25, 35 i 50; 8:100; 61:150; 51:80; 30:50; 50:325 i 400; 1:25; 11:100 i 150; 15:25; 58:275; 48:750; 12:25 i 40; 26:50; 14:100 i 125; 53:50; 23:175; 1:190; 56:300 i 325; 25:25; s.n^o; (J. Benlliure) escultura, 500; 13:25;

89:250;44:250;I9:25 i 50;20:25;60:25;2:5;30:50 i 80;67:75;5:35;32:250 i 275;40:20. Aquestes ofertes foren reproduïdes a ibíd, 25-II-1917, p. I i 26-II-1917, p. I, anunciant que s'iniciava la reposició de les obres que anaven del 71 al 140, la qual finiria el 4 de març de 1917. Aquell mateix dia s'anunciava que a partir del 5 de març s'encetava la tercera reposició que anava del nº 141 fins al darrer, ibíd, 4-III-1917.

(24) Dec assenyalar que no he pogut trobar cap referència de com es va desenvolupar l'Exposició a París, el que pot fer sospitar que no s'ha gués portat a terme.

(25) Entre els números de "La Nació" de 2-IX-1916, 9-IX-1916, 16-IX-1916 i 23-IX-1916 es recolliren (en donatius que no passaven de les 5 pessetes) fins la quantitat de 828,55 pessetes després que a finals d'agost s'havia arribat a la suma de 723,25 pessetes.

En el número de "La Nació" de 23-IX-1916 es posà de manifest que els següents voluntaris havien rebut "paquets d'apadrinament": Manuel Fernández, Joan Hibert, Batista Grifó, Jaume Paralles, Enric Grau, Sebastià Martí, Vicens Vivas, Jaume Paesa, Romuald Bonet, Enric Turró, Josep Pujol, Joan Reig, Anfós Clapers, Sebastià Josep, Anfós Pérez, Antoni Tomàs, R. Colominas, Josep Macià, Antoni Grau, J. Miracle, Aleix Solà, Joan Carreras, Baltasar Garreta i Renat Grandó.

També s'assenyalava que

" els "paquets", tenint en compte que s'apropa l'hivern, que tan cru ha d'ésser per als soldats de la gran guerra, porten el següent contingut: una bufanda, una barretina, un trajo interior de franel·la, dos parells de mitjons, tres mocadors, un parell d'espardenyes, una faixa, agulles de cosir i fil, tafetà anglés, una pipa, un paquet de tabac, un paquet de mixtes d'esca, una lliura de xocolata, una pastilla de sabó, un llàpiç tinta, un segell de 0,25 francs, cintes catalana i francesa i

un distintiu català".

La Nació, 23-IX-1916, p. 5.

Entre els números de "La Nació" de 30-IX-1916, 7-X-1916, 14-X-1916, 21-X-1916, 28-X-1916, 4-XI-1916, 11-XI-1916, 25-XI-1916, 2-XII-1916, 9-XII-1916 i 16-XII-1916 es recolliren (en donatius que no arribaven a les 2 pessetes, a excepció de Màrius Bonet 5 ptes., Manel Lladó 16 ptes., M.B.C. 10 ptes., i Antic Mèrida de 25 ptes.; i que procedien de Molins de Rei, Vilanova i la Geltrú, Tarragona, Sitges, Balaguer, Breda, Manresa, Blanes, Granollers, Melilla, Badalona, Barcelona, i La Seu d'Urgell) fins la quantitat de 943,25 pessetes.

En el número de "La Nació" de 30-XII-1916 es publicà una subscripció de 588 pessetes adreçada pels "catalans d'Iquique(Xile)", i que varen fer pujar la subscripció a les 1531,25 pessetes.

Entre els números de "La Nació" de 6-I-1917 i 13-I-1917 es recolliren (en donatius inferiors a les dos pessetes, a excepció de Willy Frediani de Mataró que fou de 10 pessetes) fins la quantitat de 1561,05 pessetes.

En darrer terme, es va rebre un donatiu de l'Argentina (i en concret de les següents ciutats: Mendoza, Anatuya, Buenos Aires, Bahía Blanca i San Javier) de 76,25 pesos (153,18 pessetes) que féu una suma total de 1714,23 pessetes. Amb aquesta quantitat, la col·lecta es deixà de portar a terme, moment en el qual "La Nació" va deixar de publicar-se.

Cal assenyalar que aquesta col·lecta fou reproduïda per El Poble Català, 4-IX-1916, 14-IX-1916, 21-IX-1916, 28-IX-1916, 3-X-1916, 12-X-1916, 15-X-1916.

(26) Arnau de Vilanova: "Per als voluntaris que lluiten amb la França/ Ara ve Nadal...", La Nació, 25-XI-1916, p.7.

(27) "El Festival de Sang Nova", ibíd, 18-XI-1916, p.6, i ibíd, 25-XI-1916, p.7.

(28) ibíd, 7-X-1916, ps.6-7; "Als voluntaris catalans", ibíd, 14-X-1916,

p.6.En aquest festival es recolliren 2655,50 pessetes,obtingudes de la següent manera:

Ingressos.....	2252,65	pessetes.
Despeses.....	597,60	"
Benefici líquid del Festival.....	1655,05	"
Subvenció de l'Ajuntament.....	500	"
Subvenció de la Diputació.....	500	"
Total a favor dels "voluntaris catalans".....	2655,50	"

ibíd,28-X-1916,p.7.

Possiblement fou l'única vegada, excepció feta del final de la guerra, que institucions estatals catalanes donaren suport al fet del "voluntariat català".

(29)Alvarez Cedrón,Luís:"Palabras de un legionario",España,7-XII-1916,p.12.Apèndix 32é.

(30)La Nació,9-XII-1916,p.7.

(31)La col·lecta fou centralitzada a la secretaria del Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans i que totalitzà un total de 6140,70 pessetes.Apèndix 33é.

(32)"Por nuestros voluntarios",Iberia,2-XII-1916,p. 13.

(33)Arnau de Vilanova:"El Nadal del voluntari català",La Nació,27-I-1917,ps.5-6.

(34)ibíd.La publicació "Montanyes Regalades" també va intensificar en els seus números de novembre-desembre de 1916 i gener de 1917 el seu contingut catalanòfil amb múltiples referències als "voluntaris catalans":"No passareu","Tochs de guerra/Catalans y mes catalans",Montanyes Regalades,novembre-desembre 1916,ps.236-237 i 240-241,i "A nostras sors catalanes","Ode aux Mairaines des Volontaires catalans","Als Voluntaris Catalans de la guerra de Llibertat 1914-1917","A les dones de Catalunya",Unamuno,Miguel de:"Les francophiles espagnols","Les Mairaines de guerre de Barcelone",ibíd,gener 1917,ps. 5-15.

(35)"Per l'amorosament del calvari lituanià", La Nació, 9-XII-1916, p.7.

(36)ibíd.

(37)La subscripció donà les següents quantitats:

J. Garriga i Massó.....	25	pessetes.
Enric Rafols.....	25	"
Teresa Maseras.....	10	"
A. Suñol.....	25	"
J. Solé i Plà.....	5	"
Paul M. Turull.....	5	"
Octavi Gay de Montellà.....	5	"
M. Alfonso Quintanilla.....	5	"
J. Pérez-Jorba, de París.....	5	"
Lluís Nicolau d'Olwer.....	5	"
Ferran Valls i Taberner.....	5	"
total.....	120	"

La Nació, 23-XII-1916 i 13-I-1917. No hi ha constància que, després de la desaparició dels òrgans de propaganda de la Unió Catalanista, aquesta subscripció continués en altres publicacions.

(38)"Sociedad de Amigos de Francia. Barcelona", associació registrada al Registro de Asociaciones del Govern Civil de Barcelona, tomo 4, foli 428, associació nº 8884, arxiu del Govern Civil de Barcelona. Apèndix 34é. Dec agrair el coneixement d'aquesta font a Daniel Criach i Singla.

(39)"En Camil Campanyà no ha mort", La Nació, 16-IX-1916, p.8.

(40)Per ordre cronològic: Ferrer, Melcior: "Catalunya a la guerra. L'amor dels nostres voluntaris per la França", ibíd, 20-V-1916, p.3; Pou, Jaume: "L'acció del voluntariat en la present guerra", ibíd, 9-IX-1916, ps. I-2; Ferrer, Melcior: "Del moment bèl.lic/El somni del ferit", ibíd, 21-X-1916, p.1; o del mateix autor a ibíd, 2-XII-1916, ps. I-2; Pou, Jaume: "Del moment bèl.lic/La tradició a les trinxeres", ibíd, 16-XII-1916, p.3; Ferrer, Melcior: "Agraïment/Catalunya per la França", ibíd, 23-XII-1916, ps. I-2; i del mateix autor "Del moment bèl.lic/La darrera visió", ibíd, 20-I-1917, p.5.

(41)Com s'ha vist anteriorment, el propi Camil Campanyà a les planes de "La Trinxera Catalana" s'havia mostrat furibundament anticarlí sense

distingir entre els partidaris de Don Jaume i els de Vázquez de Mella.

(42) Entre els assistents es trobaven el Dr. Solé i Plà, Màrius Aguilar, Adrià Gual, Santiago Andreu i Barber, Serra i Fornells, Salvador Albert, Angel Samblancat, Alfons Maseras, Manuel Folguera i Duran i Santiago Rusiñol, a "En honor a Pujulà y Vallés", La Publicidad, 24-XII-1916, p. 4. Les planes de "L'Esquella de la Torratxa" també es varen fer ressó a "En Pujulà i Vallés a Barcelona", L'Esquella de la Torratxa, 29-XII-1916, p. 866, i a "Pujulà; vincitor", ibíd, ps. 867-868. Apendix 35é.

(43) Citat a Lacomba, Juan Antonio: La crisis española de 1917, Ciencia Nueva, Malaga, 1970, p. 83.

(44) "Respuesta del Gobierno español a la nota alemana del 31 de enero iniciando el bloqueo", el Ministre d'Estat espanyol a l'Ambaixador alemany, Madrid 6-II-1917, reproduït a ibíd, ps. 404-405.

(45) ibíd.

(46) ibíd.

(47) Romero Rodríguez, Gerardo: La neutralidad española durante la Iª Guerra Mundial, resum de la tesi doctoral del mateix títol, U.B., 1979, p. 6.

(48) Carden, Ronnie Melbourne: op. cit., p. 78.

(49) Pabón, Jesús: Cambó..., op. cit., p. 475.

(50) Geoffray al President del Consell de Ministres francès, informe Europe n° II3, Guerre 1914-1918/477. Espagne. Dossier General/IX. 1917. 15 janvier-15 avril, arxiu del Ministeri d'Afers Estrangers Francès, París, p. 85.

(51) Ministre de la Guerra al d'Exteriors francès, París 28-II-1917, ibíd, p. III.

(52) Le General Comandant en Chef a Monsieur le Ministre de la Guerre, 7-III-1917, ibíd, p. I42.

(53) Ministre de la Guerra al d'Exteriors francès, París 9-III-1917, ibíd, p. I41.

(54) Del Ministre d'Afers Estrangers a l'Ambaixador francès a Madrid i al Cònsol General de França a Barcelona, París 9-II-1917, ibíd, p.70.

(55) Cònsol General de França a Barcelona al Ministre d'Afers Estrangers francès, Barcelona 10-II-1917, informe nº 20, ibíd, p.72.

(56) Fins juliol de 1917 el paper principal de l'ambaixador francès a Madrid, Geoffray, havia d'ésser, simplement, el d'informar, sense prendre partit, del desenvolupament de l'esmentada "crisi espanyola", com així ho evidenciaren els volums Guerre 1914-1918/478. Espagne. Dossier General./X.1917 16 avril-13 mai, i Guerre 1914-1918/479. Espagne. Dossier General./XI.1917. 1er juin-15 juillet, arxiu del Ministeri d'Afers Estrangers Francès, París.

(57) Montero, Enrique: art. cit., p.251.

8. EL FALS ANY DECISIU (ABRIL-DESEMBRE 1917).

8.1. La conjuntura internacional com a factor de la radicalització de la política espanyola. Els límits del reformisme de la Lliga.

Per a l'esquerra espanyola aliadòfila i el mateix regionalisme, la revolució russa de març de 1917 s'anava a convertir en un model i exemple de com derribar o transformar, segons els casos, a la monarquia alfonsina. Mentre que l'entrada dels Estats Units a la guerra creà el miratge d'una propera victòria fulgurant dels aliats, la qual cosa hauria d'haver fet reaccionar al govern espanyol per a que trenqués les seves relacions diplomàtiques, definitivament, amb Alemanya. Així, es podrien combinar els dos grans objectius dels aliadòfils espanyols: posicionament al costat de l'Entesa i la reforma del règim.

L'esfonsament del vaixell espanyol San Fulgencio a principis d'abril, va excitar els ànims dels aliadòfils, els quals varen creure que era una oportunitat idònia per a trencar les relacions amb el Reich. Però, la resposta de Romanones fou la seva dimissió el 19 d'abril, en la qual influí la seva incapacitat per a resoldre una constant agitació política i social que va intentar atallar mitjançant el tancament de les Corts el 26 de febrer de 1917. El remei no tan sols resultà ineficaç, sinó que encara encrespà més els ànims. Garcia Prieto, el recanvi de Romanones, no va arribar a obrir les Corts, però sí manifestà la necessitat de seguir mantenint una estricta neutralitat davant la contesa mundial, actitud que seria corroborada per Antonio Maura en un míting realitzat el 29 d'abril de 1917 a la Plaça de Braus de Madrid (I).

Les esquerres varen contestar al míting de Maura amb un altre el 27 de maig a la mateixa Plaça de Braus de Madrid, en el qual s'exaltà marcadament l'aliadofilisme com a sinònim d'antidretanisme i antidinas-

tisme, resumint-ho en un sentiment antigermanòfil, tot assenyalant, novament (i ratificant la confiança existent en la victòria dels aliats), la necessitat de finir les relacions amb Alemanya, actitud que afavoriria la reforma democràtica del règim. I és que, certament, l'agitació de les Juntes de Defensa va generar el miratge de què es podria arribar a concertar una aliança entre militars, esquerres i classes mitges, amb el suport de les classes populars, tal i com havia succeït a Rússia al mes de març. Es més, amb la caiguda del govern García Prieto, el 9 de juny, provocada en darrer terme per la pressió de les Juntes de Defensa en donar a conèixer l'1 d'aquell mes un ultimàtum per a què fossin acceptades les seves reivindicacions, va fer que les esquerres espanyoles, convençudes de la debilitat del règim, creguessin en la conveniència de coaligar-se per tal que la seva tasca fos més efectiva.

En una situació política en la qual semblava unànim la idea que la crisi generada no era de tipus conjuntural, sinó l'evidència que el règim estava fallent (Dato fou nomenat president del Consell de Ministres el 10 de juny, i tampoc es decidí a obrir unes Corts, que fins aquells moments s'havien considerat l'eix vertebrador de la política espanyola com instrument ratificador del torn de partits), el 16 de juny es firmà una aliança entre republicans, reformistes i socialistes, formant un Comitè integrat per Alejandro Lerroux, Melquíades Alvarez, Pablo Iglesias i Largo Caballero, que tenia com objectiu "que prevaleciese, por encima de toda clase de poderes, la voluntad soberana de la nación española", cercant l'enderrocament de la monarquia vers un govern republicà (2).

Per altra banda, i paral·lelament a aquest procés de concertació de les esquerres espanyoles, el nacionalisme català, en general, va intentar buscar "instàncies unitaries" (3) per tal de participar, i en el cas de la Lliga, dirigir, un possible procés de renovació nacional. Fou en aques-

ta conjuntura que els regionalistes invitaren als diputats i senadors catalans a realitzar una assemblea el 5 de juliol de 1917 amb la fi de cercar possibles solucions i alternatives a la crisi del règim. El catalanisme d'esquerres i liberal no dubtarà a participar en una assemblea en la que el objectiu era generar una reforma democràtica de la monarquia que resolgués el contenciós de l'autonomia de Catalunya, convençuts també de la necessitat que fossin els parlamentaris i les classes mitges les que assumissin la iniciativa de tot moviment reformador per tal d'evitar una solució més revolucionària(4). Es més, sota aquestes mateixes premisses, l'esquerra de la resta de l'estat no dubtarà en adherir-se a la convocatòria que, sorgida d'aquella assemblea que se celebrà el 5 de juliol, es va fer als parlamentaris espanyols per a reunir-se el 19 de juliol a Barcelona en una assemblea en la qual es pretenia adoptar com a programa l'apertura de les Corts, i l'inici d'un període constituent que obrís un procés de democratització de la monarquia. La no acceptació per part del govern Dato de les propostes de l'assemblea del 5 de juliol va conduir, efectivament, a la convocatòria de l'assemblea del 19.

Conegudes abastament les peripècies que envoltaren la reunió dels parlamentaris al local del Comitè Executiu de l'Exposició d'Indústries Elèctriques, i que Lacomba les comparà a les d'un relat policíac(5), el que cal remarcar és quin efecte va tenir l'assemblea de parlamentaris i la posterior vaga general d'agost, tant en l'àmbit de l'esquerra espanyola, com en el propi catalanisme, en general.

El que sembla clar és que el catalanisme d'esquerres, i en concret el PRC (constituït l'abril de 1917), malgrat els pactes concertats juntament amb els partits de l'esquerra espanyola i les centrals sindicals CNT i UGT per anar a una vaga general que pressionés a fi i efecte de portar un règim republicà, preferia deixar en segon terme el recurs de

la vaga mentre l'assemblea de parlamentaris fos una eina de lluita política útil. Perquè no es tenia la seguretat que una vaga general fos secundada per burgesos i militars. Es així que un article com "Soldados" de Marcel·lí Domingo pot entendre's, no tan sols com una crida als militars per a col·laborar en el moviment de reforma del règim, sinó també com una crida per a evitar una repressió de la vaga que s'intueix pot esdevenir amb força duresa(6).

L'esclat de la vaga general el 12 d'agost de 1917 va arrengrer l'exèrcit al costat del règim, i també posà de manifest els límits del reformisme de la Lliga Regionalista. Cal pensar que Cambó i Abadai s'esforçaren a negar la vinculació tant de la Lliga com de l'assemblea de parlamentaris amb la vaga. Es més, la solució que els regionalistes acceptaren de la crisi generada aquell any 1917 fou l'integrar el mes de novembre un govern de concentració nacional presidit per García Prieto.

Encara que la Lliga insistís davant dels seus socis de l'esquerra a l'assemblea de parlamentaris, que la seva entrada en el govern de concentració nacional suposava el trencament del torn de partits, no deixava d'ésser pel nacionalisme d'esquerres i radical com per la pròpia esquerra espanyola, una justificació de la necessitat de no voler precipitar esdeveniments davant d'un perill "revolucionari".

Pel nacionalisme català aliadofil s'havia evidenciat que l'"aliadofília" que la Lliga havia esbosat relativament en el seu manifest "Per Catalunya i l'Espanya Gran" finia allà on començaven els interessos polítics i econòmics de les classes que representava política i econòmicament. A més, pel catalanisme d'esquerres i liberal (amb matisos segons els sectors) agost de 1917 va significar l'inici d'una mirada molt més crítica vers la Lliga i el "trencament" amb certs tabús com podien ésser la negació de l'insurreccionalisme o una possible apertura vers la CNT, fets que, en certa forma, afectarien al desenvolupament de l'estratègia internacional i al fet dels "voluntaris catalans".

8.2.L'incipient canvi d'actituds del catalanisme radical i d'esqueres:les latents contradiccions entre aliadofília i intransigència nacionalista.

En constituir-se el PRC,aquest va voler evidenciar uns plantejaments obreristes més oberts en voler deixar de costat una agressivitat sistemàtica vers l'anarcosindicalisme que el catalanisme d'esqueres sempre havia adoptat.Les raons poden trobar-se en la idea dels líders del PRC d'apropar-se a unes masses que creien que eren anarcosindicalistes,i que podien i volien que fossin aquell suport electoral que al catalanisme d'esqueres li havia mancat acceleradament des dels seus inicis electorals a principis dels anys 10.El canvi d'actitud és notori doncs ja no es tractava d'insistir a les classes populars per a que acceptessin el programa del catalanisme d'esqueres petit burgès definit pel binomi "socialisme i nacionalisme",sinó que aquest,i era això el que volia exemplificar el PRC,podia tractar-se d'emmotllar-se de forma realista i en la mida del possible(malgrat tot no es renuncia a aquest projecte petit burgès)a les demandes i exigències d'unies classes populars castigades per la crisi de subsistències generada per la guerra.

Per la seva part,sectors del nacionalisme radical,arrel de la mort del Dr. Martí i Julià al juny de 1917 i la consciència d'una existència certament nominal de la Unió Catalanista,intentaren abandonar o actualitzar els vells esquemes ideològics i estratègics.La reorganització del nacionalisme radical anava a bastir-se fora dels rengles de la Unió Catalanista,però,al mateix temps,amb bona part del personal,centres,grups i organitzacions que integraven la vella formació que havia presidit el Dr. Martí i Julià,i que tindria en Francesc Macià el seu fil conductor(7).

Però el gran pas endavant,remarcable pel que té de significatiu,el donarà Macià en aquell mes d'agost de 1917.Serà ,influenciat possible-

ment per un James Connolly i l'aixecament de Pasqua de 1916(8)(i contra-
venint la que era l'aliadofília "oficial" del catalanisme "imposada"
per Rovira i Virgili, i que tenia en John Redmond i el "Home Rule" el
seu exemple adient(9)), va pactar amb Marcel·lí Domingo i Angel Pestaña,
en el que era una confluència de nacionalistes radicals, republicans ca-
talanistes i anarcosindicalistes, una temptativa insurreccionalista
paral·lela a la vaga general, temptativa que, cal assenyalar, no va arri-
bar a portar-se a terme(10).

En tot cas, cal remarcar que la incipient renovació ideològica i es-
tratègica per la qual començava a passar el catalanisme radical i d'es-
querres(i especialment a partir dels propòsits insurreccionals d'un
Francesc Macià(11)) es generà en un moment diguem-ne inoportú per a
molts elements nacionalistes i aliadòfils, de vegades molt compromesos
amb l'estratègia internacional com era el cas de Màrius Aguilar o del
Dr. Solé i Plà(12), ja que cal indicar que el president del Comitè de
Germanor, paral·lelament a la seva tasca a l'entorn dels "voluntaris ca-
talans", sembla que estava disposat a participar des de Barcelona en la
insurrecció que havia d'ésser dirigida pel triangle Macià-Domingo-Pes-
taña.

Les raons que poden explicar el perquè el Dr. Solé i Plà anava a
participar en aquella temptativa insurreccional frustrada, s'han de car-
car(13), en una complexa interacció dels esdeveniments bèl·lics que la
guerra va deparar a l'any 1917 amb la difícil situació política, econò-
mica i social de l'estat espanyol.

En primer lloc, s'ha de tenir present que la reorganització de l'es-
querra espanyola davant la conflictivitat política i social existent
havia fet minvar la propaganda a l'entorn dels "legionaris espanyols",
essent la única constatació que aquests existien la continuació fins
el mes de juny de 1917 de la subscripció "A beneficio de los legiona-

rios españoles". En aquest sentit, els "voluntaris catalans" no van tenir millor fortuna, ja que malgrat que la revista "Iberia" anuncià en el seu número de 24 de març de 1917 que anava a cobrir un forat informatiu i propagandístic important en encetar la secció "Els catalans a la Guerra", no es pot dir que (per l'espai informatiu que tenia a "Iberia" i pel ressó que tingué a la premsa catalana, principalment barcelonina) gaudís d'un èxit remarcable.

Els motius per a deixar momentàniament en un segon terme el fet dels "voluntaris catalans" s'explica, també, per la reorganització de totes les forces nacionalistes per tal d'oferir una solució més domèstica (i que en aquella conjuntura es va poder pensar que era el millor camí que es podia adoptar per tal de rebre el suport dels aliats) a la "crisi del règim" i al problema de l'autonomia. Aquesta visió més interioritzada de la reforma de la monarquia no significà que s'abandonés la labor al voltant dels "voluntaris catalans", però sí sembla que la minimitzà.

La tasca en favor dels "voluntaris catalans" va limitar-se a un pla exclusivament benèfic sense cap ressó en l'opinió pública, fins al punt que a la comanda de padrins i de madrines pels "voluntaris" feta en el número de 31 de març a la revista "Iberia" (14), no es coneix cap llistat que donés a entendre que es realitzés cap apadrinament nou en tot l'any 1917.

D'aquesta situació de semi-oblit dels "voluntaris catalans", aquests sembla que se n'adonaren (a més 1917 fou un any especialment difícil al front de guerra, com veurem més endavant), sobretot els més "sensibilitzats" en el seu catalanisme. Aquest sentiment fou manifestat en una lletra del "voluntari" Ernest Casalta, en la qual assenyalava que

"no sabèu pas la tristesa que per nosaltres representa al veure que no rebem notícies de

de Catalunya, més tampoc podeu imaginar-vos l'alegria nostra que experimentem al rebre aquestes petites lletres missatgeres de nostra Patria anyorada.

"Aquest matí al anar a cercar la correspondència he vist el meu nom junt amb les lletres que calia repartir entre'ls soldats i al obrir-la he trovat noves sumament agradables per a mí i per En Domingo que encara estava al llit a causa d'haver sofert una inyecció anti-tífica. En Domingo, xicot molt jove, permaneixia silenciós al llit paint la febre i ha rebut la meva visita amb indiferència, tant que jo he cregut que estava molt delicat. Més, no. Era qu'ell esperava rebre alguna lletra de Catalunya i al veure que mai arribava s'entristia i es desesperava.

"Al veure que jo li entregava una carta i altres coses per ell i vinguda d'aquest país tant estimat ha saltat d'una revolada del llit i content d'alegria i ràpit com un llamp ha començat a victorejar a Catalunya.

"-Veieu, amic Casalta, com se recorden de nosaltres, -me deia entusiasmats.

"-Veieu com el "Comité de Germanor" no abandona mai als voluntaris de Catalunya.-

"Tot seguit En Domingo ha demanat autorització per abandonar la seva cel.la i s'ha personat a l'enfermeria per interessar-se per la salut dels catalans malalts i per a repartir-los-hi tot lo que acabava de rebre. En aquell moment sols hi havia malalt un soldat català, En Guillem Estupinyà i en aquest brau minyó li ha entregat un paquet i un exemplar de la poesia "La Cançó del bressol", del poeta rossellonés en P. Francis.

"La meva joia ha estat gran al veure l'alegria d'aquests minyons al obsequis dels bons germans de Catalunya, car ells En Estupinyà i En Domingo son ben dignes d'aquestes fineses puig ells, malalts i tot, treballen amb un entusiasme admirable per l'honor i llibertat de Catalunya" (15).

La carta era una lloança al Comité de Germanor i una velada crítica al catalanisme i als catalans, en general, per no respondre a la tasca

del "voluntariat català".

Però, tot i que el Dr. Solé i Plà cridava l'atenció del catalanisme per a que oferís una més gran atenció a l'estratègia internacional, la convocatòria de l'assemblea del 5 de juliol de 1917 suposarà un punt d'inflexió en la trajectòria del propi Dr. Solé i Plà, ja que elegit president de l'esmortejada Unió Catalanista, com a tal se solidaritzarà amb els acords presos per aquesta (I6), considerant, segurament, que seria una tasca valuosa i complementària amb la mateixa estratègia internacional.

I és que amb l'entrada dels Estats Units a la guerra i els canvis de règim en un sentit democràtic a Rússia i a Grècia van fer pensar que la fi del conflicte bèl·lic mundial podia ésser immediatament (com veurem més endavant, alguns "voluntaris" comentaren al Dr. Solé i Plà el convenciment que aquell era l'any definitiu), podent haver fet raonar al Dr. Solé i Plà, tal i com ho féu Macià, que era el moment ideal per a donar a entendre a l'Entesa que Catalunya, i amb ella tota Espanya, estava disposada i preparada per acabar amb el règim de la Restauració. Però també sembla que es voldria assenyalar als aliats que Catalunya havia desenvolupat en aquells tres anys de guerra un moviment nacional equiparable al dels propis polonesos i txecoslovacs. En aquest sentit, semblaria lògic que els elements més radicals del nacionalisme català, com Macià, el Dr. Solé i Plà i possiblement el nucli d'acció que actuava a l'entorn de Daniel Cardona (Jaume Compte, Manuel Pagès o Daniel Roig i Pruna) pensessin en voler accelerar una mena de "revolució" catalanista (que l'assemblea de parlamentaris podia ralentitzar) en col·laboració amb el PRC i la CNT, amb la fi d'aprofitar l'esperat moment del triomf dels aliats (I7).

En cara que el projecte insurreccional va quedar simplement en projecte, la repressió de la vaga general conduí a Marcel·lí Domingo (I8), i

a bona part dels dirigents i militants del PRC, de la CNT, del catalanisme d'esquerres i radical, i, entre aquests, al Dr. Solé i Plà a la presó (19), mentre un Francesc Macià va fugir fora de l'estat espanyol. Però allò que més va evidenciar la vaga general i la seva repressió fou el qüestionament d'una mena d'Unió Sagrada que el catalanisme d'esquerres i aliadofil, des del temps del CNR, havia posat de manifest, i que es basava en l'aliança de totes les forces nacionalistes, sovint a l'entorn del "lideratge" de la Lliga, i amb el que es pretenia un suport passiu de les classes populars. L'assemblea de parlamentaris havia volgut seguir mantenint aquesta línia d'actuació, però tant els intents del PRC com els del nacionalisme radical de col·laborar amb la CNT, com la posterior participació de la Lliga en el govern de concentració nacional presidit per García Prieto, la van qüestionar.

Malgrat tot, 1917 no va suposar la fi de la guerra ni va comportar la caiguda del règim, fets que, en certa forma, deixaven en una cruïlla, incerta de resoldre, a tot el catalanisme, car la divisió ideològica i estratègica que s'havia obert dins del nacionalisme català semblava que podia fer difícil la continuació d'una estratègia internacional que, contínuament, havia volgut posar de manifest a les potències de l'Entesa, que Catalunya participava a la guerra sense fissures polítiques i socials tal i com ho "feien" els estats bel·ligerants.

Un intent momentani de "rectificació", de "tornar a abans d'agost de 1917" es produí a les eleccions municipals de novembre de 1917, quan la Lliga les guanyà (per un escàs marge a Barcelona: 13 regionalistes contra 12 de la coalició esquerrana PRR-PRC) amb el suport "incondicional" de les Joventuts Nacionalistes de la Lliga, i, possiblement, també dels sectors roviravirgilians i del nacionalisme radical (vot complex que combinava un vot "útil" nacionalista amb un cert "conservadorisme" social; no se li amagava a ningú que la Lliga havia rebut el vot de les classes econòmiques preponderants catalanes). Per altra banda, malgrat

el to radicalitzant esgrimit pel PRC, aquest entrarà en un període de desconcert produït per la presa del poder pels bolxevics i la seva intenció de pactar amb els alemanys una pau per separat. L'esperit aliadòfil de bona part dels seus militants es va veure contrariat, i en la majoria dels casos, com fou el de Màrius Aguilar, s'imposaren el suport incondicional a la causa i els objectius de guerra de l'Entesa. Per altra banda, l'actitud de l'Entesa enfront de la Rússia soviètica augmentà aquestes contradiccions en les files del PRC, com en el cas d'un Gabriel Alomar que, contrari a l'actuació del bolxevics, pensava que l'intent de l'Entesa d'envair Rússia contradeia els ideals i objectius de guerra dels aliats(20). En tot cas, la declaració dels 14 punts de Woodrow Wilson va fer recobrar novament l'esperança que l'Entesa pogués resoldre el plet català, i decidí a molts elements del PRC a elegir momentàniament, com diu Enric Ucelay Da Cal, a "Wilson i no Lenin"(21).

La recuperació d'una eufòria nacionalista i aliadòfila (que "obviava" la greu crisi social existent) en un moment en què la Lliga estava treballant al voltant d'altres nacionalismes d'arreu de l'estat espanyol (especialment valencianistes i biscaitarres)(22), podien fer pensar novament que la reforma del règim podia assolir-se a través d'una solució nacionalista, possiblement patrocinada per l'Entesa. En tot cas, s'ha de tenir molt present, que, malgrat aquesta renovada eufòria, a partir de 1918 les diferències polítiques i estratègiques entre les diverses forces del nacionalisme català es faran molt més grans.

Notes:

(1) Cal pensar si les dretes i extremes dretes espanyoles, davant l'agitació política i social de les esquerres i el nacionalisme català

sota el fantasma d'una "revolució" a la russa, no començaven a esbrinar que l'alternativa conservadora al règim passava, precisament, pel seu suport a la monarquia alfonsina, sempre i quan es portés a terme una remarcable conservadorització d'aquesta, que, en definitiva, acabés qüestionant la mateixa essència del parlamentarisme, no pas per a polir el seu "mal funcionament", sinó, sencillament, per a suprimir-lo. De fet, l'embranchada germanòfila d'abril-juny de 1915 havia posat l'accent en aquesta idea. Un intent d'explicar l'actitud de les dretes en el període de la Gran Guerra a Tusell, Javier i Aviles, Juan: op. cit., ps. 75-158.

(2) Lacomba, J.A.: op. cit., p. 149.

(3) Ucelay Da Cal, Enric: "Instàncies unitàries durant la crisi a Catalunya de la Monarquia", L'Avenç, nº 1, Barcelona, abril 1977, ps. 35-43.

(4) Aquells dies de juny-juliol de 1917 s'havia produït a Grècia ... l'abdicació de Constantí en el seu fill Alexandre, el qual va nomenar el 27 de juny a Venizelos com a president del Consell de Ministres. Cal pensar que després dels fets de la nit de l'1 al 2 de novembre de 1916, Venizelos i els seus partidaris varen fugir a Salònica (en mans de l'Entesa) on formaren un govern pro-aliat presidit pel propi Venizelos i que actuava de forma provisional com a contrapoder de la monarquia del rei Constantí. El bloqueig de l'Entesa, la crisi de subsistències que aquest generà, la declaració de guerra dels Estats Units i una Alemanya que progressivament abandonarà al seu aliat grec, col·locaren la Grècia de Constantí en una tessitura difícil que se solucionà amb la dimissió del monarca hel·lenic.

La lliçó que Màrius Aguilar (en aquells moments adscrit al PRC) treurà de la "crisi grega" es força significativa (i il·lustra perfectament els límits del dit "radicalisme" del PRC), ja que assenyalaria que arrel dels fets de novembre de 1916

"se produïa a Grècia l'eterna oposició dels dos poders, el dinàstic i el popular. En Veni-

zelos no volgué produir una revolució i feu dues Grecies. El rei Constantí, toçut, persistí en la seva política, i a la divisió nacional s'a fegí la fam nacional. Grecia era un rei i res més, una voluntat contra el Parlament, el poble i les nacions futures. No hi cabia més que una revolució, un cop d'Estat, i aquest es realitza per l'acció diplomàtica apoiada en l'exèrcit d'en Sarrail.

"Aquesta guerra va estenent l'universalitat de la democràcia. A les paraules d'en Wilson, proclamant com única sobirania la popular, respòn l'abdicació d'En Constantí. Es, doncs, el triomf de l'Entente, però també de les essències democràtiques que abans impossaven els pobles, i que ara decreten els governs o els sustentacles dels Estats".

Paradox (Màrius Aguilar): "La nova Grecia", La Campana de Gràcia, 30-VI-1917, p.2.

Per la seva part, Antoni Roca i Codina, amb el retorn de Venizelos a la presidència grega, posarà de manifest

"que tot home nacionalista i cumplidor dels seus compromisos, deu aprovar i aplaudir l'actitud ferma, decidida i excessivament prudent d'en Venizelos.

"Que tots els neutrals, enterats de les contrarietats, informalitats i traicions sofertes pels aliats en els Balcans, no poden censurar l'actitut de França i la Gran Bretanya a Grecia, sino que fins han de trovarla justificada (juliol de 1917)".

Roca i Codina, A: "El cas de Grecia en la Guerra Europea", a Catalunya i la Guerra, tipografia La Artista, Barcelona, maig 1918, p.24.

Pel catalanisme d'esquerres i liberal, el canvi de govern grec havia estat modèlic, ja que havia produït sota l'empar de l'Entesa, i a través de l'acord entre les forces no dinàstiques i els elements més "progressius" del dinastisme grec, fet que havia permès de mantenir la monarquia, però donant-li un tarannà democràtic i pro-aliat, aconseguint, al mateix temps, evitar un no desitjat esclat revolucionari popular.

(5) Lacomba, J.A.: op. cit., p.202; Pinyol i Balasch, Josep: El catalanisme intervencionista. Actituds polítiques de la Lliga Regionalista, de l'Assemblea de Parlamentaris a la vaga de "La Canadenca" a través del diari "La Veu de Catalunya", tesi de llicenciatura, U.B., 1974-1975, ps. 82-123; Renovación o Revolución?. Historia política documentada de un periodo (junio a octubre 1917), librería Granada, Barcelona 1917; Rovira i Virgili, A: La crisi del règim, Barcelona, 1918.

(6)

"¿Dispararéis contra los de abajo para sostener a los de arriba? ¿Dispararéis contra el que no come para proteger al que vive harto? ¿Dispararéis contra el que pide justicia para aguantar en su puesto al que no la hace? ¿Dispararéis contra el que exige una recta administración para proteger al lado de la caja al que roba? ¿Dispararéis contra el que no puede vivir de su trabajo para cubrir al que vive holgazanamente de sus rentas? ¿Dispararéis contra los que anhelan un Gobierno de los mejores, para retener en su lugar a estos Gobiernos, formados por los peores? ¿Dispararéis contra los que se juegan la vida por otra España, para lograr que no siga su camino de perdición esta España, que lleva en su alma los pecados de cien generaciones? ¿Dispararéis, pensando que si vosotros no estuvierais sirviendo estaríais también en la calle, y en la calle pondríais también el pecho ante los fusiles?".

Extracte de Domingo, Marcel. lí: "Soldados", reproduït a Lacomba, J.A.: op. cit., p.502.

(7) Macià havia estat diputat per la Lliga Regionalista fins 1912, any en què va trencar amb els regionalistes per tal d'adoptar una posició dins del nacionalisme català de tarannà independent. La seva actitud d'abandonar el parlament espanyol a finals de 1915 va rebre l'adhesió de la Unió Catalanista i d'homes com Màrius Aguilar, explicitant un sentiment antilligaire que pretenia mostrar una imatge de la Lliga de "mals

catalans" i políticament conservadors. Per una visió de l'etapa de formació de Macià en la lluita política en aquests anys de la Gran Guerra, cal veure Ucelay Da Cal, Enric: El nacionalisme català i..., op. cit., especialment el vol. I.

(8) James Connolly, entre 1908 i 1910, ha via manifestat que

"la Revolució no és mai pràctica -fins que l'hora de la Revolució arriba. Llavors és l'única cosa pràctica, i tots els esforços dels conservadors i amics de compromisos es converteixen en les quimeres més fútils i visionàries imaginades mai per l'home".

Connolly, James: Nacionalisme i socialisme, edicions de La Magrana, Barcelona, 1979, p.27.

Cal tenir en compte que Macià a l'assemblea del 5 de juliol havia proposat que

"teniendo en cuenta que los problemas planteados por la actual situación interior de España y los que se plantearán fatalmente en el día de la paz de la actual guerra mundial son urgentísimos, y que afectaran a todas las regiones españolas, según su especial manera de ser, la representación de Cataluña acuerda:

"1º Actuar permanentemente hasta haber dado solución a los graves problemas que se derivan de la solución actual".

Reproduït a Lacomba, J.A.: op. cit., ps.452-453. Tal proposta sembla que fou retirada per Macià a petició de la presidència com s'indica a Pabón, Jesús: Cambó..., op.cit., p.505.

En tot cas, la imatge que ofereix Macià és la d'un home que fa coexistir un llenguatge aliadòfil i un altre de "revolucionari", fet que en aparença hauria d'ésser una contradicció.

(9) Ucelay Da Cal, Enric: "Daniel Cardona..." a Cardona, Daniel: op. cit., ps.XIV-XV. Les paraules i les intencions de Connolly estaven lluny dels

aliadòfils catalans i catalanistes:

"No trobaríau a Anglaterra cap pacifista que desitgés la fi de la guerra sense retornar a Bèlgica la plena possessió de tots aquells drets i poders nacionals que Irlanda no posseeix, i que la 'Home Rule' li nega. Aquests mateixos pacifistes, però, no esmenten mai Irlanda quan discuteixen o suggereixen els termes d'un compromís. Per què ho farien? Bèlgica està lluitant per la seva independència. Els irlandesos lluiten per l'Imperi que nega a Irlanda cadascun dels drets pels quals els belgues creuen que val la pena lluitar.

"I, amb tot, Bèlgica, com a nació, no passa de ser, diguem-ne, una creació d'ahir -un producte artificial dels dissenys d'estadistes. En canvi, les fronteres d'Irlanda, les inesborrables marques de l'existència separada d'Irlanda, són tan antigues com la mateixa Europa, l'obra del Totpoderós, i no de política. I així com les marques de la nacionalitat separada d'Irlanda no van ser fetes pels polítics, tampoc no poden ser desfetes per ells".

Paraules de Connolly al Workers Republic, 12-II-1916, reproduïdes a Connolly, James: op. cit., ps. 91-92.

(I0) Ucelay Da Cal, Enric: La Catalunya populista, edicions de La Magrana, Barcelona, 1982, p. 90.

(II) Segons Cambó, sembla que

"en el curt període entre el fracàs de la vaga i la meua campanya pel nord, que féu reviure un entusiasme que havia quedat somort, una tarda se'm presentà Francesc Macià al meu despatx.

"Em somprengué la visita perquè feia molt de temps que havia quedat interrompuda tota relació personal entre nosaltres, quedant limitades a les que exigeix la bona

educació entre dos homes que han estat amics i que, de vegades, si s'escueia com llavors, participen en el mateix moviment polític. El que en aquells dies i més tard mantenia la irritació de Macià era el fet que jo no contestés mai els impropis que sovint em dedicava. "Veurem el que respon Cambó", deia Francesc Macià als seus contertulians de la "Maison Dorée" quan, en vigílies d'una conferència meva, feia un discurs o unes declaracions atacant-me amb duresa. El meu silenci feria la seva vanitat i l'exasperava.

"Cal que reconegueu el vostre fracàs en la direcció de l'Assemblea" va dir-me Macià d'antuvi. "Seguiu, seguiu", caig contestar-li somrient. "Jo puc", digué, "salvar el fracàs portant la lluita a la muntanya. Jo compto amb els homes i la Lliga pot fornir-me les armes. Això és el que vinc a demanar-vos". Era inútil discutir amb aquell il·luminat que pel que es veia havia arribat a creure l'estúpida llegenda de "los millones de la Lliga". La Lliga Regionalista havia viscut sempre modestament, però era i fou sempre l'únic partit d'Espanya que pagà les seves despeses i no posà preu a la seva influència".

Cambó, Francesc: Memòries (1876-1936), editoria Alpha s.a., Barcelona, 1981, ps. 265-266.

(12) Precisament, aquell any 1917, el Dr. Solé i Plà havia estat elegit president de la Unió Catalanista en el que possiblement era un recolzament a l'estratègia internacional davant dels elements joves més copsats per l'activisme i l'insurreccionalisme irlandès. Colomer, Jaume: "L'aportació de Domènec Martí i Julià al catalanisme polític", pròleg a Martí i Julià, D: Per Catalunya i altres textos, edicions de La Magrana, Barcelona, 1984, p. XXVIII; i Ucelay Da Cal, Enric: "Daniel Cardona..." a Cardona, Daniel: op. cit., ps. XVII-XX.

(13) Cal dir que no he trobat cap escrit del Dr. Solé i Plà que expliqués el perquè de la seva actitud.

(I4)

"Cada dia els catalans que lluiten valerosament en el front francès i el d'Orient, ens escriuen demanant-nos 'padrines de guerra', sobretot 'padrinetes' a qui puguem escriure i de quines rebin dolços mots que encoratgen, que porten l'alé vigorós de la terra catalana i fa que no's trovin abandonats en aquelles terribles encontrades on sols se sent el terratremol aixordador de milers d'obusos que esclaten, els gemecs dels ferits que cauen i l'afany d'abaraviat aquesta guerra que tants bells pobles i països arrassa.

"(...).

"Catalans i catalanes; homes i dones de cor tendre i generós; molts gosèu aquí d'una vida dolça i regalada, doncs a vosaltres dirigim nostres súpliques.

"Recordèu-vos un xic dels que lluiten per la Justícia"

"Els catalans a la Guerra", Iberia, 3I-III-1917, p.7.

(I5) "Entre catalans", ibíd, 5-V-1917, p.8. Els subratllats són meus.

(I6)

"Unió Catalanista.-Junta Permanent.

"Honorable senyor:

"La Junta permanent de la 'Unió Catalanista' en sessió extraordinària d'avui, ha acordat endressar-vos la seva adhesió a les conclusions de l'Assemblea de Parlamentaris catalans, del dia 5 del corrent mes.

"Devem, honorable senyor, fer-vos constar que en l'esperit de l'acord A, entén aquesta Junta Permanent, que en ço que es refereix a Catalunya, el mínim de les nostres aspiracions nacionalistes, ha d'ésser la concessió d'una ampla autonomia per a Catalunya, aspiració en la que avui convergeixen totes les forces político-socials de la nostra terra.

"I és enfront de la resposta obtinguda als acords de l'esmentada Assemblea celebrada en nostra ciutat, que la 'Unió Catalanista' s'apressa a notificar-vos la seva adhesió, esperant que'ls representants de Catalunya sabran mantenir una digna actitud, com en tot temps la

mantingueren els nostres diputats, quan el poble després d'elegir-los els revestia com en el cas present, amb tota la sobirana representació.

"Vos demanem, honorable senyor, testimonieu als vostres companys de Diputació d'ambdues cambres legislatives l'homenatge de la Junta Permanent de la "Unió Catalanista".

"Visqueu senyor, molts anys per a Catalunya i per les llibertats.

"Barcelona 10 de Juliol de 1917.

"El President, Solé i Plà (rubricat). - El Secretari General, E. Anargaut (rubricat)".

Reproduït a [Marcel.lí Domingo]: España en pie por un diputado a Cortes, Antonio López Librero, Barcelona, s.d., ps. 145-146.

(17) Segons Enric Ucelay Da Cal

"la direcció llibertaria dels Sindicats Unics no volia política, sinó revolució; per tant els nacionalistes i republicans catalans oferien direcció política separada dels sindicats i una promesa de fer la revolució, almenys a Catalunya".

Ucelay Da Cal, Enric: La Catalunya populista..., op.cit., p.90.

(18) Sembla que si no hagués estat per la intervenció del coronel Benito Márquez, Marcel.lí Domingo hagués estat executat sense judici previ.

(19) En resposta a unes declaracions de Marcel.lí Domingo en les quals sembla que va dir que, paradoxalment, els seus guardians l'havien tractat molt bé, Angel Samblancat, un xic enfurismat per tals declaracions, va manifestar que ell no havia tingut un tractament tan ideal, assenyalant que la presó era un lloc ple de brutícia i germens, i posava l'exemple que el Dr. Solé i Plà havia matat la nit que entrà a presó un total de 180 xinxes; a Samblancat, Angel: "La Casa de los Muertos", La Campana de Gràcia, 22-XII-1917, ps. 2-3.

(20)

"Una intervenció aliada en Rússia, seria cosa muy diversa de la intervenció en Grecia, que ocasionó la caïda de Constantino. No és lo mismo deponer a un monarca que repetidamente ha vio-

lado sus propios juramentos erigiéndose en autócrata y disolviendo la Cámara representativa de la voluntad popular, que imponer a un pueblo una interesada contrarrevolución de ignoradas e ilimitadas consecuencias".

Alomar, Gabriel: "La intervención en Rusia/Constituiría una infracción de los principios que proclama Wilson y que son bandera de los aliados", La Lucha, 4-VIII-1918, p. I.

(21) Ucelay Da Cal, Enric: "Wilson i no Lenin", L'Avenç, nº 9, Barcelona, octubre 1978, ps. 53-58.

(22) Casassas i Ymbert, J: Jaume Bofill..., op. cit., ps. 206-211.

9. EL "DESPRESTIGI" INTERNACIONAL DEL NACIONALISME CATALA (GENER-AGOST 1918).

9. I. La represa de l'estratègia internacional i el "qüestionament" rossellonès del pancatalanisme.

S'ha assenyalat que la gran agitació política i social que al llarg de 1917 s'havia produït arreu de l'estat espanyol havia fet minvar l'activitat del catalanisme a l'entorn de l'estratègia internacional. A més, un home com el Dr. Solé i Plà, força compromès amb l'estratègia internacional, ha via estat empresonat per haver "participat" ens els esmentats esdeveniments, encara que no fou impediment per a que la tasca en favor dels "voluntaris catalans" fos continuada per Josep Castanyer, però, evidentment (si tenim en compte la censura imperant, i el poc tractament periodístic que ja havia tingut el "voluntariat català" a la premsa durant el 1917) no va tenir cap mena de ressó a les planes dels diaris i revistes.

Quan a finals de 1917 ja eren alliberats molts dels empresonats pels fets de juliol-agost, el catalanisme aliadòfil va intentar de reprendre la labor al'entorn de l'estratègia internacional fomentant, novament, les "oblidades" relacions amb l'Entesa (especialment amb França), i exaltant les gestes guerreres dels "voluntaris catalans".

Pels aliadòfils catalanistes era molt necessari que França tornés a veure en Catalunya la "gran amiga" de la "Pàtria de la Llibertat", imatge que s'havia deteriorat amb l'assemblea de parlamentaris i la vaga general, imatge que ara s'apropava més a la que donà Irlanda amb la revolta de Pasqua de 1916. I és que, segons Emmanuel Brousse

"apart d'un o dos diaris publicats en un departament de la nostra frontera pirenaica, cap diari francès ha estat informat ni de l'Assemblea de parlamentaris espanyols, reunida a Barcelona el 19 de juliol, ni del moviment va-

guista del mes d'agost darrer i la repressió que va seguir-lo.

"(...)I quan, per casualitat, grans diaris com 'Le Temps', qui es vanta d'ésser el més ben informat per les noves de l'estranger, es posen a parlar de les coses d'Espanya, ho fan d'una faiso tan desgraciada i tan tendenciosa, que a la Península descoratgen els millors amics de la França i aixequen contra nosaltres protestes vehements i molt justificades"(1).

Brousse reafirmava que

"per a donar gust a les esferes palatines, als centres governamentals de Madrid, els nostres diplomàtics i els nostres periodistes, tot el mal informat possible, han considerat sempre el moviment de renovació catalana com a un moviment "separatista", i als catalans com a "separatistes", com a "facciosos"(2).

El diputat dels Pirineus Orientals concloua que

"aquest desconeixement lamentable dels homes i de les coses de Catalunya sempre ens ha fet molt de mal, ens ha perjudicat considerablement en la regió espanyola, que és la més ardentment i la més completament amiga desinteressada de la França.

"Aquells als quals seguint als centres oficials espanyols, els nostres grans diaris tractaven amb tanta lleugeresa i inconsciència de "separatistes" i "sediciosos", acaben d'entrar triomfants al nou ministeri Garcia Prieto i hi retenen dues de les carteres principals, després que el 'leader' dels "sediciosos", En Cambó, fou cridat pel rei i feu exposició de les seves condicions"(3).

Per tal d'esvair la tan negativa imatge que el catalanisme s'havia fet als ulls de França, la intel.lectualitat aliadòfila catalana i catalanista, i, també, d'arreu de l'estat espanyol va decidir d'anar a França per tal "de celebrar las Navidades en compañía de nuestros heroicos

compatriotas, los voluntarios españoles de la Legión Extranjera"(4), i per visitar el front de guerra francès, amb la voluntat d'evidenciar que els "revolucionaris" i "separatistes" de l'estiu de 1917 no eren tals, i sí de remarcar la solidaritat i la dolça "divisió del treball" existent entre el "voluntariat català i/o espanyol" amb la intel.lectualitat aliadòfila del Principat i de la resta de l'estat(5).

La trobada dels intel.lectuals aliadòfils espanyols (inclosos els catalanistes) amb els legionaris espanyols, en general, havia estat una

"iniciativa del Centro Catalán de París y de su incansable y celoso presidente don Pedro Balmaña [qui, secundat] por la Cámara de Comercio Española, de París, por nuestra asociación de importadores, y por las eminencias artísticas, financieras y literarias de nuestra colonia en esta capital [aconseguí] del Ministro de la Guerra permiso para que vinieran del frente 310 de nuestros legionarios, supervivientes gloriosos de aquella falange de 4000 españoles que entró en campaña el 2 de agosto de 1914 y de los cuales más de 3000 han recibido la muerte de los héroes"(6).

El dia 23 de desembre de 1917, a la gran sala d'honor del Palau d'Orsay es reuniren la intel.lectualitat aliadòfila i els legionaris espanyols per tal de celebrar un banquet de confraternització al qual assistiren, també, "un representant de Clemenceau y numerosas personalidades políticas", essent presidit per Pere Balmaña(7). Durant el banquet es realitzaren un bon nombre de parlaments entre els que es trobaren els de Pedro Díez(8), Botella, Pere Balmaña, Blasco Ibáñez, Emmanuel Brousse, Franklin Bouillon (president de la Comissió d'Affers Estrangers del Parlament), Francisco Melgar(9), Jacques Chamonie, i els legionaris Muñoz (sergent) i Murro (caporal)(10), essent el seu denominador comú l'exaltació d'una solidaritat franco-espanyola en la lluita contra l'enemic alemany.

Aquesta solidaritat franco-espanyola fou fomentada pel propi govern

francès donat el difícil moment internacional que entravessava l'Entesa en haver encetat la Rússia dels maximalistes negociacions de pau amb el Reich.

L'actitud del govern francès semblava basar-se en la idea que si es produïa una pau definitiva al front rus, els Imperis Centrals tindrien les mans lliures per acumular les seves tropes al front occidental. Aquesta situació conflictiva exigia que a les esquenes de França tot romangués tranquil, i això significava que l'estat espanyol havia de seguir mantenint la seva neutralitat amb certes dosis aliadòfiles. Per tant, el govern francès féu una lleugera apertura respecte a la idea de mantenir-se neutral vers els afers interns espanyols, per tal de fer servir als "revolucionaris" i "separatistes" de l'estiu de 1917 amb la finalitat d'aturar una suposada ofensiva germanòfila que la repressió de l'assemblea de parlamentaris i la vaga general podia haver portat.

La diplomàcia francesa a Espanya assenyala que després de la repressió del moviment "revolucionari", l'exèrcit "est actuellement maitresse de l'Espagne comme elle ne l'a pas été depuis 40 ans"(11), remarcant-se que el perill es trobava en que l'exèrcit espanyol era reconegudament germanòfil, incidint en el fet que la situació es complicà quan el gabinet Dato (considerat "sincèrment ami de la France") anava a ésser substituït per un presidit per García Prieto, assegurant-se un futur a Espanya de tarannà francòfob(12).

Semblava que França anava a intentar jugar la mateixa carta que durant el viatge de la intel·lectualitat catalana a Perpinyà al febrer de 1916. Aquesta tàctica ja li havia donat bons resultats propagandístics: utilitzar, paradoxalment, elements hostils a la monarquia per a realitzar o per a donar a entendre que es produïa un apropament a aquesta, tot identificant francofilia amb la corona espanyola. El govern francès pretenia mantenir bones relacions tant amb els aliadòfils espanyols

com amb la pròpia corona, respecte a la qual es volia evitar que la propaganda germanòfila la identifiqués amb els alemanys. Es més, tota aquesta complicada activitat política francesa tingué el seu punt culminant en el nomenament com nou ambaixador francès a Madrid de Thierry en substitució de Geoffray. El canvi d'ambaixador tenia el seu sentit en la mida que Geoffray creia excessivament en la propaganda generada pels elements aliadòfils, mentre que Thierry era un home més disposat a jugar la complicada política espanyola del govern francès. Es així, que Thierry sabrà distingir entre els elements aliadòfils; quins podien ésser més acceptables de fomentar per la seva tèbia bel.ligerància vers la monarquia i quins calia, adhuc, "combatre" (I3).

Tanmateix, el nacionalisme català aliadòfil no es mostra unànimement disposat a acceptar les conseqüències propagandístiques que generaven tals directrius de la política exterior francesa. Mentre publicacions com "Iberia" o "La Publicidad" mostraren la seva satisfacció pel que ha via significat la visita al front i el banquet amb els legionaris espanyols amb tota la seva càrrega de solidaritat franco-espanyola (I4), no es pot dir el mateix de sectors del nacionalisme radical propers a la Unió Catalanista o de figures del PRC com Màrius Aguilar, els quals, com al febrer de 1916, creien que tant els intel.lectuals aliadòfils catalans com els de la resta de l'estat havien bandejat del sentiment francòfil la seva vessant catalanista.

Des de les planes de "L'Esquella de la Torratxa", A. López oferirà una visió completament diferent de l'estada al front francès i a París dels aliadòfils espanyols. En aquesta versió desapareixerà tota referència a Espanya i a l'apel.latiu "espanyols", remarcant-se la significació catalanista del viatge (I5). S'incidirà sobretot en la confraternització amb els "voluntaris catalans", assenyalant-se que "arreu i sempre ha presidit els nostres actes i les nostres visites la barretina catalana,

la barretina musca de l'amic Soler i Plà, i amb ella l'esperit francòfil de Catalunya"(I6). En aquest sentit, i com una mena de resposta als articles d'"Iberia" i "La Publicidad", Màrius Aguilar, des de "L'Esquella de la Torratxa", farà un homenatge al Dr. Solé i Plà, als "voluntaris catalans", i a la Unió Catalanista per la gran labor que pel triomf dels aliats i la resolució del plet català estaven realitzant(I7), remarcant a les planes de "La Campana de Gràcia" que de 15 mil espanyols lluitant per França 10 mil eren catalans, puntualitzant que en aquells moments ja no arribaven als mil(I7 bis).

Com a conclusió d'aquest viatge, A. López(primant la propaganda i arraconant tot derrotisme)assenyalarà que

"ens hem entornat a la nostra estimada Barcelona amb el cor plé de més fonda simpatia encara de la que sentiem per França, adolorits de presenciar els efectes de tanta malvestat comesa pels alemanys en terres germanes"(I8).

Aquestes paraules de l'editor de "L'Esquella de la Torratxa" demostren que es tornaven a repetir els esquemes interpretatius que es generaren a la tornada de Perpinyà al febrer de 1916, pels quals els sectors radicals del nacionalisme creien que França, amb tot, tenia en compte el plet català, "culpant" als aliadòfils "espanyols"(concretament als madrilenys, o als que fan la seva vida periodística a la capital de l'estat)d'obstruir i de menysvalorar aquest plet català. En tot cas, el problema més important pel nacionalisme radical i aliadòfil no era que França oblidés a Catalunya, sinó que això fos conseqüència d'un mal treball diplomàtic del nacionalisme català davant dels aliats.

Per tant, a partir de gener de 1918 i coincidint amb la proclamació dels 14 punts de Woodrow Wilson, el nacionalisme radical català(incloent hi sectors del regionalisme)intentarà "desvincular-se" tant del regionalisme oficial com de l'aliadofília generada des de Madrid(tant des del dinastisme com des de l'esquerra no dinàstica), per tal de crear

plataformes d'opinió i d'acció pròpies, necessàries després de la desaparició de "La Nació", autèntic òrgan d'expressió de l'estratègia internacional (molt més que "Iberia").

Pel que respecta a les plataformes d'opinió, cal pensar que el fet dels "voluntaris catalans" mai va tenir un òrgan oficial, sinó més aviat oficiós com "La Nació", i en menor mesura "Iberia". El Comitè de Germanor, a principi de 1918, es va decidir a crear un òrgan propi que fou anomenat "Butlletí del Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans" (19), i que pretenia oferir una imatge més nacionalista i aliadòfila que "La Publicidad" i "Iberia", tot remarcant un cert paper protagonista de la Unió Catalanista (20).

Paral·lelament, des de la Unió Catalanista es generà una plataforma política que es conegué amb el nom de Comitè Pro-Catalunya, i que tenia l'objectiu d'"aconseguir la internacionalització del problema català" (21). Aquest Comitè tenia en Vicenç A. Ballester la seva figura més visible, i intentava recercar aquell personal del catalanisme que més desencisat podia trobar-se de l'actuació de la Lliga Regionalista, la qual, amb el "triomf" a les generals de febrer de 1918, havia entrat en un govern Maura a través d'un Francesc Cambó a la cartera de Foment (22). Sembla ser que el Comitè Pro-Catalunya va encetar reunions privades amb un Francesc Layret o amb nacionalistes radicals de l'òrbita regionalista com foren Jaume Bofill i Mates i Ramon Coll i Rodes (23).

Però, cal assenyalar que els esforços de la Unió Catalanista per tal d'aconseguir durant els primers mesos de 1918 que l'opinió pública fes costat a l'estratègia internacional no van estar caracteritzats per l'èxit, sinó que, pel contrari, les seves limitacions varen creixer encara més. En primer lloc, el Comitè Pro-Catalunya no va rebre la resposta adient per part dels homes del PRC i de la Joventut Nacionalista de la Lliga, els quals, possiblement, pensaren que anar a una plataforma políti-

ca a "remolc" de la Unió Catalanista era un tant il·lògic si es tenia en compte que era una organització força minvada de suport polític i social, essent la seva més remarcable virtut la de fer "soroll", de tal manera que podien aconseguir fer creure que eren una força amb un considerable suport i amb una important presència dins l'opinió pública.

Aquell darrer any de la guerra, la Unió Catalanista va evidenciar una certa incapacitat per a fer funcionar la seva capacitat de "crídoria" i "xivarri", podent-se trobar les raons en l'important gir conservador que després de la vaga general d'agost de 1917 va experimentar la vida política espanyola. Des de mitjans governamentals s'intentà aturar tota remor de protesta que generés el conflicte bèl·lic mundial o el (encara més greu) problema de les subsistències, que conduí el 25 de gener de 1918 a la destitució del governador civil de Barcelona, juntament amb la suspensió de garanties i la declaració de l'estat de guerra a la província de Barcelona(24). No cal dir que l'anomenada "qüestió social" generava més mals de caps a la corona que no pas el fet de pensar les possibilitats d'èxit que tenia el catalanisme amb la seva estratègia internacional. En darrer terme, la situació d'excepcionalitat ajudà (encara que no fou ni molt menys la causa principal) a bandejar els reduïts nuclis del nacionalisme radical català, els quals estaven mancats de presència en l'opinió pública catalana. De tota manera, des de 1917, la Unió Catalanista era un anagrama polític sense vida interna al qual s'agafaven determinats sectors del nacionalisme radical en els moments en que era necessària una certa agitació política (com fou el cas de juliol-agost de 1917, i més endavant amb la campanya autonomista).

Hom pot comprendre que durant la major part de 1918 no es continués ni s'encetés cap subscripció en favor dels "voluntaris catalans" com podia ésser la coneguda "Pels homes que lluiten per la llibertat del món".

El paradoxal del cas fou que el "Butlletí del Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans" va assenyalar que

"les despeses abonades pel "Comitè de Germanor" durant els mesos de Maig i Juny pugen a la suma total de 2632,25 pessetes, ço que demostra la grossa importància de la missió benèfica-patriòtica del nostre "Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans".

"En aquesta quantitat total van compreses totes les despeses ocasionades durant l'estada dels nostres Voluntaris a la capital de Roselló; pensions, gratificacions, correus i telègrafs, etc, quals rebuts obren en poder del "Comitè de Germanor" i estan a la disposició de tots els nostres subscriptors i bons amics"(25).

Podia existir la possibilitat que es produïssin donatius, sembla que força importants (donades les remarcables despeses que generava la labor del Comitè de Germanor), de personatges no interessats en donar a conèixer la seva generositat a les planes de la premsa, i no ens hauria d'estranyar que poguessin ésser membres de la colònia francesa o capitostos del regionalisme. Sembla clar, que estant els regionalistes representats al govern Maura sorgit de les generals de febrer de 1918, no anaven a evidenciar que ells mateixos podien fer política "separatista", i que, a més, estigués allunyada de la neutralitat que durant gairabé quatre anys havia adoptat la monarquia vers la Gran Guerra.

Pel que respecta a la colònia francesa sempre fou suficientment hàbil per a intentar demostrar al govern espanyol que les seves actituds catalanòfiles no eren generades des de París, mentre, per altra banda, podia fer creure al nacionalisme radical català que aquests sentiments catalanòfils eren un reflexe del Ministeri d'Affers Estrangers francès. Es més, la colònia francesa, o bona part d'aquesta, col.laborà a les subscripcions que es varen fer en favor dels "voluntaris catalans", i, adhuc, en actes de solidaritat franco-catalana que, sovint, es realitzaven a Bar-

celona. En aquest sentit, cal remarcar que el dijous 14 de febrer de 1918 se celebrà a la capella francesa sita al carrer del Bruch una missa en homenatge als "voluntaris catalans" morts durant la guerra. Oficiada per monsenyor Casaponce, assistiren, segons "La Publicidad", els cònsols de França, Sèrbia, Portugal, i els Estats Units, juntament amb representacions de l'Ajuntament, de la Diputació Provincial (es devia referir, més aviat, a presències a títol personal de regidors i diputats provincials), de la colònia francesa, de la Cambra de Comerç de Barcelona, de la Creu Roja de França i del Padrinatge de Guerra. També assistiren les famílies dels "voluntaris" morts: Enric Turró, Camil Campanyà, Constantí Cots, Vidal i Sardà, Barceló, Joan Aragonès, Domingo Alberich, Pere Roca, Enric Pelegrí, Bastus, Lluís Soldevila, Josep Ferrer i Martín Prat (26).

Però a partir d'aquell mes de febrer de 1918 s'inicià un període en què s'assistí a un cert retraïment d'aquesta solidaritat franco-catalana. Cada cop es féu més incòmode per a França la vessant catalanista de la francofília pel que tenia realment de bel.ligerant vers la monarquia. Al mes de març, el diputat pels Pirineus Orientals, Emmanuel Brousse, protagonitzà un nou i conflictiu afer en ésser retingut a la frontera franco-espanyola quan "venia a Barcelona con objeto de asistir al banquete que la colonia francesa dará en honor del Embajador de Francia M. Thierry" (27), manifestant "La Publicidad" que "forzosamente tiene que existir un error que creemos que las autoridades superiores se apresuraran a enmendar" (28). L'"error" fou esmenat i el dia 9 de març a la nit

"llegó en el expreso de Francia M. Emmanuel Brousse. Merced a las gestiones activísimas que se practicaron, levantó la autoridad la absurda orden de privar al diputado de los Pirineos Orientales la entrada a España.

"En la estación le esperaban el diputado a Cortes por Figueras don Augusto Pi i Suñer, el Presidente de la Mancomunidad catalana don José Puig

y Cadafalch, los artistas don Ramón Casas y don Ricardo Canals, nuestro director don Roman Jori, don Santiago Andreu, el doctor Solé y Plà, el conde de Sert, don Santiago Segura y numerosas personalidades de la colonia francesa que dieron la bienvenida a M. Brousse.

"M. Brousse permanecerá en Barcelona algunos días, descansando de sus tareas parlamentarias"(29)

Ja a Barcelona, el dimarts 12 de març fou ofert

"un banquete en la Maison Dorée al diputado de los Pirineos Orientales M. Emmanuel Brousse. Entre los asistentes recordamos al escultor don José Llimona, a los pintores Ramón Casas, Ricardo Canals y Martínez Padilla, a los diputados a Cortes don Francisco Macià y don Pedro Rahola, el ex diputado a Cortes don Amadeo Hurtado, los doctores Solé y Plà y Turró, a los señores Laporta, José Planas, Antonio López, Aguilar, Ametlla, Jori, Audet, Miguel Utrillo, Santiago Andreu, Alejandro Riera, Segura, Anyés, Fortuny, Matheu (padre e hijo) y el hijo de M. Brousse. Fué una fiesta íntima para testimoniar al diputado de la Cataluña francesa el afecto que se le profesa. Cuando un español llega a París encuentra en M. Brousse in guía, un consejero y un amigo que abre todas las puertas y que allana todas las dificultades. Por esto el señor Andreu, hablando en nombre de todos los reunidos dijo que si se hubiera abierto la puerta, no se hubieran sentado un par de docenas de comensales, sino que a cientos habrían asistido al banquete. Y por esto el diputado señor Rahola, que también fue invitado a hablar, tuvo que interpretar en un abrazo más que en un discurso, el sentimiento que animaba a todos los comensales. M. Brousse pronunció vivas palabras de agradecimiento, brindándose por la gloria de las armas francesas"(30).

Tota aquesta situació inspirà a Màrius Aguilar un article a "L'Esquella de la Torratxa" sobre l'exaltació de la solidaritat i de la comunió d'interesos existent entre el Rosselló i les quatre províncies catalanes de l'estat espanyol, magnificant la puresa de la francofília dels catalans i la personalitat d'Emmanuel Brousse(31).

Però, quan Brousse tornà a França, va publicar un article a "L'Heure" titulat "En España", en el qual considerava molt important per a "la España Grande" l'entrada de Cambó al ministeri de Foment ja que

"si España pasara a ser teatro de luchas y pronunciamientos, si fuera una nación débil, sin energía y voluntad, sería para la Europa occidental un peligro permanente, como lo fué Turquía en los Balcanes"(32).

Les paraules de Brousse feien referència al paper que devia jugar Espanya, i no Catalunya, en un món guerra; eren, també, unes paraules de suport als regionalistes i a la seva entrada en un govern Maura(33), i, en darrer terme, eren unes manifestacions del que devia fer la corona, la qual cosa suposava un reconeixement i una acceptació tacita d'aquesta. Finalment, significava donar suport a una forma d'entendre la constitució d'Espanya que passava per solucions autonomistes molt minses i socialment conservadores. En tot cas, les de Brousse foren unes paraules, que no obtingueren una resposta ni en contra ni a favor per part del nacionalisme radical i d'esquerres, ja que cal entendre que, malgrat tot, Brousse sempre seria l'anomenat ambaixador de Catalunya a les esferes governamentals franceses.

Cal assenyalar que les manifestacions de Brousse a "L'Heure" incien, novament, en la idea de la diplomàcia francesa d'arraconar el seu suport al catalanisme més "separatista"(adhuc el PRC al que veien relacionat amb la CNT i amb Alemanya), i donar la seva confiança a un catalanisme més disposat a col.laborar amb la corona com era el de Cambó. Serà, a més, en aquest moment quan s'arribarà a destituir al propi cònsol general de Barcelona, Gaussen, per a destinar-lo a Argentina, en el que era un clar intent de "depurar" aquells elements de la diplomàcia francesa massa "compromesos" amb els aliadòfils més "revolucionaris" i "separatistes"(com s'ha vist, l'ambaixador Geoffray també fou "víctima" d'aquest procés de dimissions).

Paral·lelament a aquesta actitud de França d'allunyar-se de tot el que representi catalanisme no camboniste, es produeix també un canvi remarcable en l'actitud dels catalans del Rosselló respecta a tot el nacionalisme català adoptant un sentit crític i agressiu. Una revista com "Montanyes Regalades", encara que no aturà la propaganda a l'entorn dels "voluntaris catalans" i la significació catalanistitzant que tenia la figura del general Joseph Joffre(34), encetà tota una temàtica per la qual s'acusava al catalanisme desenvolupat a les quatre províncies del Principat de germanòfil. Aquesta germanofília s'evidenciava, segons ells, en la tasca filològica realitzada des del Congrés de la Llengua Catalana del 1906 fins 1918.

En aquest sentit, es deia que Mossen Alcover ja havia demostrat la "bocherització" de la llengua catalana quan va anar el 1907 a Alemanya per motius no exclusivament filològics(35). I és que les pròpies "Normes ortogràfiques" presentades per l'Institut d'Estudis Catalans el 1913 varen ésser considerades al Rosselló com inspirades des d'Alemanya, i, per tant, refusades en la mida que també discriminaven el català parlat a la Catalunya francesa. Des de les planes de "Montanyes Regalades" s'acusava a l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana d'acceptar les "Normes ortogràfiques", i al regionalisme de fomentar-les tant des de la diputació com des de la Mancomunitat(36).

S'estava reproduint en els mateixos termes aquella campanya que contra el catalanisme del Principat ja s'havia realitzat durant la primera meitat de 1915 degut a l'aparició del Comitè d'Amics de la Unitat Moral d'Europa i per l'actitud de la Lliga davant l'esclat de la guerra, i que el Dr. Martí i Julià va combatre assenyalant que no tot el catalanisme eren els regionalistes. En aquest sentit es va voler expressar un Manuel Folguera i Duran defensant la catalanitat i l'aliadofília de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, de Pompeu Fabra i de la nova ortografia(37). Però Folguera i Duran va rebre com a resposta les dures de Lluís Pellisier el qual afirmà que

"a n'aqueixes saberudes Normes, à Barcelone, se'ls hi ha dit "exoticas"; à Rosselló nos fan flayre d'"embochisades", y no mes que per aixó, ab la guerra d'are Deu no'n dó. Guardeu-vos-les à Barcelona, y "amichs erem, amichs serem"; mes per l'amor de Deu, deixeu-vos de las espargir à Rosselló, que llavors renyiriam de debó(...). Qu'En Pin y Soler feu una valenta defensa (anti-boche) de la Belgica, als Jochs Florals del 1915; que l'Apeles Mestres es lo poeta del popular 'No passareu...' y aqueix "No passareu" lo tornem à dir, per lo que toca à Rosselló, a la secció filològica de l'Institut y à la Protectora"(38).

Al mateix temps es produí una minva del tractament del tema del "voluntariat català" a les planes de "Montanyes Regalades", parlant-se de la Legió Estrangera en conjunt(38 bis). En tot cas, a partir de juny de 1918, s'intensificaren les referències a publicacions aliadòfiles no catalanes(39), sobre els "voluntaris espanyols" i sobre un anomenat "Patronato de Voluntarios Españoles"(40), fent figurar com a "voluntaris catalans" aquells que havien nascut al Rosselló, i deixant de costat als que representarien al Principat englobant-los com a espanyols(41).

Sembla indubtable que des de França només es volia sentir parlar d'aliadòfils espanyols, sense cap distinció entre "espanyols" i "catalans". Es més, el govern francès sabia i ho havia demostrat, que per a estar a bones amb la monarquia alfonsina, no es devien remoure dos dels seus grans problemes: el social i el català. Començaven a fer-se realitat aquelles paraules que, segons Claudi Ametlla li havia dit un dels cònsols generals francesos

"més intel.ligents que han passat per Barcelona, i que era, ensems, coneixedor i inclinat a les nostres aspiracions: "Mentre a Madrid hi hagi un ambaixador, i a Barcelona un cònsol, el meu govern escoltarà Madrid. Ja sabeu que estem molt jerarquitzats. I mentre sigui així, un ambaixador veurà aquestes coses com les veu Madrid. Essent tots grans republicans, també són molt sensibles als afalacs de la Cort"(42).

Tampoc ens ha d'estranyar que el tema del "voluntariat català" minvi a les planes de la premsa catalana, i que es ressalti cada cop amb més intensitat l'actuació dels "legionaris espanyols" i del "Patronato de Voluntarios Españoles" creat al maig de 1918, l'ànima del qual era José Subirà Puig, nebot del Dr. Solé i Plà.

9.2. El "Patronato de Voluntarios Españoles": ¿aliadofília i "anticatalanisme"?

Després dels fets de juliol-agost de 1917, l'esquerra aliadòfila espanyola cregué en la necessitat de reprendre una labor favorable a l'Entesa, per tal que permetés assolir, a la fi de la guerra, la reforma del règim, que amb la repressió de la vaga general d'agost de 1917, hom creia s'havia conservadoritzat i dretanitzat considerablement. Es amb aquestes premisses, que cal emmarcar el viatge dels aliadòfils espanyols a França, al desembre de de 1917, per tal de confraternitzar amb els legionaris espanyols.

Però el que evidencià aquell viatge a França de la intel·lectualitat aliadòfila espanyola fou la poca incidència que la revolució russa d'octubre havia tingut a Espanya (exceptuant la CNT i sectors minoritaris del PSOE). Això permeté al govern francès de fomentar manifestacions de solidaritat franco-espanyola amb aquesta esquerra aliadòfila, sempre i quan no es guarnissin amb declaracions obertament antimonàrquiques, que, com s'ha vist, eren evitades de totes les maneres possibles. França va voler fer veure a la corona espanyola que els aliadòfils que anaren aquell Nadal de 1917 a París representaven una esquerra reformista disposada a reformar (i no a fer caure, pel moment) la monarquia. Es més, lerrouxistes, socialistes i reformistes eren poc propensos a manifestar simpaties per la qüestió catalana, a la qual es començava a associar

(no a la premsa, però sí als despatxos de les ambaixades aliades) amb eixelebraments "revolucionaris".

La mateixa premsa aliadòfila espanyola va generar una campanya que pretenia posar de manifest que germanfília i bolxevisme eren sinònims, incidint en el fet que donar suport als Centrals era fomentar la revolució(43). Tant França com la pròpia esquerra espanyola volien fer entendre que a la fi de la guerra era millor que la corona acceptés una solució reformista que no una sortida revolucionària, que no agradava ni al mateix PSOE.

No s'ha d'entendre l'accés de Maura a la presidència del Consell de Ministres com un possible gir germanòfil de la corona, sinó com la fórmula per a combinar antibolxevisme i "aliadofília". Cal tenir en compte que Maura era l'home que al 1907 havia signat els acords de Cartagena, els quals havia defensat, adhuc, als mítings que, durant el període de la Gran Guerra, havia realitzat davant dels seus correligionaris i elements dretans manifestament germanòfils. Per altra banda, cal veure que en aquell govern Maura hi havia, també, homes com Dato o Romanones, que eren de l'agrat de França, així com un Cambó que era força celebrat per Emmanuel Brousse. Aquest gir "aliadòfil" es confirmà amb la signatura d'acords econòmics amb França i Estats Units per tal de protegir els límits territorials marítims espanyols(44).

Es així que es va produir una tolerància vers la propaganda aliadòfila, sempre i quan no evidenciés una important actitud anti-monàrquica i no es ressaltés excessivament la qüestió catalana. En aquest sentit, la propaganda a l'entorn dels "voluntaris espanyols" va augmentar considerablement, sobretot a partir de gener de 1918, moment en el qual, la revista "España" informà que

"de nuestra exposición artística a favor de los legionarios españoles que combaten en Francia quedaron sin vender algunos cuadros. Nuestros es-

casos medios de organización nos han impedido hasta ahora recoger estos cuadros que no pudieron venderse ni en Madrid ni en Barcelona -donde la mayoría ha estado detenida- y liquidar este homenaje que iniciamos a favor de los compatriotas que luchan en Francia. Tras no pocos esfuerzos, hemos podido reunir de nuevo estos cuadros para rifarlos entre nuestros lectores. Cada billete costará cinco pesetas. El producto de la rifa, tan pronto como quede realizada -esperamos una gran rapidez del entusiasmo de nuestros lectores- será enviado a nuestros conciudadanos por medio del Gobierno francés. Por poco dinero abrimos, de este modo, la oportunidad de obtener uno o más cuadros -según el número de billetes que se adquieran- y al mismo tiempo la ocasión de reconocer la honra que han dado a España a nuestros legionarios. Como suponemos que la demanda será grande y rápida, recomendamos a nuestros lectores que no demoren los pedidos de billetes para esta rifa de arte en pro de nuestros heroicos paisanos"(45).

Aquesta rifa va durar fins el mes de juliol, moment en el qual la revista "España" va donar a conèixer els números premiats(46), posant-se de manifest que els números no van ésser venuts amb aquella celeritat que es presagiava. En tot cas, al juliol de 1918, el tema dels "voluntaris espanyols" ja havia cobrat una important i inusitada "vitalitat" arrel de la creació, al mes de maig de 1918, el "Patronato de Voluntarios Españoles".

La gènesi d'aquest "Patronato" pot cercar-se al març de 1918, quan la revista "España" va publicar un article de José Subirá Puig(i que recordava l'escrit per Luís Araquistain de finals de 1916) on s'assenyalava

"¿qué hacen los súbditos españoles en pro de los aliados? Si creemos a la prensa germanófila, proporcionarles productos agrícolas e industriales para enriquecerse unos cuantos y arruinar a los demás. Esos sectarios de la germanofilia ven con cristal de aumento los comestibles que exportamos a Francia, pero no toman en consideración los

que, en perjuicio de nuestros estómagos, consumen los cien mil alemanes acogidos en nuestro país. Y exageran la cifra de los productos manufacturados que permitimos a las naciones aliadas, pero no cuentan los que antes de llegar a su destino, cambian de rumbo y van al fondo del mar o a los depósitos de los submarinos, cada vez que es torpedeado alguno de nuestros bastimentos mercantes.

"¿Pero no hacen, por ventura, los súbditos españoles nada más que eso en pro de los aliados? ¿No hay muchos de aquellos que prestan a éstos una ayuda más desinteresada, más altruísta, menos mercantil en suma? Los hay, sí, y a millares ha vertido su sangre por los aliados en el frente francés. Pertenecen esos hombres a la famosa Legión Extranjera, y por su admirable comportamiento, han obtenido la "fourragère rouge", es decir, la distinción máxima a que puede aspirar un regimiento en la vecina República. Lo que más realza tal distinción es que sólo la ha obtenido la Legión Extranjera, cuyo núcleo principal está formado por soldados españoles, pues para merecerlo es necesario contraer una suma de méritos que hasta ahora no ha sido alcanzada por ningún regimiento francés.

"La suerte de esos legionarios es muy varia. Los oriundos de Cataluña son singularmente atendidos y reciben agasajos sin cesar. Los procedentes de las restantes regiones españolas se conculen de verse desatendidos y sufren ante el olvido en que les tienen sus compatriotas. Ese diferente trato se explica muy bien. Habiéndose distinguido siempre Cataluña por sus sentimientos francófilos, a poco de estallar la guerra surgió en Barcelona una obra que desde el primer momento con la ayuda moral del Estado francés. Me referiero al "Comité de Germanor amb els Voluntaris Catalans" (Comité de Fraternalización con los Voluntarios Catalanes). Y brotó ese Comité porque fueron muchísimos los catalanes que ofrecieron entonces a Francia su brazo. Hubieran deseado que con ellos se hubiese creado una legión exclusivamente catalana, o mejor aún, que se les hubiera incorporado

a diversos batallones franceses. Pero no fue posible y formaron parte de la Legión Extranjera, la cual está nutrida también por gran número de españoles procedentes de otras regiones, y ofrece, en su abigarrado cosmopolitismo, un conjunto sumamente pintoresco i favorece a bastantes legionarios de otras regiones españolas, extendiendo a ellos los donativos que reciben los catalanes"(47).

Subirà va treure com a conclusió la necessitat de constituir una mena de "Comité de Germanor" pels "espanyols(47 bis). Fou així, que "el 9 de mayo quedó constituído el Patronato de Voluntarios Españoles, en el Palacio de Liria, bajo la presidencia del Excmo. Sr. Duque de Alba, como rama autónoma del Comité de Aproximación Francoespañola"(48).

Segons Subirà Puig, en un llarg article publicat el 17 d'agost de 1918 a "La Publicidad", la creació del "Patronato de Voluntarios Españoles" va començar

"cuando retorné a Madrid el pasado invierno, tras breve estancia en Barcelona, di los primeros pasos para la constitución de un organismo cuya misión habría de concordar con la del "Comité de Germanor" (...).

"Cuando llamaba a varias puertas, oía las voces de los apocados, de los timoratos, de los indiferentes. Unos, encogiéndose de hombros, formulaban evasivas a todas luces inverosímiles si se considera el motivo en que las apoyaban. Otros, curándose en salud, apuntaban el peligro de campañas germanófilas cuyo resultado habría de ser contraproducente para nuestros fines y peligroso para nuestros nombres. (...).

"Tampoco faltó la irrupció súbdita de ciertos elementos intelectuales cuya intervenció no hubiera sido, en mi sentir, un apoyo sino más bien una remora(...).

"En estas laboriosas gestiones, vi transcurrir bastantes semanas. Contaba ya con la colaboración del secretario del Ateneo de Madrid, D. Manuel Azaña(...). También me había ofrecido su colaboración el secretario de la Cámara de Comercio de Madrid,

D. José María González, quien, por su posición social, era persona indicada para llevar el peso de la parte financiera en cuanto el organismo proyectado tuviese vida. Y esto era lo conseguido. Para empezar, mucho, para lanzar la idea insuficiente.

"(...).

"Cuando consideraba perdida la partida, o poco menos, recibí la visita de un reformado, el invalido de guerra D. José Cabezón, que habia perdido una mano luchando en la Legión Extranjera de Francia. Este voluntario me traía la expresión de gratitud de los camaradas suyos por cuanto venía yo haciendo en favor de aquellos compatriotas. Ante tal aliciente, renové con mayores bríos mi campaña. Publiqué artículos en pro de los voluntarios españoles, merced a la cordial acogida que les dispensó 'España', la popular revista(...). Como hacía falta una personalidad que acogiese la idea, que le prestara su apoyo y que, al frente de ella, pudiese hacerla triunfar sobre todas las indiferencias y sobre todos los egoísmos, acudí al sabio historiador y catedrático D. Rafael Altamira. Y el Sr. Altamira me habló de un magnate ilustrado, bajo cuyo patrocinio la obra podría florecer pujante.

"Poco después, quedaba constituido en Madrid, bajo la presidencia del excelentísimo señor Duque de Alba el Patronato de Voluntarios Españoles(...). El vicepresidente es D. Rafael Altamira. Entre los vocales hay aristócratas de sangre y de la inteligencia. Allí figuran los marqueses de Valdeiglesias y Bilbao, el novelista y académico D. Jacinto Octavio Picón, los ingenieros Sres. López Navarro y Arenal, el profesor de la Universidad Central D. Américo Castro, el secretario del Ateneo, Sr. Azaña, el de la Cámara de Comercio, D. José María González, que desempeña el cargo de tesorero. Y como un lazo de unión entre los compatriotas que en la Legión Extranjera de Francia luchan por el buen nombre de España y los que en España quieren recompensar con su simpatía y sus donativos a aquellos valientes, figuran, además, en el Patronato, el Excmo. Sr. D. Juan Pérez Caballero, antiguo Embajador de nuestra nación en París, y don José Cabezón"(49).

Els objectius i els propòsits del "Patronato de Voluntarios Españo-

les" es concretaven en 10 punts que eren:

"I. Mantener correspondencia con los voluntarios y enviarles cantidades en metálico, auxilios en especie (ropa, objetos de utilidad personal y de recreo) y publicaciones españolas (libros, revistas y periódicos).

"II. Ayudar de un modo especial a los voluntarios heridos o enfermos.

"III. Socorrer en España a los que regresen - inválidos.

"IV. Poner en relación a los voluntarios con sus familias.

"V. Atender a las madres, viudas e hijos de aquellos que perecen en la guerra, cuando se trate de familias necesitadas.

"VI. Fomentar la obra de madrinas y padrinos de guerra, proporcionando ahijados a cuantas personas deseen apadrinar alguno.

"VII. Apoyar los esfuerzos aislados de todos aquellos que simpaticen con esta causa y vengán favoreciendo o deseen favorecer privadamente a los voluntarios.

"VIII. Extender el auxilio, en circunstancias excepcionales y plenamente justificadas, a soldados de los países aliados que merezcan ser atendidos.

"IX. Coleccionar biografías y cartas de voluntarios. Para ello, el Patronato agradecerá que sus destinatarios le remitan la correspondencia que posean de esa índole, la cual será devuelta una vez copiado o extractado lo substancial de ella.

"X. Recoger y ordenar cuantas otras noticias y documentos se refieran directa o indirectamente a la intervención de los voluntarios españoles en la guerra actual" (50).

Així, s'indicà que per tal de poder fer cumplir aquests propòsits

"El Patronato aceptará con la mayor gratitud donativos en metálico, libros, revistas, objetos de utilidad personal y recreo (comestibles en conservas, ropas, papel de cartas, etc). También facilitará nombres de voluntarios españoles a las personas que deseen apadrinar alguno.

"Si los señores donantes quieren suscribirse por una cuota mensual o trimestral, a su elección, de 5 pesetas como mínimo, pueden llenar el boletín adjunto.

"El Patronato dará cuenta detallada de las cantidades y objetos recibidos y de su inversión"(51).

Per tant, el "Patronato de Voluntarios Españoles" va encetar una campanya periodística, alhora informativa i propagandística, que s'extengué a les planes de publicacions com "La Correspondencia de España", "La Epoca", "El Fígaro", "Heraldo de Madrid", "El Imparcial", "El Liberal", "El Mundo", "El País", "El Parlamentario", "España", "Los Aliados", i "Nuestro Tiempo" de Madrid; "La Publicidad" i "Iberia" de Barcelona; "El Mercantil Valenciano" i "El Pueblo" de València; "La Voz de Guipúzcoa" de Sant Sebastià; "La Alhambra" de Granada; "L'Intransigeant"; "Bulletin des Ecrivains de 1914-1915-1916-1917-1918-1919", "Hispania" i "Ons Vlaanderen" de París; i "Le Roussillon" i "Montanyes Regalades" del Rosselló entre d'altres(52), essente les cròniques més remarcables les publicades a la revista "España" amb el títol de "Cartas del Frente", a "El País" sota l'enunciat de "Cartas de soldados", i a "El Parlamentario" una vintena d'articles amb el títol de "La novela de un peludo zamorano"(53).

A partir de juny de 1918, coincidint amb un període en què l'Entesa havia aturat les diferents ofensives dels Centrals, el "Patronato de Voluntarios Españoles" va aconseguir una resposta a la seva labor força important, i que anava des d'elements de la noblesa fins el propi Partit Republicà Radical, passant per la colònia francesa de Madrid o reconegudes corporacions econòmiques de Madrid com era la Cambra de Comerç(54), aconseguint-se estimables donatius donada, també, la remarcable extensió geogràfica que abastava el "Patronato" en comparació amb la més reduïda del Comitè de Germanor(55).

A tot això, cal afegir que el "Patronato" aconseguí la col.laboració de

"Mme. Buisan y de Mr. Delpont, de Perpignan, quienes se cuidaron de distribuir libros, revistas y comestibles entre los numerosos voluntarios que, durante sus licencias, iban a dicha población, merced a la generosa acogida que se les dispensaba en el Centro organizado y sostenido, con dicho fin, por el "Comité de Germanor amb els Voluntaris Catalans", de Barcelona"(56).

El Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans va reaccionar davant el que creia era una competència "deslleial", i que, en certa forma, minimitzava fora dels límits geogràfics de Catalunya la tasca del Comitè de Germanor. En aquest sentit, cal pensar que foren molt pocs els articles que sobre "voluntaris espanyols" es publicaren a les planes de la premsa catalana al llarg de 1918; però és que tampoc es publicaren masses sobre "voluntaris catalans", el que evidencia la perduda de força de l'estratègia internacional del catalanisme, i, en conseqüència del mateix nacionalisme d'esquerres, liberal, radical i aliadòfil. Per altra banda, el catalanisme intentava "obirar" la presència del "Patronato de Voluntarios Españoles", exaltant la segons ells, remarcable feina feta pel Comitè de Germanor(56 bis).

La resposta que generà en el "Patronato de Voluntarios Españoles" aquesta "bel.ligerància" del Comitè de Germanor(és a dir, del Dr. Solé i Plà) fou, encara que en data tan tardana de gener de 1920, la següent:

"Elementos interesados en adulterar la verdad, han propalado el falso rumor de que el Patronato de Voluntarios Españoles por su significación anti-catalanista, estableció en sus estatutos la cláusula de que los voluntarios catalanes quedasen excluidos de los beneficios comunes a los precedentes de las demás regiones españolas. No faltaron almas cándidas que concedieron crédito a esta noticia tendenciosa. Y, sin embargo, nada más lejos de la verdad.

"(...)lo comprueban los siguientes hechos:

"1º. Que entre los artículos publicados por el secretario del Patronato en revistas de Madrid y

de París defensando a los voluntarios ibéricos o ensalzando sus proezas, hay varios trabajos ne-crológicos dedicados a la memoria de los cata-lanes Pedro Ferrés-Costa y Camilo Campaña, caídos en el campo del honor.

"3º. Que todos cuantos voluntarios han solici-tado donativos de nuestro Patronato lo han obte-nido en igual medida(...) Este auxilio se ha ex-tendido también a voluntarios catalanes.

"4º. Que al enviar aguinaldos de Nochebuena y Año Nuevo, el Patronato, espontaneamente, acordó re-mitir un lote a la "Casa para Permisarios", que en Perpignan sostenía el Comité de Germanor amb els Voluntaris Catalans"(57).

No hi ha cap mena de dubte que les paraules de Subirà Puig, encara que com a defensa de les acusacions d'anticatalanisme, evidenciaven la por real dels sectors aliadòfils del nacionalisme català, com era que l'aparició del "Patronato de Voluntarios Españoles" deixés en un segon terme, o, pitjor, fes oblidar a l'Entesa la labor del Comitè de Germanor i els seus "voluntaris catalans".

I és que el recolzament del dinastisme i la seva premsa i el suport de la colònia francesa de Madrid vers el "Patronato de Voluntarios Es-pañoles", juntament amb la crítica que el catalanisme rebia des del Ro-sselló, feien pensar que quatre anys d'estratègia internacional no ha-vien servit per a res. El fet que els "voluntaris catalans" fossin con-siderats com a legionaris espanyols i no comptessin com a força nacio-nal, ho evidencià la propaganda que es va fer a l'entorn d'una represen-tació de legionaris que, en setembre de 1918, va anar als Estats Units a fer propaganda d'un anomenat 4at Emprèstit de la Llibertat. Tal represen-tació era formada pel capità Maurice Chastenet de Gery, els tinents Cha-pelle, L'Heritier, Bourgery i Roussel, a més de 50 legionaris distribuïts per nacionalitats: 10 francesos, 10 suïssos, 6 luxemburgesos, 3 italians, 3 grecs, 2 russos, 1 alsacià, 1 argelí, 1 danès, 1 txec, 1 armeni, 1 egipci i 6

espanyols. Segons Subirà Puig, els espanyols eren "Francisco Alcaide, de Malaga; Valero Barnal, de Valencia; Raimundo Cora, de Teruel; Adjutorio Fernández, de Burgos; Antonio González, de Zamora, y José Pérez, de Valencia. Además, iba otro español que figuraba como francés: el granadero Antonio Grau, de Barcelona"(58).

En el moment immediat de produir-se la fi de la guerra, el nacionalisme català anava a generar una propaganda a l'entorn del "voluntariat català", que intentaria minimitzar la labor del "Patronato de Voluntarios Españoles" i la imatge de "separatista" i "revolucionari", que, arrel de l'estiu de 1917 se li havia atribuït. Tota aquesta tasca propagandística s'inseriria plenament en la campanya autonomista que es realitzà entre novembre de 1918 i febrer de 1919, i que pretenia ésser la culminació de la feina feta al voltant de l'estratègia internacional.

Notes:

(1) Brousse, Emmanuel: "Cosos d'Espanya", L'Independent, 3-XII-1917, reproduït a Anuari de Catalunya. 1917, editorial Minerva, s.a., Barcelona, 1918, p. 256.

(2) ibíd, p. 257.

(3) ibíd.

(4) Melgar, Francisco: "La Navidad de los legionarios españoles", Iberia, 5-I-1918, p. 10.

(5) Paradox (Màrius Aguilar): "La marxa al front", L'Esquella de la Torratxa, 30-XI-1917, p. 849. Apèndix 36é.

(6) Iberia, 5-I-1918, p. 10.

(7) "La España viva, en Francia. Los voluntarios españoles en París", La Publicidad, 24-XII-1917, p. 7.

(8)

"...No se dirá que haya muerto la caballería española.

"Habéis dado el apoyo de vuestro brazo, habéis hecho muralla con vuestros pechos para defender a esta noble y generosa nación que nos ha ofrecido, hace ya tres años y medio, el ejemplo de todas las virtudes guerreras(...) vuestro regreso triunfal que señalará el triunfo final del derecho y la libertad. ¡Viva la forrajera encarnada! ¡Viva Francia! y ¡Viva España!".

ibíd.

(9) Iberia, 5-I-1918, p. 10. Apèndix 37é.

(10) La Publicidad, 24-XII-1917, p. 7.

(11) "France et Espagne. Annexe II. 22 août 1917", a Guerre 1914-1918/483. Espagne. Dossier General/XV. 1917 Novembre-Décembre, arxiu del Ministeri d' Afers Estrangers francès, París, p. 242.

(12) ibíd., p. 243.

(13) Thierry no deixarà d' insinuar la "possible" germanofília de Marcel·lí Domingo, assegurant que

"une personne qui a des relations dans le monde de la presse à Barcelone, recevrait des subventions des allemands. Il toucherait notamment 150 pesetas pour chacun des articles qu' il donne au journal ESPANA NUEVA, de Madrid".

Guerre 1914-1918/484. Espagne. Dossier General/XVII. 1918 janvier-mai, arxiu del Ministeri d' Afers Estrangers francès, París, p. 121.

(14) Per exemple Jori, Romà: "Sintiendo la guerra/Los legionarios", La Publicidad, 24-XII-1917, p. 3.

(15) López, A: "Quatre dies al front francès", L'Esquella de la Torratxa, 21-XII-1917, ps. 897-899. Apèndix 38é.

(16) ibíd., p. 899.

(17) Paradox: "El caçador de catalans", ibíd., ps. 913-914. Apèndix 39é.

(17 bis) Paradox: "Els nostres soldats", La Campana de Gràcia, 22-XII-1917, p.2.

(18) L'Esquella de la Torratxa, 21-XII-1917, p.899.

(19) L'únic número que he pogut aconseguir consultar és el 5é, datat al 1er de juliol de 1918. Possiblement, l'aparició del "Butlletí del Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans" caldria situar-la a l'entorn de gener de 1918.

(20) Al número de juliol, per exemple, es publicà una petita esquila de Camil Campanyà, en la qual s'assenyalava, primer de tot, que el fundador de "La Trinxera Catalana" havia estat president de la Joventut Catalanista, a "Camil Campanyà", Butlletí del Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans, I-VII-1918, p.7.

(21) "El meu tribut", La Trella, VI-1938, a Crexell, J: Origen..., op. cit., p.70.

(22) "Un manifiesto//La claudicación de los regionalistas/La "Unió Catalanista afirma que los ministros regionalistas no son genuínos representantes del nacionalismo catalán", La Lucha, 12-V-1918, p.I. Apèndix 40é.

(23) Crexell, Joan: Origen..., op. cit., p.71.

(24) Balcells, Albert; Culla, Joan B.; i Mir, Conxita: op. cit., p.244.

(25) Butlletí del Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans, I-VII-1918, p.7.

(26) "Los voluntarios catalanes en el frente/ Por el alma de los muertos", La Publicidad, 15-II-1918, p.4.

(27) "M. Brousse, expulsado", ibíd, 9-III-1918, p.4.

(28) ibíd.

(29) "Llegada de M. Brousse", ibíd, 10-III-1918, p.4.

(30) "Un banquete a M. Brousse", ibíd, 13-III-1918, p.3.

(31) Paradox: "Mr. Brousse", L'Esquella de la Torratxa, 15-III-1918, p.179. Apèndix 41é.

(32) Citat a "Un artículo de Mr. Brousse sobre España", La Publicidad, 30-III-1918, p.7.

(33) Ja a finals de 1917, Brousse va comentar entusiàsticament l'entrada de regionalistes al govern García Prieto, a Brousse, Emmanuel: "Cosos d'Espanya", L'Independent, 3-XII-1917, a Anuari..., op. cit., ps.257-258.

(34) Thomas, Emile: "Pages de guerre: La Légion Etrangère", i Grémillet, A. (sots-tinent de la Divisió Marroquina): "La Légion", a Montanyes Regalades, setembre de 1917, ps.168-170; Ferrer, Melcior: "La Darrera visió", ibíd, novembre 1917, ps.191-193; Pere de l'Alsina: "Als voluntaris catalans de la Llegió Extranjera", ibíd, febrer 1918, ps.21-27; i ibíd, març de 1918, dedicat exclusivament a la figura del general Joffre.

(35) "Los filolechs filo-boches: Mossen Alcover y l'Alsacia-Lorrena", ibíd, agost de 1917, ps.137-138. Apèndix 42é.

(36) Pellisier, Lluís: "L'offensive philologique boche contre le Roussillon (1904-1917)", ibíd, gener de 1918, ps.7-17. Apèndix 43é. Per la seva banda, Enric Ucelay Da Cal explica el trencament d'Antoni Alcover amb l'Institut d'Estudis Catalans a Ucelay Da Cal, Enric: "La Diputació i la Mancomunitat...", op. cit., ps.142-144.

(37) "Una resposta a l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana", Montanyes Regalades, maig 1918, ps.75-76.

(38) ibíd, ps.76-77.

(38 bis) Pere de l'Alsina: "La "Fourragère" roja", Montanyes Regalades, juny 1918, ps.85-88; "Pges de guerre. L'épopée de la Légion Etrangère", ibíd, octubre 1918, ps.150-152; o "Petite chronique de la Légion Etrangère", ibíd, ps.163-164.

(39) Per exemple "El fin de los tiranos (de la revista "Los Aliados" de Madrid)", ibíd, desembre 1918, p.196.

(40) Subira, José: "Los voluntarios españoles en la guerra europea", reproduït de la revista "Iberia", ibíd, octubre 1918, ps.152-153; "Patronato de Voluntarios Españoles", ibíd, desembre 1918, p.187.

(41)Pere de l'Alzina:"Catalans al front",ibíd, juny 1918, p.89. Apèndix 44é.

(42)Ametlla, Claudi:op. cit., p.343.

(43)Per exemple "Las luchas de Moscú",Iberia, 13-VII-1918, p.10. En aquest article es diu que Kerenski i Olejanov són aliadòfils, mentre Lenin i Trotski son, sense cap mena de dubte, germanòfils.

(44)Carden, Ronnie Melbourne:op. cit., p.223.

(45)El text fa intuir un presumible poc èxit de l'Exposició, tant econòmic com de ressó a l'opinió pública;igualment pot esbrinar-se entre línies que no es va celebrar a París."Por los legionarios españoles/Una rifa de cuadros",España, 17-I-1918, ps.8-9.

(46)Fou un total de 109 obres les que entraren en la rifa. Gairebé la meitat de les obres que composaven l'Exposició. Aquesta rifa fou anunciada en els següents números d'"Espanya":7-II-1918, 21-II-1918, 21-III-1918, 28-III-1918, 4-IV-1918, 18-IV-1918, 25-IV-1918, 9-V-1918, 16-V-1918, 23-V-1918, 30-V-1918, 6-VI-1918, 13-VI-1918, 27-VI-1918, 4-VII-1918.

(47)Subirà Puig, José:"Una buena obra social/En pro de nuestros legionarios",España, 28-III-1918, p.9.

(47 bis)ibíd.

(48)Patronato de Voluntarios Españoles. Memoria de su actuación(1918-1919), Publicación del Comité de Aproximación Francoespañola, es va acabar d'imprimir a la Imprenta Helénica de Madrid el 13-I-1920, p.I.

(49)reproduït a ibíd, ps.2-5.

(50)ibíd, ps.7-8.

(51)ibíd, p.8.

(52)ibíd, p.II. Curiosament, no es diu si "Montanyes Regalades" i "Le Rousillon" són considerades publicacions franceses o catalanes, o, sencillament rosselloneses. He optat per aquesta darrera denominació seguint els esquemes interpretatius dels pancatalanistes, i orientat pel significatiu silenci de Subirà Puig sobre la seva procedència.

(53)ibíd,p.44.

(54)"Lista alfabética de personas y entidades que han cooperado a la obra del Patronato",ibíd,ps.72-75.Apèndix 45é.

(55)Tres donatius especials del "Patronato" a ibíd,p.10.Apèndix 46é.

(56)ibíd,ps.II-12.

(56 bis)En tot cas,existeix tot un carteig entre Subirà Puig i el Dr. Solé i Plà, en el qual el primer demana consells al segon per tal de crear una mena de Comitè de Germanor.El Dr. Solé i Plà titulà l'apartat de lletres corresponent al carteig amb el seu nebot d'una manera prou significativa:"SUBIRA,Josep(Paròdia de Comitè de Germanor)",Lletres de combatents,vol S,arxiu Solé i Plà.

(57)Patronato de Voluntarios...,op.cit.,ps 26-27.

(58)Subirà Puig, José:Los españoles en la guerra de 1914-1918.I.Memorias y diarios,Publicación del Patronato de Voluntarios Españoles,editorial Pueyo, Madrid, 1920, p.28.

10. LA CAMPANYA AUTONOMISTA: EL TRENCAMENT D'UNS ESQUEMES I LA FI
D'UN SOMNI (AGOST 1918-AGOST 1919).

10.1. El "desencís" vers França i el miratge del wilsonisme.

L'any 1918 no tan sols va suposar un període de canvi d'actituds dins del catalanisme, sinó que també va evidenciar un cert retraïment, o, diguem-ne, "desencís" vers la França en favor dels Estats Units, que, a través dels 14 punts proclamats per Woodrow Wilson, havien encisat al nacionalisme català aliadòfil, d'esquerres i radical. Tampoc cal pensar que es desencadenés un odi sobtat vers França degut al poc interès que aquesta semblava mostrar pel plet català; és més, França no deixarà d'ésser aquell model que significava ésser la "Pàtria de la Llibertat", però, per altra banda, s'ha de tenir en compte que l'actitud dels Estats Units vers els problemes nacionals en un sentit favorable, més la impressió que serien els àrbitres de la contesa, feia que el nacionalisme català aliadòfil intensifiqués la propaganda que anomenaren "wilsoniana".

Una revista com "Messidor", apareguda al gener de 1918, i dirigida per Paul M. Turull, recolliria aquest estat d'ànim del catalanisme. La intenció de Wilson de crear una Societat de Nacions incidia plenament en les idees de l'esquerra nacionalista i aliadòfila, o en liberals com Alfons Maseras. Maseras, en el número de 15 de gener de 1918 de "Messidor", assenyalaria la vàlua de fomentar la "Unitat Moral d'Europa", remarcant que aquesta no nega el nacionalisme com a fonament d'un món democràtic. És més, i Maseras ho exemplificà en el cas d'un Emile Verhaeren (defensor de la "Unitat Moral d'Europa"), del qual dirà que

"son nationalisme de la dernière heure ne fit qu'accentuer son internationalisme enraciné. Poète toujours, poète dans l'idéal qu'il precha... Le crime avait pu lui arrecher des accents indignés contre l'injustice, mais l'horreur du crime ne corrompt point son amour, et il reste toujours, dans la mémoire de tous, comme l'apôtre

de cette Société de Nations que les hommes d'Etat s'efforceront d'établir, après que les poètes l'auront bien chantée..."(1).

En aquest sentit, des de la mateixa colònia francesa i en els diferents àmbits del nacionalisme català, començarà acceptar-se a D'Ors i al Comitè d'Amics de la Unitat Moral d'Europa com una mena de predecessors del wilsonisme. Però, al mateix temps, serà el propi D'Ors qui també redifinirà la Unitat Moral d'Europa vers viaranys aliadòfils, fet que s'evidencià en les paraules que Xènius digué en una conferència celebrada al febrer de 1918 al Foyer Français, on posà de manifest que

"je me suis senti toujours attiré vers votre pays admirable par une forte vocation de sympathie. Et je n'ai pu résister la tentation de vous faire connaître comme cette sympathie est ardente et comme elle est ancienne. Vous le savez mieux que moi: la France compte aujourd'hui trop d'amis nouveaux. Comme il arrive d'habitude, ces convertis montrent un zèle un peu intempestif. Il y en a chez qui ce zèle prend parfois des airs professionnels fâcheux. Or, amour et profession, tout nous le dit, ne font guère une honnête alliance. Vous m'excuserez, n'est ce pas, d'insister davantage"(2).

Hom pot veure com francofilia i wilsonisme eren doctrinàriament complementaris, per no dir el mateix. Només era qüestió de "filies" segons el poc o molt cas que se li pogués fer al catalanisme. En tot cas, Paul M. Turull ratificarà aquest fet assenyalant que "Messidor" i ell mateix havien rebut la influència apostolar del seu "nacionalisme internacionalista" de

"libros como los de Leon Bourgeois, Wilson, Paul Otlet, E. Milhaud, Lord Ed. Grey, Asquith, Lord Cecil, etc"(3).

Sense dubte, les tesis de Wilson, el propi desenvolupament polític i militar de la guerra, i les bones dosis d'ambigüetat dels seus manifestos, ajudaren al Comitè d'Amics de la Unitat Moral d'Europa a "acceptar" (pensem que molts dels seus integrants eren reconeguts francòfils) i a ésser acceptats "oficialment" en les coordenades aliadòfiles.

El wilsonisme havia de servir per a encoratjar al nacionalisme aliadòfil català, per a donar nova vitalitat a l'estratègia internacional, tot adobant-la propagandísticament de forts continguts antimonàrquics (més aviat antiborbònics) i antirregionalistes. El nacionalisme radical, liberal i d'esquerres català començarà, seguint l'estratègia internacional, més prop de Woodrow Wilson que del Quai d'Orsay, fet que es palesarà amb més intensitat a partir de l'estiu de 1918.

A l'agost de 1918, un conjunt de nacionalistes radicals va adreçar un missatge a Wilson on es deia que

"els nacionalistes de Catalunya ens sentim joiosos de saber i recordar que sempre havem admirat els Nordamericans; i no cal dir com bateguen els nostres cors i quin no és el nostre entusiasme al veure-us tan dignes de la nostra admiració nascuda quan noblement llibertareu l'avui República de Cuba; admiració que ja en aquells temps ens valgué l'ésser perseguits per la justícia de l'estat espanyol, per ésser els únics qui sense reserves aplaudien el vostre gest tan noble com cavalleresc, tan fonament democràtic"(4).

Per tot això, indicaven que

"tingueu present que als llindars del Mediterrani hi ha un poble amb idioma, honrosa història, amor al treball, un poble que és honorat pels espanyols amb el qualificatiu dels YANKEES D'ESPANYA del que nosaltres ens enorgullim; so ho teniu present no podreu per menys que allargar-nos la vostra generosa mà, i aleshores aconseguirem la llibertat que freturem per dret, per mereixements i per ésser aixís la nostra voluntat: llibertat per la qual una legió de germans nostres donen la llur sang en els camps de batalla francesos ben prop dels nobles fills del vostre poble"(5).

Aquest missatge pretenia jugar amb un llenguatge clarament de tarannà independentista (tot i que el nacionalisme radical català era indiscutiblement autonomista), convençuts que era més el moment de les independències que no pas de les autonomies. La Unió Catalanista, o, en tot

cas, Domènec Latorre i d'altres figures joves, com Daniel Cardona, que havien estat dins la Unió, varen fer reviure les seves sigles donant a conèixer entre agost i setembre de 1918 dues publicacions que pretenien treballar en aquest sentit.

La primera en aparèixer fou "Som...!" amb la voluntat de publicar articles

"dels coneguts escriptors catalanistes Josep Mallofré, Vicens A. Ballester, J. Grant i Sala, Alfons Sans i Rosell, Pineda i Verdaguer, J. Batista i Roca, Pere Oliver, Daniel Cardona, etc., juntament amb altres bones firmes de la intel·lectualitat catalana que no cobren de la "Lliga"(6).

En el número d'agost de 1918, Grant i Sala afirmava que

"com a nacionalistes no estem de acord amb l'actual intervencionisme polític del Regionalisme Català; alguns cops ens hem sentit temptats d'aplaudir-lo; quan l'havem vist valent en la oposició, cercant contactes amb elements d'esquerra de la vella política, per a enderrocar ço que avui apuntala, ens ha fet concebre esperances alguna vegada, quan al Parlament de l'Estat ha plantejat amb certa franquesa el problema català.

"Al veure'l governamental, a l'analitzar la seva tàctica, veient-lo, o bé endevinant-lo, seguir la 'bella corba' ens fuig de l'esguard, s'ens allunya; mai ens ha semblat tan poc nacionalista com ara"(7).

Sí que creien que

"el nostre problema previ és l'Autonomia de Catalunya, sense ajornaments, sense fiar-nos de promences mai complides; no tol·lerem que en nom del nacionalisme s'apuntali res ni ningú que no sigui Catalunya o de Catalunya"(8).

En aquest sentit, proposaven que calia que s'unissin

"els disconformes amb que el regionalisme se nomeni nacionalisme i s'abrogui la representació de tot el catalanisme, els que no trobem prou de nacionalisme en el Partit Republicà Català, els

que ens donguem compte del desgavell imperant, que no manca qui sap aprofitar"(9).

Aquest desencís vers la Lliga(i en certa forma, vers el PRC, degut a les inclinacions dels marcel·linistes en cercar els lerrouxistes i republicans espanyols per a plantejar plataformes d'esquerra)era remarcable. Al setembre de 1918, un Batista i Roca manifestarà que

"an en Cambó, que es l'home que ab l'Assemblea de Parlamentaris ha donat el cop més formidable que ha rebut la Monarquia de la Restauració ençà, després d'haver tingut ja En Ventosa en el Ministeri Garcia Prieto, se li desenrotllaren escrúpols monàrquics y entra en el 'Ministerio Nacional' prescindint a gratcient de Catalunya y no volent ni tan sols sentir ne a parlar per por de que perturbés la tasca patriòtica y espanyola que aquest govern ha de dur a terme. Si en Cambó, doncs, no representa ara -no dic que no representés avans- l'aparició nacionalista catalana, que vé a representar en el 'Ministerio Nacional'?"(10).

Batista i Roca respondrà i sentenciarà que

"l'activitat de la "Lliga" no's dirigeix a la defensa de la industria y el comerç de Catalunya. La "Lliga" es l'orgue polític dels industrials catalans. L'origen del catalanisme no ha d'anar-se a cercar a Ripoll ni a Poblet, sino a les conques industrials de nostres rius"(11).

La segona publicació es digué "L'Intransigent" i sortí a la llum pública el setembre de 1918 per iniciativa de Domenech Latorre, el qual va pretendre que fos una mena d'òrgan oficial d'una existent, tan sols en el nom, Unió Catalanista. "L'intransigent"(títol força significatiu) també incidí fortament en el sentiment "anti-rregionalista" manifestat per "Som...!" en remarcar que

"nostre nacionalisme és radicalment intransigent; a nosaltres que no'ns vinguin amb un migrat nacionalisme econòmic que té d'enriquir a Catalunya ni molt menys amb el conte xinesc de l'Espanya Gran. Creiem que l'ideal de lliberar un poble és quelcom més important que enriquir-lo consentint, a canvi

d'això, que li sigui imposada una llengua, uns drets i unes costums exòtiques"(I2).

Les planes de "L'Intransigent" insistiran en la necessitat d'acollir-se a l'estratègia internacional com a mitjà vàlid d'aconseguir l'autonomia, dient que

"sols ens resta afegir que no estem per autonomies, més o menys fuleres, per avinences, ni per federacions. Tot el que no sigui dir-se: "¡Catalans, sou lliures! Feu el que us dongui la gana, que nosaltres, a casa nostra, prou feina tenim"; creiem que no és res més que pendre'ns el pel.

"I com creiem que allà dalt no'ns ho diràn mai, tindriem de mirar de guanyar-ho nosaltres mateixos del modo que sigués. Treballem, doncs, tots a l'hora, perquè aquest somni daurat sigui un fet; perquè a no tardar, Catalunya sigui, com de dret li pertoca, una Patria redimida"(I3).

Però la postura "economicista" i "espanyolista" de la Lliga suposava, no tan sols una decepció, sinó un gran "hàndicap", en la mida que no es podia parlar d'Unió Sagrada complerta, ja que s'evidenciava l'absència dels sectors econòmics preponderants i del partit electoralment majoritari a Catalunya en el suport a l'estratègia internacional. Per altra banda, l'actitud de Cambó deixava a l'estratègia internacional sense aquella figura "carismàstica" que hom hagués desitjat que anés a les conferències de pau en nom de Catalunya (I3 bis). I és que els nacionalistes radicals n'eren dependents de les campanyes dirigides per la Lliga, com ho havien estat la Solidaritat Catalana, la lluita per la consecució de la Mancomunitat, o la mateixa assemblea de parlamentaris. Les raons eren obvies: recursos socials i econòmics gairabé inexistents. Quan la Lliga necessitava crear un estat d'ànim davant de Madrid d'intransigència nacionalista, era el moment en que els regionalistes es servien del catalanisme radical, i a més el financiava les seves cridories. No ha d'extranyar, doncs, que la crítica al regionalisme estigui acompanyada d'una certa preocupació per l'actitud distant de la Lliga davant l'es-

tratègia internacional, ja que el nacionalisme radical no havia aconseguit un suport popular, social i econòmic remarcable com per a generar a l'acabament de la guerra una important mobilització nacionalista. No eren, ni molt menys, una alternativa catalanista: seriosa al regionalisme.

Tot i això, la Unió Catalanista (o els elements que l'havien volgut tornar a la vida política) va intentar mantenir l'estratègia internacional fent-se costat amb el PRC, sectors roviravirgilians, nacionalistes radicals del regionalisme i altres elements independents del catalanisme. Per tal de minvar la manca del suport regionalista (que s'afegia a les crítiques rosselloneses, a la "progressiva aliadofilització" de l'estat espanyol i a l'aparició del "Patronato de Voluntarios Españoles"), el catalanisme aliadofil, radical, d'esquerres i liberal va fer més agressiu el seu discurs polític.

Gabriel Alomar, l'agost de 1918, a les planes de "La Lucha" manifestà que

"Cataluña, tan claramente romántica en su renacimiento de mediados del siglo XIX y aun tan claramente individualista en su tradición, encuéntrase hoy aplastada entre el idealismo nacional que ya no siente y el utilitarismo "realista" de su política actual. Quiero decirlo tal como lo siento: Cataluña, como factor en la venidera y romántica Sociedad de Naciones, sería un elemento que plantearía de un modo singular el conflicto entre "fuerza" y "materia", entre "alma" y "cuerpo", en esa futura "psicomaquia", o lucha entre el sentido nacional y personal (...). No sólo hemos de laborar en pro de las naciones irredentas que sufren bajo la ley de una nación extraña, sino también en pro de los individuos irredentos que sufren bajo la ley de la propia nación" (14).

Recollint tota la tradició pimargalliana sobre la Societat o Lliga de les Nacions, el republicanisme català, PRC i PRR principalment, insistirà en el fet que una monarquia (i més de les característiques de

la monarquia espanyola) no té lloc en una organització d'aquest tipus. La premsa del republicanisme català i catalanista incidia en la idea que l'acabament de la contesa, a través de la figura de Woodrow Wilson, portaria un món de democràcia i on definitivament s'imposaria el principi de les nacionalitats. En aquest sentit, el PRC assenyalava que la República Federal era la única solució a la conflictiva situació social i política espanyola, i si aquesta no arribava per l'abdicació del rei, vindria per la voluntat del president dels Estats Units (15).

Seguint aquesta línia, cobrarà cos un discurs intens que intentarà evidenciar la germanofília de l'estat espanyol i l'aliadofília de Catalunya, discurs en el qual la Lliga es veurà alineada amb la corona. No és tampoc un discurs nou, donat que aquesta dialèctica ja havia estat desenvolupada entre agost i desembre de 1914 pel mateix nacionalisme d'esquerres i radical (16).

En darrer terme, la manca de les figures del regionalisme (en concret, la de Cambó), feia que s'hagués de cercar una figura "igual" de representativa i carismàtica, que pogués posar de manifest el seu treball i devoció en favor dels aliats, per tal d'encapçalar la representació i les reivindicacions catalanes en el moment de finir la guerra.

Quatre noms varen sortir a la palestra des de diferents àmbits nacionalistes: Francesc Macià, Dr. Solé i Plà, Antoni Rovira i Virgili i Marcel·lí Domingo. Macià tenia una certa influència en els joves sortits de la Joventut Catalanista i sindicats al CADCI, i que eren partidaris de l'acció; entre aquests trobem gairabé al complert la redacció de "Som...!" (17). El Dr. Solé i Plà, repescat president de la Unió Catalanista, era un home adient pels que havien estat sempre els sectors oficialistes de la vella organització catalanista, i que en aquells moments exemplificava la figura de Manuel Folguera i Duran. L'elecció del Dr. Solé i Plà, i no d'un Folguera i Duran, s'ha de trobar en l'important paper del primer a l'entorn dels "voluntaris catalans" (18). Pel que fa a

Antoni Rovira i Virgili, era reivindicat per les redaccions d'"Iberia", "La Publicidad", o per homes de publicacions on ell havia escrit al llarg de la seva vida, com eren "La Campana de Gràcia" o "L'Esquella de la Torratxa", i que, en certa forma, volien reconèixer la seva tasca teoritadora a l'entorn dels diferents moviments nacionals(19). Però aquestes tres figures no anaven a reeixir com a capdevanteres del moviment autonomista(en concret, en els seus inicis), donat que, o els mancava una organització a través de la qual mobilitzar el catalanisme, o si la tenien, aquesta organització era incapaç de fer tal esforç.

Restava un Marcel·lí Domingo, que era recordat com el martir de la vaga d'agost de 1917, l'home que havia estat detingut i a punt d'ésser afusellat, i que podia representar la lluita de les forces regeneradores contra un estat repressor, autoritari, militaritzador i militarista, tal com el diari "La Lucha" posava de manifest. A més, la seva condició de diputat permetria fer escoltar les reivindicacions catalanes al Parlament(en el "millor" estil de la Lliga), i a través d'aquest, mobilitzar l'opinió de tot l'estat espanyol i sensibilitzar els estats de l'Entesa per tal que tinguessin en compte el plet català en la Societat de Nacions que sorgiria a l'esdevenir la pau. En un principi, Marcel·lí Domingo semblava l'home que anava a capitalitzar aquestes reivindicacions, en la mida, i això és important, que era parlamentari, i en col.laboració de forces esquerranes de l'espectre polític espanyol, ja que cal pensar que el PRC no tenia una presència important en el panorama electoral català. Per altra banda, la col.laboració del PRC amb la minoria republicana al Parlament té el seu sentit en l'objectiu comú de voler proclamar la República Federal, únic règim on, segons la propaganda republicana, podia trobar solució l'autonomia catalana.

10.2.L' "obligada adopció" del wilsonisme per part de la Lliga Regionalista.

La guerra finí l'11 de novembre de 1918, generant una eufòria i una exaltació dels elements aliadòfils catalanistes, que s'expressà, no tan sols en manifestacions pels carrers, sinó en la mateixa premsa escrita. Les planes de "La Lucha" demanaven la proclamació de la República Federal, remarcant-se que si bé a Europa existien monarquies que no es veurien commogudes pel sotrac "revolucionari" de postguerra, la monarquia espanyola, per molt que en aquells moments es manifestés aliadòfila de tota la guerra, estava condemnada a desaparèixer, perquè la dinastia borbònica era una dinastia ultrarreaccionària incapaç d'assumir la transformació i reforma de l'estat(20).

En tot cas, la solució republicana, autonomista i obreristitzant del PRC no pretenia deixar fora als elements burgesos, dels quals es manifestava que

"si aman la paz han de ayudarnos, ya que forzosamente han de perder el predominio; repito, deben ayudarnos, para que podamos realizar una tarea de justicia reparadora, sin que su vida esté en peligro però si se quiere dar la batalla a la Revolución, ésta vendrá también, pero como un tremendo cataclismo. En cambio si se precipita su llegada, cambiará el orden social, la burguesía perderá el poder y éste pasará a las manos de los trabajadores(...) !pero en paz!"(21).

El 15 de novembre de 1918, la minoria republicana va presentar al Congrés una proposta d'autonomia per Catalunya, la qual no tingué una acollida favorable per part del govern García Prieto. Tampoc la Lliga ni els sectors econòmics preponderants catalans semblaven armonitzar amb la mobilització autonomista del PRC, de la qual temien que acabés generant una agitació obrera important, i més quan a l'estiu d'aquell 1918 la CNT s'havia reorganitzat en l'anomenat Congrés de Sants(22).

Aquesta por a l'agitació obrera havia arrelat en la pròpia corona, de tal forma que Alfons XIII cridà el mateix 15 de novembre a Francesc Cambó per tal que marxés "a Barcelona de seguida per provocar un moviment que distregui les masses de tal propòsit revolucionari"(23). Fou així que Cambó va fer reviure novament la flama de la Unió Sagrada trencada a l'estiu de 1917, aconseguint, al mateix temps, assumir la direcció d'una campanya autonomista que, en principi, havia semblat que no anava a tenir el concurs regionalista.

La Lliga no tindria excessius problemes per a fer-se amb el control de la mobilització autonomista, donat que, ja a principis de novembre, una Mancomunitat controlada pels regionalistes havia encetat una consulta als municipis catalans per la qual es propugnava la necessitat de demanar l'autonomia de Catalunya, de tal forma que el 16 de novembre es varen iniciar una sèrie de reunions de diputats i senadors catalans amb la fi de redactar un projecte d'estatut, que hauria d'ésser presentat a Madrid.

Tot i que macianistes i marcel·linistes no es mostraren massa d'acord amb el tipus d'estatut que els regionalistes volien redactar, sí creien que com a eina de lluita nacionalista podia ésser molt útil, i, que, per això mateix li donarien el seu suport, encara que condicionat(24). La invocació al caràcter suprapartidista de la lluita nacional catalana feta per la Lliga i que es definia en la frase de Cambó "Monarquia? República?, Catalunya"(25), havia conseguit atreure als nacionalistes radicals i als aliadòfils regionalistes (sempre disposats a corregir els "desviacionismes" ideològics de la Lliga), els quals sempre posaven per sobre de tot la solidaritat nacional, intentant desterrar els enfrontaments partidistes. Però, per altra banda, la presa de la direcció de la campanya autonomista per part de la Lliga, "evitava" al PRC d'evidenciar el seu dèbil pes polític a Catalunya, ja que, incapaç de mobilitzar les classes populars vers el catalanisme, tampoc aconseguí el su-

port d'una burgesia que veia el propi PRC com un germen de la "revolució". Al mateix temps, la moderació que intentà imposar la Lliga a la campanya autonomista va tranquil·litzar, en aparença, a la burgesia i a la major part dels sectors econòmics dominants catalans temorosos d'un possible esclat revolucionari.

La Lliga va reconduir l'agitació wilsoniana, tot intentant eliminar certes connotacions "revolucionaries", un tant intranquil·litzadores, fins al punt d'assumir i reconèixer la vàlua del "voluntariat català" com a veritable representant de Catalunya a les negociacions que havien de reordenar el mapa d'Europa.

10.3. El desenvolupament del mite dels 12 mil "voluntaris catalans" sota el miratge d'una "idíl·lica" Unió Sagrada.

A mesura que s'apropava la fi de la guerra, les planes de "L'Intransigent" assenyalaven que "els voluntaris catalans són els l·legitims representants de Catalunya a la futura conferència de pau"(26), remarcant la Unió Catalanista que "si Catalunya hagués sigut lliure els 12 mil voluntaris haurien sigut 120 mil"(27). Aquesta xifra pot semblar sorprenent si tenim en compte que durant els anys de la guerra, la premsa catalanista havia dit que el nombre de "voluntaris catalans" havia estat entre els mil o dos mil. Però aquest augment de la xifra de "voluntaris" no ha d'estranyar en la mida que es pretenia sobrevalorar la importància del plet català en el moment que s'anava a refer el mapa d'Europa(28).

Assumida per tothom la "realitat" de la xifra dels 12 mil "voluntaris", el Dr. Solé i Plà va voler subratllar la significació d'aquells homes assenyalant que

"ara que la guerra s'ha acabat, cal pensar per última vegada en aquells de nostres homes, en sas famílies que esperen als que no vindran mai més, ni sa-

bran on són sos ossos coberts demolsa.

"Es precis que nostres homes que aquí han estat tranquils, que els nostres capitalistes que per la guerra, han vist creixer son trevall i sos cabals, dongui ara per última vegada tot quan pugui, per fer una gran rebuda a París als que ajudan i aixecar si es precis a la Capital Catalana i de aquelles solituts un monument que recordi eternament llur Sacrifici, Catalans, estrangers que sou a Catalunya, recordeuse are d'ells, dels que queden!"(29).

La Lliga participà d'una forma oficial en totes les activitats que, a partir de novembre de 1918, es feren en favor dels "voluntaris catalans", assumint, també, les tesis que assenyalaven que de 15 mil "voluntaris" espanyols uns 12 mil eren catalans(30). Tant l'Ajuntament com la Mancomunitat, controlades pels regionalistes, participaren obertament en els actes que s'oferiren pels "voluntaris". L'Ajuntament oferí 10 mil pessetes d'un total de 13321 pessetes que es recolliren per tal d'oferir als "voluntaris catalans" una important quantitat en metàl·lic i una medalla(31), ofrena que es féu a París l'1 de gener de 1919(32).

Paral·lelament, i seguint aquesta tendència wilsoniana de la Lliga, la mateixa Mancomunitat prengué l'acord

"de conmemorar el esfuerzo y el sacrificio heroico de los catalanes de este lado de los Pirineos, que, bajo los pliegues de la bandera francesa, han ofrecido voluntariamente su sangre y su vida por la causa de la libertad de los pueblos y de la justicia internacional.

"Ha creído el Consejo de la Mancomunitat que, para honrar la memoria de nuestros hermanos que han luchado en Francia, podría Cataluña tomar a su cargo la reconstrucción de una aldea francesa, destruída durante la guerra, cooperando así al nuevo florecimiento de la vida sobre las bellas comarcas de la Francia, devastadas por la furia de la invasión.

"Entiende el Consejo que la realización de su proyecto ha de ser obra, principalmente, de las corporaciones populares catalanas. Por eso ha acordado dirigirse a todos los ayuntamientos de Cataluña, rogándoles se adhieran a la idea expuesta y que contribuyan

a la suscripción que será precisa con el fin de recoger las sumas necesarias para la reconstrucción de la aldea que el gobierno francés designe.

"Creemos que, construyendo de nuevo una aldea de la tierra francesa, por el esfuerzo de nuestro Cataluña, realizaremos al propio tiempo que un alto homenaje a la gloria de los voluntarios catalanes, caídos a miles en la guerra, una obra de hermandad y de solidaridad hacia la nación francesa, con la cual estamos unidos cordialmente los catalanes por lazos de vecindad, de la raza y del espíritu.

"Teniendo que ser consultado el gobierno francés para los efectos de la aceptación de nuestro ofrecimiento y de la designación de la aldea que Cataluña reconstruya, el Consejo de la Mancomunidad tiene el honor de pedirnos que, en nombre del Ayuntamiento de la ciudad que tiene el orgullo de ser el "cap i casal" de nuestra tierra, pongáis vuestra honorable firma a la segunda comunicación dirigida al presidente del Consejo de ministros de Francia, y, al propio tiempo, pondréis con vuestro ejemplo la iniciativa de Cataluña ofreciendo en nombre de la ciudad vuestro concurso y vuestra participación para realizar el proyecto"(33).

Aquesta participació de les institucions catalanes crearen el miratge d'una Catalunya unida envers un sol objectiu, i que es corroborà en actes com la celebració d'una festa literària on participaren figures de totes les tendències del catalanisme, i on un Santiago Andreu i Barber manifestà "que la sang vessada als camps de batalla pels voluntaris catalans redimí els pecats de germanofília d'Espanya"(34).

Tal estat de coses feia dir a Màrius Aguilar que

"Tres paraules són, repetides per tothom, trípede de les converses: Catalunya, l'autonomia, i "el moment". Les dues primeres fatalment se repeteixen ja que per a elles se fa la festa -car tot, fins ara, malgrat la sang, ha estat una festa- i solsament la tercera, "el moment" és invenció actual i mot del dia.

"Tots ens anem repetint "!quin moment!", i efectivament hi ha qui se pensa està fent d'actor i d'espectador d'una pàgina històrica. Els regionalistes són a l'Aventi, la Mancomunitat a la vora de declarar-se

Assemblea Nacional o Convenció, el fum catalanista fent el cor fort per a les diades decisives, les famílies se recullen i el pare fa de patriarca instructor, i pels quatre horitzons de Barcelona, se sent com un sospir: "¡quin moment!".

"(...).

"La Diputació és la Mancomunitat, és a dir, Catalunya, és a dir la llibertat nacional(...).

"El Municipi és Barcelona, és a dir, el poble; és a dir, la República(...)(35).

Semblant exaltació wilsoniana es va reflectir en el propi "voluntarist català", el qual va treure al desembre de 1918 un nou i darrer número de "La Trinxera Catalana" on s'evocava

"al soldat català, que la teva patria té els ulls posats sobre teu, i que de tu espera la seva lliberació.

"Recorda't que milers dels teus companys geuen sobre la terra francesa, i que esperen que llur sacrifici no serà pas estèril.

"(...). Recorda't que les mares, les esposes i els germans et miren com el lliberador que retorna i desfà les cadenes que després de 1714 ens oprimeixen.

"Recorda't que abans que tot ets: Català. Com català, firma el Missatge adreçat an el President Wilson i fes-lo firmar pels teus companys, que tu sabs no et diràn que no"(36).

Els "voluntaris catalans", convençuts, tal i com la premsa catalanista havia posat de manifest, que ells eren els legítims representants de Catalunya a la futura conferència de pau, adreçaren un missatge a Woodrow Wilson on es feia constar:

"En l'hora suprema de la Victoria del Dret i de la Llibertat dels pobles, nosaltres, soldats que havem combatut en la gran guerra, conscients de lo que deü ésser la futura Societat de Nacions, ens adrecem a Vos per a demanar-vos que interposeu vostra força moral i material per a que en el Congrés de la Pau es tingui compte de les aspiracions nacionalistes dels catalans, que en nombre de dotze mil s'enrotllaren espontaniament sota els plecs de la bandera de França i que heroicament han combatut i vessat la sang en tots els camps de batalla

d'Europa per la causa santa de la Llibertat i de la Justícia.

"Els Dardanel·ls i Macedònia; l'Aisne, el Soma, la Xampagna, Verdun, Craona i tantes altres terres de lluites èpiques son regades amb sang catalana i guarden les tombes de milers de legionaris catalans que perderen la vida amb la dolça esperança de que sa estimada Pàtria fruiria també de la llibertat que anaven ells a conquerir amb llur coratge i abnegació per altres pobles que, com el séu, vivien sota el jou d'un imperialisme estranger.

"Avui, quan l' hora de la Pau es arribada, els soldats de Catalunya s'adrecen a Vos, esperant que qui ha deslliurat tants pobles oprimits aixecarà també la seva veu per Catalunya, demanant la revisió del ignominiós tractat d'Utrecht i permetent que la Nació Catalana, lliure i independent, entri a ocupar en la Societat de Nacions el lloc que li correspòn per son passat gloriós i per son floreixent present.

"Les mares, les esposes i els companys dels que moren, tenen posada tota llur confiança en Vos, per a que el sacrifici de l'ésser estimat no sigui esteril"(37).

I, per això mateix, els propis "voluntaris catalans" creien que per a que fos més efectiva una lluita nacional, calia deixar de banda la qüestió de quin era la forma de govern a doptar, ja que, en tot cas,

"la Monarquia caurà, i la República no sabrà tampoc resoldre la famosa qüestió, car la solució verdadera està en mans dels catalans i sols aquests poden resoldre-la com cal"(38).

Assumida per totes les forces nacionalistes catalanes la necessitat d'una Unió Sagrada (que significava en el fons l'assoliment del projecte de Cambó de "desideolotgitzar" la campanya autonomista), quedava en la ment del catalanisme d'esquerres i radical el dubte de fins on estava disposada a arribar i a arriscar la Lliga.

La Lliga (i, en concret, la seva cúpula dirigent) era conscient que la guerra havia despertat unes determinades expectatives dins el catalanisme aliadòfil, que Bertran i Musitu defení perfectament amb el seu "Ara o mai"(39). La Lliga, davant la pressió generada pel catalanisme

aliadòfil, es negà a participar en la Comissió Extraparlamentària organitzada pel govern, per tal de redactar un projecte d'estatut. Al mateix temps, abandonà el Congrés amb la finalitat d'encetar la redacció d'un estatut des del Consell de la Mancomunitat, i amb la col.laboració de nacionalistes radicals i d'esquerres.

Aquest estatut alternatiu elaborat des de la Mancomunitat fou aprovat el 26 de gener de 1919 per una assemblea d'ajuntaments catalans. Això va fer retornar als diputats nacionalistes al Congrés el dia 27 de gener per tal de defensar-lo davant del què havia presentat la Comissió Extraparlamentària. Cambó, el 28 de gener, digué, davant l'hostilitat del Congrés que plantejava "el plet català d'una forma nova: com un plet de voluntat abonat pel principi wilsonià -llavors al punt més alt del seu prestigi- de l'autodeterminació"(40). En aquest plantejament hi havia una amenaça implícita: si no s'aconseguia l'autonomia a Madrid s'aconseguiria per la bona voluntat de Wilson.

L'actitud de Cambó va fer que nacionalistes radicals com Daniel Cardona (tot i que Macià ja estava llençat en la creació de la Federació Democràtica Nacionalista(41)) fessin una darrera crida pel manteniment de la Unió Sagrada ja que "l'ideal de Catalunya és ideal de vida"(42).

Davant la presentació d'un estatut alternatiu per part de la Mancomunitat i la declaració wilsoniana de Cambó, el nacionalisme radical insistirà en l'existència dels 12 mil "voluntaris catalans", de tal forma que el 24 de gener de 1919, "L'Intransigent" els dedicarà gairabé tot el número(43).

Però la campanya autonomista s'aturà bruscament quan al febrer de 1919 va prendre protagonisme la vaga de la Canadenca, que, en poc temps, esdevingué una vaga general que intensificà la lluita social existent a Barcelona. Una Lliga pressionada per una base social temerosa de l'agitació obrera, i que, al mateix temps, no desitjava ésser acusada d'haver-la fomentat indirectament, va donar marxa enrera a les seves reivin-

dicacions autonomistes. La importància que va prendre l'enfrontament de classes, ens presenta a un Bertran Musitu, que havia signat al 1915 el "Manifest dels Catalans", organitzant als sometenistes.

Suspeses les garanties constitucionals, i sense el suport d'una Lliga més preocupada en aquell moment per la qüestió obrera que per la nacional, el nacionalisme radical, d'esquerres i liberal es veié incapaç de donar vigor a un moviment autonomista que s'havia vist desbordat per una insostenible i remarcable desigualtat social(44). Els nacionalistes radicals i d'esquerres no veien altra sortida que seguir insistint als aliats per a que donessin solució al plet català. Però els aliats (més preocupats per modelar un mapa de les "nacionalitats" en funció d'aturar i aïllar a la Rússia de Lenin mitjançant l'anomenat "cordon sanitaire") tampoc estaven disposats a acollir la qüestió catalana, a la qual veien envoltada de gèrmens d'agitació social i "revolucionària"(45), tot i que el Dr. Solé i Plà s'esforçava en demostrar el contrari, remarcant (amb una incomprensió remarcable del tall que havia suposat la revolució russa d'octubre de 1917) que la culpa del fracàs de l'estratègia internacional era dels "senyors Esteves" de torn(46).

En cap moment, el nacionalisme radical i liberal assumiren completament les verdaderes raons del fracàs de l'estratègia internacional. Només el PRC semblava intuir, en certa mida, el tall ideològic d'octubre de 1917 i va ingressar esporàdicament a la III^a Internacional. I és que el nacionalisme radical mai va entendre la realitat de quins eren els veritables viaranyes per on es desenvolupava la política internacional. Imbuïts per idealistes jocs d'imatges, el nacionalisme radical no entenia que la corona espanyola no era considerada per l'Entença com un enemic, sinó el contrari. Cal tenir en compte que Espanya tenia importants interessos econòmics comuns amb França a les colònies marroquines(47), a partir dels quals s'havien gestat tractats internacionals com el de

Cartagena, signat l'any 1907. En aquest sentit es pot entendre que els aliats no volguessin al llarg de la guerra fer cap pas que impliqués cercar l'enemistat de la corona espanyola. Es per això que mai volgueren tenir relació amb els aliadòfils catalans i/o catalanistes donat que significaven l'enèmic d'Alfons XIII, del qual no volien creure que pogués ésser germanòfil. Per tant, preferien mantenir unes relacions diplomàtiques cordials amb la corona espanyola que no ajudar als aliadòfils "de tota la vida" de l'estat espanyol.

En segon lloc, fruit de l'anterior, era que el motiu pel qual l'Enteça no volia tenir en compte les aspiracions del nacionalisme català i els projectes d'una República Federal de l'esquerra espanyola, venia donat perquè això significava voler derrocar a Alfons XIII (que pels aliats era sinònim d'ordre social). En aquest sentit, i, especialment, a partir de la crisi de 1917, el nacionalisme català i l'esquerra francòfila eren equivalents per a l'Enteça a "revolució".

En darrer terme, l'Enteça, en el seu desig de no fer res que molestés a la monarquia espanyola obvià la qüestió catalana. I mai els aliats posaren en dubte que Espanya era un estat centralitzat amb la capital a Madrid. Això significava, que parlar dels fets que succeïen a Catalunya era parlar d'esdeveniments espanyols, i, per tant, els aliadòfils de Catalunya (tant si eren com si no catalanistes) eren aliadòfils espanyols. Quan, l'Enteça necessitava demostrar l'apoi d'Espanya als aliats, s'ha vist com es servia, adhuc, dels nacionalistes radicals catalans, als quals presentava com aliadòfils espanyols. En aquest sentit, cal aplicar el mateix joc d'imatges als "voluntaris catalans", els quals no eren tractats com a tals, sinó com a legionaris espanyols. És així, que els cacarejats 12 mil "voluntaris catalans" (xifra que mai es va creure la diplomàcia francesa) eren pels aliats 12 mil legionaris espanyols, els quals serviren, **en definitiva**, per demostrar l'aliadofília de l'estat espanyol de la Restauració.

El fracàs de l'estratègia internacional va generar el mite de la gran injustícia que s'havia comès amb Catalunya. Adhuc, en els nostres dies, s'ha assenyalat que 1918 fou una "oportunitat mancada" perquè al catalanisme li va mancar un veritable plantejament independentista que donés un suport ferm a la tasca dels anomenats 12 mil "voluntaris catalans" (48). Però, com s'ha vist al llarg del treball, 1918 no fou una "oportunitat mancada", sinó que l'oportunitat gairabé fou inexistent per raons que estaven per sobre dels propis plantejaments teòrics del catalanisme.

Notes:

(1) Maseras, Alfons: "Le nationalisme de Verhaeren", Messidor, 15-I-1918, ps. 22-23.

(2) "Crònica Regional/Els intel·lectuals catalans en el "Foyer Français", ibíd, 2ª quinzena de febrer 1918, ps. 54-55.

(3) Turull, Paul M.: La nueva revolución, Imprenta de Heinrich y Cia, Barcelona, 1919, ps. X-XI.

(4) Reproduït a Crexell, Joan: Origen de..., op. cit., p. 49.

(5) ibíd, p. 50.

(6) "Als nostres llegidors", Som...!, I-VIII-1918, p. I.

(7) Grant i Sala, J.: "Som nacionalistes; volem l'Autonomia de Catalunya", ibíd, ps. I-2.

(8) ibíd.

(9) ibíd.

(10) Batista y Roca, Joseph Mª: "La "Lliga", partit espanyol", ibíd, IX-1918, p. 3.

(II) ibid.

(I2) "Nacionalisme radical", L'Intransigent, 8-IX-1918, p.2.

(I3) ibid.

(I3 bis)

"Nosaltres recordem els propòsits d'apel·lar al món per la nostra Catalunya perquè ho escoltàrem de llavis d'En Cambó en l'àpat de l'Unitat de Catalunya".

Oliver i Domenge, P: "Catalunya, espera atenta la seva hora", ibid., I-IX-1918, p.3.

(I4) Alomar, Gabriel: "Ante la guerra/Los nacionalismos y la libertad", La Lucha, 3I-VIII-1918, p.I.

(I5) Sobre la incorporació d'Espanya a la Societat de Nacions, i el sentit que a aquesta li donaven les esquerres espanyoles es pot veure Solé, Gloria: "La incorporación de España a la Sociedad de Naciones", Hispania, nº 132, 1976, ps. 157-162 i 164-167; Rodés, Jesús M^a: "Estudi preliminar", pròleg a Fabra i Ribas i Campalans, Rafael: Catalanisme i socialisme. El debat de 1923, edicions de La Magrana, Barcelona, 1985, ps. XXII-XXVIII. El programa dels federalistes pimargallians de 1894 ja assenyala:

"Queremos en el orden internacional:
"La confederación de las Naciones;
"La creación de un poder que rija las relaciones internacionales, hoy materia de multiples tratados.

Albertí, Santiago: op. cit., p.96.

(I6) Per exemple, Paradox: "El jorn de gloria i de mort", L'Esquella de la Torratxa, 18-X-1918, ps. 667-668; o Aguirre, Francisco: "Un artículo de Brousse/La aliadofilia de Cataluña y la germanofilia de España", La Lucha, 8-XII-1918, p.I.

(I7) "El verdadero "leader" del catalanismo/Macià, aspero y viril", L'Intransigent, 13-XII-1918, p.I.

(I8) "Presagi de les llibertats del món//Nostre Wilson", ibid., 17-I-

1919, p.1. El propi Dr. Solé i Plà, en resposta a l'article "Los nacionalistas catalanes/; En nombre de quien habláis?", La Publicidad, 31-X-1918, p.1 (Apèndix 47é), en el qual es qüestionava la legitimitat de presentar el plet català a la futura Societat de Nacions, va respondre com a president de la Unió Catalanista, criticant la Lliga Regionalista que

"si les reivindicacions nacionalistes no tenen un home, ne tenen a dotzenes batent-se al front a hores d'are, que son prou bons per representar a Catalunya allà aont siga precis, vosaltres els antinacionalistes, a qui teniu per cridar alt aquell dia?".

ibíd, I-XI-1918, p.1. (Apèndix 48é).

(19) Paradox: "Mosaic", L'Esquella de la Torratxa, 25-X-1918, ps. 683-684 (Apèndix 49é).

(20) Aguirre, F: "Monarquias que se derrumban/La republicanización de Europa", La Lucha, 4-XI-1918, p.3; Iglesias, Pablo: "Republica coronada/Los que van a establecerla", ibíd, 5-XI-1918, p.1; "Marcelino Domingo pide la abdicación del Rey", ibíd, 13-XI-1918, p.1; "Viva la República/La agonía de una monarquía vil", ibíd, 14-XI-1918, p.1; "La manifestación de hoy/Cataluña quiere: la República y la plena autonomía", ibíd, 16-XI-1918, p.1; "La autonomía de Cataluña/Solo podrá obtenerse con la República Federal en España", ibíd, I-XII-1918, p.1. Sobre la campanya autonomista i els seus inicis cal veure Ucelay Da Cal, Enric: "La Diputació i la Mancomunitat..", op. cit., ps. 93-139; i Poblet, Josep M^a: El moviment autonomista a Catalunya dels anys 1918-1919, editorial Pòrtic, Barcelona, 1970.

(21) Paraules de Francesc Layret pronunciades a una conferència el 10-XI-1918 citades a Ferrer, Joaquím: op. cit., p.152.

(22) Casassas i Ymbert, Jordi: Jaume Bofill..., op. cit., p.213.

(23) Cambó, Francesc: op. cit., p.299.

(24) Marcel·lí Domingo dirà:

"que les esquerres han significat diverses vegades llur màxima aspiració en algunes esmenes a ço que anava assenyalant en l'Estatut Això vol dir que l'Estatut no representa tot

el que les esquerres voldrien que fos. Però està ja aprovat; ha acabat la nostra deliberació; l'Estatut ja no és una arma per a deliberar; es una bandera de combat per a implantar-lo".

Per altra banda, Macià també assenyalarà que

"no estic d'acord amb l'Estatut-afegeix-. Això vol dir que no puc acceptar el que altres han demanat, o sigui anar al Parlament. Si ho fes, aniria contra els meus ideals. Veuré amb gust que poseu tota la vostra força i la decisió per a conquerir aquest Estatut per a Catalunya. Si no aconseguíu fer-lo triomfar, en tornar a la vostra terra sabeu que podeu comptar amb el concurs dels que jo represento per a lluitar per la llibertat i la sobirania de Catalunya".

Paraules reproduïdes a Puig i Cadafalch, J: Catalunya i l'autonomia (Asemblees magnas dels dies 24, 25 i 26), La Novel·la Nova, Any III, nº88, ps. 28 i 36.

(25) Eslògan de Francesc Cambó pronunciat a la conferència que realitzà al Teatre del Bosc el 16 de desembre de 1918.

(26) L'Intransigent, 25-X-1918, p. I.

(27) "Catalunya i la Guerra", ibíd, 31-X-1918, p. I.

(28) El propi Brousse, al Parlament francès, va dir que

"hay-sin que ello se haya divulgado como el caso merece-15000 voluntarios españoles, de los cuales 12000 son catalanes, que han venido a combatir a nuestro lado sin esperar, como otros, que el pleito se decidiese a nuestro favor para expresar públicamente sus simpatías por la causa inmortal de Francia".

"Homenaje a los voluntarios catalanes y a Barcelona", La Publicidad, 27-XI-1918, p. I.

(29) Arnau de Vilanova: "Per Sèrbia/Els Catalans en la Gran Guerra", L'Intransigent, 15-XI-1918, p. I.

(30) Segons "La Publicidad", al Congrés de Diputats

"el señor Ventosa expone que durante la guerra han luchado al lado de los aliados 15000 voluntarios españoles, de ellos 12000 catalanes".

"En favor de los 15000 voluntarios españoles", La Publicidad, 23-XI-

1918, p.5.

(31) A part de les 10 mil pessetes ofertes per l'Ajuntament de Barcelona, altres xifres significatives foren:

Francòfils de Porrera.....	130,50 pessetes.		
Alsacians i lorenesos residents			
a Barcelona.....	667,50	"	.
Aliadòfils de Figueres.....	1000	"	.
Manuel Folguera i Duran.....	100	"	.
Ajuntament de Manlleu.....	100	"	.
Balaguer i Cia.....	250	"	.
P. Jorba i Fills.....	25	"	.
Ajuntament de Capellades.....	10	"	.
Banca Arnús, Scra de E. Arnús.....	200	"	.

La Publicidad, 6-XII-1918, p.3, i 25-XII-1918, p.9.

(32) ibíd, 6-XII-1918, p.3.

(33) "Commemorando el esfuerzo de los voluntarios catalanes", Iberia, 18-I-1919, p.5.

(34) Paraules de Santiago Andreu i Barber pronunciades a la Festa Literària organitzada pel Comitè Pro Aliats que se celebrà el 24 de novembre de 1918 als locals del CADCI, i en el qual participaren Gabriel Alomar, Santiago Andreu, Jaume Brossa, Manuel Folguera i Duran, Amadeu Hurtado, Francesc Macià, Lluís Nicolau d'Olwer, Puig i Esteve, Manuel Serra i Moret i el Dr. Solé i Plà. Per a aquest acte aliadòfil es pot veure L'Intransigent, 22-XI-1918, p.I, i 29-XI-1918, p.I.

(35) Paradox: "El moment", L'Esquella de la Torratxa, 20-XII-1918, p.815.

(36) "Recorda't", La Trinxera Catalana, 19-XII-1918, p.I.

(37) "Missatge de la Legió Catalana i dels catalans que serviren en Regiments de linia i artilleria, al President dels Estats Units de Nortamerica", ibíd, p.2. Fins i tot, havien creat un Comitè Nacional Català amb el Dr. Montañia com a president i Daniel Domingo com a secretari.

(38) ibíd, I9-XII-I9I8.

(39) Casassas i Ymbert, J: Jaume Bofill..., op. cit., p.2I0.

(40) Cambó, Francesc: op. cit., p.3I3.

(4I) Pel que respecta a la FDN cal veure Moles, Isidre: "Federació Democràtica Nacionalista (I9I9-I923)", Recerques, nº4, Barcelona, Ariel, I974, ps. I37-I53.

(42) Vibrant (Daniel Cardona): "La Unió Sagrada", Som..., I-II-I9I9, p.I. Apèndix 50é.

(43) Arnau de Vilanova: "Els catalans son a les vores del Rhin", p.I; Folguera i Duran, Manuel: "Els voluntaris catalans i les reivindicacions catalanes", p.I; "La Mancomunitat de Catalunya", p.2; Manén i Artes, P: "A vosaltres representants de la raça", p.2; Puig i Esteve, José: "Al voluntari Ferrán Riera", p.2; Mestres, Apeles: "Nadal a la trinxera", p.3; Paradox: "El caçador de Catalans", L'Intransigent, 24-I-I9I9.

(44)

"Los de la guardia blanca, electores regionalis en su mayoría, al ponerse descaradamente con las armas en la mano y con la ayuda del poder central en frente del proletariado catalán, por el odio que han sembrado, han desolidarizado de tal modo a los catalanes, que ya no será posible solidarizarlos por mucho tiempo."

"Que no vayan a hablarles a los obreros de Cataluña ni de reivindicaciones catalanas. Les interesan a los obreros cosas mucho más importantes, pero ahora han visto que aquello tampoco interesa a los burgueses."

"Y, además, han visto que entre unos y otros no existe un sentimiento común de bienestar colectivo, de solidaridad social, de armonía patriótica. Cuando a los conservadores les conviene, vuelven sus ojos suplicantes a ese poder central que dispone de la fuerza. Cuando los proletarios necesitan ayuda, han de pedirla a los proletarios de más allá del Ebro o de los Pirineos: sus hermanos de patria se lanzan a la calle con un brazal y un fusil al hombro para cazarles como conejos o para rendirles por hambre....."

Plà y Armengol, R: Impresiones de la huelga general de Barcelona del 24 marzo-7 abril 1919///Artículos(1920-1929), Imprenta Victòria, Barcelona, 1930, ps.38-39.

(45) Conegut és el "Pas d'histoires" que Clemenceau va dir a una comissió catalana que volia donar-li a conèixer el plet català. També se li va "recomanar" a Cambó que no invoqués el wilsonisme, ni que anés a París per tal efecte, a Ucelay Da Cal, Enric: La Catalunya populista, op. cit., p.87.

(46) Arnau de Vilanova: "La pau entre'ls pobles", L'Intransigent, I2-VI-1919, p.I.

(47) Ver Morales Lezcano, Victor: El colonialismo Hispano-francés en Marruecos(1898-1927), editorial Siglo XXI, Madrid, 1976.

(48) Crexell, Joan: Origens de..., op. cit., ps. 39-68.

3ª PART:

ELS "VOLUNTARIS CATALANS" COM A LEGIONARIS ESTRANGERS:
QUANTIFICACIO I RETRAT APROXIMATIU DE LA REALITAT D'UN
MITE.

I. LA FORMACIÓ I COMPOSICIÓ DELS REGIMENTS DE MARXA DE LA LEGIÓ ESTRANGERA AL LLARG DE LA GRAN GUERRA.

I.I. Revisió del mite dels 12 mil "voluntaris catalans".

La propaganda que es generà a l'entorn dels "voluntaris catalans" va ésser considerable, però com a labor de propaganda que era, el rigor de la informació a què donava lloc era més aviat discutible. És així, que quan periodistes com Juan de Bécón manifestaven que tenien dades fiables i rigoroses per a afirmar quina era la quantitat aproximada a la realitat dels legionaris estrangers que s'havien allistat a la Legió Estrangera els primers mesos de la guerra(I), cal no prendre-les seriosament.

Primer de tot, s'ha de tenir en compte, que la feina del correspon-sal de guerra no fou, ni molt menys, senzilla. Un aliadòfil reconegut com Eugeni Xammar indicà que

"de 1914 a 1918 un correspon-sal de guerra era un home engabiat en un hotel o un "château" situats a uns cent quilòmetres del front, que sortia de casa a mig matí per anar a passejar sempre a respectable distància dels camps de batalla, que de tant en tant sentia, molt llunyanes, unes quantes canonades escadusseres i a l'hora que les gallines van a jòc era tornat a casa, on un oficial d'estat major, davant uns mapes i uns gràfics, explicava als corresponsals totes les coses que havien passat aquell dia i que ells no havien vist i algunes de les coses que probablement passarien l'endemà i que ells tampoc no veurien (...). El quarter general dels corresponsals de guerra permanents al front, anglesos i francesos, estava situat en un hotel d'Amiens, ciutat que no va sentir mai una canonada durant tota la guerra. Quan visitarem nosaltres, corresponsals efímers, aquell quarter general, els nostres col·le-gues permanents jugaven al billar, als escacs o al bridge (...). Andre Tudesq, representant de "Le

Journal", gran especialista de les enquestes sobre països estrangers fetes sense moure's del seu pis del Barri Llatí de París. Parlar de visites al front que no havia fet i descriure batalles que no havia vist era, per Andre Tudesq, un joc de criatures"(2).

En aquest sentit, el propi Dr. Solé i Plà també posà de manifest, a finals de l'estiu de 1919 que

"la xifra exacta dels voluntaris catalans que han desfilat per la Legió no és coneguda encara oficialment"(3).

Això demostra, en certa forma, la consciència del catalanisme que totes les xifres que s'havien donat eren relatives i, sovint, producte de la intuïció i de l'entusiasme. I és que cal tenir present que, al llarg del conflicte, cap dels bàndols en lluita va permetre, ni volia donar a conèixer la situació de les seves tropes. Això explica que no es permetés la presència de la premsa al front(4). I per altra banda, lògicament, la correspondència dels soldats va estar totalment controlada, essent censurada si descrivia el lloc on estaven estacionades les tropes, o si s'explicaven característiques de la batalla que encara s'estava portant a terme, essent freqüent la presència d'una X per indicar un hipotètic nom de l'indret on es produeix la batalla.

Era lògic que el catalanisme pogués generar una sèrie de mites sobre el "voluntariat català", que, a partir de gener de 1919, amb la progressiva consciència que l'estratègia internacional no donava els fruits desitjats, van ésser supralimentats per tal que els aliats no acabessin d'oblidar el plet català. Així, encara que el Dr. Solé i Plà manifestés que no sabia el nombre oficial de "voluntaris catalans" que havien lluitat a la Legió Estrangera, no va deixar de remarcar que van haver d'ésser molts, ja que, segons deia, la Legió Estrangera, al cap i a la fi, era coneguda com a Legió Catalana(5).

Quan al 1920 es consolidava el fracàs de l'estratègia internacio-

nal(constatat amb el fet que Espanya havia estat admesa com a membre de la Societat de Nacions l'agost de 1919)el catalanisme d'esquerres va atribuir a l'egoisme de les potències aliades la no resolució del plet català,i fent gala d'un cert victimisme s'assenyalà que una xifra tan important com la de 12 mil "voluntaris catalans" havia de fer pensar als guantadors de la Gran Guerra sobre el seu "verdader" sentit.

A partir d'aquest moment,des de sectors nacionalistes radicals, d'esquerres i liberal mai es discutirà davant l'opinió pública la veracitat o no de tal xifra,la qual s'invocaria,novament,quan,durant la dictadura de Primo de Rivera,s'insistí a la SDN per a que debatís la qüestió catalana.Es més,durant la guerra civil espanyola,la Generalitat,davant la necessitat d'homes per tal d'anar a lluitar contra les tropes franquistes,treurà a la llum l'exemple dels "voluntaris catalans" a la Gran Guerra com a model de reclutament voluntari,remarcant que s'allistaren en xifra de 20 mil!(6).

Amb la instauració del règim franquista sorgeix la necessitat de mantenir vius tota una sèrie de mites que remar quin la personalitat nacional de Catalunya.Això va conduir a la publicació de llibres de memòries i d'història(dins una línia marcadament influïda per la historiografia romàntica),que no varen qüestionar ni els 12 ni els 20 mil "voluntaris",arribant-se a dir,inclús,que la xifra podria estar en un terme mig.En aquest sentit,va ésser Eugeni Cortade qui va fer l'aportació més remarcable en assenyalar que

"caldría resseguir les llistes de nombrosos regiments,cosa que exigiria naturalment una tasca molt llarga.Amb tot,sembla que ens podríem acostar a la veritat dient que foren una quinzena de milers i que d'ells pocs en tornaren,potser dos mil"(7).

Més prudent fou Claudi Ametlla,que a les seves memòries va dir que,segons els comptes del Dr. Solé i Plà,

"el nombre d'aquests voluntaris fou de dotze mil. Restant-ne l'exageració, sempre en quedarà una xifra important per a palesar l'inacabable idealisme del nostre país"(8).

Des de perspectives un xic diferents, però tenint molt present el bagatge de l'historiografia romàntica, Santiago Albertí manifestarà que "el conjunt dels allistats ha estat xifrat variablement entre els 12000 i els 20000, sense comptar naturalment els rossellonesos mobilitzats normalment"(9); mentre un Artur Bladé i Desumvila afirmà que "les campanyes a favor de França i el zel d'elements com l'abnegat patriota doctor Solé i Plà, van fer que uns milers de joves catalans formessin una legió de voluntaris que s'incorporà a l'exèrcit francès"(10); i un Joan Crexell donarà com un fet la xifra dels 12 mil "voluntaris catalans"(11).

En treballs més especialitzats sobre l'actitud del catalanisme en el període de la Gran Guerra, Enric Ucelay Da Cal posarà de manifest quina fou la vessant propagandística del "voluntariat català" en assenyalar que "sense xifres precises es va dir que arribaven a més de deu mil"(12); mentre en un article dedicat exclusivament al fet del "voluntariat català", Albert Balcells, sense dir quina podia ésser la xifra de "voluntaris catalans" allistats, assenyalarà, després d'haver analitzat les xifres parcials de José Subirá Puig, que

"la contribución catalana resulta superior proporcionalmente a la del conjunto español, pues entonces el principado tenía el 11 por 100 de la población del Estado"(13).

En tot cas, com es posarà de manifest, no varen ésser 12 mil els "voluntaris catalans"; però, tampoc, els "voluntaris catalans" varen superar en nombre als "voluntaris espanyols".

I.2.Els "catalans" i "espanyols" a les files de la Legió Estrangera.

Serà amb la descripció de la formació i composició dels Regiments de Marxa de la Legió Estrangera al llarg de la Gran Guerra, que es podrà arribar a una valoració, cal dir, aproximativa (però no llunyana a la realitat) dels "catalans" i "espanyols" que es varen allistar a la Legió Estrangera.

Per tant, primer cal veure els efectius de què va disposar la Legió Estrangera als fronts de guerra entre agost i juliol de 1915, el moment de màxim reclutament. El 2on Regiment de Marxa del Ier Estranger donava les següents xifres:

Batalió A, el 25 de setembre de 1914 (data d'arribada al front), un total de 1023 homes (comptant oficials i tropa),

Batalió B, el 26 de setembre de 1914, un total de 1012 homes,

Batalió C, el 26 d'octubre de 1914, un total de 1073 homes,

Batalió D, el 22 de novembre de 1914, un total de 1038 homes, el que dona un total del Regiment de 4146 homes (gràfic I, p. 349) (14).

El 4at Regiment de Marxa del Ier Estranger (format en la seva pràctica totalitat per italians) donava en el moment de la seva formació un total de 2241 homes (2194 soldats de tropa i 57 oficials i suboficials) (gràfic 3, p. 350) (15).

El 3er Regiment de Marxa del Ier Estranger donava el 13 de juliol de 1915 un total de 960 homes (8 oficials i 952 soldats de tropa) (gràfic 3, p. 350) (16).

Finalment, el 2on Regiment de Marxa del 2on Estranger, al gener de 1915, donava les següents xifres:

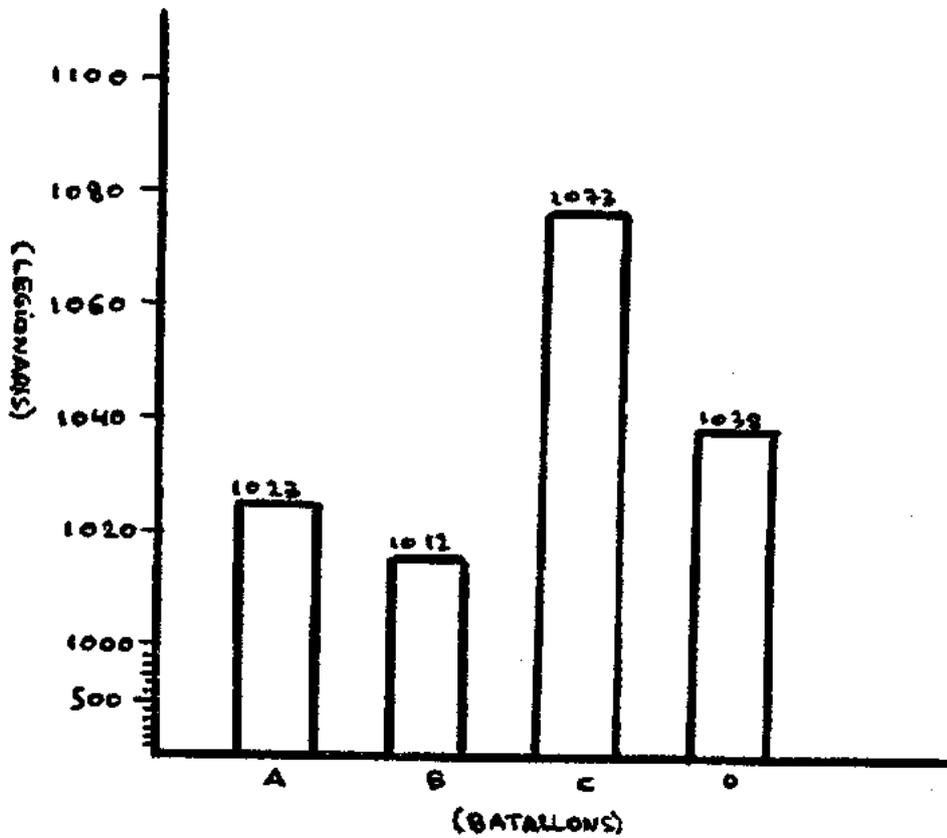
Batalió C, 982,

Batalió D, 774,

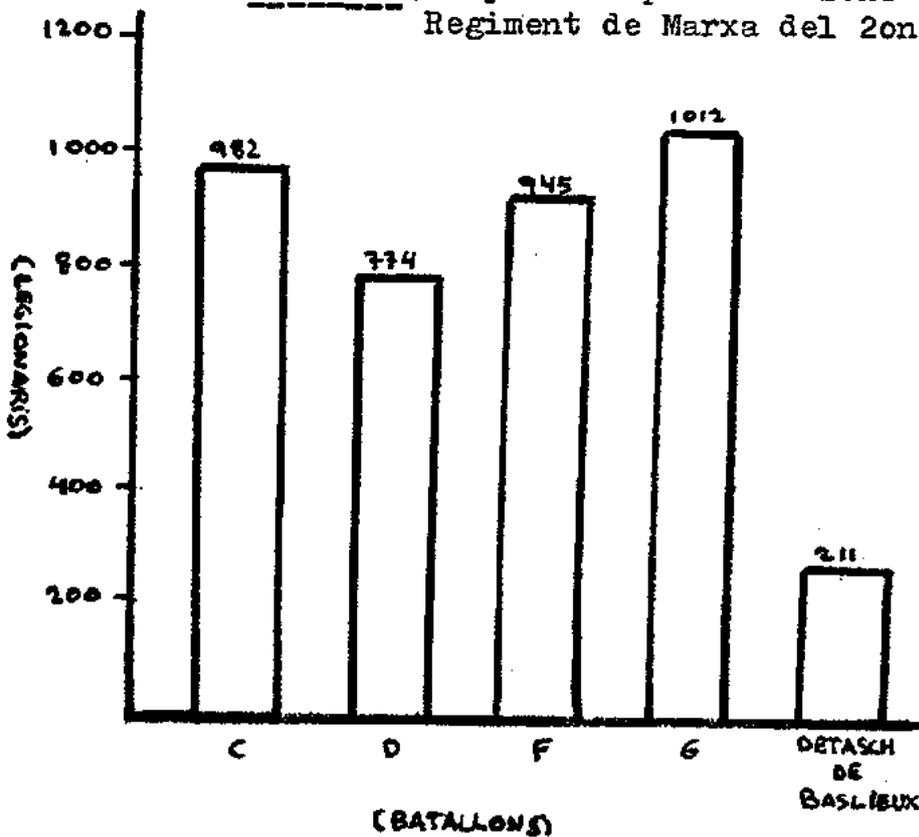
Batalió F, 945,

Batalió G, 1012,

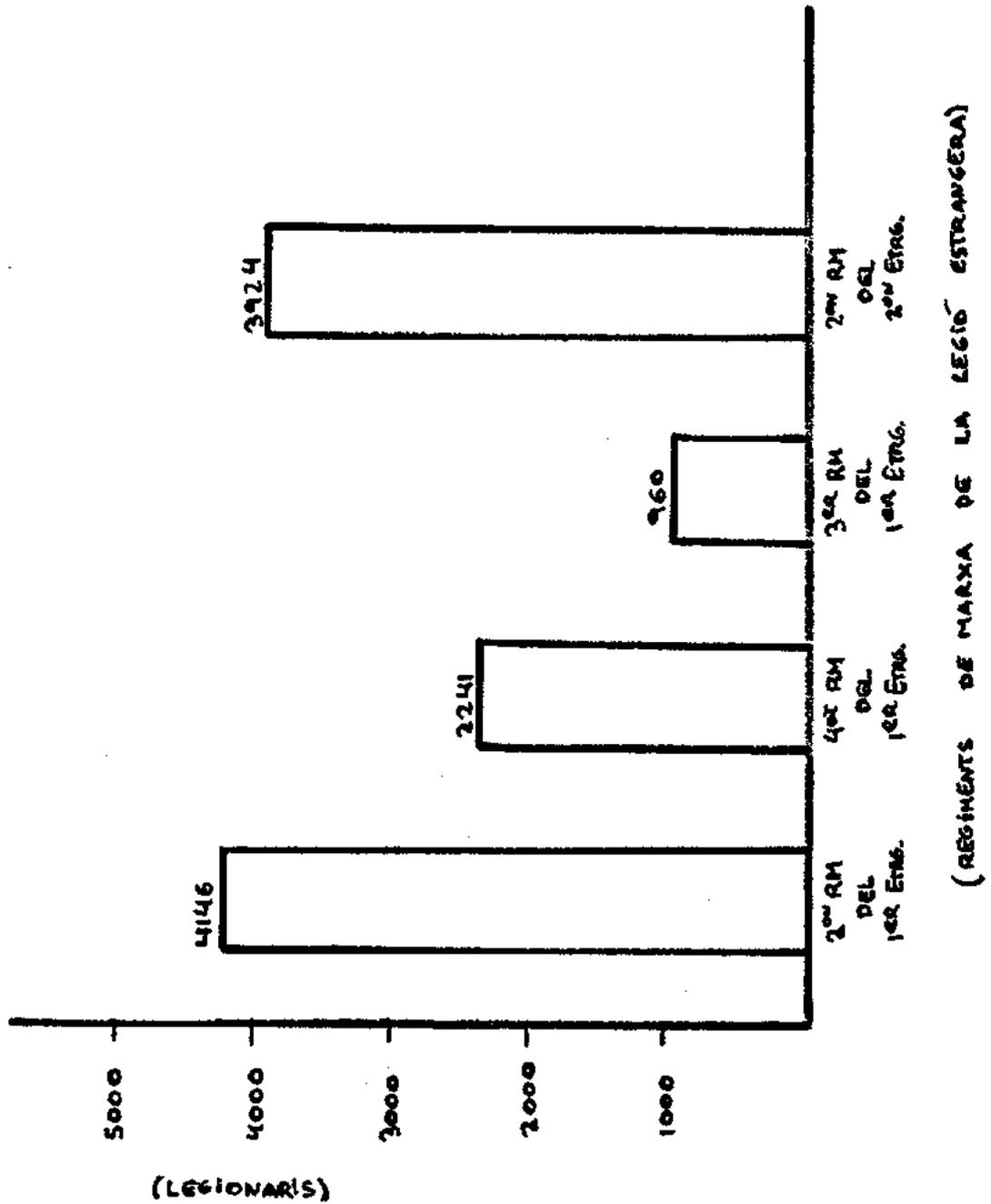
Gràfic 1 (composició per batallons del 2on Regiment de Marxa del 1er Estranger).

Gràfic 2 (composició per batallons del 2on Regiment de Marxa del 2on Estranger).

Gràfic 3 (composició dels Regiments de Marxa de la Legió Estrangera en el front de guerra entre setembre de 1914 i juliol de 1915).

Detasch de Baslieux, 2II, el que dóna un total del Regiment de 3924 homes(gràfic 2)(I7).

El total general d'efectius humans que la Legió Estrangera va disposar als fronts de guerra entre agost de 1914 i juliol de 1915 fou de 11271 homes(gràfic 3)(I8).

Tanmateix, entre gener i novembre de 1915 l'allistament espectacular que, entre agost i desembre de 1914, va conèixer la Legió Estrangera es va aturar(I9), donant pas a un procés important de baixes(al llarg de 1915 trobem l'ofensiva d'Arràs i el desembarcament dels Dardanel·ls). Això va conduir a que els Regiments de Marxa del Ier i el 2on Estranger es reunifiquessin en un sol Regiment Estranger al novembre de 1915. El Regiment de Marxa de la Legió Estrangera quedà estructurat de la següent manera:

Estat Major, 9 oficials i suboficials(el tinent coronel Cot era el "Chef de Corps"),

Ier Batalló, 928 homes(comptant 18 oficials i suboficials), repartits en 4 companyies(I^a, 252; 2^a, 247; 3^a, 199; 4^a, 212(20)),

2on Batalló, 1001 homes(comptant 18 oficials i suboficials), repartits en 4 companyies(5^a, 285; 6^a, 186; 7^a, 171; 8^a, 341),

3er Batalló, 861 homes(comptant 18 oficials i suboficials) repartits en 4 companyies(9^a, 265; 10^a, 196; 11^a, 188; 12^a, 194),

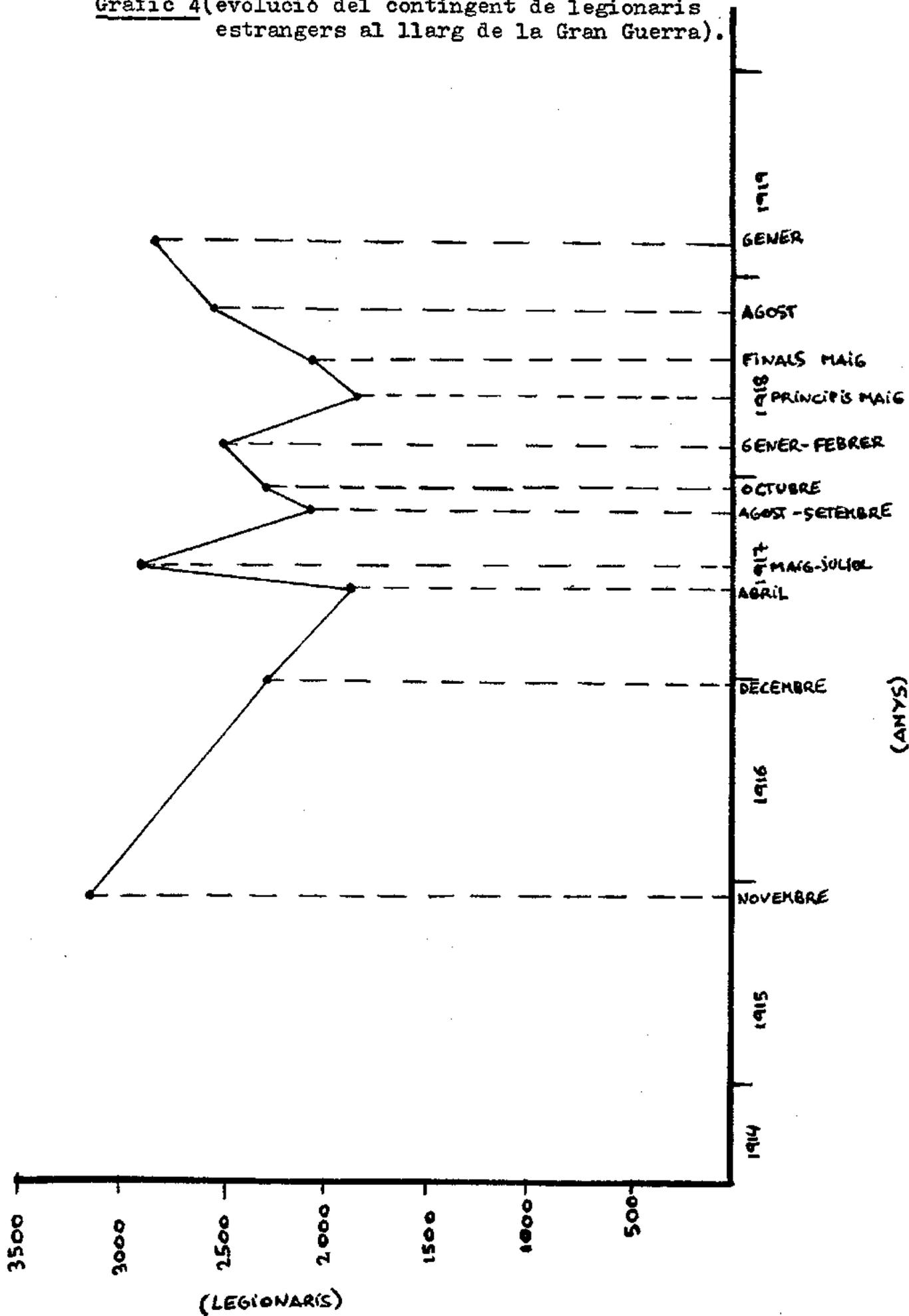
Companyia d'ametralladores del Regiment, 134 homes(comptant 3 oficials i suboficials),

I^a companyia d'ametralladores de Brigada, 65 homes(comptant 3 oficials i suboficials),

2ª companyia d'ametralladores de Brigada, 189 homes(comptant 3 oficials i suboficials), el que dóna un total del Regiment de Marxa de la Legió Estrangera de 3189 homes(21).

Hom pot comprovar que s'ha produït una mortalitat de grans dimen-

Gràfic 4 (evolució del contingent de legionaris estrangers al llarg de la Gran Guerra).

sions, i que, al mateix temps, no s'ha vist compensada per una nova for-
nada d'allistaments de les proporcions generades als primers mesos
de guerra al 1914. Que minvin els allistaments a la Legió Estrangera
de forma tan remarcable pot tenir el seu sentit en la mida que una
guerra que es pensava que seria curta, s'ha allargat, a més de generar
percentatges elevats de mortalitat. Això no vol dir, que paral·lela-
ment, no es produeixin fenòmens tan espectaculars com que Anglaterra,
fins l'any 1918, no tingués problemes per a aconseguir un allistament
voluntari, que va evitar fer ús del servei militar obligatori(22).

La següent reordenació de la Legió Estrangera es produirà al de-
sembre de 1916, i tindrà més un caracter d'inventari que no pas de
volar tornar a adaptar les seves estructures com al novembre de 1915.
Aquest nou inventari datat al 31 de desembre de 1916 va donar les
següents xifres:

Estat Major, 10 homes,

1er Batalló (composat per la 1ª, 2ª i 3ª companyia), 549 homes,

2on Batalló (composat per la 6ª, 7ª i 8ª companyia), 589 homes,

3er Batalló (composat per la 9ª, 10ª i 11ª companyia), 584 homes,

Companyia Hors Rang, 256 homes,

1ª companyia d'amestralladores, 159 homes,

2ª companyia d'amestralladores, 112 homes,

3ª companyia d'amestralladores, 114 homes, donant un total de 2382

homes(23).

Novament s'assisteix a una important baixa de legionaris (807 ho-
mes), però no en les elevadíssimes proporcions que es produïren abans
de novembre de 1915. Les raons d'aquesta minva de mortalitat pot tro-
bar-se en una considerable estabilització del front. Cal veure que
les baixes d'aquests 807 legionaris (morts, ferits o desapareguts) es
produïren, segurament, en l'ofensiva aliada del Somme al juliol-octubre
de 1916. Per altra banda, un descens de la mortalitat també es pot tro-

bar en el fet que els "voluntaris" de 1914 ja no són tan novençans, i no es llençen a accions temeràries portats per un exaltat sentit de l'heròic(24).

A partir de 1916, la xifra de legionaris al front de guerra s'estabilitzarà entre els 2 mil i els 3 mil, produint-se baixes considerables però no enormes. Els recanvis de tropes seran continus, però, no tan sols per un possible allistament de nous reclutes, sinó també pels ferits que es van recuperant als "depots" on les tropes es recuperaven i gaudien dels seus permisos. Això fa entendre que el descens de la mortalitat dona a importants percentatges de ferits.

Les xifres de contingents d'homes que ofereixen els diaris de marxa de la Legió Estrangera per a tot l'any 1917 demostren la realitat d'aquesta conjuntura. Arrel de l'ofensiva aliada a la Champagne a l'abril de 1917, la Legió Estrangera presentarà el següent quadre:

Estat Major, 7 homes,

Companyia Hors Rang, 283 homes,

1er Batalló (inclourà 1^a, 2^a, 3ª companyies i la 1ª Companyia d'ame-tralladores), 454 homes,

2on Batalló (inclourà 5^a, 6^a, 7ª companyies i la 2ª Companyia d'ame-tralladores), 454 homes,

3er Batalló (inclourà 9^a, 10^a, 11ª companyies i la 3ª companyia d'ame-tralladores), 425 homes, el que dona un total general de 1699 ho-
mes(25).

Aquesta xifra evidencia un total de 683 baixes entre gener i abril de 1917. Però, tanmateix, si miren les xifres de baixes que es produïren entre el 17 i el 22 d'abril (moments inicials de l'ofensiva de la Champagne) veurem que la proporció entre morts i ferits es favorable als últims:

138 morts,

545 ferits,

87 desapareguts(26).

D'aquests ferits hi haurà un tant per cent que entrarà en l'espai dels morts, però que no és tan elevat com ens poguem pensar. Només hem de pensar que el total de baixes fins el 30 d'abril és de 683, mentre entre els dies 17 i 22 d'abril s'assenyalen (fins l'abril les baixes no superen el centenar ni de lluny) 770 baixes, el que pressuposa que molts ferits no moren i es reintegren a la guerra.

Als 1699 homes que el 30 d'abril de 1917 componen la Legió Estrangera a la guerra, es van afegir, entre maig i juliol de 1917, sis reforços de 197, 247, 239, 130, 179 i 108 homes que sumaven 1100 legionaris, el que feia un total general de 2799 homes (27). Aquesta xifra es veurà reduïda entre l'agost i setembre de 1917, quan en un recompte realitzat el 4 de setembre de 1917 es doni el següent contingent d'homes:

Estat Major, 10 homes,
1er Batalló, 598 homes,
2on Batalló, 580 homes,
3er Batalló, 649 homes,

Companyia Hors Rang, 261 homes, fent un total de 2098 homes (28), havent-se produït un total de baixes, en aparença, de 701, de les quals 399 es produïren entre els dies 20 i 22 d'agost (19 desapareguts, 319 ferits i 61 morts) (29).

La xifra de legionaris pujà als 2290 homes en data de 4 d'octubre arrel de la incorporació de dos reforços de 110 i 82 homes fets al mes de setembre (30).

En definitiva, si analitzem l'evolució numèrica dels contingents que componen la Legió Estrangera, cal pensar que la Legió, entre gener de 1915 i desembre de 1917, va tenir la capacitat suficient de mantenir-se amb les seves pròpies forces, és a dir amb la recuperació constant dels seus ferits. Només al 1917, es pot sospitar que la Legió va

admetre nous reclutaments, com així poden fer pensar els sis reforços de maig-juliol de 1917. En tot cas, també es pot pensar que els sis reforços no estaven compostats exclusivament de "nous" legionaris, sinó també de legionaris estacionats a Africa (alguns d'ells "voluntaris" d'agost de 1914 que foren conduïts a Sidi Bel Abbes en comptes dels camps de batalla d'Europa). En darrer terme, la xifra de legionaris que podia haver engruixit les files de la Legió entre novembre de 1915 i desembre de 1917 (pensant que el moment, i gairabé únic, de renovació de tropes va ésser aquell reforç de sis contingents que sumaven un total de 1100 legionaris) podia haver estat, com a molt, de 2000 homes. Això faria pensar que els 11271 o 12311 legionaris de gener de 1915 no travessarien la barrera dels 15 mil a l'octubre de 1917.

Després d'un període de reorganització de la Legió Estrangera entre els mesos de gener i febrer de 1918, la xifra de legionaris ascendirà a 2690 homes (31), essent de 2670 poc abans d'intervenir a les campanyes de contenció de les ofensives alemanyes produïdes a finals d'abril (32). Però serà en aquesta campanya que la Legió patirà una de les sagnies d'homes més importants des de novembre de 1915. Només entre el 26 i el 28 d'abril de 1918 es comptabilitzaran:

130 morts,

569 ferits,

217 desapareguts, totalitzant 916 baixes (33), el que significava que la Legió comptaria a principis de maig amb un contingent de 1754 homes.

Novament, la Legió Estrangera es reorganitzarà i donarà, en data de 25 de maig de 1918, la següent xifra:

Estat Major, 11 homes,

1er Batalló, 590 homes,

2on Batalló, 620 homes,

3er Batalló, 610 homes,

Companyia Hors Rang, 283 homes, sumant un total de 2114 legionaris(34). Però aquesta xifra es veuria ràpidament reduïda en produir-se la primera quinzena de juny una xifra de 551 baixes(87 morts, 386 ferits, 78 desapareguts)(35), moment en què es produeix un punt d'inflexió en la trajectòria de la Legió Estrangera durant la Gran Guerra, ja que dos batallons sencers anaven a ser reemplaçats en el front per l'8au de Zouaves(36). Sense dubte, les raons han de trobar-se en l'enorme desgast que en aquell 1918 ha sofert la Legió a Europa.

No serà fins agost de 1918 que la Legió, amb reforços d'Algeria, Lyó i el CID, tot substituint l'8au de Zouaves, torni a estar formada estrictament per legionaris: 48 oficials i 2515 soldats, és a dir 2563 homes(37). La procedència algerina dels legionaris d'aquests reforços posa de manifest l'esgotament de les forces europees. En tot cas, es pot pensar que entre aquests nous reforços hi ha una bona part dels ferits que s'han produït durant 1918. Això explicaria, en certa forma, la important xifra que al primer de gener de 1919 va oferir la Legió Estrangera a Europa:

Estat Major, 15 homes,

Companyia Hors Rang, 781 homes,

1er Batalló, 781 homes,

2on Batalló, 787 homes,

3er Batalló, 802 homes, totalitzant 2817 legionaris(38).

Per tant, es pot assenyalar que el reclutament de legionaris al 1918 no fou gran, i que la Legió va sobreviure amb reforços composts per ferits recuperats i legionaris estacionats a Algèria, els quals passarien per primer cop als camps de batalla de la Gran Guerra. Això condueix a constatar que entre agost de 1914 i novembre de 1915 els legionaris estrangers que lluitaren a la Gran Guerra no va sobrepassar els 15 o 16 mil homes. En tot cas, les xifres oferides pels diaris de marxa dels Regiments de la Legió Estrangera no són del tot

aclaridores per esbrinar d'una forma definitiva la xifra real de legionaris que lluitaren a la Gran Guerra, ja que no poseeixen la precisió que permet comptabilitzar fitxes personals. Però davant de la impossibilitat de consultar els dossiers personals de la Legió Estrangera, ubicats a Aubagne (Marsella), l'anàlisi de la xifra de legionaris estrangers es va haver fer a partir dels diaris de marxa.

La mancança dels arxius d'Aubagne va fer igualment laboriosa i complicada la comptabilització de legionarios i/o "voluntaris" "catalans" i "espanyols", realitzada a partir dels arxius i estadístiques fetes pel Dr. Solé i Plà (39), i José Subirà Puig (40), sovint a través de documentació francesa "oficial".

El procediment seguit per tal de comptabilitzar la xifra de "voluntaris catalans" i "espanyols" fou el següent: s'utilitzaren les fitxes personals elaborades pel Dr. Solé i Plà a mode de substitutiu de l'arxiu d'Aubagne (41). Aquesta mena de patró bàsic va ser objecte de dues revisions a partir d'altres dues fonts: una generada pel "Patronato de Voluntarios Españoles" (42), i una segona a partir de la llista de "voluntaris" que es cartejaven amb el Dr. Solé i Plà (43).

Cal tenir present que, malgrat l'aproximació a la "realitat" de les xifres subministrades per les fonts de l'arxiu Solé i Plà i pel "Patronato de Voluntarios Españoles", s'ha de matisar que les xifres que s'oferiran no especifiquen si tots eren o no "voluntaris", però tampoc si foren o no tots els possibles legionaris espanyols a la Legió Estrangera; i, finalment, serviran per posar de manifest fins a quin punt el Dr. Solé i Plà desconeixia la "realitat" del "voluntariat català" (per exemple, Pujulà i Vallés i Ferriol Palé entraran en el comput total de "voluntaris", i no van lluitar, ni molt menys, a la Legió Estrangera; per tant, no cal confondre la suma total de "voluntaris" com si tots fossin legionaris).

Per tant, amb totes les insuficiències que pugui tenir la documentació de l'arxiu Solé i Plà, els "voluntaris catalans" i "espanyols" han estat classificats en cinc grans grups:

1) "Catalans de Catalunya": aquells nascuts a qualsevol indret del Principat, i, també, aquells que havent nascut fora de Catalunya, el Dr. Solé i Plà va considerar que eren catalans;

2) "Catalans no identificats com a tals": aquells que el Dr. Solé i Plà assenyala a les fitxes que són catalans, però que, moltes vegades, no indica ni on ni quan van néixer;

3) "Catalans de França": aquells que van néixer al migdia de França o catalans que, amb el temps, es nacionalitzaren francesos. D'aquests és difícil parlar de "voluntaris", però també es difícil esbrinar els que van estar o no a la Legió Estrangera;

4) "Catalans "fills del pancatalanisme"": exceptuant aquells que poden entrar al cas 3), són els que havent nascut a Aragó, València o les Illes Balears, el Dr. Solé i Plà els inclou com a catalans. En alguns casos, també es podria considerar la pertinença al grup 1) per la indeterminació de la informació, que no deixa clar si hi viu en les regions citades pel seu naixement o a Catalunya;

5) "Voluntaris espanyols": no s'inclouen les anteriors quatre classificacions. És un grup caracteritzat per la indeterminació. Inclou els que "demostrin" les fitxes que han nascut a qualsevol província no catalana de l'estat espanyol (de vegades s'inclouen del grup 4)), o que el Dr. Solé i Plà assenyala que són "espanyols" sense dir ni on ni quan van néixer. Per altra banda, s'han inclòs aquells que ni el Dr. Solé i Plà ni Josep Subirá Puig sabien ni el lloc ni l'any de naixença. Cal pensar que eren personatges que no devien tenir constància del fet del voluntariat català o "espanyol", ja que s'haguessin posat en contacte amb Subirá Puig i el Dr. Solé i Plà per tal d'apro-

fitar les ventatges morals i materials que oferien tant el Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans com el "Patronato de Voluntarios Españoles".

Aquestes cinc classificacions s'interseccionen amb les quatre classificacions següents:

A) Aquells "voluntaris" dels quals només es té constància a partir de les llistes del "Patronato de Voluntarios Españoles".

B) Aquells "voluntaris" dels quals només es té constància a partir del Llibre dels voluntaris, i els volums titulats Lletres de combatents.

C) Aquells "voluntaris" que es troben tant a A) com a B).

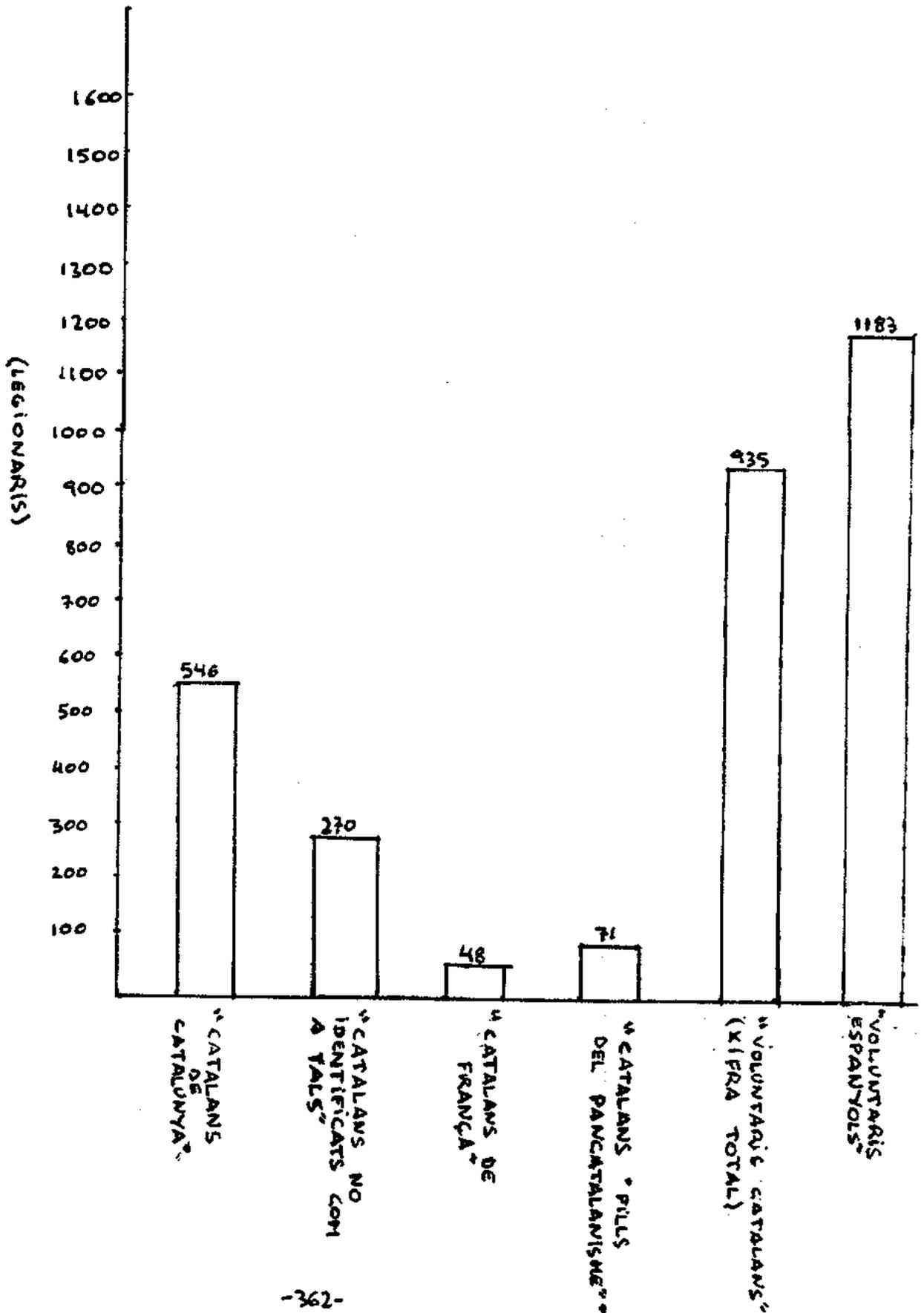
D) Aquells "voluntaris" que no es troben ni a A) ni a B) (44).

Per tant, la intersecció d'aquestes dues classificacions donaria els següents resultats:

	A	B	C	D	TOTAL
1)	16	282	32	216	546
2)	3	87	7	173	270
3)	2	32	0	14	48
4)	6	20	9	36	71
TOTAL "CATALANS"	27	421	48	439	935
5)	112	155	47	869	1183
TOTAL GENERAL	139	576	95	1308	2118

(45)

Gràfic 5 (relació comparativa del número de "volunteris catalans" i "voluntaris espanyols").

Amb tot, hi ha 31 "voluntaris-voluntarios" que no figuren a les fitxes personals del Dr. Solé i Plà, però sí a les confeccionades pel "Patronato de Voluntarios Españoles", i dels quals cinc són catalans. Per altra banda, hi ha 42 "voluntaris-voluntarios" mencionats al Llibre dels voluntaris, que tampoc han estat localitzats a les fitxes personals del Dr. Solé i Plà, i dels quals 5 entrarien a la classificació 1), i 9 a la 3) (veure apèndix Ier).

Per tant, segons les xifres presentades hi ha un total de 2191 "voluntaris" espanyols (46), dels quals 954 serien "catalans" (46 bis). En definitiva, aquestes xifres demostren que cal desterrar tota idea que assenyali que de 15 mil "voluntaris" espanyols 12 mil eren "catalans". I, també, es posa de manifest que Catalunya va donar un important contingent de "voluntaris" en comparació al d'altres regions de l'estat espanyol, però mai superior al conjunt dels "voluntaris espanyols".

Per altra banda, cal minimitzar les xifres que s'han ofert com reals pel que fa a si són representatives del que signifiquen els conceptes "voluntari català" o "voluntari espanyol". Pel que respecta als "voluntaris espanyols" de 1237 (47), 869 no tenen una relació directa ni amb el "Patronato de Voluntarios Españoles" ni amb el Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans. Això reduiria a 366 els que, amb més o menys relació, assumeixen una certa vinculació amb el fet i la significació ideològica del terme "voluntari espanyol" (48). I aquesta circumstància és igualment aplicable al cas català: de 954 "voluntaris catalans" només cartegen amb el Dr. Solé i Plà uns 435 (49). Això evidencia que 519 "catalans" mai entren en contacte "directe" amb el president del Comitè de Germanor. Però d'aquests 435, un tant per cent molt elevat només escriu per a demanar-li paquets i diners, encara que fent servir, això sí, un llenguatge aliadofil com a garantia de la seva "honrades" ideològica. Aquest fet permet

afirmar que fou una minoria qui va mantenir el mite de l'existència d'una important quantitat de "voluntaris catalans" a la Legió Estrangera que lluitava contra l'imperialisme, la defensa de les nacionalitats oprimides i les llibertats democràtiques.

Notes:

(1) La Publicidad, 19-X-1914.

(2) Xammar, Eugeni: Seixanta anys..., op. cit., p. 168.

(3) Solé i Plà, Dr. Joan: "Els catalans a la Gran Guerra", D'Ací D'allà, agost-setembre 1919, ps. 735-736.

(4) Quan es parla de visites al front de la intel·lectualitat catalana, cal entendre que no era a les trinxeres sinó als "depots" on els legionaris estaven descansant, de permís o recuperant-se de les ferides.

(5) D'Ací D'Allà, agost-setembre 1919, p. 736.

(6) Fets d'armes de Catalans, Serveis de Cultura al Front, Departament de Cultura de la Generalitat, Barcelona, 1938, p. 118.

(7) Cortade, Eugeni: op. cit., p. 59.

(8) Ametlla, Claudi: op. cit., p. 342.

(9) Albertí, Santiago: op. cit., p. 381.

(10) Bladé i Desumvila, A: op. cit., p. 131.

(11) Crexell, Joan: Orígens de la..., op. cit., p. 29.

(12) Ucelay Da Cal, Enric: "Wilson i no Lenin", L'Avenç, art. cit. p. 55. Tot i que, posteriorment, va afirmar que "agrupats en la Legió Estran-

gera, els voluntaris catalans moriren a milers a Verdun i Gal·lipoli", a Ucelay Da Cal, Enric: Francesc Macià. Una vida en imatges, Generalitat de Catalunya, abril 1984, p.69.

(13) Balcells, Albert: "Los voluntarios catalanes en la Gran Guerra (1914-1918)", Historia 16, nº 121, Madrid, mayo, 1986, p.56.

(14) 2on Regiment de Marche du 1ere Etranger. Journal de Marche (1914, 12 août-31 decembre), cartró 861, dossier 1, Etat Major de l'Armée de Terre, Service Historique, Château de Vincennes, París, s.pag. (en ésser un diari el millor és tenir com a referència els dies).

(15) Journal des Marches et operations du 4eme Regiment de Marche du 1ere Etranger, pendant la campagne entreprise en France, cartró 861, dossier 13 bis, Etat Major de l'Armée de Terre, Service Historique, Château de Vincennes, París, s.pag. (en ésser un diari el millor és tenir com a referència els dies).

(16) 3eme Regiment de Marche du 1ere Etranger (1914, 24 août-1915, 13 Juillet), cartró 861, dossier 6, Etat Major de l'Armée de Terre, Service Historique, Château de Vincennes, París, s.pag. (en ésser un diari el millor és tenir com a referència els dies). Encara que les xifres són molt tardanes, cal dir que no s'han trobat altres anteriors.

(17) Journal de Marche du 2eme Regt. de Marche du 2eme Etranger du 1ere Janvier 1915 au 11 novembre 1915 (supressión), cartró 862, dossier 2, Etat Major de l'Armée de Terre, Service Historique, Château de Vincennes, París, s.pag. (en ésser un diari el millor és tenir com a referència els dies).

(18) Suposant que el 3er Regiment de Marxa del 1er Etranger hagués tingut (essent generosos) la xifra de 2 mil homes, la xifra total pujaria d'11271 a 12311.

(19) Inicialment, va haver un reclutament de "voluntaris" a la Legió Estrangera força important, però no amb les xifres elevadíssimes que va donar la premsa aliadòfila catalana, catalanista i d'arreu de l'es-

tat a l'agost-octubre de 1914. Un exemple d'aquest important reclutament ens el pot donar el Batalló B del 2on Regiment de Marxa del 1er Estranger, el qual tenia abans d'agost de 1914 un contingent de 486 homes, però que a partir del 5 de setembre de 1914 es veié augmentat per un primer contingent de "nous legionaris" o "voluntaris" d'uns 486 homes, als quals se'ls va afegir, posteriorment, els següents reforços: 10 homes el 6 de setembre, i, a continuació, dos reforços de 16 i 102 homes, que, en total varen conformar la xifra de 614 "nous legionaris", a Journal des marches et opérations du Bataillon B du Regiment de Marche du 1ere Regiment Etranger pendant la campagne contre l'Allemagne du 23 Août au 22 septembre 1915, cartró 861, dossier I, Etat Major de l'Armée de Terre, Service Historique, Château de Vincennes, París, s. pag. (en ésser un diari el millor és tenir com a referència els dies).

Si a més tenim en compte que el 2on Regiment de Marxa del 2on Estranger tenia abans del 29 d'agost de 1914 uns efectius de 782 homes, per a que el 1er de gener de 1915 doni un total de 3942, era clar que aquest Regiment havia tingut entre agost i desembre de 1914 un reclutament de 3142 homes, a Journal de Marche du 2eme Regt. de Marche du 2eme Regt. Etranger du 1ere Janvier 1915 au 11 novembre 1915 (supression), cartró 862, dossier 2, Etat Major de l'Armée de Terre, Service Historique, Château de Vincennes, París, s. pag. (en ésser un diari el millor és tenir com a referència els dies). Per tant, tindríem entre ambdós regiments uns 3756 "nous legionaris". Si tenim en compte les xifres del 4at Regiment de Marxa del 1er Estranger, compostat quasi exclusivament per italians, i acceptem que abans de 1914 hi havia entre 478 i 600 italians a la Legió Estrangera (a Noch, Gaston: La question de la Légion Etrangère, Bibliothèque Charpentier, París 1914, ps. 137-139), es pot dir que el 4at Regiment de Marxa del 1er Estranger

va acollir un reclutament de "nous legionaris" entre els 1641 i 1763 italians. Si afegim aquesta xifra als 3756 podem pensar que entre el 4at Regiment de Marxa i el Batalló B del 2on Regiment de Marxa del 1er Estranger i el 2on de Marxa del 2on Estranger, comptabilitzen la xifra de 5519 "nous legionaris" aproximadament. Cal pensar que el 2on Regiment de Marxa del 1er Estranger i el 2on Regiment de Marxa del 2on Estranger foren els que més reclutaments admeteren els primers mesos de la guerra.

Per tant, sembla clar que la xifra de 28266 "voluntaris estrangers" (La Publicidad, 29-II-1915, p.2) o de 50 mil "voluntaris estrangers" (ibíd, 16-VIII-1915, p.3), són totalment exagerades, i més si tenim en compte que la Legió Estrangera als fronts de guerra, al gener de 1915, va sumar la xifra d'11271 o 12311 legionaris.

(20) La xifra de les companyies no compta la dels 18 oficials i suboficials.

(21) Régiment de Marche de la Légion Etrangère. Journal de Marche. I. 1915, 11 novembre-1916, 31 décembre, cartró 862, dossier 7, Etat Major de l'Armée de Terre, Service Historique, Château de Vincennes, París, s. pag. (en ésser un diari el millor és tenir com a referència els dies). Per a l'evolució dels contingents d'homes que va tenir la Legió Estrangera cal veure el gràfic 4, p.352.

(22) No es poden comparar les diferents situacions que suposen o que es produeixen en un exèrcit o en l'altre, àdhuc dins les files dels diferents exèrcits que componen l'Entesa o l'Aliança. No es pot comparar un exèrcit regular com l'anglès amb una força militar de les característiques peculiars de la Legió Estrangera.

(23) Régiment de Marche de la Légion Etrangère. Journal de Marche. I./1915, 11 novembre-1916, 31 décembre, cartró 862, dossier 7, Etat Major de l'Armée de Terre, Service Historique, Château de Vincennes, París.

(24) Com s'ha pogut comprovar amb les raons militars que Nivelles donà en la seva negativa de formar una "Legió Espanyola", aquestes es basaven en l'experiència que havia comportat la "Legió Garibaldina": atacs suïcides poc coordinats, i que creaven una alta mortalitat.

(25) Regiment de Marche de la Légion Etrangère. Journal de Marche. II./1917, 1ere Janvier-31 décembre, cartró 862, dossier 8, Etat Major de l'Armée de Terre, Service Historique, Château de Vincennes, París, ps. 69-70.

(26) ibíd, ps. 46-66.

(27) ibíd, ps. 70-74, 90 i 100.

(28) ibíd, p. 133. Cal assenyalar que, possiblement, les xifres que dona la Companyia Hors Rang incloguin les de l'Estat Major, però una presentació del diari de campanya un xic desordenada fa que les destriï com quelcom diferent, en comptes d'incloure les xifres de l'Estat Major dins la Companyia Hors Rang. En tot cas, no trenca la hipòtesi d'aquest treball. Aquesta numeració que presenta per separat les xifres de l'Estat Major i de la Companyia Hors Rang serveix per properes xifres que es presentin sobre contingents de legionaris.

(29) ibíd, ps. 116-122.

(30) ibíd, p. 143.

(31) Regiment de Marche de la Légion Etrangère/Journal des Marches et operations du corps pendant le periode du 1ere Novembre 1917 au 5 septembre 1918, cartró 862, dossier 9 bis, Etat Major de l'Armée de Terre, Service Historique, Château de Vincennes, París, p. 37.

(32) ibíd, ps. 60-61.

(33) ibíd, ps. 67-83.

(34) ibíd, ps. 98-99.

(35) ibíd, ps. 102-119.

(36) ibíd, p. 120.

(37) ibíd, p. 181.

(38)Regiment de Marche de la Légion Etrangère. Journal des Marches et operations du Corps pendant le periode du Iere Janvier 1919 au Iere Mai 1919, cartró 862, dossier II, Etat Major de l'Armée de Terre, Service Historique, Château de Vincennes, París (en ésser un diari el millor és tenir com a referència els dies).

(39) A l'arxiu Solé i Plà hi ha 6 volums de fitxes personals de "voluntaris catalans" i "espanyols" (i d'alguns d'altres nacionalitats o d'altres estats); l'anomenat Llibre dels Voluntaris, vol II (A-B), III (C-D), IV (E-K), V (L-M), VI (N-R), i VII (S-Z); 12 volums de correspondència entre el Dr. Solé i Plà i els "voluntaris" sota el títol de Lletres de combatents.

(40) Subirà Puig, José: Los españoles en la guerra de 1914-1918. I. Memorias y diarios, Publicación del Patronato de Voluntarios Españoles, editorial Pueyo, Madrid 1920; Los españoles... II. Así dijo Montiel, Madrid 1920; Los españoles... III. Epistolarios y narraciones, Madrid 1922; Patronato de Voluntarios Españoles. Memoria de su actuación, op. cit.

(41) Cal pensar, en tot cas, que el Dr. Solé i Plà creia que les seves xifres abastaven tot l'ampli panorama de legionaris "catalans" i "espanyols" que assumien l'estratègia internacional.

(42) Aquesta font del "Patronato de Voluntarios Españoles" es realitzà a partir de tres llistes enviades pel Coronel Rollet, i els legionaris González i José Peroneille:

"Como esa relación [l'enviada pel coronel Rollet] solo da los nombres de compatriotas nuestros que por aquellos días se hallaban en el frente, quedaron excluidos millares de españoles que fueron pasando por el Regimiento desde 1914 y que habían perdido la vida en el campo del honor y en los hospitales, que habían quedado inválidos a consecuencia de sus heridas o que figuraban entre los desaparecidos. Asimismo quedaron excluidos los numerosos españoles que a la sazón se encontraban heridos, enfermos, convalecientes o con li-

cencia, los agregados transitoria o permanentemente a otros organismos y los que se hallaban tanto en los campos de instrucción como en el Depósito del Regimiento. Se advierte cuan incompleta es la lista referida con sólo considerar que en ella no aparecen los cabos Aroca y Dieta, a quienes se concedió la Legión de Honor por méritos de guerra, ni casi ninguno de los seis españoles seleccionados para hacer por América la triunfal excursión de que se da cuenta en el tomo "Memorias y Diarios", ni algunos de los peludos que suministraron los materiales de las expresadas Memorias, ni otros muchos que se cartearon frecuentemente con el Patronato o de los cuales hablaban otros camaradas suyos en la correspondencia dirigida al expresado organismo.

"El Patronato recibió dos listas particulares de combatientes españoles: una, remitida por Antonio González, y otra remitida por José Peroneille. Con todas ellas formó el Patronato una lista general, en la que incluyó el nombre de otros peludos, a medida que entraba en relación con ellos o tenía noticias de su existencia. Se podría ampliar esta lista si se incluyesen los nombres de combatientes muertos, reformados o desaparecidos con anterioridad a la constitución del Patronato: de algunos de ellos hablan los diversos tomos de la colección "Los españoles en la guerra de 1914-1918".

Subirá Puig, J: Los españoles... III..., op. cit., ps. 130-131.

(43) Cal veure el Llibre dels voluntaris, vols. II a VII; i Lletres de Combatents, 12 vols., arxiu Solé i Plà.

(44) Aquesta classificació té més en compte les dades de cartejament, i preten demostrar el grau de relació entre els "voluntaris" i el Dr. Solé i Plà.

(45) Pel que respecta a espanyols, en general, allistats a la Legió Estrangera abans de 1914, Hans Krull, documentat per l'"Association contre l'esclavage des Allemandes dans la Légion Etrangère", donarà una xifra de 600 espanyols d'un total de 13040 legionaris, xifra que representa un 5% del total. Per la seva banda, Gaston Norch diu que

eren 271 espanyols d'un total de 10521 legionaris, a Norch, Gaston: op. cit., ps. 137-139. En altre ordre de coses es pot veure l'Apèndix Ier bis on es desglossa gràficament i per ordre alfabètic la relació dels 2118 "voluntaris" espanyols (comptant "catalans" i "espanyols") sorgits a partir de les fitxes personals de l'arxiu Solé i Plà.

(46) Als 2118 s'han sumat els 31 i 42 "voluntaris" que no hi eren als volums de fitxes personals de l'arxiu Solé i Plà.

(46 bis) Als 935 s'han sumat els 5 "voluntaris catalans" del "Patronato de Voluntarios Españoles", i els 5 de la classificació 1) i els 9 de la classificació 3) que hi són al "Llibre dels Voluntaris", però no als volums de fitxes personals de l'arxiu Solé i Plà.

(47) La xifra de 1237 "voluntaris espanyols" sorgeix de la suma entre 1183 "voluntaris espanyols" i el número d'"espanyols" continguts als 31 i 42 "voluntaris" que no hi eren a les fitxes personals de l'arxiu Solé i Plà.

(48) Es pot pensar que aquests 869 podien estar en relació amb el Comitè de Germanor en la mida que el Dr. Solé i Plà té la seva fitxa personal.

(49) Els 435 sorgeixen de la suma entre els 421 i els 14 "catalans" (5 de la classificació 1) i 9 a la 3)) sorgits del "Llibre dels voluntaris", però que no hi són als volums de fitxes personals del Dr. Solé i Plà.

2. ELS "VOLUNTARIS CATALANS": MOTIVACIONS PERSONALS I POLÍTiques.

2.1. El mite de la no formació d'una "Legió Catalana".

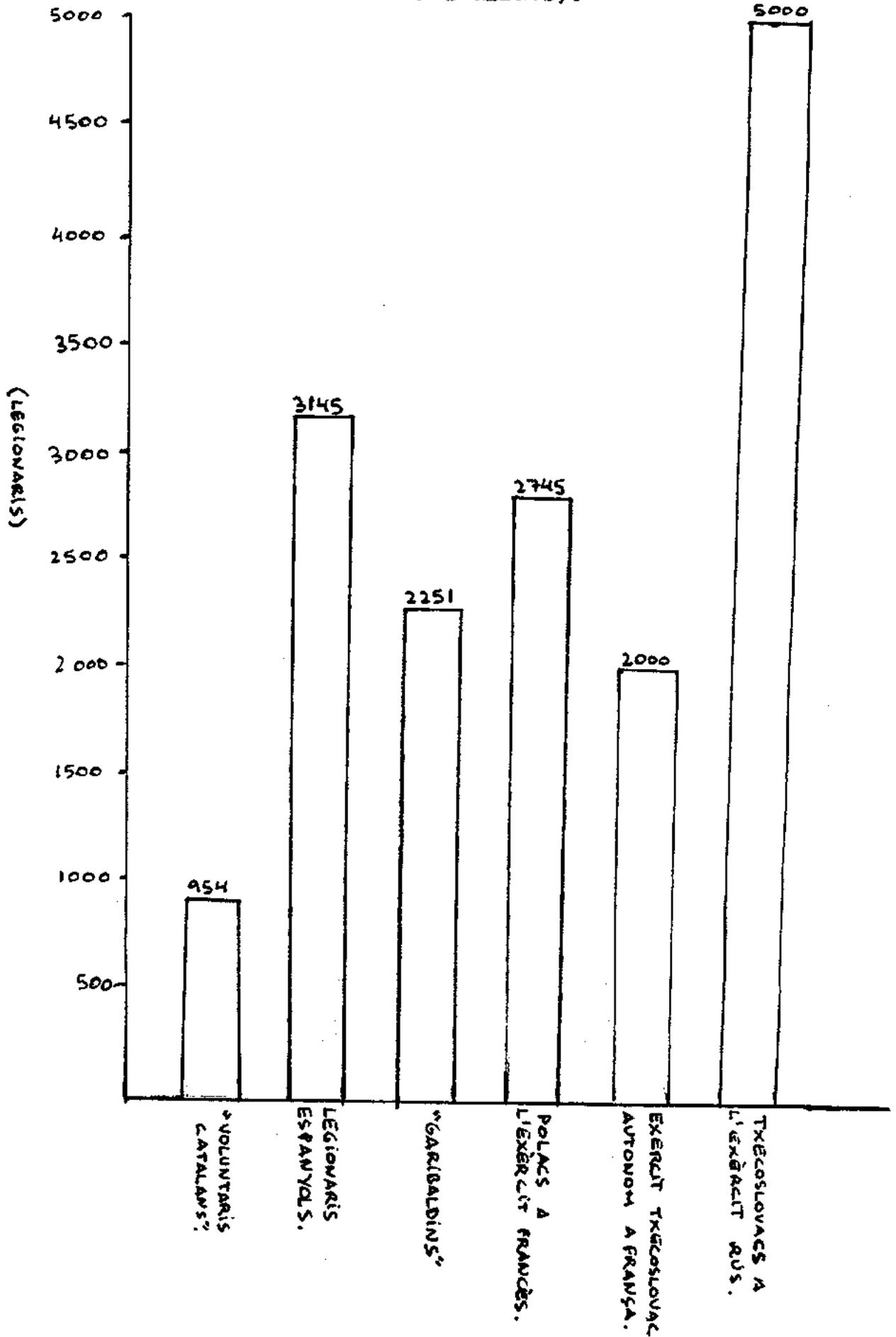
Sense dubte, una de les més remarcables llegendes que generà el "voluntariat català" fou el desencís que va crear la no formació d'una "Legió Catalana" a imatge de la "Legió Garibaldina". Aquest fet ha donat una visió de la "Legió Garibaldina" un xic distorsionada del que fou en realitat. Sempre que es parla de la "Legió Garibaldina" es pot pensar que va ésser un cos independent que actuava amb plena autonomia d'acció, i no és cert.

El primer que cal afirmar és que la "Legió Garibaldina" no fou, ni molt menys, aquest cos autònom mitificat, sinó que era el 4at Regiment de Marxa del 1er Estranger de la Legió Estrangera. La qüestió era que el número d'italians allistats a la Legió era força important, i en copar tot un Regiment, aquest simbòlicament adoptà el nom de "Legió Garibaldina".

El catalanisme aliadòfil, convençut de la importància numèrica dels "voluntaris catalans", va creure que a aquests els podia ésser permesa la formació d'una "Legió Catalana", o, almenys, com a mal menor, ceder un Regiment per a tots ells. La realitat, com s'ha vist, era que, numèricament, els "catalans" que, en un principi, podien estar interessats en aquest fet eren pocs. També, i això és important, estan les raons diplomàtiques que feien veure als "catalans" com a espanyols.

En darrer terme, cal indicar que França, en la mida del possible va intentar formar els Regiments de Marxa en blocs d'afinitat nacional i geogràfica, però tret dels italians, les xifres eren minses, fins al punt que txecs i polonesos (moviments nacionals que més treballaren l'estratègia internacional) estaven recluïts en els Batallons C i D del 2on Regiment de Marxa del 1er Estranger, juntament amb grecs, belgues, luxemburgesos i espanyols (1). Cal pensar que les grans legions

Gràfic 6 (xifres comparatives de les diferents "legions nacionals" als exèrcits aliats).

poloneses foren les de Pilsudski al servei d'Alemanya(al 1917 Pilsudski féu una certa reconversió aliadòfila,i amb ell les seves legions),i, pel que fa als txecs,fou la Druzina, formada per txecs pro-russos, desertors de l'exèrcit austro-hongarès i presoners del mateix exèrcit, evidentment txecs. La Druzina dependrà de l'exèrcit rus i servirà per funcions de primera línia i de rastreig(I bis).

En el cas dels "voluntaris catalans"(considerats com a espanyols) el reclutament entre agost i desembre de 1914 fou totalment dispers i gens homogeneitzada, fins al punt que va haver "voluntaris" destinats a Sidi Bel Abbes(Algèria). Tal dispersió hagués suposat per l'Estat Major de la Legió una complicació important per a reunir-los a tots en un batalló. Però, per altra banda, i així ho confessa el Dr. Solé i Plà, el principi de la guerra eren molts els "catalans" i els "espanyols" que no estaven del tot motivats per les raons ideològiques del conflicte(2).

Va ésser una minoria, i així s'ha comprovat en capítols precedents, la que estava disposada a assumir les raons ideològiques de la guerra, però no amb la intenció de formar una "Legió Catalana", sinó, com era el desig de Ferrés-Costa, de formar una "Legió Hispanoamericana". En tot cas, obviada per la Legió Estrangera tota comanda de formar legions nacionals, sí que es pretindrà per part dels diferents "voluntaris" de cadascuna de les diverses procedències, que els permetin restar junts per afinitats nacionals. Es més, quan es tingui consciència que la guerra no serà curta, i pot allargar-se indefinidament, els catalans intentaran organitzar-se de tal forma que, segons el Dr. Solé i Plà assenyala, "qui més qui menys volia millorar de situació: Ferrés-Costa, Lloberes i Ortiz volien ésser caporals", i Ferran Marcobal, Blazi i un que li deien Zamorano aspiraven a ésser cornetes.

Per tant, la qüestió que va primar, en un moment donat, fou la d'a-

frontar la guerra de la millor manera possible, tot establint una mena de solidaritat entre els "voluntaris", que no es limitava únicament als "catalans", sinó també als "espanyols". Per a aconseguir ascensos calia que es fixessin en ells, i per això mateix anaven a jugar el paper de "nens bons" davant dels oficials, paper que ells mateixos li remarcarien al Dr. Solé i Plà com a garantia que allò era també sinònim de "treball nacionalista".

Però, en definitiva, el que es pretèn posar de manifest és que la no formació d'una "Legió Catalana" es pot explicar per raons òbvies de política internacional; perquè els "voluntaris" que la podien haver format estaven dispersos pels fronts de guerra i per Africa; perquè en el fons no va existir tal desig; i en darrer terme, perquè estractava d'un número reduït de "voluntaris".

2.2. "Retrat" dels "voluntaris catalans".

Es força complicat donar una idea exacta de qui eren realment els "voluntaris catalans", ja que la documentació existent té indubtables mancances, essent la principal que, tant les fitxes personals de l'arxiu Solé i Plà com les lletres que varen escriure els "voluntaris", no assenyalen que feien abans d'agost de 1914. Per altra banda, com eren només una trentena els que mantenien una correspondència que tractava de problemes personals o del que feien al front, sense limitar-se únicament a demanar paquets, fa que l'anàlisi del "voluntariat català" s'hagi de limitar a aquesta trentena, que, en realitat fou, la que assumí des d'un principi l'idealisme que comportava la Gran Guerra. En tot cas, per la informació que dóna el Dr. Solé i Plà d'aquests "voluntaris" tampoc l'honorable metge homeòpata tenia molt clar qui eren i d'on venien. Es més, molts d'aquests "voluntaris" no sorgiren com a tals fins desembre de 1915 o gener de 1916, és a dir en el moment de la formació del Comitè de Germanor.

Dels que s'allistaren l'agost de 1914, sabem pel Dr. Solé i Plà, que Rodríguez i Abizanda eren coneguts al Liceu de Barcelona per la seva afecció a la música; que Lloberes era un ballarí mallorquí, "famos" a París per les seves dançes russes o angleses(3); que Vicente Más(procedent de Santiago de Xile)anava per a escultor, però no es va consagrar degut a la Gran Guerra(4); mentre un Ferrés-Costa era un "reconegut" poeta català que es trobava a París després d'haver tingut un assumpte amorós amb una noble russa. Un altre cas és el de Coronado, barceloní establert a París que tenia una perruqueria per dones de classe alta, i que segons el Dr. Solé i Plà "era un dandy"(5).

La impressió que ofereixen aquests sis "voluntaris" és que es troben a París sense una feina estable, atrets per la faiso cultural que té la capital del Sena(6). Possiblement, la seva situació econòmica no fos del tot solvent, excepció feta de Coronado, del qual s'ha de suposar que el seu allistament respon a motivacions "Idealistes". Per tant, es pot dir que situacions econòmiques i personals un xic inestables van coadjuvar a què aquests sis homes s'allistessin a la Legió, reclutament, que, sense dubte, no estava en contradicció amb la seva condició de personatges bohèmics i romàntics, idealistes imbuïts per postures èpiques byronianes. Idealisme i situació econòmica "complicada" constituïren un tot comú de l'allistament d'aquests "voluntaris".

Si aquestes sis figures representen un diguem-ne sector "intel.lectual", hi va haver un altre representatiu dels estrats populars (obriers i menestrals), i que no era tampoc excessivament nombrós. Segons el Dr. Solé i Plà, s'hi troba Marià Serra i Albert, fill d'una "família honorable de menestrals", que era paleta; o Jaume Pou que era cimentador; o Joan Vilaplana que treballava a una fàbrica de calçat. Tots ells afincats a París (com els anomenats sis "intel.lectuals") o en alguna ciutat important francesa.

Completant aquest segon grup de "voluntaris" es troben un cert número dels quals no s'esmenta la seva condició laboral, però que se sospita que siguin assalariats, fixos o eventuais, o que es puguin trobar a l'atur. Aquests "voluntaris" serien Joan Carreras (possiblement treballi la terra), Josep Xercavins (amb esposa i dos fills), Agustí Canut, Julio Comerma, Guillem Conesa i Isidre Pons. En tot cas, el que sembla és que vivien a París en el moment d'esclatar la guerra, i que l'allistament per a lluitar per França tindria uns motius econòmics remarcables.

En darrer terme, resten els que al 1914 es van allistar per motivacions realment polítiques, com varen ésser els casos de Camil Campenyà i Melcior Ferrer, amb la peculiaritat que un era ex-president de la Joventut Catalanista, i l'altre era un carlí aliadòfil que romania en la disciplina del pretendent Don Jaume.

Aquest nucli primigeni de quasi una vintena de "voluntaris" es va veure augmentat a partir de novembre de 1915 per un contingent procedent del "dépôt" de Sidi Bel Abbès. Comosat per vells i nous legionaris (aquests últims havien estat allistats al sud de França i enviats a Algèria), assumirien el contingut de l'estratègia internacional. D'aquest grup cal destacar els següents noms: Joaquim Aguilera, Joaquim Blanchart, Antoni Asbert; Pascual Alberola Pérez, Apolinar Lisa, Rectoré, Tomás Palé (germà de l'aviador Ferriol Palé), Antoni Capell, Joan Clua, González Miralles, David Figuerola, Pere Llensa, Vidal i Sardà (poeta "catalano-aragonès"), José Millas, Pere Muxinach, Manuel Pinyol, Juan Ribot i Francesc Ribot.

Sense dubte, la raó que ajuda a "unir" homes que es troben separats als camps de batalla i àdhuc a diferents continents, s'ha de cercar en la conjuntura política del propi catalanisme aliadòfil, que al febrer de 1916 creà el Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans.

El Comitè de Germanor elaborà unes llistes de "voluntaris" que foren confeccionades a partir de les referències donades pels homes que estaven al front francès, que foren els primers, que, per "ordre" del Dr. Solé i Plà buscaren els possibles "catalans" que lluitaven per França. Quan algú "català" es traslladat del front francès a Sidi Bel Abbes, o, viceversa, serà el moment en què es produirà el contacte entre aquests dos grups diferenciats.

L'aparició del Comitè de Germanor va suposar l'aparició de nombrosos "espanyols", "catalans", alguns francesos i belgues que assumiren un llenguatge aliadòfil, fins el punt que "espanyols" i francesos arribaren, no tots és clar, a escriure en català, solidaritzant-se amb el plet català, essent una de les raons fonamentals voler rebre els favors materials del Comitè de Germanor.

La presència d'un important contingent de vells legionaris (tant establerts a Sidi Bel Abbes com als fronts de guerra), que tenien en Joaquim Blanchart la seva figura més característica, no va acabar d'agradar a determinats elements del "voluntariat català", els quals creien que els vells legionaris el que volien era aprofitar-se de la generositat del Comitè de Germanor. Joan Bastus enviarà una carta data da a 28 d'agost de 1916 al Dr. Solé i Plà, en la qual acusarà a Joaquim Blanchart de mentider assenyalant que mai ha estat al front de guerra. Cal pensar que Blanchart havia escrit articles a "La Nació" relatant les seves experiències al front(7). En tot cas, no hi ha constància que el Dr. Solé i Plà hagués pres alguna mesura per a esbrinar la veracitat de les acusacions.

Les topades no es produïren únicament entre vells i nous legionaris, sinó també entre aquests últims. Fou el cas de Jaume Pou, recolzat per Pere Muxinach i Ferran Riera, que feu palesa la seva contrarietat per unes paraules de Camil Campanyà a "La Nació" on parlava de "legionaris catalans" en comptes de "voluntaris catalans". Pou manifestà

que era molt poc nacionalista el terme "legionari" i puntualitzà que allò havia creat entre els "voluntaris" un estat d'ànim advers a la persona de Camil Campanyà(8). Finalment, Pou demanà al Dr. Solé i Plà que no comunicés a ningú el contingut de la carta, ja que, malgrat tot, seguien essent "grans companys"(9). La carta de Pou ofereix la impressió que s'amaga una voluntat de menysvalorar a Campanyà, donat que aquest era el veritable home de confiança del Dr. Solé i Plà, el qual, al cap i a la fi, era qui decidia quins "voluntaris" assumien amb més "delit" l'estratègia internacional. Aquests "afortunats" eren, a la pràctica, els millor tractats pel Comitè de Germanor i els que canalitzaven els presents i regals arribats de Barcelona. En aquest sentit, hom pot entendre la maniobra de Jaume Pou. Casualment, Campanyà morirà al Somme al juliol de 1916, perfilant-se Pou com un personatge amb probabilitats d'assumir el paper que feia Campanyà. Però no va ser així, ja que al 1917, Daniel Domingo, allistat per aquelles dates fou qui reemplaçà a Campanyà, comptant com a estret col.laborador amb Melcior Ferrer. A partir d'aquest moment, Pou deixà de cartejar-se amb el Dr. Solé i Plà per a fer-ho amb Josep Castanyer.

La impressió que ofereixen les lletres de Daniel Domingo al Dr. Solé i Plà és que al front existia un cert descontrol respecte al tema del repartiment de paquets pels "voluntaris", essent el culpable, segons Domingo, el Centre Català de París que es limitava a donar els paquets que li arribaven sense filar prim a qui els eren donats. Això fou motiu d'una disputa entre Balmaña, el president del Centre Català de París, i Daniel Domingo. El primer va voler acabar la discussió donant diners al "voluntari" creient que, en el fons, això era el que volia. Segons Domingo, l'oferiment el va indignar, i ho considerà com un insult a la seva persona, extraient un baix concepte de Pere Balmaña(10).

Les paraules de Domingo evidencien el fet que Balmaña acollia tant a "espanyols" com a "catalans", fins al punt, que això no semblava preocupar-li excessivament el president del Centre Català de París. Aquest també sembla que es treia als "voluntaris" de sobre donant diners per tal que el deixessin en pau. Per tant, cal pensar que Balmaña, en el moment que li arribaven els paquets a uns quants "voluntaris" per a que els repartissin com volguessin, fossin "catalans" o "espanyols". Demostratiu d'això es que quan, al desembre de 1918, els "voluntaris catalans" creïn un Comitè Nacional Català obviaran la figura de Pere Balmaña.

En altre ordre de coses, cal assenyalar que a l'any 1917 esdevingueren tota una sèrie de crisis d'indisciplina que van afectar a les tropes aliades, i de les que no va escapar la Legió Estrangera ni el propi "voluntariat català". Cal pensar, que, a principis de 1917, va sorgir un corrent d'opinió entre el "voluntariat català" (com a conseqüència d'un corrent més ampli i generalitzat entre les tropes i els propis caps aliats) per la qual es creia que 1917 podia ésser el darrer any de la guerra (II). Però el fracàs d'unes ofensives aliades sagnants evidenciaren que la guerra s'allargaria, creant un cert desencís en l'exèrcit francès (i en el mateix "voluntariat català") que va dur a actituds de rebel·lia de les tropes, que en el cas del "voluntariat català" es manifestà en desercions (Emili March, Joaquim Aguilera o David Figuerola), o autolesions (Vicente Mengual). Aquesta situació d'indisciplina es va intentar resoldre a la Legió Estrangera mitjançant la publicació de missatges adreçats als "Engages Volontaires" per a que recordessin la finalitat del seu alistament fent constar que ja era pròxim el dia de la llibertat (I2).

Finalitzada la guerra, els homes pendents de Consells de Guerra encara esperaven que aquest es portés a terme, o, segons com, la solució

havia estat un reenganxament per cinc anys més, possiblement per a salvar-se de la presó o de la pena capital. En la seva vessant política, el fet del "voluntariat" com a part de l'estratègia internacional era qüestió de dos: Daniel Domingo i Melcior Ferrer, que crearen el Comitè Nacional Català. La resta sembla que va desaparèixer al gener de 1919, poc després del banquet fet a París en honor dels "voluntaris catalans" i del Dr. Solé i Plà, i si algú es posà amb contacte amb el president del Comitè de Germanor després de la guerra fou per a demanar-li treball o diners. Anys després, només trobarem a l'entorn dels cercles macianistes a un Joan Inglès (serà en el període de la lluita d'oposició a la dictadura de Primo de Rivera) (I3), o a Daniel Domingo i Montserrat a l'entorn del ~~partit~~ BOC en el període republicà o de Daniel Cardona, l'any 1940, marxant a l'exili (I4).

En darrer terme, el decret del govern espanyol de naturalització d'aquells que havien lluitat sota banderes estrangeres, signat el 27 de juny de 1919 (poc abans d'entrar l'estat espanyol a la Societat de Nacions, entrada que es faria al mes d'agost, i que suposaria la "definitiva acceptació" del triomf i de les premisses dels Aliats), va significar per molts poder retornar a Espanya i no dependre més del Comitè de Germanor i del "Patronato de Voluntarios Españoles". Tanmateix, molts no retornaren a Espanya, ja que abans de la guerra ja havien organitzat la seva vida a França. I és que s'han de tenir present casos com el de Jaume Pou, que escrivien al Dr. Solé i Plà en català i a les seves famílies en francès (Pou firmava les cartes adreçades al president del Comitè de Germanor com a Jaume, mentre a la seva mare ho feia com a Jacques (I5)).

Per tant, cal dir que el "voluntariat català", com a tal, el representen una quarantena de persones repartides entre els fronts d'Europa,

d'Orient, i els "depots" de l'Àfrica del Nord. Després hi ha tota una sèrie llarga de "voluntaris" que només serveixen per a engruixir les llistes; són tots aquells que eren fitxats i mencionats com "catalans" o "espanyols", i que, com a legionaris que eren, entreven "per dret propi" en la llegenda del "voluntariat català", sinó que aquest també, per diverses raons (polítiques i materials), li era necessari mantenir el seu propi mite.

Analitzades les raons polítiques que posaven de manifest les mancances de l'estratègia internacional, sembla evident que el propi "voluntariat català" era per sí mateix una mancança importantíssima, de la qual, la propia oficialitat de la Legió Estrangera, estava convençuda.

Notes:

(1) Per una estimació comparativa de les anomenades "legions nacionals" cal veure el gràfic 6 a la plana 373. Les xifres són producte de les següents estimacions; la xifra dels "voluntaris catalans" és el total definitiu de la suma entre els 935 "voluntaris" que hi eren als volums de fitxes de l'arxiu Solé i Plà i els 19 que no hi eren. La xifra de legionaris espanyols és el comput general de "catalans" i "espanyols", comptant aquells 31 "voluntaris-voluntarios" que no figuren a les fitxes personals del Dr. Solé i Plà, però sí a les realitzades pel "Patronato de Voluntarios Españoles", i els 42 "voluntaris-voluntarios" mencionats al "Llibre dels voluntaris", però que tampoc estaren localitzats a les fitxes de l'arxiu Solé i Plà. La xifra de

"garibaldins" és el comput total d'homes que en data de 5 de novembre de 1914 donava el 4at Regiment de Marxa del 1er Estranger de la Legió. Segons el diari de campanya del citat Regiment de Marxa aquest estava compost essencialment per italians a les ordres del tinent coronel Giuseppe Garibaldi, a Journal des Marches et operations du 4ème Regiment de Marche du 1er Etranger, pendant la campagne entreprise en France, cartró 86I, dossier I3 bis. A diferència de les xifres dels "voluntaris catalans" o dels legionaris espanyols, que fan referència als homes que serviren a França durant els quatre anys de guerra, la xifra dels "garibaldins" fa referència només al principi de la guerra. Les xifres dels polonesos i de l'exèrcit txecoslovac autònom a França estan tretes de "De la part Etat-Major-Bureau Organisation et Mobilisation de l'Armée", nº I746/I-II, 22-I-1918, Guerre 1914-1918/I57. Autriche-Hongrie/Combattants tcheques/II. Décembre 1917-Mars 1918, arxiu del Ministeri d'Afers Estrangers Francès, París, p.129. La xifra dels txecoslovacs a l'exèrcit rus es troba a "Grand Quartier Général Russe 26 Avril 1916 a I h. II. Attache Militaire à Guerre et Général Comandant en Chef", nºs 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, a Guerre 1914-1918/I56. Autriche-Hongrie/Combattants tcheques/I. Avril 1916-Novembre 1917, arxiu del Ministeri d'Afers Estrangers Francès, París, p.1. Aquestes xifres oferides pel Ministeri d'Afers Estrangers Francès són fiables en un 99%, ja que cal pensar que, respecta als legionaris espanyols, van calcular que eren uns 3000, xifra rodona, gens allunyada dels 3145 espanyols que es calculan en aquest treball, i és que cal tenir en compte que d'aquests 3145 espanyols no tots hi eren a la Legió, el que fa més real la xifra de 3000.

(I bis) Pel que fa a les legions de Pilsudski hi ha dos textos justificatius de la seva actitud com són Smogorzewski, Casimir: Joseph Pilsudski et ses légions polonaises, París, 1917, etude parue dans les

nºs 32, 33, 34 et 35 de "Polonia" des 11, 18 et 25 Août et 1ere septembre 1917, ps. 5-32; i St. Klingsland, Sigismond: Pilsudski, edicions Mediterranea, Barcelona, 1935 (traducció de R. Dalmau i Ferreres i pròleg de Daniel Cardona). Sobre la Druzina i els txecs a Rússia es pot consultar Masaryk, T.G: La resurreccion d'un estat. Souvenirs et reflexions, Librairie Plon, París, 1930; Banac, Ivo: "South slav prisoners of war in Revolutionary Russia", a Pastor, William: War and society in East Central Europe. Vol V. Essays on World War I: origins and prisoners of War, Social Science Monograph, Broklyn College Press, New York, 1983, ps. 119-148; Davis, Gerald H. "The life of prisoners of war in Russia, 1914-1921", ibíd, ps. 163-196; Kolvoda, Josef: "Czech and slovak prisoners of war in Russia during the war and revolution", ibíd, ps. 215-237; i també Grey, Marina i Bourdier, Jean: Los ejércitos blancos, Luis de Caralt, Barcelona, 1973, ps. 152-161.

(2) Solé i Plà, Dr. Joan: Gestes dels voluntaris catalans a la Gran Guerra de 1914-1918, llibre inèdit, arxiu Solé i Plà, ps. 255-256.

(3) ibíd, ps. 105-106.

(4) Llibre dels..., vol. V., op. cit., p. 325.

(5) Solé i Plà, Dr. Joan: Gestes dels..., op. cit., p. 124. Subratllat a l'original.

(6) Com exemple d'aquests personatges en una situació econòmica que ratlla la subsistència a un París on s'adrecen pel seu miratge de paradís de les lletres, les arts i les llibertats són els casos d'Eugeni Xammar i Agustí Calvet en la seva joventut.

(7) Lletra de Joan Bastus al Dr. Joan Solé i Plà (28-VIII-1916), a Lletres de combatents, vol. B, arxiu Solé i Plà.

(8) Lletra de Jaume Pou al Dr. Joan Solé i Plà (I-III-1916), a Lletres de combatents, vol. P-Q, arxiu Solé i Plà.

(9) ibíd.

(10) Lletres de Daniel Domingo al Dr. Joan Solé i Plà (18-III i 22-

IV-1917), a Lletres de combatents, vol. C-D, arxiu Solé i Plà.

(II) Lletre de Joaquim Aguilera al Dr. Joan Solé i Plà (I-I-1917), Lletres de combatents, vol. A., arxiu Solé i Plà; lletre de Climent Abadía al Dr. Solé i Plà (10-I-1917), ibíd; lletre d'Emili Aliart al Dr. Solé i Plà (12-I-1917), ibíd; Rectorat al Dr. Solé i Plà (14-X-1916), ibíd, vol. R; Enrich Sala al Dr. Solé i Plà (25-XI-1916), ibíd, vol. S.

(I2) Suplement de Le Rayon dans la Tranchée, nº 16 du 29 Juin 1917. Apèndix 51é.

(I3) Carner-Ribalta, Josep: De Balaguer a Nova York passant per Moscou i Prats de Molló, edicions Catalanes de París, París, 1972, ps. 57-58.

(I4) Bonamusa, Francesc: El Bloc Obrer i Camperol (1930-1932), Curial, Barcelona, 1974; i Ucelay Da Cal, Enric: "Daniel Cardona...", a Cardona, Daniel: op. cit. p. LVII.

(I5) Carta de Jaume Pou a la seva mare (14-II-1917), a Lletres de combatents, vol. P-Q, arxiu Solé i Plà.

4ª PART. I FINAL:

LA INFRUCTUOSA HERÈNCIA DE L'ESTRATÈGIA INTERNACIONAL.

La ineficàcia de l'estratègia internacional al llarg de la Gran Guerra havia estat el fracàs d'una opció catalanista petit burgesa, d'esquerres i/o liberal, adhuc, radical, de tarannà interclassista (tal i com entenien el concepte "socialisme"), en l'intent de trobar el "seu lloc" dins del panorama polític català.

La radicalització social barcelonina, agreujada pel fenomen del pistolerisme, va col·lapsar el nacionalisme d'esquerres, liberal i/o radical. Per una banda, la FDN de Macià va desaparèixer l'any 1920 donat els seus ridícols resultats electorals. El PRC, després de la seva infructuosa experiència tercerista, intentava revitalitzar una aliança electoral d'"esquerres" amb el PRR, però sense massa fortuna. Unicament, les Joventuts Nacionalistes de la Lliga es mantien realment actives, però era degut, precisament, a que estaven dins l'esfera d'acció del regionalisme, i, a l'ocupar molts d'ells carrecs a l'Ajuntament i la Mancomunitat, podien actuar amb més dinamisme i seguretat. En tot cas, la labor de les Joventuts Nacionalistes de la Lliga, tot i que durant la Gran Guerra han fet costat al catalanisme d'esquerres i liberal, s'ha d'entendre en aquests moments com a tasca regionalista i no el contrari.

Sí que serà dins les Joventuts Nacionalistes de la Lliga que creixerà i sorgirà una opció política i cultural que semblava podria discutir al regionalisme "oficial" la seva "hegemònia" dins la vida política catalana. Ja durant la Gran Guerra, les Joventuts Nacionalistes de la Lliga s'havien desmarcat del neutralisme oficial imposat per la cúpula del partit, i varen col·laborar en l'estratègia internacional encetada pel catalanisme radical de la Unió que presedia el Dr. Martí i Julià. Aquesta actitud "desobedient" de les Joventuts del regionalisme havia pretès assenyalar a la Lliga que s'estava desviant dels principis catalanistes que creien que sempre l'havien caracteritzada per a convertir-se progressivament en un partit de classe.

L'any 1920, davant el que es considerava un procés accelerat de des-nacionalització de Catalunya generat per la "lluita de classes" i una Lliga poc nacionalista, començarà a aparèixer dins les Joventuts Nacionalistes un corrent d'opinió que assenyalarà, per tal de renacionalitzar novament Catalunya, la necessitat de tornar a posar en marxa l'estratègia internacional tal i com l'havia plantejada Rovira i Virgili a l'octubre de 1914, i en la que el "voluntariat català" seria una eina de propaganda per la qual es posaria de manifest la col.laboració que va dur a terme Catalunya durant la Gran Guerra. Possiblement, la idea d'una Societat de Nacions a "plé" rendiment, finalitzades les conferències de pau, i la perspectiva de dos anys, temps en el qual les potències que havien compost l'Entesa podien haver oblidat la "mala imatge" del catalanisme ("revolució" i "separatisme"), feien pensar en la viabilitat de l'estratègia internacional.

Joan Estelrich, en una conferència donada a l'Associació Catalanista de Valls el 15 de març de 1920, dirà que

"Ans que minvar, la nostra fe nacional s'enfortia, en l'espectacle mundial de la Gran Guerra -i com fou total, potent, formidable la influència d'aquells anys de dolor universal sobre el meu esperit que es desvetllava a la llum i a la veritat! - quan ens era assenyalada, al costat del deure catalanista, com a complement necessari del mateix deure, una altra obligació universalitzant que ja no sabríem eludir: l'obligació santa de posar a to la veu de nostre poble amb les dels altres pobles de la terra; de fer que la consciència del món penetrés en nosaltres fins que en fóssim part inseparable; de concordar els nostres més agressius impulsos de plenitud patriòtica amb els impulsos de llibertat de les altres pàtries, petites o grans, però totes grandioses en el cor dels patriotes; de comunicar a tot el nostre poble, intensament, la mística frisança i solemnitat de l'hora en la qual s'esdevenia, bàrbarament encara, dins la fornall en-

cesa de la guerra, la plasmació de la novella Europa"(I).

Estelrich insistirà en les formulacions pancatalanistes que Alfons Maseras donà a conèixer al gener de 1915:-

"Al nostre interès català, aquesta necessitat d'orientació, com també de precisió i detall, es manifesta en tres punts culminants, en tres polítiques, que caldrà estudiar separatament, si bé totes són igualment essencials i estan orgànicament lligades en un sol cos actuant.

"La primera política, d'ordre intern, és la que té per objecte treure el màxim profit de l'acció dels catalans emigrats, començant per assegurar, jurídicament i sentimentalment, llur catalanitat i la de llurs descendències.

"La segona, d'ordre cultural, és la política que fixarà l'organització de la propaganda i l'expansió intel·lectual de Catalunya, englobant de la simple tasca de difusió bibliogràfica fins a la creació d'Instituts d'Estudis a l'estranger.

"La tercera, d'ordre diplomàtic, tractarà d'aportar reflexions i experiències, històriques i geogràfiques, que puguin anar marcant les sinuoses línies generals de qualsevol política internacional de Catalunya, bé obrant amb tota independència, bé assumint l'hegemonia d'Espanya"(2).

Demostratiu d'aquesta renovada confiança en l'estratègia internacional per part de les Joventuts Nacionalistes de la Lliga, serà l'aparició en el "Butlletí de les Joventuts Nacionalistes de Catalunya" el març de 1921 d'una mena de dossier, que exposava la solidaritat de Catalunya amb el Rosselló i unes renovades expectatives envers França(3).

Cal remarcar que l'actitud de les Joventuts Nacionalistes de la Lliga no era tan la de superar els "errors" que creien que s'havien comès durant la Gran Guerra, sinó que pretenia seguir amb els mateixos plantejaments que havia caracteritzat l'estratègia internacional. Com en els anys de la Gran Guerra, el primer pas seria el de cercar plataformes d'acció i d'opinió útils per tal d'engegar la feina nacionalista a l'estranger. I serà amb la convocatòria de la Conferència Nacional Catalana

pel juny de 1922 quan sorgirà la necessària plataforma d'acció nacionalista.

La Conferència Nacional Catalana pretenia generar una plataforma nacionalista que englobés totes les modalitats del catalanisme, incidint, plenament, en el caràcter apolític i culturalista de la que hauria d'ésser la novella organització. En aquest sentit, és clar que es pretenia fer una nova Unió Catalanista, donades les exigències interpartidistes que es deia havia de tenir aquesta nova força nacionalista. Però, també, volia recollir l'esperit de la Junta d'Afirmació Catalana, pel que es manifestava havia d'ésser la seva vessant de fomentar la cultura i, a través d'aquesta fer afirmació catalanista (4).

No era un programa original, ni molt menys. Simplement volia limitar-se a donar-li al catalanisme la seva essència primigenia, d'abans que la Lliga fes "traició". Una mena de tornar a començar, però, aquesta vegada, sense els regionalistes. En tot cas, aquest "sense la Lliga" fou més per l'abstenció del regionalisme, que no pas per una prohibició (que mai va existir, tot el contrari) dels convocants de la Conferència. En aquest sentit, la no presència de la Lliga va significar un relatiu fracàs de la Conferència al no poder aplegar a totes les forces nacionalistes catalanes. Es més, va generar l'escissió de la Joventut Nacionalista de la Lliga de les files del partit regionalista.

La plataforma nacionalista que va generar la Conferència Nacional Catalana es digué Acció Catalana, i integrava els elements escindits de les Joventuts Nacionalistes de la Lliga, roviraviürgilians, nacionalistes radicals, independents i elements dispersos del catalanisme d'esquerra (5). Però, Acció Catalana no es limità únicament a fer afirmació catalanista en el millor estil de la que fou la Unió Catalanista, sinó que entrà en el joc polític electoral, manera "realista" de fer-se escoltar i poder disputar-li a la Lliga la seva "hegemonia".

Fins el pronunciament de Primo de Rivera, Acció Catalana va donar

la imatge d'una força capaç de poder-se imposar, amb el temps, als regionalistes, imatge que s'esvai a partir de setembre de 1923 amb el progressiu desmembrament que patí a l'exili, on una figura com Nicolau d'Olwer intentava mantenir activa la tasca a l'entorn de l'estratègia internacional(6).

Però la labor que realitzava Nicolau d'Olwer resultava ineficaç per les mateixes raons que ja ho havien estat a la Gran Guerra. La Societat de Nacions mirava a Madrid, capital d'un estat unitari i centralista. Per la seva banda, França seguia mantenint importants interessos econòmics i militars al Marroc juntament amb Espanya (representada en aquells moments per Primo de Rivera), el que s'evidencià en el desembarcament franco-espanyol a la bahia d'Alhucemas. Si a aquesta realitat de la política internacional, s'afegeix la poca incidència (per no dir nul·la), que en l'opinió pública catalana va tenir la labor del catalanisme en la Societat de Nacions, es comprendrà el per què, ja no tan sols del fracàs de l'estratègia internacional, sinó de la seva poca utilitat i de la seva ineficàcia. Perquè, en definitiva, l'estratègia internacional vivia d'imatges i suposats, i intentava obviar i passar per sobre de la verdadera realitat política i social catalana i espanyola. I és que l'estratègia internacional posava de manifest la incapacitat del catalanisme d'esquerres, liberal i/o radical d'arribar a l'autonomia a través de la mobilització de les masses, objectiu que l'Esquerra Republicana de Catalunya sí va assolir, encara que per unes raons, de les quals l'estratègia internacional té molt poc a veure, i que sobrepassen les intencions i pretensions d'aquest treball.

Notes:

(1) Estelrich, Joan: Per la Valoració Internacional de Catalunya, editorial catalana s.a., Barcelona, 1920, p. 12.

(2) ibíd, ps. 30-31.

(3) Butlletí de les Joventuts Nacionalistes de Catalunya, III-1921. Apèndix 52é. En aquest sentit, es pot veure Casassas i Ymbert, J: "El cas de les Joventuts Regionalistes", La Joventut a Catalunya al segle XX. Materials per a una història. I, dirigida per Enric Ucelay Da Cal, Diputació de Barcelona, Barcelona, 1987, ps. 105-113.

(4) Veure Casassas i Ymbert, J: Jaume Bofill..., op. cit. ps. 250-291; i Baras, Montserrat: Acció Catalana 1922-1936, curial, Barcelona, 1984, ps. 11-32.

(5) Baras, Montserrat: op. cit. Cal tenir present que en l'accepció "nacionalistes radicals" no s'inclouen els macianistes que generaren una estratègia política un xic més innovadora amb Estat Català que no pas Acció Catalana. Tot i que Montserrat Baras diu que "la fundació d'Acció Catalana suposa la creació d'una nova via per al catalanisme polític", a ibíd, p. 24.

(6) Durant la dictadura de Primo de Rivera, Acció Catalana mantindrà la idea de fer servir l'estratègia internacional com a eina de lluita política útil, presentant dossiers, pamflets i publicacions a la Societat de Nacions, pretenent posar de manifest l'opressió de Catalunya davant l'estat espanyol. Per exemple, "Suplica a la Societat de Nacions", impresa pel "Journal de Geneve"; exemple de publicació dedicada a exposar la tasca del catalanisme a la Societat de Nacions fou "Le Courrier Catalan", dirigida per Alfons Maseras, i financiada pel regionalisme a través de Joan Estelrich (dec agrair aquesta informació al professor Enric Ucelay Da Cal): "Une requête catalane à la Société des Nations", 16-V-1924, p. 1; "Un appel catalan a la Société des Nations", I-VI-1924, ps. 1-3;

"La Société des Nations répond à l'appel catalan", 15-VI-1924, p.1; "L'Appel à la SDN", I-VIII-1924, p.4; "Germanophile ou Francophile?", I-XI-1924, p.4; "Les écrivains morts à la Guerre", I-I-1925, p.3, apèndix 53.

FONTS UTILITZADES:

PREMSA:

Quan no s'assenyali res, vol dir que la publicació ha estat consultada en la seva totalitat en el període indicat.

"Los Aliados"(1914).

"Els Amics d'Europa"(1915-1919).

"El Año Jaimista"(1913-1915).

"Autonomia"(1914-1922).

"L'Avençada"(1915-1916).

"Bages-Ciutat. Diari de Manresa"(1915-1918, col.lecció incomplerta).

"Butlletí del Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans"(1918, col.lecció incomplerta).

"La Campana de Gràcia"(1914-1918).

"Correspondència Alemana de la Guerra"(1916-1918).

"Correspondència Alemana de la Guerra (Particular Manuscrito)"(sense datar, encara que possiblement sortís durant el període 1916-1918).

"Le Courrier Catalan"(1924-1926, col.lecció incomplerta).

"Espanya"(1915-1919).

"L'Esquella de la Torratxa"(1915-1919).

"Europa Libre"(1918).

"Feminal"(1915).

"Fora Grillons"(1906, col.lecció incomplerta).

"Germania"(1915-1918).

"Germinal"(1915, col.lecció incomplerta).

"El Gràfic"(1908, col.lecció incomplerta).

"El Heraldo Germánico"(1915, col.lecció incomplerta).

"Iberia"(1915-1919).

"L'Intransigent"(1918-1921).

"Joventut"(1900-1906).

"La Lucha"(1916-1919).

"Llevant"(1903).

"Llibertat"(1909).

"Messidor"(1918-1920).

"Montanyes Regalades"(1916-1920, col.lecció incompleta).

"La Nació"(portaveu de l'Esquerra Catalanista)(1914, col.lecció incompleta).

"La Nació"(portaveu de la Unió Catalanista)(1915-1917).

"La Nation Tcheque"(1915-1919).

"Neutralidad"(1914).

"La Patrie Serbie"(1916-1918, col.lecció incompleta).

"El Poble Català"(1914-1917).

"Polonia"(1916-1917, consultada parcialment).

"El Progreso"(1914-1918, consultada parcialment).

"La Publicidad"(1914-1919).

"Pum, suplemento humorístico de Germania"(1915).

"La Renaissance Catalane"(sense datar, possiblement 1920; col.lecció incompleta).

"Renaixement"(1910-1916).

"Slavia"(1916-1918).

"Som...!"(1918-1919).

"La Tribuna"(1914-1918, consultada parcialment).

"La Trinxera Catalana"(1916-1918, col.lecció incompleta).

"Universitat Catalana"(1900-1904, consultada parcialment).

"Un enemic del Poble"(1917).

"La Veu de Catalunya"(1914-1919, consultada parcialment).

MATERIALS D'ARXIUS:

I) Arxiu del "Service Historique de l'Armée de Terre" (Château de Vincennes, Paris):

Caixa "26 N 86I":

86I/1: 2eme Rég. de Marche du Ier Regt. Etranger. Journal de Marche (Double). (1914, 12 août-31 Decembre).

86I/2: Journal des Marches et Operations du 2eme Régiment de Marche du Ier Etranger pendant la campagne entreprise en France du Ier Janvier 1915 au 11 Novembre 1915.

86I/3: Journal de Marche du Ier Régiment Etranger du 9 Janvier 1914 au 5 decembre 1917.

86I/4: 2eme Régiment de Marche du Ier Régiment Etranger. Anexe au Journal de marche. Relevés des positions des compagnies (Bataillon B, C, D). 1914, 2 août-29 decembre.

86I/6: 3eme Régiment de Marche du Ier Regt. Etranger. Journal de Marche (1914, 24 août-1915, 13 juillet).

86I/7: 3eme Regiment de Marche du Ier Regt. Etranger. Ier Bataillon. Journal de Marche (1914, 29 août-1915, 12 juillet).

86I/8: 2eme Bataillon du 3eme Rég. de Marche du Ier Rég. Etranger. Journal de Marche (1914, 7 septembre-1915, 10 fevrier).

86I/9: 3eme Régiment de Marche du Ier Etranger. 5eme compagnie. Journal des Marches et des Operations (1914, 7 septembre).

86I/10: 3eme Régiment de Marche du Ier Régiment Etranger. 6eme compagnie. Journal des Marches et operations (1914, 8 septembre-1915, 11 fevrier).

86I/11: 3eme Régiment de Marche du Ier Régiment Etranger. 7eme compagnie. Journal de Marche (1914, 9 septembre-1915, 11 fevrier).

86I/12: 3eme Régiment de Marche du Ier Regt. Etranger. 8e compagnie. Journal (1914, 10 septembre-1915, 10 fevrier).

- 861/13: Journal des Marches et Operations du 1er Bataillon du
4eme Régiment du M. du 1er Etranger (1914, 7 Novembre-1915, 18
Mars).
- 861/14: 4eme Régiment de Marche du 1er Régiment Etranger. 2eme Ba-
taillon. Journal des Marches et Operations. (1914, 7 Novembre-
1915, 31 Mars).
- 862/15: 4eme Régiment de Marche 1er Régt. Etranger. 3eme Bataillon.
Journal des Marches et Operations. (1914, 8 Novembre-1915, 31
Mars).

Caixa "26 N 862":

- 862/1: Journal des Marches et operations du Régiment de Marche du
2eme Régiment Etranger pendant la campagne de France du 29
août 1914 au 31 Decembre 1914.
- 862/2: 2eme Régiment de Marche du 2eme Etranger. Journal de Marche.
Du 1er Janvier au 11 Novembre 1915.
- 862/3: 2eme Régiment Etranger. 2eme Régiment de Marche. Extrait du
Journal de marche. 1915, 1er Janvier-22 Mai.
- 862/4: Journal des marches et operations du Bataillon (de Blois) F
du 2eme Régiment Etranger pendant la campagne entreprise en
1914 du 24 octobre 1914 au 15 juillet 1915 (Dissol.).
- 862/5: Journal des marches et operations du 2eme Régiment Etranger.
2eme Regt. de Marche. 4eme Bⁿ. Bⁿ 6 pendant la campagne
1914-1915 du 26 Novembre 1914 au 11 Novembre 1915 (Dissol.).
- 862/6: 2eme Regt. de Marche du 2eme Etranger. Bataillon G.-2eme com-
pagnie. Journal de Marche (1915, 1 avril-8 novembre).
- 862/9: Regiment de Marche de la Légion Etrangere. Journal des Mar-
ches et operations du corps pendant la période du 1ere No-
vembre 1917 au 5 septembre 1918.

862/I0: Régiment de marche de la Légion Etrangère. Journal des Marches et opérations, du corps pendant la période du 5 septembre 1918 au 31 Décembre 1918.

862/II: Régiment de Marche de la Légion Etrangère. Journal des marches et opérations du corps pendant la période du 1er Janvier 1919 au 1er Mai 1919.

2) Arxiu del Ministeri d'Afers Estrangers Francès, París:

Guerre 1914-1918/Autriche-Hongrie/Mouvement national tcheque:

I53. I et II. Septembre 1914-Octobre 1917.

I54. III. Novembre 1917-Mai 1918.

I55. Memorandum tcheque.

Guerre 1914-1918/Autriche-Hongrie/Combattants tcheques:

I56. I. Avril 1916-Novembre 1917.

I57. II. Decembre 1917-Mars 1918.

I58. III. 1918. Avril-Mai.

Guerre 1914-1918/Espagne. Dossier General:

469. I. Août 1914-Janvier 1915.

470. II. 1915. Fevrier-Juin.

471. III. 1915. Juillet-Novembre.

472. IV. Decembre 1915-Mars 1916.

473. V. 1916. Avril-Mai.

474. VI. 1916. Juin-Août.

475. VII. 1916. Septembre-Octobre.

476. VIII. 1er Novembre 1916-14 Janvier 1917.

477. IX. 1917. 15 Janvier-15 Avril.

478. X. 1917. 16 Avril-13 Mai.

479. XI. 1917. 1er Juin-15 Juillet.

480. XII. 1917. 16 Juillet-15 Août.

481. XIII. 1917. 16 Août-5 septembre.

482. XIV. 1917. 6 septembre-31 octobre.

483.XV.1917.Novembre-Decembre.

484.XVI et XVII.1918.Janvier-Mai.

Guerre 1914-1918/Espagne.Propagande de l'Allemagne:

485.I.Octobre 1914-mars 1916.

486.II.Avril 1916-fevrier 1917.

487.III.1917 Mars-Decembre.

3)Arxiu Solé i Plà:

Llibre dels voluntaris:

Vol II:A-B.

Vol III:C-D.

Vol IV:E-K.

Vol V:L-M.

Vol VI:N-R.

Vol VII:S-Z.

Lletres de combatents:

Vol A.

Vol B.

Vol C.

Vol C-D.

Vol E-F.

Vol G.

Vol H-L.

Vol M₁.

Vol M₂.

Vol N-P.

Vol P-Q.

Vol R.

Vol S.

Vol T.

Monument de Catalunya als voluntaris catalans de la guerra de 1914-1918.

Gestes dels voluntaris catalans a la Gran Guerra de 1914-1918, llibre inèdit escrit pel Dr. Joan Solé i Plà.

Notes per a una biografia, memòries inèdites, escrites pel Dr. Joan Solé i Plà.

6 volums de fitxes de "voluntaris catalans", "espanyols" i d'altres procedències d'arreu del món.

BIBLIOGRAFIA:

A los católicos. Alemania y la guerra, suplemento gratuito de la revista "Iberia", Barcelona, 1915.

Abadal-Cambó-Ventosa: A la opinión española, manifiesto, (1917).

Abelló, Teresa: "El nacionalisme i les classes populars en el sí de la "Unió Catalanista"", Estudios de Historia Social, nº 28-29, Madrid, enero-junio, 1984, ps. 283-289.

Ainaud de Lasarte, J.M.: "La Mancomunitat de Catalunya", L'Avenç, nº 3, Barcelona, juny, 1977, ps. 20-23.

Albertí, Santiago: El republicanisme català i la Restauració monàrquica (1875-1923), Albertí editor, Barcelona, 1972.

Alcaraz i Gonzalez, R: La Unió Socialista de Catalunya (1923-1936), tesi de llicenciatura, 4 vols., Universitat de Barcelona, 1986.

Alomar, Gabriel: Catalanisme socialista, conferència celebrada al teatre Principal el 18-XII-1910.

-El frente espiritual, Casa editorial Monclús, Tortosa, 1918.

-La guerra a través de un alma, Renacimiento, Madrid, 1917.

Altamira, Rafael: La guerra actual y la opinión española, Casa editorial y Librería Araluce, Barcelona (pròleg datat el 31 de març de 1915)

Alvarado, Francisco (Nuño Febrero): La cuestión nacionalista (estudio sentimental), imprenta de los Hijos de M.G. Hernández, Madrid, 1919.

Ametlla, Claudi: Memòries polítiques 1890-1917, editorial Pòrtic, Barcelona, 1963.

Amistad Hispano Germana, Tipografía La Académica de Serra Hnos. y Rusell, Barcelona, 1916.

André, Marius: La Catalogne et les germanophiles (Catalunya i els germanòfils), text francès amb la traducció catalana de J. Aladern, Llibreria espanyola, Barcelona, s.d.

Anglade, Joseph: En misión a Barcelone, imprimerie et librairie Edouard Privat, Toulouse, 1917.

Anuari de Catalunya. 1917., editorial Minerva, s. a., Barcelona, 1918.

Aragon, Henri: "Le Maréchal Joffre à Perpignan", Bulletin Historique des Pyrénées Orientales, nº 6, Novembre, 1919, ps. 1-4.

Araquistain, Luis: Dos ideales políticos y otros trabajos (en torno de la Guerra), establecimiento tipográfico de "El Liberal", Madrid, 1916.

Arnautovich, A: De la Serbie a la Yougoslavie. Notes & documents, questions contemporaines, nº 13, extrait de la "Revue Yougoslave", Ligue des Universitaires serbo-croato-slovens, París, 1919.

Arnould, Louis: Le duel franco-allemand en Espagne, "Pages actuelles" (1914-1915), Bloud et Gay, editores, París, 1915.

Asociación de la prensa diaria de Barcelona: Memoria leída en la Junta General de marzo de 1922 (por el secretario Mario Aguilar), talleres gráficos de C. Feyto Valero, Barcelona, 1923.

Aulet, Jaume: "La revista "Catalunya" (1903-05) i la formació del Noucentisme", Els Marges, nº 30, curial, Barcelona, 1984, ps. 29-53.

Auzmendi Dorronsoro, Carmen: La crisis de 1917: una aproximación a su estudio y a sus consecuencias, tesi de llicenciatura, Universitat Universitat de Barcelona.

Bachoud, M: "Los intelectuales y las campañas de Marruecos (1909-1913)", Prensa y sociedad en España 1820-1936, Cuadernos para el Dialogo, s. a., Madrid, 1975, ps. 271-280.

Balcells, Albert: "Los voluntarios catalanes en la Gran Guerra (1914-1918)", Historia 16, nº 121, Madrid, mayo, 1986.

Balcells, Albert; Cullà i Clara, Joan B.; Mir, Conxita: Les eleccions generals a Catalunya de 1901 a 1923, Publicacions de la Fundació Jaume Bofill, Barcelona, 1982.

Balcells, Albert: "Los anarquistas y la cuestión nacional catalana hasta 1939", España 1898-1936: estructuras y cambio, Universidad Complutense, 1984, ps. 379-423.

Balcells, Albert: "La figura de Francesc Layret dins la història contemporània de Catalunya", Serra d'Or, març, 1971, ps. 13-16.

Banoc, Ivo: "South slav prisoners of war in Revolutionary Russia", War and society in East Central Europe. Vol V. Essays on World War I: origins and prisoners of war, Social Science Monograph, Broklyn College Press, New York, 1983, ps. 119-148.

Baras, Montserrat: Acció Catalana 1922-1936, curial, Barcelona, 1984.

Barceló i Serramalera, Mercé: El pensament polític de Serra i Moret, edicions 62, Barcelona 1986.

Bello, Luis: España durante la guerra, Madrid 1919.

Benet, Josep: "Gabriel Alomar i l'autonomia", Nous Horitzons, n°s 47-48, octubre-desembre 1978, ps. 33-44.

Bergson, M: La signification de la guerre, Bloud et Gay, editeurs, "Pages actuelles" 1914-1915, n° 18, París, 1915.

Bernard, Dominique: "Les meandres de la politique polonaise de la France: Août 1914-mars 1917", Revue du Nord, tome LXIII, n° 249, avril-juin, 1981.

Bernades, Vicenç: "La vida d'un diari. "El Poble Català"", Serra d'Or, novembre 1975, ps. 31-33.

Bilbeny, Norbert: "Nacionalisme i cosmopolitisme en la teoria noucentista", Recerques, n° 14, curial, Barcelona, 1983, ps. 131-138.

Bladé i Desumvila, Artur: Antoni Rovira i Virgili i el seu temps, Rafael Dalmau, editor, Barcelona, 1984.

Bonamusa, Francesc: El Bloc Obrer i Camperol (1930-1932), curial, Barcelona, 1974.

Brossa, Jaime: Ecos de la tragedia, Barcelona, 1918.

Brossa, Jaime: La crisi del règim i el nou dever republicà, conferències d'en Jaime Brossa, primera conferència donada en el teatre Espanyol el 19 d'abril de 1914.

Bruch, Joan: ¿Per què soc germanòfil?, Casa Baxarias, Barcelona, 1916.

Cabañas Guevara, Luis (Màrius Aguilar): Biografia del Paralelo 1894-1934 (Recuerdos de la vida teatral, mundana y pintoresca del barrio más jaranero y bullicioso de Barcelona), ediciones Memphis s.l., Barcelona, 1945.

-Cuarenta años de Barcelona (Recuerdos de vida literaria, artística, teatral, mundana y pintorescos de la ciudad), ediciones Memphis, s.l., Barcelona, 1944.

Calvo, Angel: "El terrorisme blanc (1919-1923)", L'Avenç, nº 15, Barcelona, abril, 1979, ps. 52-56.

Cambó, Francesc: Actuació Regionalista (a propòsit d'un article de Don Gabriel Maura i Gamazo), Publicacions de la "Lliga Regionalista", Barcelona 1915.

-El pesimismo español, editorial Hesperia, Biblioteca de sociología y derecho, Madrid, 1917.

-Memòries (1876-1936), editorial Alpha, s.a., Barcelona, 1981.

Caminal, Miquel: Joan Comorera. Catalanisme i socialisme (1913-1936), vol. I, Empuries, Barcelona, 1984.

Candeloro, Giorgio: Storia dell'Italia Moderna. VIII. La Prima Guerra Mondiale, il dopoguerra, l'avvento del fascismo, Feltrinelli editore, Milano, 1979.

Capasso, Carlo: La Polonia e la Guerra Mondiale, Anonima Romana editoriale, Roma, 1927.

Capdevila, Mre Dolors; Masgrau, Roser: La Justicia Social, Centre d'Estudis d'Història Contemporània, Barcelona, 1979.

Capdevila, Lluís: De la Rambla a la pressó, edicions La Rambla Viva, Barcelona, 1975.

Captain Morley (A. Rovira i Virgili): La Guerra de les Nacions, 5 vols, Societat Catalana d'Edicions, Barcelona, 1914, 1916, 1918, 1919, 1925.

Carden, Ronnie Melbourne: German policy toward neutral Spain in World War I, 1914-1918, tesi doctoral, University of New Mexico, 1979.

Carner, Jaume: La democràcia nacionalista de Catalunya, pròleg d'Alfred Pérez Bastardes, edicions de la Magrana, Barcelona, 1984.

Carner-Ribalta, Josep: De Balaguer a Nova York passant per Moscou i Prats de Molló, edicions Catalanes de París, París, 1972.

Carocci, Giampiero: Giolitti e l'età Giolittiana, Piccola Biblioteca Einaudi, Torí, 1971.

Casal Gómez, Manuel: La Banda Negra. El origen y la actuación de los pistoleros en Barcelona (1918-1921), Icaria editorial, s.a., Barcelona, 1977.

Casals, Muriel: "La burgesia industrial i la guerra", L'Avenç, nº 69, Barcelona, març, 1984, ps. 42-45.

Casassas i Ymbert, Jordi: L'Ateneu Barcelonés, edicions de La Magrana, Barcelona, 1986.

- "Unes coordenades generals", L'Avenç, nº 69, Barcelona, març, 1984, ps. 32-33.

- "La radicalització del catalanisme", L'Avenç, nº 69, Barcelona, març 1984, ps. 56-61.

- Jaume Bofill i Mates (1878-1933), curial, Barcelona, 1980.

- "Els quadres del regionalisme. L'evolució de la Joventut Nacionalista de la Lliga fins el 1914", Recerques, nº 14, curial, Barcelona, 1983, ps. 8-32.

- "La configuració del sector intel·lectual-professional a la Catalunya de la Restauració (a propòsit de Jaume Bofill i Mates)", Recerques, nº 8, curial, Barcelona, 1978, ps. 103-131.

- "El cas de les Joventuts regionalistes", La Joventut a Catalunya al segle XX. Materials per a una Història. I, dirigida per Enric Ucelay Da Cal, Diputació de Barcelona, 1987.

- "La 'Junta d'Afirmació Catalana' (1914-1917)", L'Avenç, nº 39, Barcelona, juny 1981, ps. 58-61.

Casimiro, A: Nas trincheras de Flandes (1917), edição da "Renascença Portuguesa", Porto, 1919.

Castellanos, Jordi: "Josep Pijoan i els orígens del noucentisme", Els Marges, nº 14, curial, Barcelona, 1978, ps. 31-49.

Castells, Victor: Catalans d'Amèrica per la independència, editorial Pòrtic, Barcelona, 1986.

- "Pere Seras. Seixanta-set anys de catalanisme a l'Argentina", Serra d'Or, Barcelona, setembre 1981, ps. 29-34.

Catalanisme: Història, política i Cultura, col. lecció Clío, 7, L'Avenç, s.a., Barcelona, 1986.

Colomer, Jaume: "El doctor Domènec Martí i Julià (1861-1917). Un esboç de biografia política", L'Avenç, nº 4, Barcelona, juliol-agost, 1977, ps. 10-16.

- Martí i Julià. Notas para una biografia política, tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1975.

- La Unió Catalanista i la formació del nacionalisme radical (1895-1917), tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1984.

Comadira, Narcís: "El noucentisme a Girona: Rafael Masó", Recerques, nº 14, curial, Barcelona, 1983, ps. 113-122.

Conolly, James: Nacionalisme i socialisme, edicions de La Magrana, Barcelona, 1979.

Coromines, Pere: Diaris i records de Pere Coromines. De la Solidaritat al Catorze d'abril, curial, Barcelona, 1974.

Cortade, Eugeni: Catalunya i la Gran Guerra, Rafael Dalmau, editor, Barcelona, 1969.

Crexell, Joan: El monument a Rafael de Casanova, El Llamp, Barcelona, 1985.

- Origen de la bandera independentista, El Llamp, Barcelona, 1984.

Cuadrat, Xavier: "El PSOE i la qüestió nacional catalana (fins l'any 1923) (1)", L'Avenç, nº 5, Barcelona, setembre, 1977, ps. 58-66.

- "El PSOE i la qüestió nacional catalana (fins l'any 1923) (2)", L'Avenç, nº 6, Barcelona, octubre, 1977, ps. 56-63.

- "Salvador Seguí. Anarquisme i catalanisme", Serra d'Or, Barcelona, setembre, 1975, ps. 25-27.

- "El debate sobre socialismo y nacionalismo de agosto-diciembre de 1915", Revista de Estudios Sociales, nºs 12-13, setembre 1974 i abril 1975, Madrid, 1974-1975, ps. 59-89.

Cucurull, Felix: "El doctor Martí i Julià i la teoria socialista de l'alliberament nacional", Serra d'Or, nº 206, Barcelona, 1976, ps. 9-12.

Culla i Clarà, Joan B.: El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923), curial, Barcelona, 1986.

- "Les Joventuts Republicanes", La Joventut a Catalunya al segle XX. Materials per a una Història. I, dirigida per Enric Ucelay Da Cal, Diputació de Barcelona, 1987.

Davis, Gerald H.: "The life of prisoners of War in Russia, 1914-1921", War and society in East Central Europe. Vol V. Essays on World War I: origins and prisoners of War, Brooklyn College Press, New York, 1983, ps. 163-196.

Dedeu, Dr. Martin: El catalanismo en acción. Fijando posiciones, libreria "La Facultad" de Juan Roldán, Buenos Aires, 1919.

Delmont, Monsenyor Teodoro: A los católicos españoles e italianos, imp. Emm. Vitte, Lyon, s.d.

Denis, E: La Grande Serbie, bibliothéque d'Histoire et de Politique, librairie Delagrave, París, 1915.

Deploige, Simon: La voix de Neutres. Espagne et Belgique, Plon Nourrit, París, 1918.

Desvois, J.M.: La prensa en España (1900-1931), siglo XXI de España editores, s.a., Madrid, 1977.

Díaz-Plaja, Fernando: Francófilos i germanófilos, Dopesa, Barcelona, 1973.

Díaz-Regt, E: El año decisivo. Los beligerantes en 1918, colección completa de la guerra (dirigida per E. Díaz-Regt), nº5, editorial ALSA, Barcelona, 1918.

Djorjevic, Dimitrije; Fischer-Galati, Stephen: The balkan revolutionary tradition, Columbia University Press, New York, 1981.

Duran i Ventosa, Lluís: Regionalisme i federalisme, próleg d'Enric Prat de la Ribera, editorial Catalana s.a., Barcelona, 1922.

Durkheim, Emile: Alemania por encima de Todo. La mentalidad alemana y la guerra, librairie Armand Colin, París, 1915.

El pensament català davant el conflicte europeu, imp. F. Giró, Barcelona, 1915.

España en pie por un diputado a Cortes, Antonio López Librero, Barcelona, s.d.

Estelrich, Joan: Per la valoració internacional de Catalunya, conferència donada a l'Associació Catalanista de Valls, 15 març 1920, editorial Catalana s.a., Barcelona, 1920.

Fabra i Ribas, A: El socialisme i el conflicte europeu, Prometeo sociedad editorial, València, (1915).

Fabra i Ribas, A; Campalans, Rafael: Catalanisme i socialisme. El debat de 1923, edició a cura de Jesús Mª Rodes, edicions de la Magrana, Barcelona, 1985.

Fernández Florez, Wenceslao: Los que no fuimos a la guerra, Renacimiento, Madrid, 1930.

Ferrer, Miquel: De la fundació de la Lliga Regionalista a la Primera Guerra Mundial (1901-1918), Rafael Dalmau editor, Barcelona, 1977.

Ferrer, Joaquim: Un líder socialista: Layret/1880-1920, Nova Terra, Barcelona, 1973.

Ferrés-Costa, Pere: Proeses d'amor i patriotisme, impremta Rosen Rafols, Barcelona 1916.

Ferro, Marc: La Gran Guerra (1914-1918), Alianza editorial s.a., Barcelona, 1970.

Pets d'armes de catalans, Serveis de Cultura al Front, Departament de Cultura de la Generalitat, Barcelona, 1938.

Figuera Merce, Armando: El problema catalán en la política y la opinión del estado español (La campaña autonomista de 1918-1919), tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona, s.d.

Flamarich i Terrasa, Miquel: Alguns aspectes ideològics de la CNT a Barcelona durant el període de la Gran Guerra, tesi de llicenciatura, Universitat Autònoma de Barcelona, 1985.

Forcadell, Carlos: Parlamentarismo y bolchevización. El movimiento obrero español 1914-1918, editorial Crítica, Barcelona, 1978.

Fregier, Charles: Les etapes de la crise Grecque 1915-1918, editions Brossard, París, 1919.

Freixa, Mireia: "El noucentisme a Terrassa i els seus protagonistes", Recerques, nº 14, curial, Barcelona, 1983, ps. 123-130.

French, David: "The origins of the Dardanelles campaign reconsidered", History, 1983, nº 223, ps. 210-224.

Gabriel, Pere: "La revolució d'octubre i la CNT", L'Avenç, nº 9, Barcelona, octubre, 1978, ps. 59-61.

García Nieto, María del Carmen: "La prensa diaria de Barcelona de 1895 a 1910", Prensa y sociedad en España 1820-1936, Cuadernos para el Dialogo s.a., Madrid, 1975, ps. 241-269.

García Venero, Maximiano: Santiago Alba, monárquico de razón, Aguilar, Madrid, 1963.

Gaziel (Agustí Calvet): París, 1914. Diari d'un estudiant, aedos, Barcelona, 1964.

Gaziel (Agustí Calvet): Tots els camins duen a Roma. Història d'un destí (1893-1914), 2 vols., edicions 62 i "La Caixa", Barcelona, 1981.

-Narraciones de tierras heroicas (1914-1915), casa editorial estudio, Barcelona, 1916.

-El año de Verdún (1916), casa editorial estudio, Barcelona, 1918.

-En las líneas de fuego (1915), casa editorial estudio, Barcelona, 1917.

George, David Lloyd: La victoria en marcha (Through terror to triumph), editorial Cervantes, València, 1916.

Grey, Marina; Bourdier, Jean: Los ejércitos blancos, Luis de Caralt, Barcelona, 1973.

Gonzalez-Blanco, Andrés: El General Joffre. Su vida. Sus campañas. Sus enseñanzas. Su carácter. Su temple. El milagro de Francia, Sociedad General Española de Librería, Madrid, 1915.

Gonzalez Casanova, J.A.: Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1938), curial, Barcelona, 1974.

Harrison, Joseph: "El món de la gran indústria i el fracàs del nacionalisme català de dreta (1901-1923)", Recerques, n^o7, curial, Barcelona, 1978, ps. 83-98.

Hurtado, Amadeu: Quaranta anys d'advocat. Història del meu temps, Xaloc, Mèxic, 1956.

Jardí, Enric: Quim Borralleras i els seus amics, Ajuntament de Barcelona, 1979.

-Eugeni d'Ors, Ayma s.a. editora, Barcelona, 1967.

Jori, Romà: Voces de guerra 1914-1916, la Neotipia, Barcelona, 1916.

Joventut Federal Nacionalista Republicana de Barcelona: Sessió inaugural del curs 1913-14, celebrada en el CNR del carrer d'en Pelai, el dia 13 de desembre de 1913, Joaquim Horta impresor.

Junta d'Afirmació Catalana, Barcelona, desembre, 1914.

Jurado Gallardo, Julio: Los debates parlamentarios en torno a la ley de Mancomunidades (1912-1913), tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1970.

Kolvoda, Josef: "Czech and slovak prisoners of war in Russia during the war and revolution", War and society in East Central Europe. Vol V. Essays on World War I: origins and prisoners of war, Broklyn College Press, New York, 1983, ps. 215-237.

La autonomia catalanista ante el Parlamento Nacional/Documentos històrics, editados por la Unión Monárquica Nacional, editorial Barcelonesa, s.a., Barcelona, 1919.

Lacomba, Juan Antonio: La crisis española de 1917, Ciencia Nueva, Malaga, 1970.

Lafont, Robert; Anatole, Christian: Història de la literatura occitana, vol II, Dopesa, Barcelona, 1973.

Lanux, Pierre de: La Yougoslavie-La France et les serbes, librairie Payot et cie., París, 1916.

Le Programme Yougoslave (Avec une carte), bibliotheque Yougoslave, nº1, edition du Foyer, París, 1916.

Leed, Eric J.: No man's land. Combat and identity in World war I, Cambridge University Press, 1979.

Lemonon, Ernest: Les Allies et les Neutres (Août 1914-Décembre 1916), librairie Delagrave, París, 1917.

Lerroux y la Gran Tragedia, talleres gráficos: J. Casamajó, Barcelona, 1915.

Litran, Cristobal: El regionalismo catalán y su política, imprenta Ramón, Vendrell, 1918.

Lorin, Henri: L'Heroique Serbie, "Pages actuelles" 1914-1915, nº6, conférence du Journal des Débats, Bloud et Gay editeurs, París, 1915.

Lladonosa, Manuel: El Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria entre 1903 i 1923, 4 vols., tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1979.

Llates, Rosend: 30 anys de vida catalana, aedos, Barcelona, 1969.

Mancomunidad de Cataluña: Mensaje del Consejo Permanente en defensa de los derechos de la lengua catalana, imp. Casa de la Caridad, Barcelona, 1916.

Manent, Albert: Josep Carner i el Noucentisme, edicions 62, Barcelona, 1968.

Marfany, Joan-Lluís: "Reflexions sobre Modernisme i Noucentisme (a propòsit de 'Literatura Catalana Contemporània' de Joan Fuster)", Els Marges, nº I, curial, Barcelona, maig, 1974, ps. 49-71.

"Modernisme i Noucentisme, amb algunes consideracions sobre el concepte de moviment cultural", Els Marges, nº 26, curial, Barcelona, 1982, ps. 31-42.

"Joventut", revista modernista", Serra d'Or, Barcelona, desembre, 1970, ps. 53-56.

Mariano Andrade, Benito: Castilla ante el separatismo catalán, editorial Reus, s.a., Madrid, 1921.

Martí, Casimir: "El sindicalismo católico en España. Nota bibliográfica", Teoría y práctica del movimiento obrero en España (1900-1936), ed. Fernando Torres, València, 1977.

Martí-Ferret, T. de (enviado especial de "El Correo Catalán" a las naciones beligerantes): Cómo he sido tratado en Francia o cultura y humanitarismo francés, imp. Elzeviriana-, Bordas, Mestres y Cia., Barcelona, 1916.

Martí i Julià, D: Per Catalunya i altres textos, edició a cura de Jaume Colomer, edicions de La Magrana, Barcelona, 1984.

Martín Ramos, José Luis: "L'expansió industrial", L'Avenç, nº 69, Barcelona, març, 1984, ps. 34-40.

Martín Ramos, José Luis: "Conseqüències socials: la resposta obrera", L'Avenç, nº 69, Barcelona, març, 1984, ps. 46-51.

Martínez Fraile, Raimundo A.: "La revolución rusa vista por "Solidaridad Obrera" durante 1917", tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1972.

Maseras, Alfons: "El llibre de les hores cruentes", Societat Catalana d'Edicions, LIV, Barcelona, 1921.

-Francesc Macià, col·lecció "...", "Quaderns blaus" dirigits per Màrius Aguilar i Carles Soldevila, llibreria Catalonia, Barcelona, 1931.

-La República Catalana, llibreria Catalonia, Barcelona, 1931.

-Memories d'un legionari, la novela i el teatre, publicació catalana setmanal, nº 1, Barcelona 28 d'abril 1917.

-Pancatalanisme. Tesi per a servir de fonament a una doctrina, imp. Catalonia, Barcelona, 1915.

Massana, Carme: "Moviment vaguístic: interpretacions", L'Avenç, nº 69, Barcelona, març, 1984, ps. 52-55.

Maura... ¿quiere la guerra?, texto taquígráfico integro del sensa-discursu pronunciado por el Excmo. Sr. D. Antonio Maura, con un comentario a guisa de prologo y un artículo de J. Paulís y de F. So-rel, septiembre de 1916.

Maura y Montaner, Antonio: "Discurso pronunciado por Antonio Maura y Montaner en el Congreso de los Diputados el día 11 de diciembre de 1918", imprenta editorial Barcelonesa, s.a., Barcelona, 1918.

Melgar, Francisco: "En desagravio", "Páginas de actualidad" 1914-1915, casa editorial Bloud et Gay, Sociedad General Española de Librería, Madrid, 1916.

-La mentira anónima, Bloud et Gay editores, París-Barcelona, 1916.

Memoires du Marechal Joffre (1910-1917), 2 vols, librairie Plon, París, 1932.

Mermeix(Gabriel Terrail):Joffre.La première crise du commandement (Novembre 1915-Décembre 1916), librairie Paul Ollendorf, Paris, 1919.

-Le commandement unique. Iere partie. Foch et les armées d'occident, librairie Paul Ollendorf, Paris, 1920.

-Le commandement unique. 2 partie. Sarrail et les armées d'Orient, librairie Paul Ollendorf, Paris, 1920.

-Nivelle et Painleve.La deuxième crise du commandement.Décembre 1916-Mai 1917, librairie Paul Ollendorf, Paris, 1919.

Meyer, Jacques:La vie quotidienne des soldats pendant la Grande Guerre, librairie Hachette, Paris, 1966.

Miguel Gomez, Cirilo:Consecuencias socio-económicas de la primera guerra mundial en Barcelona 1914-1920, tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1973.

Milans, Francisco:La verdad del catalanismo(colección de artículos publicados en el periódico "ABC" de Madrid, los días 2,7,8,9 y 25 de enero, 7 y 12 de febrero, 12 de abril y 10 de julio de 1919, anotados y aumentados con un prólogo y un epílogo), 1919.

Molas, Isidre:Lliga Catalana, 2 vols., edicions 62, Barcelona, 1972.

-"Federació Democràtica Nacionalista(1919-1923)", Recerques, nº4, Ariel, Barcelona, 1974, ps. 137-153.

-"El Projecte d'Estatut d'Autonomia de Catalunya del 1919", Recerques, nº14, curial, Barcelona, 1983, ps. 69-79.

-"Rafael Campalans. Socialisme, democràcia, Catalunya", Serra d'Or, Barcelona, setembre, 1978, ps. 17-21.

Mommsen, Wolfgang:La época del Imperialismo 1885-1918, siglo XXI de España editores, Madrid, 1984.

Montero, Enrique:"Luis Araquistain y la propaganda aliada durante la Primera Guerra Mundial", Estudios de Historia Social, nºs 24-25, Madrid, enero-junio, 1983, ps. 245-266.